

baltasar gracián

847

baltasar gracián
oracolul manual
criticonul, I

«Gracián crede în perfectibilitatea Omului, scris cu majusculă, ca simbol. Mai multe scopuri nobile îl pot face pe acesta să se ridice din condiția sa mizerabilă: entuziasmul pentru măreție și frumusețe, emulația faptelor exemplare, cultivarea inteligenței, victoria asupra slăbiciunilor proprii, lupta generoasă și sagace împotriva înșelăciunilor și duplicității adversarilor. Mai mult decât la prohibiții și amenințări, în definitiv prea puțin eficiente, Gracián recurge la sfat, la exortare, și, dacă e nevoie, la glumă și sarcasm. Știe că perfecțiunea și virtutea sînt transmisibile și-și dă toată osteneala de a le insufla celorlalți năzuințe ideale, așa încît întreaga-i operă și îndeosebi Oracolul manual devine o operă de persuasiune, o stăruitoare pedagogie destinată ridicării morale a oamenilor.»

EVARISTO CORREA CALDERÓN

baltasar gracián

Vol. I-III, lei 15

editura minerva

Ilustrația copertei: *Gravură din Emblemata*
(ed. din 1591), de Andrea Alciati

baltasar gracián
oracolul manual
și arta prudenței
criticonul, I

TRADUCERE, PREFĂȚĂ, TABEL CRONOLOGIC ȘI NOTE DE
SORIN MĂRCULESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1975
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Pentru versiunea românească toate drepturile rezervate
Editurii Minerva (B.P.T.)

Baltasar Gracián, ORÁCULO MANUAL Y ARTE DE
PRUDENCIA ; EL CRITICÓN, în OBRAS COMPLE-
TAS, estudio preliminar, bibliografía y notas e índices
de Arturo del Hoyo, Aguilar, Madrid, 1967.

INSEMNĂRI DESPRE BALTASAR GRACIÁN

Pentru istoria noastră literară, Baltasar Gracián nu e total necunoscut, prima lui apariție în românește avînd chiar o semnificație aparte. Trebuie să spunem mai întîi că la Iași, în 1754, e realizată prima tălmăcire grecească a capodoperei marelui scriitor spaniol, *El Criticón*, datorată unui anume Ioan Ralis din Mitilene, „fost mare stolnic“; textul lui a fost folosit mai tîrziu, fără indicarea provenienței, de Gavriil Callonas în *Pedagogia sa*, mult timp crezîndu-se că acesta fusese primul traducător al lui Gracián în limba greacă¹. Dar tot în capitala Moldovei, la 1794, cu osteneala și sub îngrijirea lui Iacov Stamate, apar, sub titlul de *Critil și Andronius*, primele nouă capitole din partea I a *Criticónului*: este primul roman care iese „de sub teascurile tipografiilor române“². Cartea s-a bucurat de succes, dar, din motive necunoscute, restul traducerii n-a mai văzut lumina tiparului.

¹ Pentru amănunte, vezi Ariadna Camariano-Cioranu, *Precizări și identificări privind unele traduceri românești din greacă (sec. al XVIII)*, în *Revista de istorie și teorie literară*, tom. 22, nr. 2, București, 1973, pp. 271—279 (despre Gracián, pp. 274—278), contribuție ce rectifică unele date și atribuiri mai vechi.

² Vezi Alexandru Dușu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII*, E.P.L., București, 1968, p. 245. Tot aici, extrase din *Critil și Andronius*, la pp. 281—289.

Capitolele finale ale părții I ni s-au păstrat într-o copie manuscrisă executată de Neculae Proca la 1840 (Bibl. Acad. ms. 5651), iar partea a II-a, într-o copie făcută tot în Moldova, la 1827, de Ilie Ioan : numele traducătorului, stăpîn pe o limbă de o arhaică suculență, nu ne e cunoscut, după cum neprecizat rămîne și intermediarul după care a lucrat (cel mai probabil, o versiune grecească, deși nu cea a lui Ioan Ralis, în nici un caz din „nemțește“, cum spune, pesemne în mod generic, copistul). Apariția, fie și fragmentară, a *Criticonului* în Moldova sfîrșitului de veac XVIII e un frumos exemplu de integrare firească și organic cerută a unei capodopere de realism satiric și figurativ-alegoric, produs al barocului tîrziu, într-un spațiu literar șovăitor, dar care născuse la rîndu-i, încă din 1705, o capodoperă în numeroase privințe comparabilă cu *Criticonul* : ne gîndim la extraordinara epopee alegorică — și ea plăsmuită în spirit baroc — a lui Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*. O cercetare paralelă a celor două romane ar fi extrem de rodnică în iluminări reciproce. Pătrunderea *Criticonului* în literatura română e însă urmată de o lungă uitare. Deși *Critil* și *Andronius* se tipărise cu aproape o jumătate de veac înaintea primei versiuni parțiale din *Don Quijote*, cariera acestuia nu era decît la început, pe cînd *Criticonul* e abandonat, aproape la fel ca și în patria sa, unde abia secolul nostru îl va revalorifica pe deplin.

Baltasar Gracián Morales se naște la 8 ianuarie 1601, la Belmonte, sat din apropierea orașului Calatayud, anticul Bilbilis, patria lui Marțial. Biografia scriitorului e săracă în evenimente exterioare, peregrinările prin diverse colegii iezuite fiind rareori întrerupte de experiențe de mai vastă amploare. După o copilărie petrecută, probabil din pricina situației materiale nu prea strălucite a familiei, în casa unui unchi din Toledo, unde urmează primii ani de școală, îl regăsim la Zaragoza, înscris în colegiul iezuit. La 30 mai 1619 devine novice în Societatea lui Iisus. Astfel începe îndelungata carieră ecleziastică a lui Gracián. Mediul și principiile de educație iezuite l-au marcat profund, încurajîndu-i înclinările personale spre problematizare și laxism (interpretare a normei în favoarea liberului arbitru). Trezirea vocației

literare avea să se petreacă mult mai târziu, după vîrsta de treizeci de ani și, probabil, sub influența cercurilor de literați laici cu care avea să intre în contact. Scriitorul Gracián îl va găsi gata format pe preotul Gracián; de un conflict între ei nu se poate vorbi, dar de o separație netă, da: deși sinceritatea vocației sale religioase n-ă putut fi pusă în mod serios la îndoială, ideea angajării de la un moment dat într-o viață dublă se impune. Datoriile profesionale și le va îndeplini întotdeauna în chip exemplar, va întruni, deși cu rezerve uneori, aprecierile superiorilor săi, dar disjungerea lăuntrică dintre scriitor și monah va fi atît de puternică, încît și numai gîndul de a-și supune operele aprobării ierarhice i se va părea probabil intolerabil și o va eluda sistematic. E instructiv să-i comparăm atitudinea cu aceea a unui alt mare literat iezuit, Gerard Manley Hopkins, dispus, un sfert de veac mai târziu, să-și sugrume chemarea poetică doar pentru că i se părea că ar încălca normele ordinului în care intrase de bunăvoie: într-o scrisoare din 1878, poetul englez ~~fi~~ mărturisea unui prieten că-și arsesese manuscritele și că nu avea să mai scrie decît dacă superiorii aveau să i-o ceară vreodată. De unde se poate deduce că Gracián era în fond un gînditor independent ca structură care se simțea sugrumat de chingile unei discipline ostile vocației sale, pe cînd Hopkins introducea un *habitus* mental de un puritanism excesiv într-un cadru normativ mult mai relaxat decît pe vremea lui Gracián. În cazul acestuia însă formația iezuită are și alte semnificații. Întîi, ca iezuit, „beneficiază de acea solidă educație intelectuală pe care, în vremea sa, nici o altă școală sau sistem de educație nu i-o putea asigura, nici măcar pe departe, la un nivel echivalent”¹. Apoi, ordinul militant creat de Ignacio de Loyola este unul din promotorii cei mai activi ai Contrareformei, mișcare cu adînci repercusiuni în cultura și arta timpului, dacă ar fi să ne gîndim numai la înflorirea

¹ Ludwig Pfandl, *Historia de la literatura nacional española en la edad de oro*, trad. de Jorge Rubió Balaguer, ed. a 2-a, Ed. Gustavo Gili, Barcelona, 1952, p. 605. Cf. și José Antonio Maravall, *Las bases antropológicas del pensamiento de Gracián*, în *Revista de la Universidad de Madrid*, 1958, p. 407.

artei baroce, strâns legată de vasta acțiune propagandistică declanșată de papalitate împotriva bisericilor reformată; și dacă jugularea liberei expresii a fost, mai mult sau mai puțin, un țel comun ambelor orientări, acțiunea contrareformistă îmbracă aparențele mai atrăgătoare ale unor sisteme de captare și dirijare globală a opiniei publice cu ajutorul acordului estetic și cultural; nimic din teroarea sumbră a Genevei calviniste nu ne întâmpină în presiunea mai subtilă și mai adaptabilă, deși la fel de tenace, exercitată în genere de catolicism asupra credincioșilor. Iezuiții în special au dezvoltat o adevărată artă de a cuceri cugetele. Obligația de a-l forma, de a-l atrage pe omul concret, viețuitor în atît de complicatele medii laice, impunea renunțarea la rigorile teologice prea absolutizante, cazuistica lor de confesional nefiind în fond decît o recunoaștere și o consacrare metodologică a jocului dialectic în care intra infinita diversitate a psihologiilor individuale. Or, finețea și abilitatea psihologică a viitorului scriitor Gracián nu poate fi separeată de mediul în care și-a început și desăvîrșit cultura; dacă înlocuim scopul final al disciplinei și acțiunii iezuite — cîștigarea gloriei cerești — cu scopul moralei laice înaintate a vremii sale, căreia i se consacră Baltasar Gracián — și anume desăvîrșirea personalității umane și dezvoltarea pînă la rafinament a capacității ei de a se impune într-o lume ostilă valorilor personale — vom găsi însăși una din trăsăturile dominante ale sistemului etic gracianesc: țelul gîndirii etice a celui „iezuit nesupus“ va fi plămădirea unei personalități umane complete, ceea ce, în terminologia lui, este *persoana*, capabilă să sfîșie vâlul amăgirilor (*el desengaño*) și să biruiască prin orice mijloace, neexcluzînd vicleșugul și chiar compromisul pasager, în înfruntarea cu lumea stricată de *vulg*, adică de mulțimea răuvoitoare a incompetențelor și proștilor, indiferent de extracția lor socială.

Revenind la anii de studiu ai lui Gracián, îl regăsim în casa novicilor din Tarragona, ocupat cu studii de literatură și logică. Viața casei era tulburată de numeroase certuri regionaliste, între aragonezi, castilieni și valencieni, aceștia din urmă fiind majoritari; aceleași certuri vor învenina și mai tîrziu atmosfera co-

legiilor prin care va trece Gracián, el însuși taxabil de un consecvent aragonism. Dar și diferențele de medii și clase sociale din care proveneau novicii constituiau și ele un permanent subiect de animozități și suspiciuni, în ciuda strictelor reguli egalizatoare ale ordinului. Aceste conflicte i-au oferit tinărului Gracián primele rudimente ale unei experiențe de viață pe care, deși le va fi cules din sinul unei colectivități reduse și închise, își va întemeia mai târziu concluziile de critică socială¹.

După ce trecuse succesiv prin colegiile din Calatayud și Zaragoza începu ultimul an de „încercare“ (*probación*) în casa monahală din Valencia. La încheierea acestui ultim stagiul preparator obține un calificativ echivoc, „*sed parum satisfecit*“ („dar a dat puțină satisfacție“). Legămintele solemne pe care trebuia să le depună prin 1634 se amână din cauza unor „mici abateri“. Visitorul scriitor manifestase o anumită independență de opinie, se făcuse vinovat de regionalism, de „aragonism“, și vădea o crescândă înclinare spre melancolie. Abia peste un an, în Gandía, unde se afla pe atunci, Gracián rostește și semnează cele patru legăminte solemne: veșnică sărăcie, castitate, ascultare, ascultare față de papă și, separat, un alt legământ solemn, de ascultare față de ordinul iezuit.

În vara anului 1636 Gracián este mutat la colegiul din Huesca, din nou pe pământul natal, în calitate de confesor și predicator. Munca în colegiu îi îngăduie să-și desfășoare și să-și dezvolte capacitățile intelectuale. Dar șederea în Huesca îi prilejuiește mai cu seamă apropierea de cercul aceluia care avea să devină marele său prieten și mecena: *don* Vincencio Juan de Lastanosa. E, pentru Gracián, unul din cele două-trei evenimente epocale ce-i marchează viața și-i deschid, prea fugar, porți către alte zone de existență, atât de necesare lui ca scriitor. Huesca înseamnă pentru el contactul fecund cu umanismul laic și cu literatura vie a epocii. Vincencio Juan de Lastanosa era descendentul unei vechi familii aragoneze care se ilustrase încă de pe la începutul

¹ Miguel Batllori, *Gracián y el Barroco*, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 1958, pp. 21—22.

veacului al XIII-lea și căreia el îi duce la apogeu faima și bogăția. Membru de frunte al consiliului municipal din oraș, demitar-și militar în slujba regelui cu diverse prilejuri, Lastanosa ducea o viață de mare senior renascentist în plin ev baroc, cultivând prietenii cu spirite alese și dragostea pentru arte și științe. Palatul său, situat pe aceeași stradă ca și colegiul din Huesca, e un veritabil muzeu plin de minuni, căruia Gracián îi dedică un întreg capitol în *Criticonul (Minunile lui Salastano, II, 2)*, ca și numeroase alte pasaje din celelalte scrieri ale sale. Și alți contemporani au fost impresionați de reședința lui Lastanosa, dedicându-i, la rîndu-le, pagini entuziaste. Colector pasionat și erudit, Lastanosa este și autor al unei lucrări de numismatică. Avea o bibliotecă bogată, o mare colecție numismatică și gliptografică, o colecție de arme, o galerie de pictură, mobile rare, colecții științifice și de istorie naturală, care ocupau cele două nivele ale palatului. Mai avea un parc zoologic și o grădină botanică îngrijită de opt grădinari francezi stabiliți aici împreună cu familiile lor. Faima palatului și a grădinilor sale era atât de mare, încît și regele Filip al IV-lea i le vizita cu mare plăcere ori de cîte ori trecea prin Huesca, la fel și prietenul francez al opulentului senior, Gaston d'Orléans, care-i trimitea și plante rare și-i furniza periodic și grădinarii pricepuți necesari îngrijirii prețioaselor plantații. Un număr de scriitori și erudiți locali se strîngeau aproape zilnic în casa lui Lastanosa, discutînd sau citîndu-și producțiile, cerc frecventat cu asiduitate și de Gracián, care avea să beneficieze astfel și de mecenatul pe care Lastanosa îl avea să-l exercite, încurajîndu-i pe scriitorii locali și ajutîndu-i să-și tipărească operele: mai toate primele ediții ale scrierilor lui Gracián au apărut în tipografia din Huesca, ținută de un anume Juan Nogués, el însuși protejat al eruditului senior. Prietenia și protecția lui Lastanosa au însemnat extrem de mult pentru Gracián, în izolarea provincială în care și-a petrecut aproape întreaga viață; acum i se oferea prilejul și posibilitatea de a se pune la curent cu literatura epocii sale, cu viața intelectuală aragoneză, pe care însă o va recepta la un nivel cu mult superior realității ei cotidiene, cu viața intelectuală spaniolă în

genere și chiar cu cea europeană. Aici, în cerul lui Lastanosa, Gracián își precizează și-și dezvoltă personalitatea literară până la punctul în care ea îi depășește și chiar îi contrazice personalitatea religioasă. De altfel, prezența simbolică pe aceeași stradă a colegiului iezuit și a palatului lui Lastanosa oglindește perfect cei doi poli între care pendulează viața spirituală a lui Gracián: separația strictă a celor două domenii, de care am mai vorbit și pe care el însuși o postulează („Folosește mijloacele omenești ca și cum n-ar exista și divine, iar pe cele divine ca și cum n-ar exista omenești“, *Oracolul manual*, af. 251) a fost determinată poate, și de experiența de viață din Huesca: „S-a născut astfel marea problemă a existenței sale: ceea ce în cerul lastanosian era admirat, devenea, la câțiva pași, pe calle del Coso din Huesca, în colegiul Companiei, motiv de blam“¹. Situația dificilă în care se situează față de rectorul nou numit al colegiului, *padre* Gabriel Domínguez, e agravată și de prima încălcare a dispozițiilor privitoare la activitatea publicistică a membrilor ordinului. Regula Sfintului Ignacio („să nu se scrie și să nu se publice cărți fără incuviințare“²) sau prevederile constituției ordinului („nimeni nu trebuie să publice nici un fel de scriere fără a fi văzută întâi de prepozitul general“³) erau formale. Și totuși, în 1637 Gracián publică prima ediție — azi dispărută — a primei sale cărți, *Eroul*, sub un semipseudonim, Lorenzo Gracián, *infanzón* (care, ulterior, avea să fie luat drept un frate al autorului), ceea ce dovedește caracterul premeditat al gestului său, eludind viza superiorilor de la Roma și inaugurând astfel lunga serie de derogări de la disciplina monahală. Această conjugare de insubordonări provoacă și prima reacție represivă sau cel puțin sever admonitivă a superiorilor săi, deoarece în mai 1638, într-o scrisoare către

¹ Arturo del Hoyo, *Vida y obra de Gracián*, în Baltasar Gracián, *Obras completas. Estudio preliminar, edición, bibliografía y notas e índices de Arturo del Hoyo*, Madrid, Aguilar, 1967, p. XXXV.

² *Regulae, Monumenta Historica S.I.*, t. 71, p. 372, Roma, 1948, apud Batllori, op. cit., p. 28.

³ *Constitutiones S. I.*, VII, p. 4, apud Batllori, op. cit., p. 28.

provincial, generalul Vitelleschi cere mutarea lui Gracián în alt colegiu și-i condamnă în termeni foarte aspri purtarea independentă, în care vede una din sursele atmosferei de indisciplină din colegiu, despre Gracián afirmând că este „crucea superiorilor săi și prilej de necazuri și mai puțină pace în sus-zisul colegiu“. Se pare însă că opiniile privitoare la comportarea lui Gracián se îmblinzesc, de vreme ce continuă să funcționeze la colegiul din Huesca timp de încă un an și jumătate.

Dar la sfârșitul anului 1639 sau la începutul lui 1640 e transferat la Zaragoza, capitala Aragonului, în calitate de confesor al viceregelui Francesco Maria Carafa, duce de Nocera, nobil italian aflat în slujba curții spaniole, care îl ceruse anume pe el în mod foarte insistent. Viața în suita ducelui a fost pentru Gracián un prilej de a trăi direct istoria vie a țării sale într-un moment de răscruce. În primul rînd, îi e dat să facă experiența curții, însoțindu-l pe duce la Madrid în lunile aprilie și mai 1640. Aflăm din scrisorile sale din 14 și 28 aprilie și 19 mai 1640, că a vizitat fastuosul palat de la Buen Retiro, construit de favoritul regelui, contele-duce de Olivares, ca și casele altor mari seniori. Pe lângă relatări despre mobilierul, obiectele de artă și picturile văzute, în scrisoarea din 28 aprilie i se plinge lui Lastanosa de aroganța și impolitetea manifestate de slujitorii celor mari: „M-aș întoarce bucuros în odaia de studiu a domniei-voastre; totul e înșelăciune, lume plină de trufie și deșertăciune, încît li se pare că fără ei n-ar mai fi nici oameni, nici lume. Eu nu prea sînt umil și lingșitor, așa că-i las în pace.“¹

Bilanțul vizitei la curte a fost decepționant, a găsit aici o societate închisă, opacă la suferințele și nevoile țării, dedată în întregime intrigilor și loc predilect al prefăcătoriei, clevetirii și lipsei de substanță. Dar în același timp, curtea este și teatrul celei mai decisive înfruntări dintre personalitate, dintre omul cu însușiri maxime și *vulgul* curtenilor moralmente amorfi, Curtea nu mai e, la Gracián, acea supremă școală de civilitate, acel focar de bun-gust și de știință din viziunea stilizată într-un sens re-

¹ B. Gracián *Obras completas*, ed. cit., p. 1124.

nascentist de un Castiglione, în *Il cortegiano*, ci o arie a dezumanizării, a grotescului moral, după cum vom vedea în *Criticón*, o reducere potențată a lumii stricate de intervenția omului; vechea funcție reprezentativă a curții ca model și esență a unei întregi societăți se menține, dar cu semn schimbat, ca model negativ, ca epitom al răului mundan și cosmic. La toate acestea se adăuga și reținerea de natură teologică în fața curții văzute ca loc de pierzanie, inevitabilă la un om de formație ecleziastică. Ecuația stabilită de Hugo Friedrich¹: „curtea = societate = lume“ e astfel deosebit de complexă în concepția lui Gracián care, nici el, nu este constant în aprehensiunile sale; spre sfârșitul părții a III-a a *Criticónului* vom întâlni și un model ideal de curte, văzută de astă dată ca „școală a persoanelor“, unde curtenii sînt cu adevărat profesori de înțelepciune și de știință a vieții. Nu trebuie să neglijăm, în constituirea acestei viziuni despre curte, nici eșecul personal suferit de Gracián care, cu tot succesul repurtat ca predicator cu ocazia unei a doua vizite la Madrid, în iulie 1641, nu este reținut aici. E poate mai mult frustrarea unui orgoliu de om conștient de capacitățile și de superioritatea sa decît suferința unui ambițios ratat. Oricum, așteptările îi rămîn neimplinite și destinul marginalității, cu avantajele și dezavantajele lui, îl urmărește și mai departe: e condamnat să observe curtea, cu alte cuvinte lumea, de pe tărîmul lui periferic și să renunțe definitiv la eventualul privilegiu de a o contempla, dacă nu domina, dintr-un punct central. Poziția sa marginală face însă posibilă dubla viziune asupra omului în opera lui Gracián: omul în societate, în lume, în sistemul de interrelații umane pe de o parte, și, pe de alta, omul singur, cu întreaga taină a personalității sale conștient dobîndite, omul autentic în definitiv, acel *hombre secreto* căruia îi închina o poezie Tudor Vianu, avînd în minte poate și ecouri din Gracián, cu alte cuvinte omul reprezentativ.

¹ Vezi Hugo Friedrich, eseu-postfață (*Zum Verständnis des Werkes*) la B. Gracián, *Criticón oder Über die allgemeinen Laster des Menschen*, trad. de Hanns Studniczka, Rowohlt, Hamburg, 1957, pp. 217—218.

versus omul lăuntric interpretativ. Sinteza lor este *persoana*, de care vom vorbi la locul potrivit.

Funcția de confesor al ducelui de Nocera îi prilejuiește lui Gracián și un spor de experiență politică și istorică directă. Ducele era un reprezentant tipic al unei categorii de militari și oameni de stat deznăționalizați, aflați în slujba falimentelor ambiții universaliste ale monarhiei spaniole. Prezenți în toate punctele fierbinți ale vieții politice europene, ei se vedeau adesea confrunțați și cu nu mai puțin-dificilele probleme interne ale Spaniei, pe care le puteau privi cu mai multă detașare și obiectivitate. În vara anului 1640, ducele e numit vicerege al Navarrei, conducând operațiile militare împotriva Cataloniei răsculate în urma „Războiului secerătorilor“ și alături de care Franța intervenise, numai-decît, sprijinindu-i pe separatiștii catalani. Războiul avea să fie lung și sîngeros. În două scrisori adresate regelui, Nocera îi recomandase clemența față de răsculați și o examinare atentă a doleanțelor lor, pentru a se evita extinderea conflictului și intervenția străină. Părerile sale nu numai că nu sînt ascultate, dar îl și duc la pieire.

Din perioada conviețuirii cu ducele de Nocera se adîncește probabil și meditația politică și socială a lui Gracián : dezastrele interne la care participase — și va mai participa — și pe care luciditatea ducelui le prevăzuse îi demonstrează inechivoc apusul grandoarei spaniole. Rolul Spaniei în lume era tot mai redus, în pofida nesfîrșitelor războaie care secătuiau zadarnic forțele țării (sau poate și datorită lor : din cei o sută de ani ai secolului al XVII-lea, Spania a fost în stare de război optzeci !). Dezastrul economic, agravat de himerismul unei liote nesfîrșite de reformatori, incapacitatea monarhiei de a mai polariza energiile națiunii, rolul nefast al favoriților coroanei, centralizarea abuzivă a administrației prefac Spania într-o victimă tot mai sigură a celorlalte puteri europene. Gracián va găsi una din cele mai plastice expresii ale acestei stări de lucruri : trecînd Pirineii în Franța, cei doi eroi principali ai *Criticonului*, Critilo și Andrenio, îl întîlnesc pe primul francez, un „musiu“ care numai-decît îi întrebă dacă a sosit „flota“ cu transportul periodic de argint din

America. Cei doi îi răspund afirmativ, iar franțuzul începe să joace de bucurie, spre mirarea lor, care nu înțeleg de ce norocul Spaniei îl poate fericii pe un vrăjmaș, drept care-l întreabă: „— Dar ce-i folosește Franței ca Spania să se îmbogățească și să-și sporească puterea? — Auzi vorbă — zise musiu. Oare voi nu știți că într-un an când, dintr-o pricină oarecare, flota n-a sosit, nici unul dintre dușmanii lui n-a putut purta război împotriva Regelui Catolic? Și acum, de curind, când s-a devalorizat oarecum argintul din Perú, oare nu s-au tulburat toți suveranii Europei și toate regatele lor odată cu dinșii? Ascultați-mă pe mine, spaniolii oferă flote de aur și argint pentru setea înțregii lumi“ (II, 3).

Îi iulie 1641, după cum anticipam mai sus, Gracián se află din nou la Madrid, unde în anul următor, în luna februarie, publică, în temeiul aprobării din 31 octombrie 1641, prima ediție a importantului tratat de poetică barocă *Arte de ingenio, tratado de la agudeza (Arta minții, tratat despre arguție)*; cartea dedicată prințului Baltasar Carlos, e semnată tot Lorenzo Gracián, dar e supusă, pare-se, de astă dată, unei discrete cenzuri indirecte a ordinului iezuit, întrucît aprobarea de tipărire e dată de un membru al ordinului, Juan Bautista Dávila, profesor la colegiul din Madrid. După tipărirea cărții, pe care rămăsese probabil s-o supravegheze, Gracián părăsește Madridul. În martie îl găsim la Zaragoza, iar în septembrie la Tarragona, oraș în care participă la acțiunile de apărare împotriva asediului francez (nereușit) din 22 august-14 septembrie 1643.

În 1644 e mutat la colegiul din Valencia, unde, pe lângă activitatea de predicator, preocuparea de căpetenie a lui Gracián o constituie lectura și arheologia.

În 1646 apare la Huesca *El Discreto (Omul de lume)*, cel mai important tratat tipologic și de morală practică al lui Gracián pînă la *Oracolul manual*.

În perioada septembrie-noiembrie 1646, este ales, alături de alți cîțiva preoți, să însoțească, în calitate de capelan, armata trimisă în ajutorul garnizoanei din Lérida, oraș asediat de francezi. Trupele spaniole, sub comanda marchizului de Leganés, alături de

care se afla și Pablo de Parada, îi înving pe francezii conduși de contele de Harcourt, „Invincibilul“. Acest eveniment face obiectul unei remarcabile scrisori a lui Gracián către un iezuit din Madrid — expediată la 24 noiembrie, la trei zile după victorie — și care cuprinde o amănunțită descriere a operațiilor militare, atestând simțul practic și patriotismul scriitorului pe care existența izolată l-a făcut parcă și mai sensibil la viața din jur. La sfârșitul luptei, spune Gracián, cu bucurioasă mândrie nu lipsită de-o nuanță de omenească vanitate, e proclamat unanim drept „părinte al victoriei“. În decembrie, același an, revine la Huesca, în colegiul iezuit din localitate, reluând și legăturile zilnice cu Lastanosa și cercul său.

Următorii doi ani, deși total lipsiți de știri directe despre Gracián, sînt extrem de bogați : în 1647 apare *Oracolul manual*, iar în 1648, a doua ediție, practic o carte nouă, din *Arte de ingenio : Agudeza y arte de ingenio*.

În iunie 1651 apare prima parte a marelui roman alegoric *El Criticón*, capodopera scriitorului și una din operele de referință ale literaturii universale. Fără a se ști de ce, Gracián renunță de data asta la mecenatul lui Lastanosa, dedicînd cartea „viteazului cavalier don Pablo de Parada“. Cartea apare, fără aprobarea ordinului, la Zaragoza, într-o tipografie a aceluiași Juan de Nogués. E semnată „García de Marlones“, anagramă aproximativă a celor două nume ale scriitorului : Gracián Morales. Vălul pseudonimului este iluzoriu, adevăratul autor era cum nu se poate mai lesne identificabil, fie și numai din dedicația către Pablo de Parada.

Odată cu numirea ca profesor de Scriptură la colegiul din Zaragoza, post foarte rîvnit, care-i atrage numeroase inimizități și atacuri, începe cea mai dificilă epocă din viața scriitorului ; sănătatea, serios zdruncinată, îi e tot mai șubredă, impulsivitatea i se accentuează ; efortul cerut de scrierea *Criticonului*, neplăcerile tot mai mari pe care i le pricinuieste tipărirea ultimelor două părți ale acestuia, lipsa atmosferei prietenoase și stimulatoare din cercul lui Lastanosa îi slăbesc puterea de rezistență și-l fac total vulnerabil la loviturile care-i vor zdruncina ultimii ani de viață. În

1652 se produce și ruptura violentă a relațiilor, pînă atunci de prietenie, cu canonicul Manuel Salinas y Lizana, văr al lui Lastanosa și vechi participant la cercul acestuia, față de care Gracián își manifestase prețuirea incluzîndu-i în ediția a doua din *Agu-deza* traducerile din Marțial.

Intr-o scrisoare din 13 aprilie 1652, pe care noul general al ordinului, Goswin Nickel, rigid și sever, i-o trimite de la Roma lui Jacinto Piquer, provincialul Aragonului, se spune: „Mi se aduce la cunoștință că părintele Baltasar Gracián a dat la iveală, sub nume străin și fără încuviințare, unele cărți puțin serioase și deloc potrivite cu profesiunea noastră, și că în loc de a i se da penitența meritată, a fost răsplătit, încredințîndu-i-se catedra de Scriptură a colegiului din Zaragoza. Reverența voastră să cerceteze cu sîrguință dacă așa stau lucrurile și, discutînd în prealabil cu consilierii domniei voastre, dacă veți constata că este vinovat, să i se dea penitența socolită pe măsura culpei...” Totuși represaliile întîrzie: mutarea pentru scurt timp la colegiul din Graus, tîrg la vreo 80 de km de Huesca, unde-l găsim în decembrie 1652, nu pare a fi avut un caracter punitiv.

Între timp continuă să lucreze la romanul său. Partea a doua și-o publică în primăvara lui 1653 la tipografia lui Juan Nogués din Huesca. Cartea poartă titlul de *Judicioasă filozofie aulică în toamna vîrstei bărbățești* și e semnată cu vechiul pseudonim, Lorenzo Gracián. Cenzura regală poartă semnătura lui Uztarroz, cronicarul aragonez, care făcuse front comun cu Salinas împotriva lui Gracián; deși pozitiv, referatul său mustește de-o iritare abia reprimată. Cartea e precedată și de o caracterizare critică pur literară, semnată de un anume Josef Longo, licențiat, text care, după opinia lui Arturo del Hoyo, pare a fi fost scris sub dictarea lui Gracián însuși: „N-am întîlnit — scrie Longo — nici o virgulă străină purității catolice, nici politici regale și nici celei creștine”. Dedicția către don Juan de Austria, fiul lui Filip al IV-lea, elogierea unui mare număr de personalități contemporane întreprinsă în carte voiau poate să fie un paravan contra numeroșilor răuvoitori. Dar această a doua parte conține și una din cele mai

incisive satire ale lui Gracián, și anume a moravurilor lumii bisericesti (în critica intitulată *Pustia Hipocrindei*), de o virulență pamfletară greu de mascat. Nici cu acest prilej însă scriitorul nu e pedepsit.

Atmosfera e tot mai apăsătoare în jurul lui Gracián începînd din anul 1655. Știm din cîteva scrisori către Lastanosa¹ că lucrează la partea a treia și ultima a *Criticonului*, pe care începuse probabil s-o scrie încă din 1653. E convins că prin romanul său își va atrage furia „părinților vitregi“ (*padrastrós*), cum îi numește el pe unii iezuiți care-l persecută și care, fără îndoială, vor strîmba din nas încă de la titlul cărții pe care nu-l înțeleg (scrisoare din 18 februarie); pe măsură ce scria, supunea aprecierii lui Lastanosa unele din critici (capitole), și, printr-o scrisoare din 30 iulie îl ruga să i-o restituie pe cea trimisă, după ce o va fi citit, printr-o „persoană sigură“. Pasajul este echivoc: în ce sens voia Gracián ca acea persoană să fie sigură? Să nu piardă sau să nu deterioreze manuscrisul ori să păstreze taina și să eludeze supravegherea sub care era ținut scriitorul? „Dacă acesta din urmă îi era gîndul, atitudinea lui este, fără puțință de tăgadă, cea a unui rebel“ (Arturo del Hoyo). În primăvara acestui an, apare prima și singura scriere a lui Gracián de factură teologică: *El Comulgatorio (Îndreptarul de împărtășanie)*, semnată cu adevăratul său nume și dedicată Elvirei Ponce de León, mare cameristă a reginei. Gracián începuse să lucreze la această carte încă din 1653 și încă din acel an o supuse cenzurii ordinului iezuit, dar procesul de aprobare și revizuire fusese extrem de lent. Și nu era vorba decît de o carte religioasă, o culegere de meditații destinate pregătirii spirituale a celor ce urmau să primească taina împărtășaniei. Așa stînd lucrurile, ne dăm seama că sustragerea de la aprobările ordinului a celorlalte cărți a fost un act de prudență din partea lui Gracián, deoarece e greu de crezut că, cel puțin în cazul *Criticonului*, ar fi primit *nil obstat*. Prin laxismul și cazuismul său, Gracián și-a salvat cărțile, a salvat un capitol de primă importanță din istoria literaturii spaniole și universale¹. Publi-

¹ Arturo de Hoyo, *op. cit.*, în ed. cit., p. CXCa.

care a cărții despre împărtășanie nu-i ușurează cituși de puțin situația. Caracterizările ce i se fac în această perioadă sună astfel: „*Ingenium bonum, iudicium mediocri, prudentia non multa, experientia rerum mediocris, complexio colerica, melancholica*“ („Intellect bun, judecată mijlocie, prudență nu multă, experiență de viață mijlocie, temperament coleric, melancolic“).

Anul 1656, fără a lăsa vreo mărturie despre Gracián, se presupune a fi anul în care termină partea a treia din *Criticónul*. Cartea apare la sfârșitul lunii iunie la Madrid, în tipografia lui Pablo del Val, intitulată fiind *In iarna bătrâneții*. Licența de imprimare a cenzurii regale fusese dată la 5 mai. O zi mai târziu își dă avizul și cenzorul ecleziastic, *fray* Esteban Sánchez din ordinul Predicatorilor, care apără pe larg „ortodoxia“ celor douăsprezece critici, insistând asupra valorii morale a textului. Cartea e dedicată unui personaj obscur din lumea bisericească, Lorenzo Francés de Urritigoyti, autorul nemaiapelind la un ocrotitor puternic și influent, ci vrînd, pare-se, să-și asigure un sprijin de ordin practic în eventualitatea unui conflict iremediabil cu ordinul său. Scriitorul pare a fi stăpînit de oboseală și teamă, cuvîntul către cititor e dominat de amărăciune: „Mărturisesc că ar fi fost mai nimerit din parte-mi să nu mă fi apucat de acest op, dar nicidecum să nu-l fi dus la bun sfîrșit“. Presimțirea nenorocirilor avea să se adeverească de astă dată. Societatea lui Iisus trecea prin împrejurări foarte dificile. Atacurile împotriva ei se înmulțesc și culminează cu celebrele *Scrisori provinciale* publicate de Blaise Pascal între 23 ianuarie 1656 și 24 martie 1657. Pamflet strălucit, capodoperă de spirit și de limbă franceză, deși, ca orice pamflet, pătînit și excesiv caricaturizant, scrisorile lui Pascal atacă, în numele intransigenței moralei și spiritualității janseniste, spiritul acomodabil și tolerant al iezuiților, ipocrizia și imoralitatea acțiunii lor. Conducătorii ordinului, în fața răsunetului extraordinar al scrisorilor, iau măsuri de disciplină internă excepționale. Apariția ultimei părți a *Criticónului* coincide cu primirea circularii generalului Nickel din 12 mai 1657, către toți provincialii, prin care aceștia sînt avertizați împotriva doctrinei

probabilismului și laxismului excesiv, circulara pretinzând, de asemenea, din partea cenzorilor societății, o atenție fără fisură. Gracián recidivează deci, încălcându-și legămintele de supunere și ascultare, tocmai în aceste împrejurări care amenințau însăși existența ordinului. Dacă celelalte insubordonări îi fuseseră mai mult sau mai puțin trecute cu vederea, de data asta avea să fie pedepsit în mod exemplar. La începutul iernii, Piquer, conducătorul provinciei, fără a mai aștepta încuviințarea generalului, îi face o muștrare publică lui Gracián în refectoriul colegiului, îl osindește la post cu pâine și apă și-l înlătură de la catedră, ordonându-i să părăsească Zaragoza și să plece la Graus. Într-o scrisoare din 16 martie, generalul Nickel se arată de acord cu penitența impusă lui Gracián, cu înlăturarea de la catedră și cu strămutarea la Graus, cerându-i însă lui Piquer să verifice cu toată grija temeinicia acuzațiilor. Până atunci, spune el, „se cade să-l supraveghești îndeaproape, să-i controlezi mâinile, să-i cerceți din când în când camera și hîrțile și să nu-i îngăduiți să țină nimic încuiat în ea, iar de-i veți găsi cumva vreo hîrtie sau scriere împotriva Societății sau împotriva conducerii ei [...], să-l întemnițați și să-l țineți închis pînă ce se va căi și cuminți, să nu-i îngăduiți să aibă nici hîrtie, nici pană, nici cerneală...”. Totuși, în luna aprilie Gracián e mutat la colegiul din Tarazona, oraș tipic aragonez, la vreo 90 km nord-est de Zaragoza, în calitate de „admonitor” și consultant al rectorului, deci oarecum reabilitat. Nemulțumit de noua situație și considerînd că fusese pedepsit pe nedrept, Gracián cere permisiunea de a trece în alt ordin monahal și anume în cel al călugărilor cerșetori, dar cererea sa nu va primi nici un răspuns direct, Nickel recomandîndu-i în schimb lui Piquer, la 10 iunie, să-l țină mai departe sub observație și să-l convingă de justetea pedepsei la care fusese supus. Se vede că sănătatea scriitorului era grav deteriorată, de vreme ce e scutit la cerere de a participa la congregația provinciei Aragonului, „fiind bolnav și incapabil de drum”. La sfîrșitul lunii iunie apare la Valencia un pamflet veninos și meschin împotriva lui Gracián, intitulat *Crítica de reflexión y censura de las censuras. Fantasía apologética y moral escrita por el doctor Sancho*

Terzón y Muela, profesor de Matemáticas en la villa de Altura, Obispado de Segobre (Critica prin răsfringere și blamul blamurilor. Fantezie apologetică și morală scrisă de doctorul S. T. y M., profesor de matematici în tirgul Altura, episcopatul Segobre). S-a crezut multă vreme că sub numele autorului se ascunde, printr-o anagramă imperfectă, Lorenzo Matheu y Sanz, jurist valencian. Critica recentă consideră însă ca pamfletul a fost scris de un iezuit valencian, bun cunoscător al lui Gracián și al cercului lui Lastanosa, și anume un vechi coleg al lui Gracián, Paulo de Rajas. Gracián e acuzat că a publicat „hîrtii atît de prost șlefuite” precum *Criticonul* și că a insultat „nații atît de generoase și nobile” precum cea valenciană, răspuns, așadar, la nu rarele aluzii satirice ale scriitorului la adresa locuitorilor acestei regiuni. Intr-o semialeatorie plasată în succesiunea cronologică a acțiunii din *Criticonul*, Gracián *alias* Critilo e înfățișat din momentul în care, alungat de pe Insula nemuririi, unde ajunsese în chip fraudulos, se întoarce pe pămînt și pornește în căutarea adevăratului merit; la Salamanca e supus judecății unui tribunal ad-hoc, alcătuit din juriști, literați și teologi, care-l condamnă opera pe temeiul imperfecțiunilor ei, acuzația cea mai gravă fiind că nu l-a inițiat pe Andrenio în învățătura religiei creștine catolice și că nicăieri în drumul celor doi pelerini ai lumii nu se află vreo biserică unde să o fi putut deprinde. Gracián însuși este descris în mod răuvoitor cu propriile-i cuvinte desprinse din portretul făcut de el lui Momos (*Criticonul*, II, 11). Peste cîteva luni, la 6 decembrie 1658, Baltasar Gracián moare în colegiul din Taramona. Un portret al său, pictat probabil cu cîteva luni înainte de moarte, a stat o vreme în claustrul colegiului din Calatayud; însoțea o elogioasă inscripție latinească, în care se enumerau marile merite ale decedatului și se exprima convingerea că părințele Baltasar Gracián, „deși stins, va străluci veșnic”.

Evenimentul central al atît de fructuoasei șederi la Huesca este publicarea primei cărți a lui Gracián. În 1637, cu sprijinul direct al lui Lastanosa, în tipografia lui Juan Nogués, apare micul

tratat *El héroe* (Eroul), dedicat, în manuscris, lui Filip al IV-lea, iar în primă ediție lui Lastanosa. „Eroul” lui Gracián e prima întrupare a omului ideal așa cum îl concepea el și cum avea să-l aprofundeze și în alte ipostaze (*el discreto, persona*). Dedicată unui rege, cartea schițează implicit figura unui monarh ca loc geometric al tuturor calităților excepționale, dar nu moralismul politic, în sensul lui Machiavelli, e preocuparea de căpetenie a lui Gracián în acest opuscul, ci edificarea unei individualități exemplare, în care scop schimbă semnul principiilor renaștentiste sintetizate de Machiavelli și dezvoltă, după cum spune el însuși în cuvântul către cititor, „nu o politică și nici o economie, ci o rațiune de stat a ta însuși (*una razon de Testado de ti mismo*), o busolă care să conducă la excelare, o artă de a fi ilustru cu citeva reguli de înțelepciune”. Renunțarea la dedicația către regele Filip al IV-lea pare deci a semnifica o deplasare conștientă de accent, Eroul nefiind numai un manual al „regelui natural”, ci un mănunchi de precepte pentru aspirantul la măreția individuală. Este o „carte pitică” ce urmărește să formeze un „bărbat uriaș”, vrind să plăsmuiască din „fraze scurte, fapte nemuritoare”: e de mai mare folos, ni se spune, să fii rege prin propriile tale însușiri excepționale, decât numai prin naștere. Acestui erou îi e destinată, așadar, cărticica de debut a lui Gracián, iar scurttimea ei materială e justificată, printre altele, prin calitatea de „*espejo manual*” („ogindă de mână”), ușor manevrabilă și lesne de purtat de către cei interesați, așa cum va fi și *Oracolul „manual”*. Eroul lui Gracián nu este prin urmare un militar glorios și nici un semizeu în accepția antică, nu este un călăuzitor spiritual, în sensul dat acestui concept de Carlyle, și nici un supraom nietzschean, ci prototipul omului individual¹ care se ridică prin meritele proprii și printr-o însumare de desăvârșiri (*primores*), a căror enumerare și analiză face obiectul celor douăzeci de capitole, intitulate, în spirit baroc, tot *primores*, ale micului tratat. Eroul gracianesc e

¹Cf. Adolphe Coster, „Baltasar Gracián”, în *Revue Hispanique*, Bordeaux, 1913, p. 450; Ludwig Pfandl, *op cit.*, p. 605; Juan Luis Alborg, *Historia de la literatura española*, Gredos, Madrid, 1967, vol. II, p. 852—853.

dator în primul rînd să-și cultive prudența, să nu-și lase descoperite limitele capacităților (*incomprensibilidades de caudal*); trebuie să-și „disimuleze“ sau să-și „încifreze voința“, să stăpînească deci arta tăcerii oportune, să aibă minte ascuțită, gust educat și sigur, să fie generos și drept, viteaz și cucernic, să-și cunoască exact puterile și să nu întreprindă nimic deasupra lor, să aibă grație, farmec, autoritate firească asupra celorlalți, să evite orice afectare, să făptuiască fără greș, dar să-și întrețină și cite un mic defect care să distragă atenția competitorilor de la principala direcție a acțiunilor sale. Exigențele maxime sînt însă legate de intelect și de voință, concepte pe care Gracián le preia în sensul lor scolastic tomist, ca facultăți particulare ale sufletului omenesc, laicizîndu-le în sensul unei tipologii a omului de stat baroc, aplicînd „o schemă și o doctrină permanentă sau perenă în sens catolic, unei lumi vii, neliniștite, în criză“, arată Arturo del Hoyo, care vede aici și principalul titlu de originalitate al *Eroului*¹. Succesul cărții lui Gracián în epocă e notabil. Chiar în 1639 apare o a doua ediție, iar în 1640, cu prilejul primei sale vizite la Madrid, autorului îi e dată satisfacția de a-și vedea opera printre cărțile regelui care o și citează elogios.

Cea de-a doua carte a scriitorului apare în 1640: *El Politico don Fernando el Católico* (*Politicul don Fernando Catolicul*). Această primă ediție a fost considerată ca pierdută pînă în 1958, cînd eruditul Eugenio Asensio regăsește și achiziționează unicul exemplar supraviețuitor. Din datele publicate de el rezultă că noul opuscul a fost tipărit la Zaragoza, unde Gracián se afla împreună cu ducele de Nocera, căruia de altfel îi și este dedicată scrierea. Doar ediția a doua, apărută în 1646, e tipărită la Huesca de același Juan Nogués și sub îngrijirea lui Lastanosa. Ambele ediții sînt semnate Lorenzo Gracián. De data asta nu mai avem de-a face cu un tratat tipologic, ca *Eroul*, ci cu un discurs, conceput ca pentru a fi citit în fața unei adunări, despre un personaj istoric concret, biografia lui constituind trupul scrierii, iar faptele și operele, adică „politica“, sufletul acesteia. „Opun un rege

¹ Arturo del Hoyo, *op. cit.*, în ed. cit., p. CXXXV

tuturor celor trecuți; propun un rege tuturor celor viitori: don Fernando Catolicul, acel mare maestru al artei de a domni, oracolul suprem al rațiunii de stat". Pe scheletul unei biografii exemplare, Gracián edifică o construcție teoretică, un tratat de filozofie politică ce dobîndește, prin apariția sa tocmai într-o epocă de gravă decadență și derută internă, și o semnificație de manifest, de reamintire a unui model de conducere care a făcut gloria Spaniei. O impresionantă erudiție istorică (Botero, Paolo Giovio, Sedeño, Guevara, Suetonius, Tacit, Pliniu cel Tânăr, Ammianus Marcellinus, ca principale referințe) e folosită în scopul exaltării paradigmatice a monarhului spaniol, printr-o hispanizare și catolicizare tacit polemică a rațiunii de stat machiavellice. Arhitectura discursului e de o artificiozitate barocă foarte complexă, destul de răspîdită în epocă, și descinzînd dintr-o mai veche schemă cvintuplă (credința, prudența, dreptatea, curajul și cumpătarea) a virtuților necesare unui suveran ideal, devenită ulterior schema structurală tipică a majorității compunerilor aretologice din epoca barocului.

: *El Discreto (Omul de lume)*, rod al deplinei maturități a scriitorului, apare tot la Huesca în 1645 sub vechea semnătură de Lorenzo Gracián, și această carte eludînd aprobarea ordinului iezuit. Deși nici pînă atunci identitatea veritabilă a autorului nu mai era un secret și pseudonimul nu mai putea înșela pe nimeni, un sonet acrostih al canonicului Manuel de Salinas, prieten cu Gracián la această dată și membru al cercului lastanosian (era de altfel chiar văr cu Lastanosa) împrăstie și ultimul echivoc, dezvăluindu-l pe adevăratul autor. Cartea era dedicată principelui Baltasar Carlos, dar, potrivit unei practici curențe în epocă, dedicația era semnată de Lastanosa, nu de autor. O succesiune de douăzeci și cinci de capitole, numite *realces*, adică *reliefuri*, *inno-bilări*, formează osatura unui tratat tipologic despre omul înzestrat cu puterea de a discerne (*discretus* < *discernere*; *vir discretus* e o noțiune apărută în latina medievală)¹, de a cumpăni și alege

¹ E. R. Curtius, *Literatura europeană și Evul Mediu latin*, trad. de A. Armbruster, București, 1970, p. 341 n. 4.

comportarea optimă într-o împrejurare socială dată, tip uman înrudit cu francezul *honnête homme*, codificat în Franța de Nicolas Faret (*L'Honneste-homme*, 1630), consultat de Gracián¹. Dedicat unui principe, așa cum *Eroul* fusese inițial închinat unui rege, *El discreto* e conceput în principiu tot ca operă de pedagogie aulică destinată conducătorilor de națiuni; ca și primul tratat însă, ba chiar în mai mare măsură, *Omul de lume* propune un model cu o mult mai largă aplicabilitate, învățându-l „pe om să fie desăvârșit în totul”. Însușirile omului de lume nu diferă foarte mult de cele ale eroului, alta fiind în schimb axa în jurul căreia gravitează: dacă în cazul eroului aveam de-a face cu binomul intelect — voință, în cazul omului de lume perechea de calități fundamentale este *genio* — *ingenio*. Definirea acestor concepte face obiectul primului capitol din tratat, deși nu putem spune că distincțiile stabilite de Gracián sînt foarte tranșante. În mare, *genio* se referă la trăsăturile înnăscute ale personalității, la „condițiile naturale”, el „naște dintr-o natură sublimă”, spune Gracián, este o înclinație caracterologică, spre bine sau spre rău. *Ingenio* (lat. *ingenium*) ține, după cum precizează autorul, de sfera intelectului (*entendimiento*) și presupune „*valentia del entender*”, adică îndrăzneală, curaj al înțelegerii, depășind cu alte cuvinte sfera propriu-zisă a intelectului prin capacitatea de inițiativă imprevizibilă și surprinzătoare, ceea ce-l apropie și de sfera inventivității (*inventio*). Sebastián de Covarrubias, în *Tesoro de la lengua castellana* (*Tezaurul limbii spaniole*), dicționar frecvent folosit de Gracián, definește *ingenio* ca „forță naturală a intelectului, care cercetează ceea ce, prin rațiune și exprimare (*discurso*), se poate cuprinde în toate genurile de științe, discipline, arte liberale și mecanice, subtilități, invenții și trucaje (*engaños*)”, pentru ca L. A. Muratori (*Della perfetta poesia italiana*, II, 1) să vadă în el „acea virtute și forță activă cu ajutorul căreia inte-

¹ Vezi Charles V. Aubrun, *Gracián contre Faret*, în *Homenaje a Gracián*, Zaragoza, Institución „Fernando el Católico”, pp. 7—26; *idem*, recenzie la Marie Carmen Biondo, *Gracián et „L'Honneste-homme” de Faret*, în *Bulletin Hispanique*, LX, 3, 1958, pp. 394—397.

lectul adună, unește și regăsește asemănările, relațiile și rațiunile lucrurilor¹. Este vorba prin urmare de o facultate situată la jumătate de drum între intelect și imaginație, al cărei instrument este *agudeza* (poanta, agerimea spiritului sau, cum ne-am propus să o echivalăm, întâlnindu-ne apoi și cu opinia lui Adrian Marino², *argútie*) și ale cărei operații pot fi descrise, inventariate și integrate unui sistem estetic coerent și, după cum se vede, lesne corelabil, prin chiar conceptele sale fundamentale, cu sistemul etic al lui Gracián, investigațiile sale în aceste două domenii aflându-se într-un raport de convergență și îndreptându-se către momentul de sinteză pe care-l va reprezenta marele său roman *Criticonul*. Ținta sistemului etic gracianesc este trezirea subiectului la adevărata cunoaștere, sfărîmarea iluziei, *el desengaño*, dezamăgirea înțeleasă ca virtute activă. Arta, pe de altă parte, în accepția sa pozitivă, corectează natura, introduce artificii ca semn dignitativ al prezenței umane, *agudeza* fiind prin excelență instrumentul acestei iluzionări conștiente și necesare; dar tot *artă* înseamnă la cugetătorii baroci în general și la Gracián în special, și artificiu negativ, vicleșug, activitate corupătoare și amăgitoare, pe care tot mintea ingenioasă a prudentului, același *ingenio* de care vorbeam, știe să o contracareze, sfărîmîndu-i falsele aparențe, *desengañando*, dezamăgind, demistificînd, dacă e să întrebuițăm un termen modern³. Tensiuni similare propun, printr-o simplă răsturnare perspectivă, universuri antagonice. Universul însuși al gîndirii lui Gracián se împlinește astfel, într-o vocație a unității, din împăcarea contrariilor printr-o subtilă substructură de mecanisme reversibile și basculante. Revenind la *discreto*, pe

¹ Vezi Arturo del Hoyo, *op. cit.*, ed. cit., p. CXLVII. Tot din Hoyo am preluat citatele din Covarrubias și Muratori, *ibidem*, p. 80 a, nota 1. Vezi și Curtius, *op. cit.*, pp. 339 urm.

² În *Dicționar de idei literare*, Editura Eminescu, București, 1973, pp. 242—243. Echivalentul latin folosit în epocă pentru *agudeza* este tocmai *argutia*, vezi A. del Hoyo, ed. cit., p. CCXXXVIII.

³ Să mărturisim cu acest prilej că, ținînd seama de toate aceste considerente, n-am rezistat ispitei de a traduce pe *ingenio* cu *minte*, vocabulă care în românește oferă o ambiguitate semantică foarte apropiată de conotațiile termenului spaniol.

lingă cele două daruri axiale, *fire* și *minte*, cum ar suna ele în traducerea noastră, omul de lume trebuie să-și cultive autoritatea în vorbire și-n acțiune, apoi răbdarea și generozitatea, statornicia în tot ce e bun, dar, neapărat, și la *proteidad*, proteismul, adică diversitatea de reacție, adaptabilitatea la situații, care-i permite să se comporte cu o plăcută varietate în gusturi și în activități. Omul de lume, „discretul“, este un bărbat matur de o cumpănită gravitate, semn al maximei substanțe personale, dar și cu un grăunte de haz (*un grano de donosura*), care stăpânește știința algerii, bizuindu-se fie pe gustul propriu, dacă e sigur pe el, fie pe al celorlalți, dacă a constatat că este autorizat; va avea grijă să evite „universalismul“, va fi rezervat, știind să se retragă oricând fără pierderi, dar și fără a reteza punțile. Va fi prompt în fapte și în spuse, stăpîn pe sine, evitînd izbucnirile umorale. Va trăi în acord cu timpul său, nu se va face remarcant prin nici o bizarerie sau singularitate extravagantă. Simțul armoniei și al poziției îl va ajuta să acorde locul convenit fiecărui lucru, sigur pe judecata și cunoștințele sale. Va fi cu adevărat activ, făcînd treabă, iar nu aflîndu-se doar în treabă (*hazañosidad*, nu *hazaneria*) și lăudîndu-se. Inteligența îi va fi însoțită de aplicație, de stăruință, una fără alta fiind inoperante. Într-o lume plină de curse și amăgiri, prudența este o virtute de maximă importanță și ea este izvorul cel mai sigur al mulțumirii. Pentru a-și pune în valoare toate aceste însușiri are nevoie de integritate, liant al tuturor înzestrărilor, „soare al lor“, și, în egală măsură de „știința ostentației“, adică știința de a se pune în valoare, de a și părea ceea ce este, pe de o parte, și de „formă“, de „manieră“ (*modo*), pe de alta, deci de știința de a prezenta lucrurile sub o lumină favorabilă, aurindu-și și îndulcindu-și acțiunile. Ca încununare, ultimul *realce* al *Omului de lume* prezintă o viziune globală asupra vieții exemplare a unui înțelept, care anticipă schema viitorului său roman alegoric: primăvara copilăriei, vara fierbinte a adolescenței, toamna maturității și iarna bătrîneții. În prima parte a vieții, înțeleptul va conversa cu morții (lectură); în cea de-a doua, cu cei vii (călătoriile), iar în a treia și ultima parte, cu el însuși (meditația, filozofia ca „pregătire pentru

moarte"). Opera în sine e destul de eterogenă, soluțiile literare sînt foarte diverse, sugerînd parcă, prin varietatea lor, o pregătire pentru marea operă care se maturiza lent în spiritul scriitorului. Poate capitolele poartă subtitluri: „elogiu“, „discurs academic“, „critică“ (termen pe care *Criticonul* îl va și generaliza ca substitut pentru „capitol“): „satiră“, „scrisoare“, „problemă“, „satiricon“, „alegorie“, „fabulă“, „panegiric“ etc. și sînt dezvoltate în spiritul acestor genuri, asemeni unor compoziții de sine stătătoare destinate lecturii într-un salon precum cel al lui Lastanosa: „Omul de lume va ajunge astfel să fie o versiune mai umană a Curtea-nului renascentist, adaptată veacului său. Curtea s-a redus la un Salon, iar Omul de lume va trebui să întrunească toate condițiile necesare pentru a se mișca în el cu dezinvoltură și succes“¹. Cartea lui Gracián abundă și în aluzii la gravele împrejurări prin care trecea Spania precum și la soarta tristă a ducelui de Nocera. Chiar în anul apariției *Omului de lume*, scriitorului îi e dat să facă, după cum am văzut, și experiența dură a războiului.

În martie (?) 1648, publică tot la Huesca, în tiparnița lui Juan Nogués, *Agudeza y arte de ingenio, en que se explican todos los modos y diferencias de conceptos (Argúția și arta minții, în care se explică toate tipurile și felurile de concepte)*. Prima ediție apăruse la Madrid, 1642. Era a treia carte a lui Gracián. Continuă să lucreze la ea și o reeditează sub o formă considerabil amplificată și restructurată — caz unic în cariera sa. Pe lângă schimbarea de titlu, în cel nou punîndu-se accentul pe *agudeza*, care devine noțiune centrală, opera e divizată în două secțiuni, sporindu-i-se și numărul de capitole, prima despre *agudeza suelta* (argúția liberă), a doua despre *agudeza compuesta* (argúția compusă). Exemplele se înmulțesc, tratatul este acum și o adevărată antologie a poeziei baroce din toate timpurile, adevărat „muzeu viu“ de

¹ E. Correa Calderón, *Baltasar Gracián. Su vida y su obra*, segunda edición aumentada, Gredos, Madrid, 1970, p. 170. Despre „discreto“ și *discreción* în ansamblul operei lui Gracián, vezi excelenta carte a lui Klaus Heger, *Baltasar Gracián, Estilo lingüístico y doctrina de valores. Estudio sobre la actitud literaria del conceptismo*. Cátedra Gracián, Institución „Fernando el Católico“, Zaragoza, 1960, pp. 145—171.

poezie al unui cititor pasionat ; în plus, citatelor din Marțial le sînt adăugate versiuni spaniole semnate de canonicul Salinas, încă prieten cu Gracián, act convențional pe care scriitorul îl va regreta mai tîrziu.

Ca tip de cercetare, cartea nu era izolată. Prima ediție fusese îndeaproape precedată de un tratat similar, deși de orientare anti-conceptistă, atacînd *acutezza*, și anume *Delle acutezze*, 1639, a italianului Matteo Pellegrini, pe care Lastanosa, în prologul său la *Omul de lume* (1646), îl acuzase de plagiat după Gracián, în ciuda indiscutabilei anteriorități a cărții lui Pellegrini ; oricum, nici din partea lui Gracián nu s-a putut constata vreun împrumut sau utilizare literală a acestui tratat, alături de care poate fi totuși situat în contextul mai general al teoretizărilor despre conceptism (it. *concettismo*), care cunoșteau o mare vogă în Italia¹. Mare parte din acestea însă, pe lîngă sursele clasice comune, pot fi puse în legătură și cu importanta acțiune a învățămîntului iezuit care, pornind de la necesitatea captivării prin mijloace sensibile a auditoriului, dă o mare pondere ornamentului verbal și sistemelor de persuasiune prin cuvînt și dezvoltă un program minuțios de studii retorice și poetice, cu loc bine stabilit în programa analitică (*ratio studiorum*) a colegiilor iezuite. Oratoria barocă va ajunge la excese pe care însăși Societatea le cenzurează, fără a mai vorbi de criticile venind din partea oamenilor de litere contemporani, printre care Gracián nu e cel din urmă, dar înrîurirea acestor studii asupra literaturii și criticii literare a vremii, în general, ca și asupra lui Gracián, în special, e un fapt dovedit². Baza acestor studii era clasică, modelul propus fiind Cicero, *unus Cicero!*, iar preceptele teoretice erau extrase din Aristotel și Quintilian. S-a afirmat că exacerbarea teoriei metaforei din cartea a III-a a *Retoricii* Stagiritului, prin reducerea la

¹ Vezi Benedetto Croce, *I trattatisti italiani del „concettismo“* e Baltasar Gracián, Napoli, 1899, reluat în *Problemi di estetica*, Bari 1923.

² Miguel Batllori, *La Barroquización de la Ratio studiorum en las obras y en la mente de Gracián* și *Gracián y la retórica barroca en España*, în op. cit.

arbitrar a „relației dintre lucruri“ reprezentată de metaforă, este una din sursele formelor baroce¹. Ca manuale, se foloseau *Retorica* lui Cipriano (*De arte rhetorica libri tres*, 1561), care înlocuise mai vechiul manual al lui Antonio de Nebrija, *De artis rhetoricae*, iar în materie de poetică, Horațiu și tratatul de obediență horațiană al lui Pontanus (Jacob Spanmüller), *Institutiones poeticae*, 1594.

Cartea lui Gracián apărea în toiul dezbaterii dintre cultism (sau culteranism) și conceptism. S-a discutat mult dacă există o deosebire de esență între cele două direcții sau dacă nu cumva e vorba doar de același fenomen denumit cultism sau culteranism în cazul poeziei (ilustrat de Góngora) și conceptism în cazul prozei (ilustrat de Quevedo sau Gracián). În mod tradițional, cultismul e atribuit mai ales poeziei și căutărilor ei formale, el implicând o abundență de figuri și un efort de îmbogățire a lexicului cu ajutorul latinismelor sau neologismelor, și a sintaxei, cu ajutorul construcțiilor latinești; conceptismul folosește în general vocabularul comun, dar cultivă conceptele, jocurile de idei strălucitoare, forma sentențioasă, concizia și chiar laconismul oracular, folosind în acest scop figurile retorice. Otis H. Green definește foarte plastic aceste căutări: „«conceptistul» își supraîncarcă vocabulele cu semnificație — sau semnificații — pe cînd culteranistul sau gongoricul își supraîncarcă versurile cu imagini sau figuri”², separația nefiind însă deloc etanșă: cultivarea *conceptului* este principiul unificator și sincronizant cu mișcarea manieristă de amploare europeană (manierismul italian, prețiozitatea franceză, euphuismul și poezia metafizică engleză). „Conceptul, spune O. H. Green, este o figură literară complexă care stabilește noi relații secundare între termeni ce se aflau deja într-o preala-

¹ G. M. Tagliaube, *Retorica aristotelica e barroco*, în *Retorica e barroco, Atti del III Congresso di Studi Umanistici*, Fratelli Bocca, ed. Roma, 1955, pp. 119—195, *apud* Arturo del Hoyo, *op. cit.*, în ed. cit., p. CLXVa, nota 3.

² Otis H. Green, *España y la tradición occidental. El espíritu castellano en la literatura desde „El Cid“ hasta Calderón*, versión española de C. Sánchez Gil, Madrid, Gredos, 1969, 4 vol., vol. IV, p. 253.

bilă conexiune mutuală. Cînd inteligența [rațiunea, am zice noi, n. n.] caută să simplifice, ea ar prefera poate să izoleze aceste relații diverse, dar în conceptism n-o poate face. Mintea trebuie să capteze instantaneu ambele relații și să le armonizeze în întregul unei realități simple și superioare amîndurora.“¹ Gracián se situează pe o poziție de mijloc în aceste dispute. „Conceptismul lui Gracián nu este doctrinar. El știe să distingă și să aprecieze calități și forme stilistice opuse“², după cum declară el însuși: „Trecînd la stiluri, în frumoasa-le varietate, două sînt cele capitale: după ~~esența~~ lor, preaplin unul și concis celălalt; asiatic și laconic, după tradiție. Ar fi greșit să osîndim pe unul dintre ele, deoarece își au fiecare desăvîrșirea și prilejul lor“³. La fel, stilul „natural“ și cel „artificial“ sau ornat au fiecare în parte merite și justificări, deși Gracián pare a-l prefera pe cel ornat în sens conceptist: „În retorică există ornamente pentru cuvinte, într-adevăr, dar mai însemnate sînt cele pentru sens, și anume tropii sau figurile de vorbire“⁴, cu precizarea că „Argúția se folosește de tropii și figurile retorice ca de niște instrumente pentru a-și exprima în mod cult conceptele; ele se mărginesc însă a fi temeiuri materiale ale subtilității și, cel mult, podoabe ale cugețării“⁵. Gracián însuși parcurge ca scriitor toate aceste experiențe stilistice, sintetizîndu-le în *Criticónul*. Dacă după cîțiva ani, în prefața primei părți a romanului său, el își va minimaliza cartea despre argúție prin afirmația că este „mai subtilă decît utilă“, aceasta nu poate semnifica decît o detașare de modalitate, discursiv-teoretizantă, nicidecum de miczul dens al meditației care structurează tratatul, și care, dintr-o necesitate de reculegere lăuntrică, se ascunde de acum înainte în lupta solitară cu verbul, cu orizonturile lui semantice contradictorii, unificate în peregrinarea inteligenței. Posteritatea a neglijat însă aproape total această carte, în străinătate n-a circulat decît sub forma unei prelucrări

¹ *Ibidem*, p. 253. Vezi și pp. 310—312 din același vol.

² Curtius, *op. cit.* p. 346.

³ Agudeza, disc. LXI, *Obras completas* ed. Hoyo, p. 510 b.

⁴ *Ibidem* p. 507 a.

⁵ *Ibidem*, *Al lector*, p. 235 b.

italiene a lui Emmanuele Tesauro, care s-a bucurat, e drept, de succes în a doua jumătate a veacului al XVII-lea. A fost privită apoi ca o simplă ciudătenie, împărtaşind soarta mai tuturor producţiilor literaturii şi esteticii baroce, pe care abia secolul nostru a început să le recupereze cu adevărat. Mult timp a derutat factura neobişnuită a tratatului, care nu este nici o poetică, nici o retorică în sens clasic. E. R. Curtius a înţeles printre primii marea noutate a cărţii lui Gracián, surprinzând într-o analiză strălucită demersul estetic inedit şi totodată locul lui în tradiţia latinităţii occidentale. „Originalitatea lui Gracián constă tocmai în aceea că este primul şi singurul care declară insuficient sistemul retoricii antice, completându-l cu o disciplină nouă pentru care pretinde o valabilitate sistematică“¹. Anticii, spune Gracián, au stabilit regulile silogismului şi au definit figurile retorice, dar au neglijat „agerimea minţii“ (*agudeza*). Pentru noua sensibilitate a epocii era nevoie de-o nouă estetică, al cărei sistem, funcţionând prin intermediul argûţiei, Gracián îl întemeiază pe noţiunea de *concepto* (lat. *conceptus*, cu sens stabilit în latina medievală): „Ceea ce este pentru ochi frumuseţea, iar pentru urechi consonanţa, e conceptul (sau, în terminologia lui Curtius, jocul de idei) pentru intelect“². Artificiul ideatic al conceptului „constă, aşadar, într-o măiastră concordanţă, într-o corelaţie armonică între două sau trei cognoscibile extreme, exprimată printr-un act al intelectului“³ sau, mai simplu spus, conceptul „este un act al intelectului care exprimă corespondenţa dintre obiecte. Consonanţa sau corelaţia meşteşugită însăşi astfel exprimată este subtilitatea obiectivă“⁴. Exemplele cu care Gracián îşi fundamentează teoria, arată Curtius, sînt culese din autori antici şi moderni, selectaţi pe baza a două „experienţe“ literare cruciale: Marţial şi Góngora. Mannerismul poeziei latine tîrzii şi literatura sacră (Ambrozie şi Augustin), ca şi retorica biblică, sînt receptate ca un corp unitar,

¹ Curtius, *op. cit.*, p. 342.

² *Agudeza*, disc. II, p. 239a.

³ *Ibidem*, p. 241 b.

⁴ *Ibidem*, p. 242 a.

Secolul de aur spaniol, fiind, după Curtius, o continuare solidară a Evului Mediu latin¹. Preferințele lui Gracián merg către *agudeza suelta*, ale cărei forme „se înalță asemenea unor rachete de artificii. Dar el știe să găsească aplicații ale agerimii și în epopee și în roman..., ca și în complicațiile intrigii dramatice...”². Intelectualismul lui Gracián și al Secolului de aur este cel puțin la nivelul raționalismului lui Boileau și, în orice caz, mult mai apropiat de sensibilitatea modernă. „Gracián a dat o «sumă» de *agudeza*. A fost un fapt național. Tradiția spaniolă de la Marțial pînă la Góngora a fost încadrată într-un context universal. [...] Cine îndrăgește originalitatea exuberantă a Spaniei va ști s-o admira și la Gracián.”³ Dar marea însemnătate a tratatului gracialesc ni se pare că se mai poate întemeia și pe cel puțin alte două considerente: în primul rînd pe faptul că întreprinde o cercetare intrinsecă a faptului literar, ceea ce face din el un precursor al stilisticii moderne, cu mențiunea că mecanismul stilului, în viziunea lui, este solidar și cu sistemul etic și filozofic al autorului. Un concept de bază ca *ingenio* face posibilă integrarea acestor sisteme într-o imagine unitară a omului ca ființă deopotrivă intelectuală și sensibilă, toate operațiile spiritului găsindu-și izvorul comun, iar „demnitatea spiritului”, de care vorbește Curtius⁴, fiind nu numai păstrată, dar și fundamentată. În al doilea rînd, tratatul despre arguție a lui Gracián este, credem, cel mai impunător efort postmedieval în domeniul a ceea ce se va numi critică de scriitor (sau „de artist” cum îi va spune Thibaudet), așa cum în epoca noastră vom găsi la un T. S. Eliot sau la un Valéry, după ce, în secolul trecut, fusese ilustrată de un Coleridge sau un Victor Hugo. E, în orice caz, singurul scriitor spaniol de anvergură universală din vremea sa care meditează în mod atît de sistematic asupra literaturii ca mod de existență spi-

¹ Curtius, *op. cit.*, pp. 343—345.

² *Ibidem*, pp. 345—346.

³ *Ibidem*, p. 346.

⁴ *Ibidem*.

rituală. Viziunea gravă care-i structurează opera își află o explicație și în consecvența acestei meditații¹.

Două sînt însă operele cărora Gracián le datorează faima sa universală: *Oracolul manual* și *Criticonul*. Îndeosebi *Oracolul* a început să exercite o importantă influență asupra moralisticii europene curînd după apariția sa. În Franța, unde producția literară iberică era urmărită foarte atent în secolul al XVII-lea, ecourile aforismelor lui Gracián pot fi detectate în opere atît de diverse precum cele ale doamnei de Sablé, a lui La Rochefoucauld sau La Bruyère. Tălmăcirea lui Amelot de la Houssaie, apărută în 1684, va sta la baza majorității celorlalte versiuni în limbi europene pînă în secolul al XIX-lea. Prima ediție² a *Oracolului manual*, intitulată *Oráculo manual y arte de prudencia sacada de los aforismos que se discurren en las obras de Lorenzo Gracián*, apare în 1647, în timpul celei de-a doua șederi la Huesca, în tipografia lui Juan Nogués. Era a cincea carte a lui Gracián, după *Omul de lume*, și avea să reprezinte o primă operă de sinteză globală în cariera lui Gracián: va însuma atît rezultatele scrierilor sale tipologice cît și pe cele ale tratatului despre arguție, prudența, ca și mintea (*ingenio*), devenind acum o artă. După cum spuneam, cartea se publică sub pseudonim și tot fără aprobarea ordinului iezuit. E precedată de o dedicație către Luis Méndez de Haro, semnată de însuși Lastanosa, și de un cuvînt către cititor, dar prezentat ca și cum i s-ar datora tot generosului magnat. De aici și îndelungata convingere a criticii, cum că *Oracolul* nu ar fi opera lui Gracián, ci doar o antologie de fragmente din

¹ Nu se pare, pe de altă parte, că tratatul lui Gracián este singura cercetare sistematică despre „vorba de duh” sau „spirit” (poantă, *witz*) înaintea cărții lui Freud, *Der Witz und seine Beziehung zum unbewussten* (1905, pe care am consultat-o în versiunea franceză: *Le mot d'esprit et ses rapports avec l'inconscient*, Gallimard, Idées, 1971). Freud ar fi fost probabil încîntat să găsească printre precursorii studiului său și opera ingeniosului iezuit: o lectură paralelă a acestor două cărți e plină de surprize!

² Considerată dispărută pînă la găsirea întîmplătoare a unicului exemplar supraviețuitor, care a stat la baza monumentalei ediții din 1954 a lui Romera-Navarro.

operele sale alcătuită de Lastanosa, care i-ar fi dat și titlul, poate mai puțin grăcianesc, într-adevăr, de *Oracol*. Susținută de buni cunoscători ai operei lui Gracián, teza aceasta nu mai rezistă însă. E de ajuns să arătăm, pe urmele lui Miguel Romera-Navarro, că din totalul celor 300 de aforisme, doar 50 sînt abrevieri sau prelucrări ale unor pasaje din operele anterioare și numai 12 sînt reproduceri textuale, restul de 238 fiind formulări inedite. Lastanosa și cercul său vor fi avut probabil doar un rol stimulatîv sau vor fi făcut sugestii : la fel se întîmpla și în cazul lui La Rochefoucauld care-și citea maximele în salonul doamnei de Sablé. Dar dovada peremptorie este de natură stilistică : aici Gracián e în apogeul său de cultivator al expresiei laconice, elaborarea conceptistă e atît de avansată și de personală, încît ideea unei participări străine majoritare la elaborarea operei apare ca inacceptabilă. Oraculare, concentrate pînă la hermetism uneori, aforismele acestea sînt rezultatul unei extraordinare voințe stilistice : materialul sensibil al vocabularului e parcă valorificat aici ca principală experiență de viață a marginalului Gracián, scriitorul trăiește în straturile de vechimi îndelung acumulate ale limbii, sapă, dizlocă, recompune și inovează.

Forma la care autorul recurge în această carte, aforismul, e întrepătrunsă cu genul mixt, plastic și verbal totodată, al emblemei. Creație a Renașterii, cu rădăcini în alegorismul și heraldica medievală, genul emblemelor va cunoaște o vogă fără egal în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Prima carte de acest gen i se datorează italianului Andrea Alciati : *Emblemata*, 1531, una din cărțile de căpătîi ale lui Gracián. În esență — pentru că în practică apar multe subgenuri strict codificate — emblema presupune coexistența, reciproca determinare conceptuală a unei imagini plastice simbolice și a unui text concis care trebuie să o verbalizeze fără a o descrie, fiecare element păstrîndu-și deci particularismul expresiv subordonat unei idei unificatoare. Aforismele lui Gracián sînt structurate aproape emblematic. Sentința, enunțul aforismatic propriu-zis, prezentată ca într-o exergă, de o lapidăritate adesea criptică, e urmată de un comentariu de cîteva rînduri, ghem de aforisme la rîndu-i ; lipsește doar imaginea sim-

Bolică, una din cele trei condiții ale emblemei, dar Gracián suplinește pe alocuri și lipsa ei prin trimiteri la asemenea imagini, bine cunoscute în epocă, din opera emblematiştilor reputați. Fiecare aforism e, așadar, o compoziție de sine stătătoare; nu putem vorbi de o dispunere a maximelor după un anumit plan. Gracián le oferă înțelepților adunați la ospăț, după cum se spune în cuvîntul către cititor, „o condică... unde să se înscrie *felurile de bucate prudentiale* (s. n.) ce se vor fi servind în celelalte opere, pentru o cît mai felurită bucurare a gustului“, reutilizînd astfel o metaforă etimologică de veche tradiție, aceea a însușirii științei, înțelepciunii (*sapientia* înseamnă gust, pricepere de a aprecia bunătatea mîncărilor, apoi învățătură, știință, înțelepciune) printr-un similitudine de nutriție fiziologică, precum *l'innutrition* a lui Montaigne, printr-un metabolism spiritual complicat care generează o nouă făptură lăuntrică superioară, la Gracián eroul, omul de lume, prudentul, persoana sau înțeleptul. În această gradație, *Oracolul manual* teoretizează treapta *prudenței* și a *persoanei*; față de celelalte tratate moralistice, el pune un mai mare accent pe prudență și pe situația conflictuală în care se vede prins omul doritor de autoperfecționare. *Eroul* și *Politicul* propuneau tipuri umane însuflețite încă de energetismul Renașterii. *Oracolul* desenează tipul baroc al prudentului, în care se regăsesc toate trăsăturile tipurilor anterioare, potențîndu-se însă calitățile defensive (atenția, veghea, sfatul) și diversioniste (vicleșugul, gîndul ascuns, șiretenia, încifrarea etc.). Paralel, și prin contrast, ni se înfățișează tipul contrar, al imprudentului găunos, prost, înfumurat, neatent. Teatrul unde se înfruntă aceste tipuri este tot curtea, în sensul ei lărgit, de echivalență a societății și lumii, populația majoritară, divers influențabilă, este *vulgul*, care însă la Gracián este determinat nu social, ci moral și spiritual, prin antiteză cu pătura cuminților și înțelepților: „Află că prețutindenii există vulg chiar în Corint, în familia cea mai aleasă. [...] Nu lua seama la ceea ce zice și cu atît mai puțin la ceea ce cugetă. Se cade să-l cunoști ca să te scuturi de el, [...] căci orice prostie înseamnă vulgaritate, iar vulgul este alcătuit din proști“ (af. 206), pentru ca în altă parte să fie și mai categoric: „vulgul

nu e decît o sinagogă de ignoranți închipuiți care vorbesc cel mai mult despre lucrurile pe care le înțeleg cel mai puțin" (*Criticonul*, II, 5). Deși viața întreagă e o „miliție împotriva maliției omului” și lupta e a tuturor contra tuturor, emulația, lupta creatoare cu alte cuvinte, are loc între egali, după cum observa încă Adolphé Coster. Sfaturile privitoare la comportarea față de suverani sau față de superiori în genere sînt mai puțin semnificative în noul context moral al *Oracolului*, care e un mănunchi de reguli pentru desăvîrșirea individului cu voință de autoafirmare independentă în societate, nu pentru șlefuirea reprezentantului unei categorii sau „bresle” supraindividuale, ca în feudalism; la Gracián, fiecare luptă pentru sine, libertatea înseamnă a nu depinde de nimeni sau de cît mai puțini și a transforma chiar această minimă dependență într-o placă turnantă a liberei inițiative care-și atrage voințele celorlalți. Critica mai nouă¹ vede în Gracián un precursor cert al filozofiei luminilor, al concepțiilor individualiste care se impun tot mai mult în gîndirea burgheză din secolul al XVIII-lea, ceea ce ar explica succesul literaturii lui Gracián în plin secol al luminilor, mirarea lui Paul Hazard nemaivînd temei². Cu atît mai mult cu cît lumea în care acționează personajele tipologice ale scriitorului este strict laică. O singură dată în cele 300 de aforisme se referă Gracián la un posibil obiectiv transcendent, și anume în ultimul aforism din *Oracol*: „Într-un cuvînt, sfînt, căci prin aceasta spui totul” și, tot acolo: „Trei s-uri te fac fericit; sfînt, sănătos și sapient”. Dar sfîntenia se reduce aici la o semnificație morală, virtutea maximă, condiția supremă a succesului (*acierto*) din timpul vieții și în postumitate, ea făcîndu-l pe adevăratul erou prudent, cuminte, înțelept, viteaz și, să reținem, vrednic de aplauze (*plausible*)! Nu întîlnim nici aici, prin urmare, nimic din idealul ascetic al retra-

¹ Vezi mai ales José Antonio Maravall, *Las bases antropológicas del pensamiento de Gracián*, în *Baltasar Gracián en su tercer centenario. Revista de la Universidad de Madrid*, 1958, VII, 27, pp. 403—445.

² Cf. Paul Hazard, *Criza conștiinței europene, 1680—1715*, trad. de Sanda Șora, București, 1973, pp. 326—328.

gerii din lume și al refuzului terestrității, concepția lui Gracián fiind atît de diferită astfel de soluțiile moralistilor religioși. „Gracián a fost un om tipic modern, adică un om care, chiar personal religios fiind și chiar trăind în interiorul unei structuri religioase, nu-și alimentează opera cu spirit religios, ci cu experiență intramundană“¹. Caracteristică în același sens e constatarea că, de fapt, concepția fundamentală despre prudență a lui Gracián nu e decît secularizarea sistemului tomist al virtuților cardinale (prudență, justiția, tăria sufletească și cumpătarea), în spiritul căreia, pentru dobîndirea prudenței e necesară experiența și cultivarea memoriei, iar pentru a garanta o alegere promptă și corectă în orice împrejurare, trebuie exercitată *sollertia* (dibăcia, iscusința, pătrunderea). „Axa tomistă *prudență* — *iscusință* — *experiență* se transformă la Gracián în *prudență* — *atenție pătrunzătoare* — *dezamăgire*, producînd astfel unul din cele mai deconcertante și mai moderne manuale de conduită.“² Adaptarea acestei scheme la contextul societății și gîndirii baroce se face într-un mod curios: Gracián, care deseori deplînge decăderea prezentului în comparație cu strălucirea și puritatea etică a „bunelor zile vechi“, intuiește foarte exact mult mai marea complexitate a vremii sale, și ansamblul regulilor sale de înțelepciune e destinat omului contemporan privit ca o realitate cantitativ și calitativ diferită de omul trecutului: cunoștințele s-au amplificat enorm, gîndirea și rafinamentul relațiilor interumane s-au complicat: „Totul e acum în apogeu și mai ales arta de a fi persoană. Mai mult se cere azi pentru un înțelept decît în vechime pentru șapte și de mai mult ai trebuință în vremea noastră ca să tratezi cu un singur ins decît cu un popor întreg în vremile trecute“ (af. 1). Iar perspectiva apare și mai tulburătoare într-un text din *Criticonul*, care pune sub semnul întrebării multe din afirmațiile despre paseismul lui Gracián: „...tot ce-au cugetat anticii nu-i decît o copilărie pe lîngă ceea ce gîndim azi, iar miine va fi și mai mult. Ceea ce s-a spus

¹ José Luis L. Aranguren, *La moral de Gracián*, *ibidem*, p. 336. În același sens, vezi argumentația lui Guillermo de Torre, *La difícil universalidad española*, Madrid, Gredos, 1963, pp. 54—60.

² Arturo del Hoyo, *op. cit.*, în ed. cit., p. CLVIIB.

e nimic pe lângă ceea ce rămîne de spus" (III, 5). Regulile necesare "desăvîrşirii omului, în care Gracián, fie şi condiţionat sau limitativ, crede, trebuie să se adapteze acestei devenirii continue, trebuie să ajungă la acel grad de abstractizare necesar pentru a le face aplicabile un timp indefinit, ca un ansamblu de precepte ale unei arte perene, arta de a fi persoană. Opera moralistică a lui Gracián în general şi *Oracolul* în particular tind în mod conştient la un statut de universalitate. *Omul universal* de care ni se vorbeşte nu e deci universal numai sau nu în primul rînd prin capacitatea sa uriaşă de cuprindere şi de creaţie, ca *uomo universale* renescentist, ci şi în sensul de permanentă capacitate sumativă a virtuţilor în procesul de autodesăvîrşire şi în sensul propriu de model cu maximă aplicabilitate în spaţiu şi timp la nivelul categoriei sale. Dacă pentru a deveni persoană există o artă, atunci această artă poate fi aplicată de oricine îndeplineşte condiţiile minimale de normalitate umană, indiferent de statutul social. Pe lângă faptul că personalitatea e astfel o construcţie de natură artistică, e vrednică de relevat împrejurarea aparent paradoxală că în concepţia lui Gracián construirea personalităţii este un act esenţialmente democratic, necomportînd apriorisme sociale de rang, situare şi naştere : la acest teoretician al vieţii de curte, nobleţea de singe nu e necesară, în vederea autotransformării nu e nevoie decît să fii om¹, fapt cu atît mai semnificativ cu cît Gracián îşi meditează şi elaborează sistemul de autorealizare a personalităţii „într-o lume devalorizată". S-a şi spus că arta propovăduită de el nu este un cod de viaţă destinat curteanului, ci o artă de a manevra o realitate ostilă. Gracián şi-a dorit această aplicabilitate universală a principiilor sale. Tocmai aceasta e noima ironizării unor manuale de bună purtare cu largă circulaţie în epocă (*Criticul*, I, II). Artă de a fi persoană e deci, în viziunea lui Gracián, o artă democratică şi universală ; la ea scriitorul ajunge nu atît prin experienţa de viaţă proprie, care i-a fost săracă şi uneori derizorie, ci printr-un efort de contemplare şi meditaţie intelectuală în faţa tradiţiei filozofice şi literare : aceasta

¹ O. H. Green, *op. cit.*, IV, p. 70, şi J. A. Maravall, *op. cit.*, p. 429.

e calea vie a lui Gracián, intelectualismul lui nu e un defect, ci un organ de adaptare la lume, un mod de gândire chiar, ca și alegoria însăși, iar sărăcia conținutului psihologic care i-a fost reproșată¹ e de fapt esențializare, reducere la o schemă de principiu universal valabilă în concepția autorului; ar fi și inutil să i se reproșeze ceva ce nici nu l-a interesat programatic, trecînd peste faptul că observația psihologică de amănunt e totuși surprinzător de bogată. Așadar, în *Oracol* se conturează noul tip uman de sinteză pe care ni-l propune scriitorul: *persona* (persoana). Acesta va fi conceptul central în tipologia morală exemplară a *Criticonului*, unde va fi accentuat prin mijloace sensibile și rolul experienței sfărîmătoare de iluzii, celebra *dezamăgire* barocă, temelia *înțelepciunii*, ca treaptă superioară prudenței teoretizate în *Oracol*: ajuns la capătul efortului activ de *dezamăgire*, omul va cîștiga o bogată interioritate contemplativă, știutoare și resemnată, în dauna capacității de acțiune, urmînd de altfel chiar curba vîrstelor biologice. Persoana, în înțelesul dat acestui concept de Gracián, presupune gravitate calmă, maturitate binevoitoare, integritate plină de curtenie, acțiune prudentă și prețuire a calităților morale și spirituale (vezi af. 293). E vorba, așadar, „nu de un concept abstract al individului, ci de un ideal care îmbrățișează deopotrivă abstracțiile și pe omul viu, ideal care personifică lumea înconjurătoare și pe el însuși”. Omul superior, la Gracián, nu *este*, ci *se face*, personalitatea este o totalitate integrativă și dinamică. Drumul practic presupus de arta de a deveni persoană e însă mai sinuos decît ar putea rezulta din aceste însemnări sumare. Lupta cu ceilalți, în universul gracianesc, e de fapt o pîndă necurmată, un joc viclean de mascare și demascare, de autenticitate și simulare, deoarece, în concepția barocă, aparența, ca mod de existență al esenței, e uneori mai importantă decît aceasta din urmă și către ea trebuie să se îndrepte toată atenția prudentului: degeaba ești dacă nu și pari sau arăți că ești. Pe de altă parte, aparențele înșelătoare trebuie

¹ Maravall, *op. cit.*, p. 441.

² Klaus Heger, *op. cit.*, p. 171.

sfîșiate, realitatea trebuie restabilită în poziția ei firească, pentru a înțelege corect ești nevoit să privești pe dos; intențiile trebuie anticipate și de jucate, orice enunț va fi interpretat contrar; dacă nu poți îmbrăca pielea de leu, îmbrac-o pe cea de vulpe, fii șiret, dar fără să-ți denaturezi firea, păstrează-ți ceva și din ingenuitatea porumbiței, alături de viclenia șarpelui. Prudența însăși aduce fericirea și e mamă a cuminenței, folosește-ori de cîte ori te angajezi într-o acțiune și nu uita că hrana ei este dezamăgirea, ea te ajută să nu-ți lași vederii slăbiciunile compromițătoare și te ferește de riscurile împătimirii, ea te sfătuiește cînd să cugeți îndelung și cînd să treci grabnic la fapte, cum să alegi, căci buna alegere e dovadă de mare înțelepciune, și cum să-ți alegi mai cu seamă prietenii. Dar sfaturile lui Gracián sînt uneori contradictorii: prietenii sînt un alt eu și cea mai mare fericire a unei vieți, mai prețioși decît averea, și totuși prietenii de azi sînt dușmanii de mîine, din prieteni ies cei mai înverșunați dușmani; generozitatea e o virtute mult recomandată de scriitor, dar tot el spune că se cuvine să-i cunoști pe cei fericiți ca să-i alegi, și pe cei nefericiți ca să fugi de ei sau, în alt loc, cere să știi cum să lași asupra altora nenorocirile: atitudine cinică, s-ar zice, cînd de fapt nu e decît un reflex pragmatic al realității amare a unei lumi pentru care nu manifestă nici o compezență și în care, el ca și Hobbes, vedea că omul era lup pentru om. Dar și o anume distanțare artistică a scriitorului față de operă explică într-o măsură prezența unor asemenea soluții contrastante. Spuneam că la Gracián experiența limbajului, aventura stilului suplinesc uneori experiența vitală, că în fond, la el, ca și în cazul unor demersuri artistice moderne, expresia se autonomizează și își secretă ea însăși propria-i realitate. Faptul a mai fost observat: „Ni se impune ipoteza că Gracián a fost mai mult ca orișice un scriitor, un pasionat al frazei bine tăiate, astfel încît, cu un simț al artei foarte modern, s-a dedicat convertirii problemelor în expresie, cu o detașare ironică salvatoare, punîndu-se la adăpost ca un contemplator distant,

satisfăcut de bucuria operei bine încheiate¹. Dar să nu uităm nici că teoria sa estetică presupune o relație profundă și lucid teoretizată între faptul artistic și faptul etic.

Dacă *Oracolul manual* e momentul de vîrf al etapei „prudențiale” în opera lui Gracián, marele-i roman alegoric este încununarea întregii sale opere, sinteza sapiențială care integrează întregul său efort etic și teoretic. Simburele viitorului roman e găsit de obicei în ultimul capitol al *Omului de lume*, care schițează „cultă împărțire a vieții” unui înțelept, precum și schema tetrapartită a vieții omului în general, după simbolica celor patru anotimpuri ale anului. Mai există însă și o altă prefigurare internă a operei maxime, pe lângă armătura teoretică din *Argúția și arta minții*, tratat unde discută pe larg despre alegorie, despre *agudeza encadenada* și *agudeza compuesta fingida* (argúția înlănțuită, argúția compusă ficțională), adică despre însuși procedeul alegoric, văzîndu-l ca pe un întreg artistic, rod al imaginației, care prin translație (metaforă) și prin asemănare (comparație) zugrăvește și propune întîmplări omenesti, făcînd apel la felurite modalități imaginative ca epopeea, metamorfoza, alegoria, apologul, comedia, povestirea, emblema, hieroglifa, deviza, dialogul (disc. LI și LV). Acel alt posibil izvor intern al *Criticonului*, pe care nu l-am găsit nicăieri interpretat ca atare, este aforismul 300 din *Oracolul manual*, de care am mai vorbit și cu alt prilej : „*Intr-un cuvînt, sfînt, căci prin aceasta spui totul. Virtutea e lanțul tuturor desăvîrșirilor, centru al beatitudinilor ; ea îl face pe om prudent, atent, pătrunzător, cuminte, înțelept, viteaz, stăpînit, integru, fericit, vrednic de aplauze, adevărat și universal erou. [...] Nimic nu e mai vrednic de iubire ca virtutea, și de ură ca viciul. Virtutea e un lucru aievea, restul scorniri. Măsura capacității și a măreției trebuie să fie virtutea, nu norocul : doar ea își este sieși de ajuns. Pe om, viu, îl face iubit, iar mort, pomenit.*” E întocmai programul educativ al *Criticonului*, în a cărui pagină finală se face o recapitulare a etapelor parcurse de cei doi eroi și a virtuți-

¹ Francisco Ynduráin, *Gracián, un estilo*, în *Homenaje a Gracián*, Zaragoza, Institución „Fernando el Católico”, 1958, p. 187.

lor dobândite, enumerare ce coincide în esență cu „lanțul desăvîșirilor“ din aforismul citat și reprezintă tocmai condițiile admiterii în lăcașul Veșniciei, pe Insula nemuririi, unde, după ce în viață s-au făcut iubiți, se vor face, după moarte, pomeniți. Credem că este încă o dovadă a „voinței de structură“ proprie operei lui Gracián. Creația sa e un adevărat cosmoid.

Voința de structură și atitudinea literară conștientă sînt și temeiurile amănunțitei analize la care supune Klaus Heger conceptul de originalitate la Gracián. Într-o epocă în care motivele și temele nu constituiau proprietate literară, problema originalității ținea în primul rînd de „cosmoviziunea“ autorului și de capacitatea acestuia de a împărtăși operei profunzime personală indiferent de proveniența elementelor de montaj. *Criticul* se plasează și el într-o vastă tradiție și autorul însuși precizează că pe lângă aportul său original (romanul e „cursul vieții tale într-un discurs“ și o „filozofie aulică“, întregul fiind rodul unei strădanii de a îmbina „uscăciunea filozofiei cu divertismentul invenției, pișcătura satirei cu dulceața povestirii“), a imitat (în sensul asimilării organice, desigur), alegoriile lui Homer, ficțiunile lui Esop, miezul de doctrină al lui Seneca, discernămintul lui Lucian, descrierile lui Apuleius, pildele morale ale lui Plutarh, intriga lui Heliodor, gradația lui Ariosto, criticile lui Boccalini și causticitățile lui Barclay. Pe lângă acest „canon“ propriu de maeștri de la care preia și forme, și idei literare, Gracián mai fructifică și tradiția apologului oriental, pe care i-o transmite în primul rînd cartea atît de prețuită de el, *Contele Lucanor* de don Juan Manuel, apoi romanul cavaleresc și cel picaresc (îndeosebi *Guzmán de Alfarache* al lui Mateo Alemán), romanul antic (citatul *Teagene și Hariclea*), literatura marilor experiențe spirituale a unor San Juan de la Cruz sau Teresa de Jesús, literatura cavalierească „a lo divino“ (în manieră sacră), gen foarte cultivat pe atunci (precum *El Caballero peregrino* de Alonso de Soria), opere poetice contemporane (*Solitudinile* lui Góngora folosesc și ele toposul anotimpurilor ca diviziuni alegorice ale vieții omenești) sau romane (nu a fost străin de *Don Quijote*, deși îl trece aproape sub tăcere).

La toate acestea se adaugă, fundal fecund al întregii opere grăcienești, literatura Antichității, dintre poeți preferându-l pe Marțial, iar dintre filozofi pe Seneca („Citindu-l pe Gracián ne dăm seama cât de spaniol era Seneca“, avea să spună Aubery F. G. Bell¹), Biblia, patristica, tratațiștii italieni ai barocului, literatura istorică etc. Motivul adamic al omului care, izolat pe o insulă, reface prin mijloace proprii evoluția intelectuală a omenirii a avut un interesant precursor iberic în persoana arabului Abu Bequer Ben Abd-El-Melek Ben Thofail (Abucháfar Abentofáil), născut la Guadix în 1126, poet, matematician, filozof și medic, elev al lui Avempace și contemporan cu Averroes, autor al povestirii *Filozoful autodidact* sau *Hay Benyocdan*; eroul, crescut de o gazelă pe o insulă, ajunge pe calea meditației raționale și a observației la revelația unității spirituale a lumii. Gracián nu a putut însă cunoaște direct această scriere, deoarece textul arab însoțit de o traducere latină n-a apărut decît în 1671; în 1673 un iezuit din Calatayud semnalează pentru prima dată asemănarea dintre *Filozoful autodidact* și *Criticonul*, aceeași apropiere făcînd-o și Paul Rychaut, traducătorul englez al *Criticonului*, în 1681. Se pare însă că amîndouă operele au avut o sursă comună, tot arabă, o povestire care a circulat printre moriscii aragonezi și pe care Gracián ar fi putut-o cunoaște pe cale orală. E posibil, pe de altă parte, ca în Anglia, unde fuseseră traduși atît Gracián cît și Ibn Thofail, amîndoi să fi exercitat o anume înfrîurire asupra celebrului *Robinson Crusoe* de Daniel Defoe². Dar pornind de la motivul *drumului* inițialic se pot stabili și alte paralelisme rodnice, dintre care cităm, la întîmplare, doar cîteva: uluitorul roman al chinezului U Ceng-en, *Călătorie spre soare-apune*, romanul satiric *Labirintul lumii și paradisul inimii* publicat de Jan Amos Komensky

¹ Aubery F. G. Bell, *Baltasar Gracián*, Hispanic Notes and Monographs, Oxford University Press, Humphrey Milford, 1921, p. 54.

² Pentru o prezentare amănunțită a surselor sau paralelismelor din literatura spaniolă și universală vezi E. Corréa Calderón, *op. cit.*, pp. 181—187; Arturo del Hoyo, *op. cit.*, în ed. cit., pp. CLXXVII—CLXXXIII; o discuție filologică și stilistică despre sursele arabe și *Criticonul* la Klaus Heger, *op. cit.*, pp. 19—30.

în 1631, *Călătoria pelerinului* (1678, 1684) de John Bunyan, sau ciclul vechilor romane arthurienne și al Graalului, unde motivul drumului se îmbină, ca și în *Criticon*, cu motivul căutării (*quête*) etc.

Criticonul e o vastă panoramă alegorică a vieții omenești și a cadrului ei cosmic și istoric. Sensul primordial este drumul către desăvârșirea de sine, însușirea artei de a fi *persoană* și accesul la *înțelepciune* (*sabiduría*), ca etapă superioară *prudenței*. Înțelepciunea e înțeleasă ca forță de asumare a destinului omenesc, printr-o continuă autodisciplinare și îmbogățire spirituală, prin experiență și luciditate critică, temeuri ale refuzării aparențelor (același *desengaño*, concept atît de caracteristic secolului al XVII-lea spaniol, teoretizat, după cum am văzut, și de Gracián, ca o trezire la realitatea lucrurilor¹). Pesimismul și mizantropia sînt locurile comune ale comentariilor despre Gracián. Rareori, într-adevăr, o mai feroce satiră a nebuniei omenești, a viciilor și inconștienței truface a omului care alterează, după scriitor, însuși echilibrul cosmic al creației. Nimicnicia universală își strecoară unda înghețată și neagră în cele mai fastuoase spectacole ale lumii. Dar, pe lângă faptul că, măcar în parte, se poate vorbi în acest caz și de un efect rezultat dintr-o acumulare stilistică², lucrurile trebuie judecate în totalitatea lor și sub specia perspectivismului, atitudine mentală atît de tipic spaniolă, sistematizată în cele din urmă de Ortega y Gasset, și fundamentală și în cazul lui Gracián³, împrejurare ce interzice o concluzie unilaterală. Tre-

¹ Cf. și Chamfort : „*L'honnête homme détrompé de toutes ses illusions, est l'homme par excellence*” („Omul de lume scuturat de toate iluziile sale e omul prin excelență”). Conceptul de *desengaño* a fost studiat monografic de Hansgerd Schulte, *El desengaño, Wort und Thema in der spanischen Literatur des goldenen Zeitalters*, Wilhelm Fink Verlag, München, 1969, carte care nu ne-a fost accesibilă decît prin recenzie la F. Schalk din *Romanische Forschungen*, 83. Band, Heft 4 1971, pp. 649—654. O foarte interesantă discuție la Otis H. Green, *op. cit.*, vezi mai jos.

² Juan Luis Alborg, *op. cit.*, p. 838.

³ Pe lângă cartea citată a lui Klaus Heger, vezi și eseul lui Mariano Baquero Goyanes, *Perspectivismo y sátira en «El Criticón»*, în *Homenaje a Gracián*, Zaragoza, 1958, pp. 27—56.

cînd Alpîi bătrîneţii, Critilo şi Andrenio întîlnesc o făptură ciudată : „Faţa o avea către ei şi mergea în partea opusă. Andrenio susţinea că vine, iar Critilo că se duce, căci şi în ceea ce văd doi inşi sub aceeaşi lumină se ivesc păreri diferite“. Întrebîndu-l, primesc următorul răspuns : „Nu vă miraţi — le spuse chiar el, văzîndu-le şovăiala ; căci la acest capăt al vieţii toţi vorbim cu două înţelesuri şi umblăm în două chipuri. Nici nu se poate trăi altfel decît cu două feţe : cu una rîdem, pe cînd cu cealaltă mormăim ; cu o gură zicem *da* şi cu alta *nu*, şi ne facem treaba“ (III, 1). Sau extraordinara alegorie a scării Fortunei (II, 6), în care un efect de perspectivă optică e folosit pentru a realiza, într-o poziţie de fapt reversibilă, un efect de perspectivism moral şi psihologic : urcînd pe acea scară, cei doi „pelerini ai vieţii“ îi văd pe cei ce urcau în faţa lor, adică deasupra lor, deci pe oamenii din trecut, ca pe nişte uriaşi fără egal, în timp ce oamenii viitorului îi urmează dedesubt şi sînt văzuţi, dimpotrivă, micşoraţi de perspectivă. Pe lângă exploatarea unui efect aproape cinematografic¹, remarcabilă e dispunerea panoramică pe verticală, simultaneitatea privirii asupra succesiunii generaţiilor răsturnînd obişnuinţele unei transpuneri spaţiale ale acestei perindări temporale. În această concomitenţă vie a omenirii cu perspective schimbate nu avem de-a face cu o „laudă a timpurilor trecute“, deoarece şi în această privinţă, am văzut, Gracián judecă perspectivist, ci cu o reducere emblematică a unei simultaneităţi spaţiotemporale de infinită profunzime. Insuşi conceptul de *desengaño*, atitudinea pe care se întemeiază cele mai radicale concluzii despre pesimismul lui Gracián, este, în realitatea textelor, mai nuanţat. Temă prin excelenţă barocă, circulînd în întreaga Europă, *dezamăgirea* trebuie înţeleasă în primul rînd ca un act voluntar de clarificare a conştiinţei cunoscătoare, fără alte legături decît colaterale cu împrejurările care dădeau naştere pesimismului spaniol din Secolul de aur şi anume : sentimentul decadenţei naţionale ; ideea mişcării ciclice a istoriei, a îmbătrînirii lumii în general şi a rasei omeneşti în particular ; presiunile Contrareformei şi reimpu-

¹ M. Baquero Goyanes, *op. cit.*, p. 31.

nerea mentalității păcat-infern etc.¹. De toate acestea trebuie să ținem seama și când vorbim de pesimismul lui Gracián. De altfel încă Unamuno spunea undeva despre marele scriitor : „Pesimist ? În înțelesul vulgar pe care i-l dau lași, atragicii — și chiar anti-tragicii — da, Gracián trebuie să apară pesimist ; dar bărbatul care a scris : «Unde va merge cineva fără să lupte ?» nu, nu era pesimist. Pentru că lucrul cel mai rău e pacea optimiștilor, pacea pacificilor. Pacea luptătorilor e cu totul altceva.” Mai aproape de noi, Otis H. Green fundamentează textual optimismul lui Gracián², plecînd de la concepția scriitorului despre omul superior, despre posibilitatea autoameliorării personale, despre om ca încununare a creației. Adevărul, apropiat de cel întrezărit de Unamuno, ni se pare că a fost formulat de către acel scriitor și cititor de excepție care a fost Azorín : el îl plasează pe Gracián printre acei mari scriitori, printre acei „spanioli răi“, adică înzestrați cu vedere necruțătoare, „scriitori care, pesimiști fiind, fără a înceta să fie pesimiști, încearcă să concilieze această viziune asupra lucrurilor cu un elevat optimism“³.

Trama narativă a *Criticonului* e destul de simplă : Critilo, omul rațional, conștiința criticistă formată în societate, scapă ca printr-o minune dintr-un naufragiu și-l întâlnește pe insula Sf. Elena pe Andrenio, omul natural și instinctiv, care, după ce fusese crescut de sălbăticiuni, trăise complet singur ; Critilo îl învață să vorbească, îl educă și, salvați întimplător de-o navă spaniolă, pornesc într-o lungă peregrinare în căutarea soției lui Critilo, Felisinda, simbol totodată și al fericirii căutate de toți muritorii ; ea este și mama lui Andrenio, după cum află cei doi mai tirziu. Drumul către Felisinda îi poartă prin Spania, Franța, Germania și Italia, pînă la Roma, unde află însă că fericirea e iluzorie pe acest pămînt ; dar toate încercările prin care au trecut i-au format ca persoane și moartea îi surprinde pregătiți.

¹ Otis H. Green, *op. cit.*, vol. IV, despre *desengaño* ca temă barocă în Spania, pp. 57—89, și în restul Europei, pp. 89—93.

² Idem, *op. cit.*, vol. III, pp. 315—318 ; vol. IV, pp. 47—48, 63, 69 urm.

³ Azorín, *Obras completas*, Aguilar, Madrid, tomo II, p. 649.

Virtuțile dobândite în timpul vieții le dau dreptul de a supraviețui pe Insula nemuririi, un fel de paradis terestru în care admiterea se face după criteriile unei morale strict imanentiste.

Critilo și Andrenio, cele două personaje principale, sînt deopotrivă „reale” și simbolice. Au biografii în genere plauzibile. Critilo, la data întîlnirii cu Andrenio, era un om format: o tinerețe necugetată îl făcuse să golească devreme cupa tuturor amărăciunilor și să-și ispășească nesăbuițele, dezamăgindu-se, învîțînd să se ferească de răutatea oamenilor și să-și croiască drumul printre nălucirile pestrițe ale lumii. Căutarea Felisindei, de care fusese brutal despărțit, începe după o adevărată „moarte rituală, regeneratoare”, anii de temniță, în decursul cărora își construiește personalitatea, și ia sfîrșit la Roma, locul supremei dezamăgiri, unde, separat astfel definitiv de Felisinda, trece prin ultima experiență, moartea adevărată acum, într-un beci alegoric, de unde pleacă spre Insula nemuririi. Critilo semnifică astfel omenirea cugetătoare, dubitativă și critică, dar și întreaga omenire în genere, în măsura în care toți oamenii aleargă după fericire; din acest unghi, rudenia de sînge cu Andrenio nu mai este o simplă convenție romanească, ci o confirmare, tot simbolică, a unei aspirații comune întregii omeniri, indiferent de valorificările individuale. Andrenio, omul natural, adamic, are și el o biografie „istorică” și una alegorică. Fiu al lui Critilo și al Felisindei, părăsit de mama sa imediat după naștere, e crescut de animale sălbatice într-o peșteră, spațiu matricial al existenței preumane, neindividualizate. Acolo e chinuit de întrebări, de o adevărată „perplexitate în fața existenței”, de o sete mistuitoare de a cunoaște, și ajunge la un examen ontologic evasicartezian („sînt sau nu sînt? Dacă sînt, cine sînt?”). Ieșind din peșteră, devine omul căruia îi e dat să arunce o privire virgină asupra cosmosului, omul-Adam, mișcat de dorința de a cunoaște tot ce se oferă cugetului său uimit. Fiecare trăiește ca personaj concret, de sine stătător, existență marcată frecvent în text („— Pe mine puține lucruri mă mulțumesc... — În schimb pe mine — zise Andrenio — puține nu izbutesc să mă mulțumească”, III, 4). Cei doi sînt totodată și aspectele complementare ale omului, alegorizări ale bipolarismului său ca

ființă rațională și sensibilă. Drumul alături prin viață îi leagă, dar felul de a reacționa, rațional sau instinctiv, îi și desparte: Andrenio, prins în mrejele lui Falimundo (adică „lume falsă, amăgire“), se încapăținează să rămână singur la curtea acestuia (I, 7), pradă mirajului vulgar; la Madrid, tânăr naiv, se lasă înșelat de Falsirena, și Critilo îl regăsește fără cunoștință sub o grămadă de gunoi, luminată de fosforescența rece a unui deget de femeie, unde zăceau victimele amorului venal (I, 12); cu alt prilej, Andrenio se avîntă de unul singur în uriașul cortegiu al amatorilor de viață înlesnită și de știință ușor dobîndită, reîntîlnindu-se cu Critilo, în poziție avantajoasă de data asta, la picioarele scării Fortunei, pe care omul virtuos n-o poate urca decît cu ajutorul căpătuitului Andrenio (II, 5 și 6); în fine, ajunși în iarna bătrîneții, Andrenio se dedă viciului ultimei vîrste, beției, și Critilo îl adună dintr-o băltoacă de vin unde zăcea delirînd; Andrenio reia astfel experiențele pe care bătrînul Critilo le consumase în tinerețe; o ultimă despărțire a lor, aceasta de bună voie, are loc la bifurcarea a două cărări ce aveau să se reîntîlnească, Andrenio lăsîndu-se călăuzit de hulub, simbolul sincerității și al naivității, iar Critilo de șarpe, simbolul șireteniei avizate (III, 6); mai tîrziu, atrași iar de solicitări divergente, între înfumurare și nepăsare, nu se mai despart, ci vizitează împreună atît palatul trufiei (III, 7) cît și peștera nimicului (III, 8): ciclul vital a fost parcurs de amîndoi în întregime, le rămîne doar pregătirea pentru ultima încercare, moartea, în fața căreia, căliți de experiență, se prezintă amîndoi, deși o privesc cu ochi diferiți (III, 11). Critilo nu e deci o călăuză infailibilă, ci doar omul care știe și critică, dar continuă să aibă ezitări și temeri, la fel Andrenio, care nu-și leapădă niciodată pe deplin naivitatea și instinctualitatea. Cuplul Critilo-Andrenio nu este excesiv schematizat, funcția simbolic-alegorizantă izvorăște din „literalitatea“ lor. Mai puternic alegorizant — dar și mai plastic totodată — e mediul prin care călătoresc. Scenariul care le însoțește drumul apare imobil și invariabil, ca traseul fix al unui joc: ne gîndim irezistibil la traseul străvechiului „joc al gîștii“ (*juego de la oca, jeu de l'oie*), răspîndit încă și azi în Spania și încărcat de-a lungul vremurilor

cu sensuri alegorice elementare, ca figurare a drumului vieții, semănat cu piedici și capcane, cu deosebirea că în *Criticonul*, libera alegere e mai însemnată decît acțiunea hazardului. Locuitorii ținuturilor parcurse sînt simple figuri de fundal sau potențări ale caracteristicilor mediului etic respectiv. Pe ceilalți, supozabili, pelerini ai vieții îi întîlnim doar la „punctele de control”, la vămi, la trecerile de la o vîrstă la alta, în diferitele instanțe care le examinează patentele de umanitate. Dar nici ei și nici populația statornică a scenelor fixe „nu au nici o relație internă cu Critilo și Andrenio, nu le influențează înaintarea pe drum, nici întîrziînd-o, nici accelerînd-o”¹, ci doar oferindu-le material de reflecție, cel mult dînd sumare informații, și însuflețind numeroase tablouri de o mare varietate dinamică și coloristică. Altfel stau lucrurile cu personajele alegorice de prim plan, care sînt de două tipuri: însoțitorii alegorici pe de o parte și suveranii punctelor-cheie de pe parcurs pe de alta. Critilo și Andrenio călătoresc întotdeauna în tovărășia unui al treilea personaj: „Totdeauna ni se alătură și un al treilea din ținutul unde sosim, uneori călăuzindu-ne, iar alteori rătăcindu-ne”, îi spune Critilo Artemiei (I, 8). Acești însoțitori sînt de obicei potențări ai cîte unei însușiri umane: omul cu nenumărați ochi (Argus), omul cu șase simțuri (Egenio), Clarvăzătorul, Descifratorul etc. Acțiunea lor e extrem de eficientă, dar limitată de însăși ascuțirea la maximum, inevitabil unilaterală a facultății lor dominante. Ei îi conduc pe cei doi pînă la un punct, apoi se eschivează din fața oricărei primejdii care, venind de pe un tărîm străin cuprinderii lor, îi amenință sau îi depășește; rolul lor e preventiv, curativ sau educativ, cu specializări stricte. Curioasă e, uneori, la aceste personaje, ambivalența funcției: Falsirena, ~~destinată~~ vrăjitoare madrilenă, îi minte pe cei doi, declarîndu-se rudă cu ei, totodată însă ea este cea care îi dezvăluie lui Andrenio adevărata identitate, adevărul cadrului exterior al acțiunii ei directe, așa cum e folosit de ea, căpătînd în context restrîns o funcție de diversiune prin montaj, fără a i se altera mesajul. Suveranii locurilor sau

¹ Klaus Heger, *op. cit.*, p. 42.

ținuturilor-cheie prin care trec cei doi sînt tot potențări ale cîte unei virtuți sau ale unui viciu, rolul lor e însă acela de ținte parțiale, căutate sau impuse, în peregrinarea totală ; ei își exercită suveranitatea direct (Artemia) sau prin interpuși (Falimundo), intervenind activ sau avînd menirea unor instanțe obiective. În-fățișarea lor e rareori obișnuit umană. Nefiind medii cuminți ale unor extreme, ci înseși aceste extreme, ei dezvoltă și fizic apariții „monstruoase” ori cel puțin extraordinare : fie benefice (omul cu nenumărați ochi, Argusul ; omul alcătuit numai din creieri, Creierosul ; omul luminos, Lucindo ; centaurul Chiron, preluat din tradiția antică etc.), fie malefice (Falimundo, conglomerat coșmaresc de specii diferite). Capacitatea de invenție plastică a lui Gracián în sensul grotescului e nelimitată, deși nu e singular în epocă, un Quevedo (în *Vise*) fiindu-i poate chiar superior ca forță verbală și plastică. Admirația lui Gracián pentru Hieronymus Bosch (*El Bosco*) mărturisește nu numai o preferință personală, ci una general spaniolă pentru colcăitoarea putere de fantazare cu substrat moral-alegoric a marelui pictor. Substratul moral e întotdeauna caracteristic și reprezentărilor grotești din *Criticón*.

Drumul vieții propriu-zis se desfășoară și el într-un timp istoricește determinabil prin numeroase aluzii din text — este epoca lui Filip al IV-lea, cînd decadența Spaniei se precipită, Gracián asistînd neputincios, alături de alți contemporani, la prăbușirea tuturor valorilor care-i făcuseră strălucirea : dinamismul, vocația eroică, sobrietatea, cîntea. Am citat cu alt prilej un pasaj pătrunzător despre rolul subordonat al Spaniei pe scena politică europeană. În alt loc, un tablou dezolant al imobilismului spaniol e pus în contrast violent cu bogăția activității umane din Italia, unde natura a fost îmblinzită, supusă nevoilor omului : „Spania a rămas și-n ziua de azi așa cum a creat-o Domnul, fără ca locuitorii ei s-o fi îmbunătățit oarecum, afară de puținul durat în ea de romani : munții i se înalță și azi la fel de trufași și de sălbatici ca și la început ; riurile nenavigabile, curgînd pe-același drum deschis lor de natură ; cîmpiile au rămas înțelenite, fără a se fi tăiat canale pentru irigarea lor ; ogoarele nelucrate, astfel încît priceperea n-a făcut nimic” (III, 9). Se adaugă o acerbă

satiră a profesiilor : juriștii care jupoaie, grefierii necinstiți, medicii care țin în viață doar ca să omoare mai profitabil, prelații care se îmbogățesc, meșteșugarii care fură și duc cu vorba, dar mai ales soldații, mercenarii prezenți pe toate cimpurile de bătălie ale Europei : „Soldații, care ar fi trebuit să curme războaiele, le tot lungesc ; meseria lor e lupta. Și cum, odată isprăvit războiul, ar rămîne și fără post, și fără rost, îl pupă pe dușman, fiindcă papă de la el“ (I, 6). Observații ascuțite se fac și despre ținuturile, orașele și popoarele cunoscute în drum, ceea ce-l califică pe scriitor și ca excelent cunoscător al psihologiilor naționale. Dar și aici, traseul „real“ (care, în mod curios, se suprapune oarecum și traseului urmat de Ignacio de Loyola pînă la Roma), parcurge tărîmul întrepătruns al alegoriei. Elementul geografic are astfel și el o dublă funcție, una de situare în spațiul real, determinabil, al experienței curente, cealaltă de vehiculare a semnificațiilor alegorice : ținutul copilăriei, bunăoară, e situat în regiunea mediteraneană a Spaniei, locuitorii coastei, de la Sevilla pînă la Valencia, pîrîndu-i-se lui Gracián lipsiți de miez, inconstanți și puerili. Madridul, „Babilonul Spaniei“, e teatrul tinereții disolute. Maturitatea e cucerită, după un urcuș trudnic, în Aragonul atît de prețuit de scriitor pentru profunzimea și bărbăția locuitorilor săi. Experiența avariției cei doi o fac în Franța, iar viciile bătrîneții, în special beția, se consumă în Germania. Suprema inițiere are loc la Roma, care, mai mult decît Italia, este, în epocă, centrul spiritualității universale, către care năzuiseră și eroii romanului postum al lui Cervantes, *Los trabajos de Persiles y Sigismunda* (*Muncile lui Persiles și ale Sigismundei*). Centrele prin care trec cei doi pelerini ai vieții sînt de preferință urbane. Deși viața orășenească a complicat și chiar falsificat viața curată și nepretențioasă de odinioară, Gracián crede că pentru înțelept viața cea mai plăcută este la oraș, și cu atît mai bine dacă e unul mare. Topografia și arhitectura orașelor, fie ele reale (Madridul sau Roma), ori fictive (cetatea Honoriei), sînt strict adaptate necesităților de figurare alegorică. O întreagă suită de edificii jalonează drumul vieții : palatele alegorice ale diverselor virtuți sau vicii sînt prilejul desfășurării unei rare capacități imaginative. Aparen-

tele frumoase de obicei înșeală. Un adevărat delir arhitectonic e palatul lui Amăgire, asimetria, frângerea irațională de linii, ferestrele false îi trădează adevăratul spirit. Dimpotrivă, palatele diferitelor virtuți sînt sobre, chiar sărăcăcioase, ori, dacă impun și prin aspectul exterior, atunci frumusețea lor îmbină plăcut arta și firescul, precum palatul Artemiei. Neîncrederea în aparența atrăgătoare e de altfel generală la Gracián. Cum aspectele vizuale sînt predominante în roman, iar văzul însuși, pe urma fiziologiilor tradiționale, e considerat ca simțul superior prin excelență și prima poartă de acces spre adevăr, el face obiectul celei mai atente educații, e învățat să vadă în profunzime, să străpungă măștile sau hainele care ascund distorsiuni morale în faldurile lor complicate. Nici oamenii nu sînt bine văzuți dacă au un aspect prea atrăgător. Înțeleptul lui Gracián, persoana, e un bărbat în plină maturitate, îmbrăcat în negru, palid, sobru, detestînd îndeltnicirile și distracțiile frivole. „La italienii Renașterii, ochiul era organul plăsmuit din lumină pentru a vedea frumusețea lumii. În *Criticonul* însă el este instrumentul amărăciunii defensive care stă la pîndă și pentru care podoaba și plăcerea nu sînt decît ci-fruri amăgitoare ale primejdiei”.¹

Revenind la elementele de structură ale traseului alegoric din *Criticonul*, drumul alegoric al celor doi pelerini ai vieții ar putea fi redus și la o succesiune semnificativ simetrică de forme de relief cu funcții simbolice străvechi :

CRITILO : *mare* (nașterea pe corabie) — *insulă* (Goa, ca teritoriu izolat prin mari distanțe și ape de Spania) — *munte* (cel al nefericirilor de pe care se prăbușește) — *peșteră* (închisoarea) — *mare* — *insulă* (Sf. Elena) ;

ANDRENIO : *mare* (incertitudinea prenatală) — *insulă* (nașterea pe insula Sf. Elena) — *peșteră* (ca spațiu matricial) — *munte* (revelația universului creat) ;

TRASEU COMUN : *mare* (prima inițiere a lui Andrenio) — apoi succesiuni de *șes* — *munte* — *șes* — *munte... munte* (final la Roma, colina de pe care contemplă lumea istoricizată și roata

¹ Hugo Friedrich, op. cit., p. 224 (trad. de Dorin Oancea).

timpului) — *peșteră* (subterana în care se află casa Morții) — *mare* (marea de cerneală cu virtuți anamnezice, contrar fluviului Lete) — *insulă* (Insula nemuririi, paradisul terestru).

O primă observație ar fi că traseul alegoric din *Criticonul* se desfășoară într-un plan orizontal strict imanent, spre deosebire de alegoriile cosmice, precum poemul dantesc, unde traseul e vertical, spre transcendență. Drumurile celor doi sînt aproape identice, la un capăt și la celălalt se află marea și cîte o insulă, romanul însuși începînd și încheindu-se simetric cu imaginea unei insule. *Insula*, în mai toate tradițiile, e simbolul unui centru spiritual primordial și al stabilității în mijlocul agitației eterne. Nici la Gracián lucrurile nu credem că stau altfel, și insula nu ni se pare un loc al provizoratului¹, ci al concentrării sau reconcentrării individualizante din vasta nediferențiere înconjurătoare. *Peștera*, simbol cu multiple conotații², e, în primul rînd, pentru Andrenio, locul de pregătire pentru lumea fenomenală a existenței sale viitoare ca om, spre deosebire de caverna lui Platon, din care, ieșind, omul ar fi pătruns „în lumea realității plene și ultime, adică în lumea ideilor”³. Am mai spus că *peștera* are funcția unui spațiu matricial. Pentru Critilo, *grota*, ca spațiu închis — lunga detențiune din tinerețe — semnifică claustrarea inițiativă și regeneratoare, valorificarea singurătății ca prilej de autodesăvîrșire morală în compania marilor pilde ale umanității, în vreme ce pentru omul amorf, ca și pentru Critilo însuși în anii săi de orbire, „*grota*” nu e decît „*peșteră a nimicului*” (semnificativ, expresia apare pentru prima oară rostită de Critilo, în narațiunea sa autobiografică de la începutul romanului: „*peștera nimicniciei mele*”, I, 4). Momentele de revelație, trezire la adevăr, instruire fundamentală, desăvîrșire, au loc toate pe cîte o eminență, pe un *munte*, la care accesul e în genere dificil și problematic: munții care mărginesc valea fiarelor, muntele pe care se înalță palatul Virté-

¹ Cf. Klaus Heger, *op. cit.*, p. 20.

² Vezi J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles*, Seghers-Jupiter, Paris, 1973, 4 vol.

³ José Antonio Maravall, *Una esquema conceptual de la cultura barroca*, în *Cuadernos hispanoamericanos*, nr. 273 (martie 1973), p. 449.

liei, colina romană de unde cei doi contemplă roata timpului și depănarea vieților omenești etc.; simbolică muntelui este, și ea, universală, legată de conceptele de *înălțime* și *centru*. Nu ne putem permite o discuție mai amănunțită. Am ținut doar să relevăm o structură alegorică deosebit de importantă și, după știrea noastră, mai puțin sau deloc discutată de comentatorii *Criticonului*; și ea, prin simetriile ei de organizare, denotă aceeași „voință de structură” pe care Klaus Heger o pune la baza întregii opere gracianești.

Am pus astfel, mai insistent, problema *Criticonului* ca roman alegoric. O tradiție de obirșie predominant romantică a impus o ierarhizare valorică în favoarea simbolului și în detrimentul alegoriei. Chiar critica foarte recentă deplînge schematismul modalității alegorice, care presupune o lectură univocă și își autodistruge planul semnificant prin emergența continuă a semnificativului ideatic, chiar în cazul lui Gracián¹. Antichitatea și mai ales Evul Mediu, care a cultivat cu frenezie ambele modalități, nu au cunoscut asemenea discriminări. Angus Fletcher² a pus bazele unei interpretări mult mai generoase a modului alegoric, detectînd structuri de acest fel și în cea mai modernă literatură și propunînd prin analizele sale regimuri optime de lectură pentru operele create în acest spirit, care, trebuie să subliniem, nu este o simplă modalitate literară, ci și o *forma mentis*. Curios e însă faptul că nici unul dintre cercetătorii atît de avizați ai alegoriei, care iau în considerare un imens material literar, nici măcar nu pomenesc în treacăt *Criticonul*, care e, fără doar și poate, cea mai însemnată și mai desăvîrșită construcție alegorică pe care au cunoscut-o literaturile moderne. Schopenhauer îi intuise clar valoarea: „Cunosc trei opere alegorice de largă respirație: prima, în care aluzia e limpede și mărturisită, este incomparabilul *Criticon* al lui Baltasar Gracián, bogată țesătură de alegorii ingenioase, înălțate între ele; sub o formă plăcută, ele împărtășesc înalte

¹ H. Friedrich, *op. cit.*, pp. 222—223.

² Angus Fletcher, *Allegory, The Theory of a Symbolic Mode*, Cornell University Press, 1970. La noi, interesantul studiu, întreprins în același spirit recuperator, al Verei Călin, *Alegoria și esențele*, E.L.U., 1969.

adevăruri morale, cărora le conferă și evidență de ordin intuitiv, autorul uimindu-ne totodată și prin bogăția inventivității sale. Celelalte două opere, în care alegoria este mascată, sînt *Don Quijote* și *Gulliver în Lilliput*.“ (*Lumea ca voință și reprezentare*, vol. I, cartea a III-a, §50.) În altă parte spune tot despre *Criticon* că este „poate cea mai mare și mai frumoasă alegorie care a fost scrisă vreodată“¹. Admițînd că accesul cititorului modern la complicatele sisteme alegorice este mai dificil, savurarea unei opere de acest gen poate începe cu stratul semnificant, care cu cît e mai bogat cu atît sporește mai mult posibilitățile de valorificare estetică a operei în întregul ei. Studiînd operele alegorice medievale, Paul Zumthor, pe urmele retoricii vechi (vezi H. Lausberg, § 895 și 897), stabilește sistemul teoretic care face posibilă o asemenea lectură pe baza evoluției înseși a genului; el arată că alegoria funcționează „fără transparență proprie, ca o glosă integrată textului și neexistînd pe nici un alt plan decît acela, actual, al literalității. Ea alătură unui subiect nemetaforic un predicat care ține de ordinul metaforei, într-o figurare comportînd deopotrivă caracteristicile concretului și ale generalului. Obiectul surprins de ea este, prin însuși acest fapt, dezbrăcat de ceea ce are unic și personal. Totuși ea îl sustrage abstracției inteligibilului pur“², procedînd de la metaforă la realitate, adică exact contrariul simbolizării. Lectura, pe măsura evoluției genului, își poate deplasa centrul de greutate pe planul literalității: „ponderea literalității cîștigă înțietate și [...] sensul figurat fie nu mai subzistă decît ca o sugestie accesorie, fie se concentrează într-un punct central [...] lăsînd ca de jur împrejur să trăiască intens un decor care a încetat a mai fi doar purtătorul orb al unui alt sens“³. Nu avem spațiul necesar pentru a încerca să refacem aici, în acest sens, lectura *Criticonului*. „Literalitatea“ lui, am putut vedea, și parcurgerea directă a cărții e cea mai bună dovadă, este suficient de bogată pentru a permite o dublă lectură cu egale satisfacții este-

¹ Apud E. Correa Calderón, *op. cit.*, p. 317.

² Paul Zumthor, *Essai de poétique médiévale*, Paris, Seuil, 1971, p. 127.

³ *Ibidem*, p. 284.

tice și intelectuale, iar ceea ce poate părea cititorului modern balast discursiv și abstract, comentariu excesiv moralizant, pe lângă faptul că e perfect integrat textului, e și ceva aproape firesc pentru epoca noastră, în care romanul „a explodat” și și-a înglobat toate celelalte genuri, inclusiv pe cele teoretice, ca eseul. *Criticonul* este, așadar, o operă de critică moralistă imaginativă a omului în genere, dar și o critică a înseși epocii concrete în care a trăit scriitorul și pe care el însuși a fructificat-o; scheletul spațiului alegoric din roman e un spațiu determinabil, în latura sa literală, din punct de vedere geografic și istoric, ceea ce îl pune în directă legătură cu literatura alegorizantă din veacul luminilor (Swift și Voltaire). Incomparabilă e forța de plasticizare și de verbalizare a lui Gracián, în literatura spaniolă neavînd alt echivalent decît opera lui Quevedo. Și mai presus de toate, romanul lui Gracián este prima epopee profană modernă a drumului dificil spre cunoașterea de sine și spre autoformare pe care îl parcurgea și, în exemplaritatea sa, încă îl mai parcurge omul. *Criticonul* e totodată prima „comedie umană”, ai cărei actori sînt lumea și oamenii; infernul și paradisul se află în imanența raporturilor dintre ei, în pierderea sau în cîștigarea calității de om. Pelerinii vieții se făuresc într-o neslăbită confruntare cu forțele maligne care-i înstrăinează de esența și de chemarea lor, cad și se regăsesc sub raza „dezamăgitoare” și atotpătrunzătoare a inteligenței.

SORIN MĂRCULESCU

TABEL CRONOLOGIC

1601 8 ianuarie (data din registrul parohial de botezuri)
Se naște Baltazar Gracián Morales, în satul Belmonte, lângă Calatayud (provincia Zaragoza). Părinții lui Gracián (tatăl, Francisco Gracián, „doctor medic“, mama, Angela Morales) erau de obârșie modestă și nu aveau nici un titlu de noblețe, așa cum lasă să se înțeleagă semnătura, pe jumătate pseudonimică, de mai târziu a scriitorului (Lorenzo Gracián, *infanzón*): nu erau decît *gente honrada* (oameni onorabili). Toți frații scriitorului de care avem știre au intrat în diferite ordine monahale : Magdalena (născută în 1599), Felipe, Pedro, Raimundo ; e, desigur, o dovadă de pietate, dar și de stare materială modestă sau chiar precară, întrucît, în epocă, mulți îmbrățișau cariera religioasă din acest motiv. Gracián urmează cursurile școlare la Toledo. Nu avem date din această perioadă.

1618—1619 Urmează cursurile colegiului iezuit din Zaragoza.

- 1619 30 mai Este primit novice în Societatea lui Iisus.
- 1620 Primul manuscris autograf al lui Gracián : un necrolog.
- 1621 31 mai Trece la colegiul din Calatayud.
- 1623 Studiază teologia la colegiul din Zaragoza.
- 1624 30 aprilie Al doilea manuscris autograf, tot un necrolog cerut de superiori.
- 1626 Secretar al prorectorului în colegiul din Zaragoza.
- 1627 Susține examenele finale. La mijlocul anului e hirofonisit.
- 1627—1630 Ani de „încercare“ : predă gramatica latină la colegiul din Calatayud.
- 1630 30 martie Începe ultimul an de „încercare“ în casa monahală din Valencia. Confesor și predicator.
- 1631 Vara La Colegiul din Lérida. Predă teologia morală și gramatică. Asesor al rectorului.
- 1633 Vara Este transferat la colegiul din Gandía ; predă cursul de filozofie și devine consultant al rectorului.
- 1635 25 iulie Rostește și semnează cele patru legăminte solemne.
- 1636 Vara Este mutat la colegiul din Huesca, în calitate de confesor și predicator. Începe prietenia cu Vincencio Juan de Lastanosa.

- 1637 Publică *El Héroe* (Eroul).
- 1639 A doua ediție din *Eroul*.
- 1640 Este mutat la Zaragoza, în calitate de confesor al viceregelui, ducele de Nocera.
Apare *El político don Fernando el Católico* (Politicul don Fernando Catolicul).
Aprilie-mai Prima călătorie la Madrid, în suita vice-regelui.
Vara II urmează în Navarra pe ducele de Nocera, care primise ordin să intervină în războiul din Catalonia.
- 1641 A doua vizită la Madrid.
- 1642 Februarie Publică la Madrid *Arte de ingenio, tratado de la agudeza* (Artă minții, tratat despre arguție).
Septembrie Este mutat la Tarragona, ca prorector al „casei de încercare“.
- 1643 Participă la apărarea împotriva asediului francez (22 august—14 septembrie).
- 1644 Este mutat la colegiul din Valencia.
- 1645 Apare la Paris traducerea *Eroului*.
- 1646 Vara Publică la Huesca *El Discreto* (Omul de lume).
Septembrie-noiembrie Capelan al armatei spaniole în luptele de lângă Lérida.
Decembrie Este readus la colegiul din Huesca.
- 1647 Publică *Oráculo manual y arte de prudencia* (Oracolul manual și arta prudenței).

- 1648 *Martie* Publică *Agudeza y arte de ingenio* (*Argúția și arta minții*), reeditare mult amplificată a tratatului din 1642.
- 1651 *Iunie* Publică prima parte din *El Criticón* (*Criticonul*): *În primăvara copilăriei și în vara tinereții. Toamna* Este numit profesor de Scriptură la colegiul din Zaragoza.
- 1652 *Rupe* legăturile cu un vechi prieten din cercul lui Lastanosa, canonicul Salinas. Primele mustărări pentru faptul de a fi publicat cărți fără aprobarea ordinului.
Decembrie Stagiul de scurtă durată la colegiul din Graus.
- 1653 *Primăvara* Publică *Criticonul* partea a II-a: *Judicioasă filozofie aulică în toamna vârstei bărbătești. Mai-iunie* Apare a III-a ediție din *Oracolul manual*.
- 1654—1655 Lucrează la ultima parte a *Criticonului*.
- 1655 *Primăvara* Apare singura scriere cu caracter religios a lui Gracián: *El Comulgatorio* sau *El Comulgador* (*Indreptarul împărtășaniei*), singura pe care o prezintă spre aprobare ordinului iezuit.
21 octombrie Data ultimei scrisori rămase de la Gracián.
- 1657 *Iunie* Publică la Madrid partea a III-a, și ultima, din *Criticon*: *În iarna bătrâneții*. Încep represaliile din partea superiorilor ordinului iezuit. Spre sfârșitul anului, e osîndit la post cu pîine și apă și exilat la Graus.

1658 Este ținut sub strictă supraveghere la Graus.

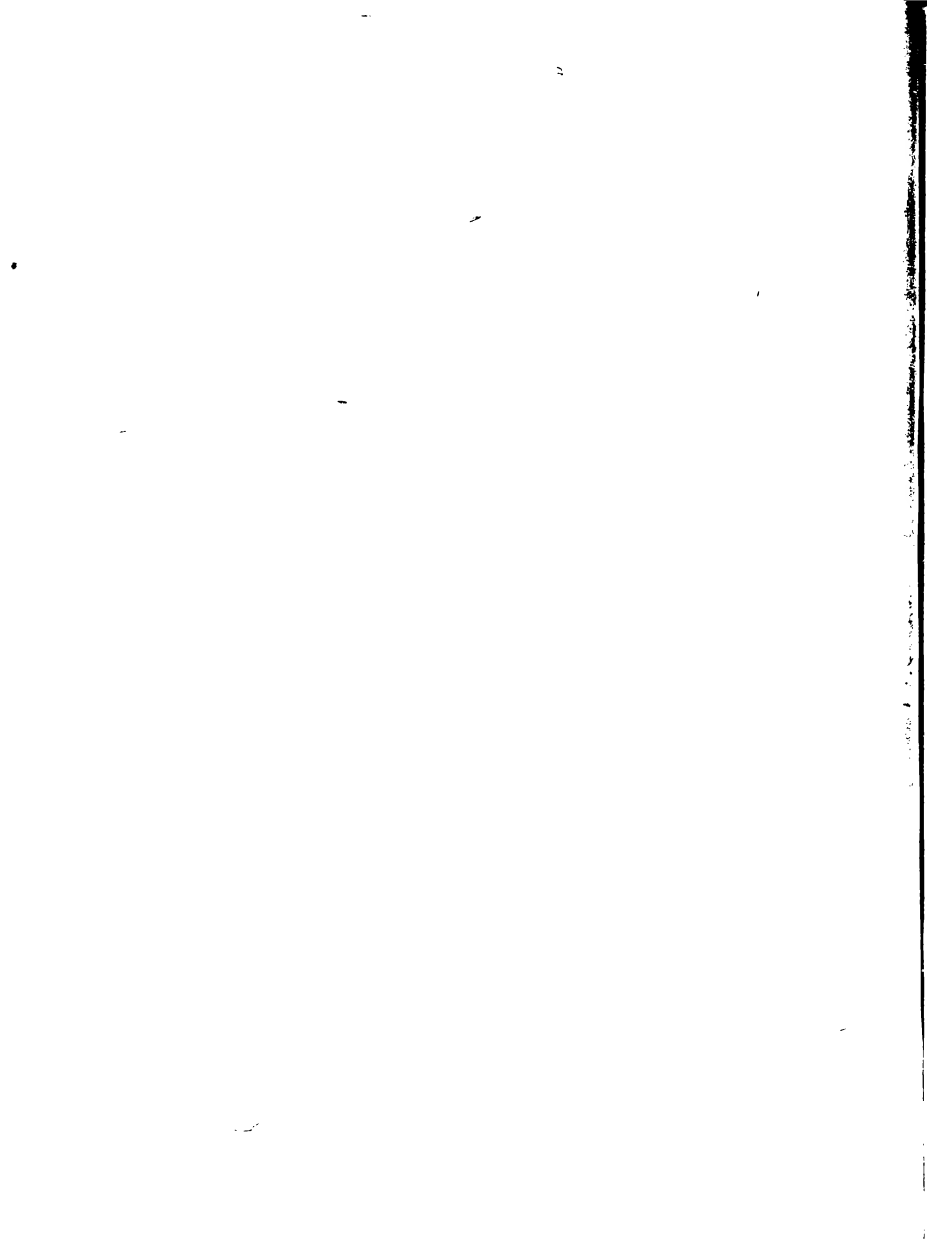
Aprilie Reabilitat oarecum, este mutat la colegiul din Tarrazona, ca „admonitor“ al rectorului și consultant. Cere permisiunea de a trece în ordinul călugărilor cerșetori, dar nu primește răspuns. Grav bolnav.

Iunie Apare la Valencia *Crítica de reflexión* (*Critica prin răsfrângere*), un veninos și nedrept pamflet împotriva lui Gracián.

Nu avem nici o altă știre despre ultimele luni de viață.

6 decembrie Moare la Tarazona

S.M.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Cu toată receptarea sa relativ timpurie, opera lui Gracián e foarte puțin cunoscută la noi. Afară de primele traduceri din *Criticonul*, despre care am vorbit (vezi mai sus, p. V), se poate presupune că traducerea germană a *Oracolului manual*, realizată de Arthur Schopenhauer în 1832 și publicată postum, în 1862, sub titlul de *Handorakel und Kunst der Weltklugheit*, a circulat printre junimiștii admiratori ai filozofului. În acest sens, G. Călinescu scria: „Maiorescu care cultiva pe Schopenhauer și probabil cunoștea pe Gracián avea o filozofie defensivă foarte asemănătoare. Din aforismele lui, iată două în spirit baltasarian: «Păzește-te a doua zi după succes»; «Arta vieții? Rezervă, discrețiune, cumpătate, în genere negațiune și în rezumat abnegațiune». «Maioresciană» este la Gracián arta de a cultiva prietenii în pură mizantropie. Maiorescu ținea o listă de amici cu calitative, în scopul de a folosi de la fiecare însușirea”¹. Traducerile din opera sa sînt aproape inexistente²; abia în 1944 apare o versiune integrală

¹ G. Călinescu, *Impresii asupra literaturii spaniole*, Fundația pentru literatură și artă, București, 1946, p. 259 (reed. București, E.L.U., 1965, unde însemnările despre Gracián sînt la pp. 209—212).

² Vezi de ex. Lucreția Ioan, *Spicuri din „El Oráculo Manual” al lui Baltasar Gracián*, în *Revista Fundațiilor*, III, nr. 9, sept. 1936,

a *Oracolului manual*: Baltasar Gracián, *Aforisme (Oracolul manual al înțelepciunii în viață)*, în românește după traducerea făcută de Arthur Schopenhauer de Sandi Constantinescu, „Bucovina“, I.E. Torouțiu, București, realizare meritorie pentru acel moment. Ecourile critice sînt la fel de sporadice: o discuție despre însemnătatea teoriei *gustului* la Gracián în Tudor Vianu, *Studii de filosofie și estetică*, București, 1939 (pagini retipărite în volumul colectiv *Clasicism, baroc, romantism*, Cluj, Dacia, 1971, pp. 252—255); un studiu al lui Dan Simonescu, *Un roman spaniol în Moldova secolului al XVIII-lea*, în *Anuarul Liceului Național din Iași*, 1942—1945, pp. 45—63; și paginile consacrate de G. Călinescu în deja amintitele *Impresii asupra literaturii spaniole*, care nu acordă însă destulă importanță *Criticonului*¹. Mai vechea *Istorie a literaturilor romanice* de N. Iorga menționase în treacăt și cu inexactități, opera lui Gracián². În 1968, Alexandru Duțu, în *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII*, readuce în discuție vechea traducere fragmentară din *Criticonul*; paginilor sale li se adaugă precizările binevenite ale Ariadnei Camariano-Cioranu (vezi mai sus, p. V).

Ediția de față oferă prima versiune românească bazată pe textul original, a celor două capodopere ale lui Baltasar Gracián: *Oracolul manual și arta prudenței* și *Criticonul*. Am căutat să transpunem cu cea mai mare fidelitate de care am fost capabili dificilul stil gracianesc: am evitat arhaizarea, dar nu sugestiile arhaizante sau regionaliste, prezente și la Gracián; am echivalat, cu rare excepții, toate jocurile de cuvinte, exploatînd, ori de cîte ori am avut prilejul, acest hazard semnificativ și în alte locuri, dintr-o dorință de compensare. Nu am ocolit expresiile eliptice, hermetismul oracular caracteristic aforismelor. Reputația de intraductibilitate a operei lui Gracián ne-a fost un stimulent con-

pp. 543—547. Sau destul de numeroasele fragmente de aforisme cuprinse în vasta lucrare postumă a lui Theofil Simenschy, *Un dicționar al înțelepciunii*, 4 vol., ed. Juhomea, Iași, 1970—1975.

¹ Vezi și G. Călinescu, *Viața la țară*, în *Vremea*, 1944, febr. 13, p. 9.

² Reed. E.L.U., 1968, vol. III, pp. 27, 69.

tinuu, dar și o sursă de nesfârșite ezitări și reveniri asupra textului. Am fi bucuroși ca intențiile noastre să fi fost măcar în parte realizate.

Ca text de bază am folosit ediția :

Baltasar Gracián, *Obras completas*, estudio preliminar, edición, bibliografía y notas e índices de Arturo del Hoyo, Madrid, Aguilar, 1967.

Pentru lămurirea dificilelor probleme de interpretare ca și pentru redactarea notelor am mai folosit și următoarele ediții :

1. Baltasar Gracián, *El Criticón*, edición crítica y comentada por Miguel Romera-Navarro, catedrático de la Universidad de Pensilvania, 3 vol., Philadelphia, University of Pennsylvania Press, published in Co-operation with the Modern Language Association of America ; London, Humphrey Milford ; Oxford University Press, 1938—1940.

2. Baltasar Gracián, *El Criticón*, edición, introducción y notas de Evaristo Correa Calderón, 3 vol., Madrid, Espasa-Calpe, 1971.

3. Baltasar Gracián, *Oráculo manual y arte de prudencia*, edición crítica y comentada por Miguel Romera-Navarro, Catedrático de la Universidad de Texas, *Revista de Filología española*, anejo LXII, Madrid, 1954.

4. Baltasar Gracián, *Oráculo manual y arte de prudencia*, edición, introducción y notas de E. Correa Calderón, Biblioteca Anaya, Madrid, 1968.

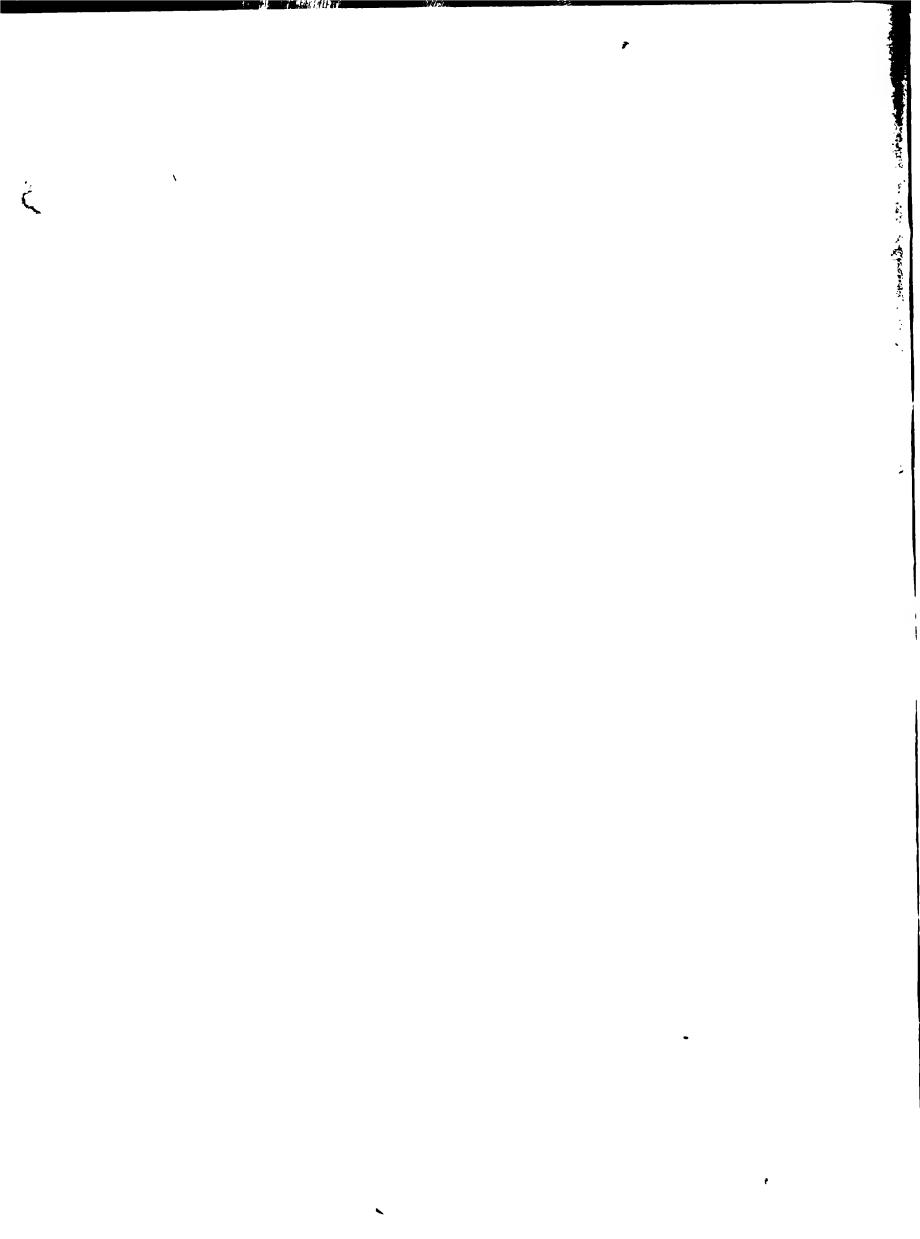
Mulțumim și pe această cale tuturor celor care ne-au înlesnit accesul la o documentație foarte greu de găsit sau, cu sfatul și competența lor, ne-au ajutat să ducem la bun sfârșit această traducere.

SORIN MARCULESCU

București, 1 martie 1971—20 martie 1975

ORACOLUL MANUAL ȘI ARTA PRUDENTEI SCOASĂ DIN AFORISMELE RISIPITE ÎN OPERELE LUI LORENZO GRACIÁN

¹ Cuvîntul *manual* în spaniolă are, în cazul de față, accepția de *portativ, la îndemînă*. Cum însă titlul original e consacrat de tradiție, iar cvasiomofonia dintre varianta românească și forma spaniolă face posibilă păstrarea acestui titlu, am renunțat la o traducere explicativă, realizabilă numai în dauna caracterului emblematic al sintagmei gracianești (*Oráculo manual*), propunînd, cu precizarea de rigoare, titlul de față, și nu *Oracolul portativ, Oracolul de buzunar* etc.

EXCELENTISIMULUI SEÑOR DON LUIS MÉNDEZ DE HARO¹

Excelentissime señor,

Acest Oracol prudențial caută nu atât ocrotirea cât autoritatea excelenței-voastre, nu norocul, deși mare, ci meritul, încă și mai mare. Nădăjduiește ca această copie de precepte să, nu pară nevrednică de făptuirile originalului ei, încifrează un bărbat deplin prin înzestrări, descifrându-le pe cele venerate de excelența-voastră, iar din ceea ce a început ca admirație, face artă. Scuza orgolioasei lui trimiteri la picioarele excelenței-voastre fie măgulirea îndreptată odinioară marelui Macedonean. Înfrățindu-i privilegiul de cetățean al cultului Corint și părintu-li-se că atare cinstire ar fi de ris pentru cuceritorul întregii lumi, locuitorii orașului își dauiră fapta cu următoarea spusă: că nu mai făcuseră un asemenea dar nimănui altcuiva decât lui Hercule și lui însuși². Iertat să fiu și eu, de vreme ce operele acestea nu le-am închinat

¹ Luis Méndez de Haro y Sotomayor Guzmán y Acevedo (1598—1661), om politic spaniol, nepot al contelui-duce de Olivares, prim-ministru al lui Filip al IV-lea și generalisim al armatelor lui.

² Cf. Seneca, *De beneficiis*, I, XIII, 1: „Nulli, inquit, civitate unquam dedimus alii quam tibi et Herculi“.

altcuiva decît Regelui, stăpînului nostru, Prințului¹ și excelenței-voastre, pe care cu drept cuvînt vă proclam Catolicul² Vale³.

DON VINCENCIO JUAN DE LASTANOSA⁴

¹ Regelui Filip al IV-lea îi dedicase (în manuscris) *Eroul* (*El héroe*, 1637); principelui Baltasar Carlos îi închinase *El Discreto* (*Omul de lume*, 1646) și *Agudeza* (Arguția).

² În accepția etimologică de „universal“.

³ Formulă epistolară concludivă în latinește : cu bine, cu sănătate.

⁴ Nobilul ilustru din Huesca, spirit cu vaste curiozități umane și științifice, prietenul și protectorul lui Gracián. Pentru alte amănunte, vezi studiul introductiv : *Insemnări despre Baltasar Gracián*, p. IX.

CĂTRE CITITOR

Nici celui drept legi, nici înțeleptului sfaturi, deși nimeni nu știe destul pentru sine. Un lucru trebuie să mi-l ierți, pentru altul să-mi fii recunoscător : că acest compendiu al izbinzilor în viață l-am intitulat Oracol, după cum și este prin sentențiozitate și concizie ; că-ți ofer dintr-o singură trăsătură pe toți cei doisprezece Graciáni¹, atât de prețuiți fiecare în parte, încât Omul de lume², abia apărut în Spania, a și fost adus în Franța,

¹ Același număr de opere e pomenit și într-un sonet acrostih al canonicului Salinas, reprodus printre piesele preliminară ale *Omului de lume*, fără nici un temei real. Ipotezele care țin seama, pe lângă cele publicate, de unele opere plănuite, dar nerealizate, diferă. Romera-Navarro (*Oráculo*, p. XXV, nr. 11, propune următoarea listă : *El Héroe* (1637), *El Político* (1640), *El arte de ingenio* (1642), *El Discreto* (1646), *Agudeza y arte de ingenio* (1648, nouă versiune mult amplificată a scrierii din 1642), *Avisos al varón atento*, netipărită, *El Criticón*, socotindu-i cele trei părți publicate separat (1651—1653—1657), ca trei cărți, *El Comulgatorio*, tipărit abia în 1655, *El Galante*, menționat doar de Salinas, nu însă și de autor, și rămas necunoscut ; în sfârșit, *Oráculo manual*.

² E vorba de *El Discreto*, despre care greșit credea că apăruse în Franța sub titlul de *l'Honneste-homme* al lui N. Faret, publicat însă la 1630. Poate fi și o aluzie ironică la acuzațiile că *Arte de ingenio* ar fi un plagiat după cartea lui Matteo Pellegrini, *Delle acutezze* (1636).

tălmăcit fiind în limba ei și tipărit la Curte. Slujească
acest op drept condică a rațiunii la ospățul înțelepților ei,
unde să se înscrie felurile de bucate prudențiale ce se vor
fi servind în celelalte opere, pentru o cât mai felurită bu-
curare a gustului.

[AFORISME]

1. *Totul e acum în apogeu și mai ales arta de a fi persoană.* Mai mult se cere astăzi pentru un înțelept decît în vechime pentru șapte, și de mai mult ai trebuință în vremea noastră ca să tratezi cu un singur ins decît cu un popor întreg în vremurile trecute.

2. *Fire și minte :* cele două osii ale strălucirii însușirilor ; una fără alta, noroc pe jumătate ; nu-i de-ajuns inteligența, e nevoie și de caracter. Nenoroc de om prost să dai greș în alegerea stării, slujbei, așezării, anturajului.

3. *Poartă-te lăsînd lucrurile în suspensie.* Uimirea trezită de noutate este o prețuire a izbîndirilor. Jocul cu cărțile pe față nu e nici de folos, nici de bun gust. Nedezvăluirea imediată stîrnește curiozitatea, și cel mai mult cînd măreția slujbei tale este obiect al universalei așteptări ; presupune taină în toate și prin înseși arcele ei impune venerație. Chiar cînd te faci înțeles cată să fugi de familiaritate, după cum nici în relații nu trebuie să-ți îngădui tuturor lăuntrul. Tăcerea circumspectă e sanctuarul cu-mînțeniei. Hotărîrea declarată n-a fost nicicînd apreciată ;

mai degrabă se expune blamului, iar dacă are și un dez-nodământ nefast, va fi de două ori nefericită. Imită, prin urmare, lucrarea divină pentru a face ca toți să stea la pîndă și de veghe.

4. *Știința și curajul alcătuiesc deopotrivă măreția.* Nemuritoare fiind, fac nemuritori ; ești pe cît știi, iar în-vățatul poate totul. Omul fără cunoștințe, lume-n beznă. Sfat și forță, ochi și mîini ; fără curaj, știința e stearpă.

5. *Fă-i pe oameni să depindă de tine.* Idolul nu e făcut de cine-l daurește, ci de cine-l dorește¹. Iscusitul își vrea mai degrabă imploratori decît recunoscători. Înșeli așteptarea curtenitoare dacă pui temei pe recunoștința vulgară, căci pe cît de bine ține minte cea dintîi, pe-atît e de uitucă cealaltă. Mai mult obții de pe urma dependenței, decît a curteniei ; cine nu mai e însetat întoarce spatele iz-vorului, iar portocala stoarsă ajunge din glob de aur, glod. Sfirșindu-se dependența, se sfirșește și gratitudinea și, odată cu ea, considerația. Fie lecție, și încă de prim ceas în experiență, s-o întreții, nu s-o îplinești, veghind să rămii totdeauna trebuincios, chiar și pentru încoronatul patron, dar nu care cumva să ajungi și la nesăbuința de a păstra tăcere astfel încît să greșescă și nici de-a face de netămăduit răul altuia pentru folosul tău.

6. *Bărbatul în apogeu.* Nu te naști gata făcut ; cu fiecare zi îți tot desăvîrșești persoana, slujba, pînă ce ajungi la apogeul ființei împlinite, la rotunjirea darurilor, a calităților eminente : se cunoaște după rafinamentul gustului, după limpezimea minții, după maturitatea judecății, după lămurirea voinței. Unii nu ajung niciodată întregi, mereu le lipsește ceva ; alții, cu mare întîrziere. Bărbatul im-

¹ Parafrizare a unor versuri din Martial (VIII, 24—25).

plinit, înțelept în spuse, cuminte în fapte, e primit și chiar dorit în societatea aleasă a oamenilor de lume.

7. *Evită biruințe asupra mai-marelui tău.* Urită e orice izbîndă, dar cea asupra stăpînului, prostească sau fatală. Superioritatea a fost pururi detestată, cu atît mai mult de superioritatea însăși. Atenția obișnuiește să-și ascundă avantajele mărunte, bunăoară deghizîndu-și frumusețea în neorînduială. Vei găsi lesne inși care să-și recunoască inferioritatea în noroc și fire, dar în agerimea minții nici unul, și cu atît mai puțin o suveranitate : ea este atributul-rege și, ca atare, orice crimă împotriva-i este lezma-jestate. Sînt suverani și astfel vor să fie și-n ceea ce-i prin excelență suveran. Principilor le place să fie ajutați, dar nu întrecuți, iar sfatul să pară mai degrabă reamintire a celor uitate de ei decît vădire a nepriceperii lor. Subtilitatea aceasta ne-o propovăduiesc în chip foarte fericit chiar aștrii, care măcar că-i sînt feciori și strălucesc și ei, niciodată nu se-ncumetă a se măsura cu învăpăierile soarelui.

8. *Om nepătimaș, cheazășie a celei mai mari înălțimi de cuget.* Însăși superioritatea lui îl izbăvește de robia trecătoarelor impresii vulgare. Nu este mai mare stăpînire decît cea de sine, a propriilor patimi, adevărat triumf al liberului arbitru. Și chiar dacă patima cuprinde persoana, nu cumva să se dea la funcție și cu atît mai puțin cu cît aceasta e mai înaltă : mijloc ales de-a ocoli neplăcerile și chiar de-a scurta calea reputației.

9. *Dezminte metehnele nației tale.* Apa împărtășește însușirile bune sau rele ale vinelor prin care curge, iar omul pe cele ale climei în care se naște. Unii datorează mai mult decît alții patriei, avînd parte în ea de un zenit mai prielnic. Nu există nație, nici chiar dintre cele mai culte, scutită de cite un defect înnăscut, pe care vecinii nu

pregetă a i-l veșteji, fie din prudență, fie ca mîngîiere. E triumfătoare dibăcie să-ndrepti sau măcar să dezminți atare stigmatе naționale : dobîndești astfel faima de unic între ai tăi, căci tot ce-i mai puțin așteptat e prețuit mai mult. Sînt și metehne ce țin de familie, de stare, de slujbă și de vîrstă, care, înmănușește într-un singur ins și neprevenite de grijă, alcătuiesc un monstru nesuferit.

10. *Noroc și faimă.* Pe cît de nestatornic e unul, pe-atît de trainică e cealaltă. Cel dintîi pentru viață, cea de-a doua pentru apoi ; acela împotriva invidiei, aceasta împotriva uitării. Norocul ți-l dorești și uneori ți-l înlesnești ; faima ți-o făurești. Dorința de renume se naște din virtute. Faima a fost și este soră bună a uriașilor ; merge totdeauna la extreme : fie monștri, fie miracole, de disprețuit, de aplaudat.

11. *Frecventează-i pe cei de la care poți învăța.* Relațiile prietenești să fie școală de erudiție, iar conversația învățătură cultă, prefacere a prietenilor în profesori, contopind utilul instruirii cu plăcerea conversării. Mulțumirea pe care ți-o dau oamenii inteligenți e felurită, cele spuse aducîndu-ți aplauzele cu care sînt primite, iar cele auzite îndreptarea de sine. Propriul nostru interes, înnobilit de astă dată, ne poartă îndeobște către alții. Atentul frecventează casele acelor eroi curteni, care-s mai degrabă teatre ale eroismului decît palate ale deșertăciunii. Există seniori cu faimă de oameni subțiri, și pe lîngă faptul că ei înșiși sînt adevărate oracole ale tuturor mărețiilor prin pilda și purtarea lor, cortegiul celor care-i înconjoară este o adevărată academie aulică de bună și nobilă înțelepciune.

12. *Natură și artă, material și lucrare.* Nu există frumusețe fără ajutor, nici perfecțiune care să nu se sălbăticească fără înnobilarea prin artă : aceasta îndreaptă

răul și desăvârșește binele. Natura de obicei ne părăsește când ne așteptăm mai puțin ; să recurgem la artă. Fără ea, cea mai bună înzestrare naturală rămîne necultivată, iar perfecțiunile sînt înjumătățite dacă le lipsește cultivarea. Fără mijloacele artei, orice om pare necioplit și are nevoie de șlefuire în orice soi de perfecțiune.

13. *Lucrează cu intenție cînd primă, cînd secundă*¹. Viața omului e miliție împotriva maliției omului². Iscușința se slujește în luptă de stratagemele intenției : nu face niciodată ceea ce arată ; ia la ochi, e drept, dar numai de ochii lumii ; amenință cu dibăcie în aer și dă lovitura în realitatea neașteptată, jucînd mereu gata să dezoace. Slobozește o intenție ca să capteze atenția rivală, dar se răzgîndește brusc, învingînd prin neprevăzut. Inteligența pătrunzătoare o previne însă cu străji, o pîndește cu viclenii, pricepe totdeauna contrariul a ceea ce i se dă de înțeles și cunoaște numai decît orice plăsmuire ; nu ia în seamă nici o intenție primă și rămîne-n așteptarea celei secunde și chiar a celei terțe. Simularea sporește cînd își vede viclesugul dibuit și năzuiește să amăgească slujindu-se chiar de adevăr. Schimbă jocul, schimbînd tertipul și face viclesug din neviclesug, întemeindu-și înșelăciunea pe cea mai mare nevinovăție. Dar luarea-aminte stă de veghe, încordîndu-și ascuțimea, și dezvăluiește tenebrele-nveșmîntate în lumină, descifrează intenția, cu atît

¹ *Intenție secundă* : „Termenul se folosește cînd cineva înfăptuiește un lucru pe față, avînd însă un scop și un plan ascuns, nemanifestat de acțiunea respectivă” (în *Diccionario de la lengua castellana* de la Real Academia Española, 1726—1739 — așa-numitul *Diccionario de Autoridades* — citat de E. Correa Calderón, ed. *Oráculo manual*, p. 199). Cf. și aforismul 215. Păstrăm termenul original, mai pregnant în enunțul său abstract și cvasitehnic.

² Cf. Iov, 7, 1 : „*Militia est vita hominis super terram*”. Aceeași reflecție se regăsește, printre alții, la Seneca (*Scrisori către Luciliu*, XCVI) : „*Vivere, Lucili, militare est*”. La Gracián, acest fond reflexiv tradițional e potențat de jocul de cuvînt specific baroc, pe care am ținut cu orice preț să-l păstrăm și-n românește.

mai prefăcută cu cît mai simplă. Astfel luptă şiretenia Pitonului cu neprihănirea pătrunzătoarelor raze ale lui Apolo.

14. *Fondul şi modul.* Nu-i de ajuns substanţa, e necesară şi circumstanţa. Un mod rău strică tot, pînă şi dreptatea şi raţiunea. Cel bun ţine loc de toate ; poleieşte *nu-ul*, îndulceşte adevărul şi sulemeneste chiar şi bătrîneţea. *Cum* are o mare însemnătate în toate, iar maniera e trîsorul gusturilor. O purtare aleasă e podoaba vieţii : orice vorbă bună te scoate în chip fericit din încurcături.

15. *Minţi ajutătoare.* Noroc al celor puternici : să se înconjoare cu viteji ai inteligenţei care să-i scoată din orice strîmtoare a neştiinţei şi să tragă-n locul lor spada în sfada cu greutăţile. Măreţie fără seamăn a te sluji de înţelepţi, mult deasupra gustului barbar al lui Tigran¹, cel ce ţinea ca regii supuşi să-i fie slugi. Soi nou de dominaţie în tot ce are viaţa mai bun : a-i face prin artă servi ai noştri pe cei pe care natura i-a făcut superiori. Sînt multe de ştiut şi viaţa e scurtă, şi nu trăieşti dacă nu ştii. E, aşadar, o îndemînare fără pereche să înveţi fără cheltuială şi încă mult prin mulţi, ştiind prin toţi ; un asemenea om vorbeşte apoi într-o adunare prin mulţi, sau prin gura lui vorbesc tot atîţia înţelepţi cîţi l-au pregătit, dobîndind faima unui oracol cu sudoarea altora. Ei îi fac intii selecţia lecţiei şi apoi îi servesc ştiinţa numai în chintesenţe. Dar cine nu poate ajunge să-şi aibă înţelepciunea în slujba lui dobîndească-o de la cei apropiaţi.

16. *Ştiinţă cu bună intenţie.* Asigură belşug de reuşite. Căsătoria dintre o bună inteligenţă şi o rea voinţă s-a

¹ Tigran al II-lea (95—54 î.e.n.), după un lung stagiul de ostatic la Roma, făcîndu-se remarcat prin servilismul său, e numit de Nero rege al Armeniei ; îi învinge pe Vologeses, regele parţilor, pe Tiridates, fratele acestuia, şi pe Monobazus, regele adiabenilor, tratîndu-i ca pe nişte sclavi.

dovedit întotdeauna o silnicie monstruoasă. Intenția răuvoitoare e un venin al desăvîrșirilor și, ajutată de știință, corupe cu și mai mare subtilitate. Nefericit talentul pus în slujba ticăloșiei ! Știință fără creier, îndoită nebunie ¹.

17. *Schimbă-ți felul de-a lucra.* Nu totdeauna la fel, ca să orbești curiozitatea, mai ales pe cea rivală. Nu totdeauna după intenția primă, deoarece îți vor surprinde neschimbarea, îți vor preveni și chiar zădărnici acțiunile. E lesne de ucis pasărea care zboară drept, nu însă și cea care zboară cotit. Dar nici mereu cu intenție secundă, căci a doua oară îți vor înțelege tertipul. Răutatea stă la pîndă. E nevoie de multă subțirime ca s-o derutezi. Jucătorul șiret nu joacă niciodată cartea bănuită de partener, necum cea pe care acesta șt-ar dori-o.

18. *Sîrguință și cap.* Nu există excelare fără amîndouă, dar cînd conlucrează, prisos. Mai mult obține o mediocritate prin sîrguință decît o superioritate fără ea. Reputația se cumpără cu muncă : valorează puțin ceea ce costă puțin. Pînă și-n cele mai înalte posturi, unora le-a lipsit sîrguința ; rareori dezmente firea. A nu excela într-o slujbă de rînd, vrînd să fii mediocru într-una înaltă, are drept scuză noblețea ; dar a te mulțumi să fii mediocru în cea de rînd, cînd ai putea excela în cea înaltă, nu are nici una. Fac, așadar, trebuință natura și arta, iar sîrguința pune pecetea.

19. *Nu porni cu așteptări prea mari.* Restriște obișnuită a tot ce-a fost mult proslăvit cu anticipație, de a nu fi pe urmă la-nălțimea gîndului. Realul nu s-a putut ridica niciodată pînă la imaginar, deoarece desăvîrșirile sînt lesne de închipuit, dar foarte anevoie de realizat.

¹ Printr-un procedeu caracteristic, Gracián reformulează un proverb tradițional : *La ciencia es locura si buen seso no la cura* („Știința este nebunie dacă mintea bună n-o vindecă“).

Imaginația se împreunează cu dorința și zămislește totdeauna mult mai mult decît ceea ce sînt lucrurile. Orîcît ar fi de mari calitățile, ele n-ajung să mulțumească ideea despre ele și, găsind-o amăgită de așteptarea excesivă, mai degrabă o dezamăgesc decît o uimesc. Speranța e o mare calpuzană a adevărului ; cumîntenia o înfrinează, căutînd ca desfătarea să fie superioară dorinței. Începuturile de reputație slujesc la trezirea curiozității, nicidecum la zălogirea obiectului ei. Mai bine e cînd realitatea întrece ideea și este mai mult decît s-a crezut. Această regulă nu se aplică la rău, întrucît aceeași exagerare îi e de ajutor ; o dezmințe cu aplauze, iar culmea mîrșăviei de care ne temeam ajunge chiar să pară suportabilă.

20. *Omul veacului său.* Oamenii cu adevărat excepționali atîrnă de vremuri. Nu toți au avut parte de cele pe care le-ar fi meritat și mulți, deși au avut, n-au izbutit să se bucure de ele. Unii au fost vrednici de un secol mai bun, căci ceea ce e bun nu triumfă totdeauna ; lucrurile își au vremea lor, pînă și înzestrările eminente sînt la chemul modei. Înțelepciunea are însă un avantaj, că e veșnică, iar dacă veacul acesta nu-i al ei, multe altele vor fi.

21. *Arta de a fi norocos.* Există reguli ale norocirii, căci pentru înțelept nu toate sînt doar întîmplări ; poate fi ajutată și de pricepere. Unii se mulțumesc să se înfigă cu voie bună la porțile Fortunei, așteptînd ca ea să lucreze. Alții, mai bine, trec mai departe cu ajutorul cutezanței cumînți, care, cu aripile virtuții și ale curajului, poate prinde din urmă norocul, măgulindu-l cu folos. Dar, cugetînd bine, nu-i altă cale decît cea a virtuții și-a atenției, pentru că nu există mai mare noroc și nenoroc decît prudența și imprudența.

22. *Bărbatul cu lăudabile cunoștințe.* Plăcuta erudiție curtenească e muniția oamenilor de lume : o cunoaștere practică a tot ce este actual, mai mult sub aspectul cult, mai puțin sub cel vulgar ; să dispui de un matur belșug de sare în vorbe, de politețe în fapte, știind a le folosi la vremea lor, căci uneori sfatul a izbutit mai mult într-o glumă decît în cel mai grav profesorat. Știința comunicativă le-a fost de mai mare ajutor unora decît toate cele șapte ¹ laolaltă, oricît de liberale.

23. *Fii fără nici un stigmat.* E dar-ul perfecțiunii ; puțini trăiesc fără cusururi, atît pe tărîmul moral cît și-n cel natural, și au o slăbiciune pentru ele, putîndu-le tă-mădui cu ușurință. Cumînțenia celorlalți regretă că une-ori o sublimă universalitate de înzestrări e atăcată de un defect mărunț, și-i de ajuns un nor că să eclipseze un întreg soare. Sînt pete ale reputației de care numaidecît se leagă, stînd să le și aleagă, reaua-voință. Supremă dibăcie ar fi preschimbarea lor în calități. Astfel a știut Cezar să-și încunune cu lauri restrîștea din fire ².

24. *Cumpătează-ți imaginația.* Uneori strunind-o, alte-ori ajutînd-o, căci ea e totul pentru fericire și corectează chiar și cumînțenia. Devine tirană : nu se mai mulțumește cu speculația, ci lucrează, ba chiar obișnuiește să pună stăpînire pe viață, făcînd-o plăcută ori apăsătoare, după nebunia în care cade, căci ea îi face pe oameni nemul-

¹ E vorba de cele șapte *arte liberale*, pe care oamenii liberi le puteau practica fără a se înjosi, spre deosebire de *artele mecanice* sau manuale. Ele erau : gramatica, retorica, dialectica, geometria, muzica, aritmetica și astronomia.

² S-au propus două interpretări : că prin faptele sale Cezar a binemeritat cununa de lauri a învingătorilor, care i-a acoperit cu-surul din fire, adică pleșuvia ; sau, după cum însuși Gracián relatează în *Agudeza*, XVII : „Cezar, în Africa, sărînd din barcă, se împiedică și căzu, dar numaidecît corectă prevestirea, zicînd : *«Teneo te Africa»*. N-am căzut, ci te-am luat în stăpînire“.

țumiți sau mulțumiți de ei înșiși. Unora le înfățișează chinuri fără istov, ajungînd călău domestic al proștilor; altora le propune norociri și aventuri cu veselă înfumurare. Iată cît de mare îi e puterea dacă n-o ține-n friu atotprudenta rațiune.

25. *Om cu înțelegere adîncă*¹. A ști să gîndești era arta artelor; azi nu mai e de-ajuns: trebuie să ghicești și cu atît mai virtos în dezamăgiri. Nu poate fi înțeles cine nu are înțelegere adîncă. Există clarvăzători ai inimii și lincși ai intențiilor. Adevărurile care ne interesează cel mai mult vin întotdeauna spuse pe jumătate; prevăzătorul cată a le primi în tot înțelesul lor; cînd sînt de bine, stringînd hăturile crezării; cînd sînt de rău, dîndu-i pînteni.

26. *Descoperă-i fiecăruia punctul slab*. E arta de-a pune în mișcare voințele. Constă mai mult în dibăcie decît în hotărîre: a ști pe unde să-l cîștigi pe fiecare. Nu există voință fără o patimă anume, și diferite după varietatea gusturilor. Toți sînt idolatri, unii ai considerației, alții ai interesului, iar cei mai mulți ai plăcerii. Șiretlicul stă în a cunoaște acești idoli pentru a-i stîrni, cunoscîndu-i fiecăruia imboldul eficient: e ca și cum ai avea cheia voinței celorlalți. Trebuie să mergi la mobilul prim, care nu totdeauna e și cel suprem; mai totdeauna e cel mai de jos, fiindcă pe lume dezordonații sînt mai numeroși decît cei supuși ordinii. Trebuie să prevezi întîi firea, apoi să pontezi pe manie, să ataci cu slăbiciunea care, negreșit, va da mat liberul arbitru.

27. *Preferă extensiunii intensiunea*. Desăvîrșirea nu constă în cantitate, ci în calitate. Tot ce e foarte bun a

¹ În orig. *Buen entendedor*, după proverbul: „*A buen entendor, pocas palabras*” („Omului cuminte îi ajung două cuvinte”).

fost întotdeauna puțin și rar : multul discreditează. Chiar și printre oameni, uriași sînt de obicei adevărații pitici. Unii prețuiesc cărțile după grosime, ca și cum ar fi fost scrise pentru încordarea brațelor, nu a minților. Extensiunea singură n-a putut depăși niciodată mediocritatea și e flagelul oamenilor universali care, vrînd să fie peste tot, nu-s nicăieri. Intensiunea zămislește excelarea, chiar eroică, dacă din plămadă sublimă.

28. *În nimic vulgar.* Nu în gust. O, mare înțelept cel ce se dădea de ceasul morții că faptele sale erau pe placul celor mulți ! Îmbuibările cu aplauze de rînd nu-i satură pe cuminți. Sînt unii atare cameleoni ai popularității, încît nu-și află mulțumirea în adierile nespuse de blinde ale lui Apolo, ci doar în răsufllarea vulgară. Nici în inteligență : nu te îmbăta cu miracolele vulgului, căci nu pot altceva decît să-i mire pe ignoranți, uimind neghiobia obștească tocmai prin ceea ce dezamăgește luarea-aminte ieșită din comun.

29. *Bărbat integru.* Pururi de partea dreptății, cu atîta dîrzenie în gînd, încît nici patima vulgului, nici silnicia tiranică să nu-l poată împinge vreodată să-ncalce hotarul dreptății. Dar cine va fi fiind oare acest fenix al nepărtinirii ? Căci integritatea are puțini adepți. Mulți o ridică-n slavă, dar nu la ei acasă ; alții o urmează pînă la un pericol ; văzîndu-l, fățarnicii o tăgăduiesc, politicienii o dosesc. Ea nu se sfiește să rupă cu prietenia, cu puterea și chiar cu interesul propriu, și aici e primejdia de-a o necunoaște. Viclenii stabilesc distincții cu o metafizică de bilci, ca să nu jignească fie rațiunea superioară, fie cea de stat, dar bărbatul statornic judecă prefăcătoria drept un soi de trădare, se mîndrește mai mult cu consecvența decît cu iscusința, se află acolo unde e și adevărul și, dacă-i părăsește pe oameni, o face minat nu de propria lui

nestatornicie, ci de a lor, care, ei cei dintii, au părăsit adevărul.

30. *Nu te fâli cu îndeletniciri desconsiderate.* Cu atât mai puțin cu cele himerice, pentru că-ți atragi mai degrabă dispreț decît prestigiu. Multe sînt sectele capriciului și de toate trebuie să fugă bărbatul cuminte. Există oameni cu gusturi bizare ce se lipsesc mereu de tot ceea ce resping înțelepții ; trăiesc cum nu se poate mai satisfăcuți de orice extravagantă și, chiar dacă devin astfel foarte cunoscuți, motiv e mai degrabă rîsul decît bunul-nume. Atentul nu trebuie să se laude nici chiar cu însușirea de înțelept, necum cu acelea ce-și acoperă de ridicol adepții ; nu le numim, fiindcă de mult le-a specificat discreditarea unanimă.

31. *Cunoaște-i pe fericiți, ca să-i alegi, și pe nenorociți, ca să-i ocolești*¹. Nenorocirea e de obicei delict de prostie, și nu e altul mai molipsitor între părtași. Să nu deschizi niciodată ușa nici celui mai mărunț rău, căci pe urma lui vor veni totdeauna multe, și mai mari, pe furîș. Cea mai bună stratagemă e a ști să decartezi : mai de folos e cea mai slabă carte de atac ce taie acum, decît cea mai tare din altă mină. Cînd ești în cumpănă, e nimerit să te alături înțelepților și prudenților, căci, mai devreme ori mai tîrziu, le iese norocul în cale.

32. *Fă-ți renume de îndatoritor.* Pentru cei ce cîrmuiesc, spor de reputație de se fac plăcuți : un dar al suveranilor pentru a cuceri simpatia universală. Acesta e singurul folos al domniei : puțința de a face mai mult

¹ Izvorul acestei fraze, după Romero-Navarro (ed. *Oráculo*, p. 70) e Lucan, *Farsalia*, VIII, 487 („*et cole felices, miseros fuge*“), în prelucrarea lui Botero (*Detti*). La Gracián însă *fericiții* sînt „înțelepții și prudenții“, iar *nenorociții* sînt „proștii“, sensul cinic inițial fiind suprimat.

bine decît toţi. Prieteni sînt aceia care se poartă prieteneşte. Dimpotrivă, alţii sînt dornici să nu fie îndatoritori, nu atît fiindcă i-ar împovăra, cit din răutate, întru totul opuşi divinei munificenţe.

33. *Învăţă să te sustragi.* Căci dacă o mare lecţie a vieţii e a şti să refuzi, una şi mai mare e a şti să te refuzi pe tine însuţi treburilor, oamenilor. Sînt îndeletniciri străine, molii ale timpului preţios, şi mai rău e să te îndeletniceşti cu ceva nepotrivit decît să nu faci nimic. Pentru omul prudent a nu se amesteca nu-i de ajuns, ci cată a nu se lăsa amestecat. Nu trebuie să aparţii în asemenea măsură tuturor, încît să nu-ţi mai aparţii deloc ţie însuţi. Nici de prieteni nu trebuie să abuzezi şi nici să nu aştepţi de la ei mai mult decît îţi acordă. Orice exces e stricător şi cu atît mai mult în relaţiile dintre oameni. Cu această cuminte cumpătare îţi păstrezi cu mai mult succes bunăvoinţa şi consideraţia tuturor, pentru că astfel nu se toceşte nespus de preţioasa cuviinţă. Aibi, aşadar, neatîrnarea unei firi îndrăgostite de tot ce-i ales şi nu păcătui nicicînd împotriva credinţei bunului tău gust.

34. *Cunoaşte-ţi harul-rege :* darul eminent, cultivîndu-l pe el şi ajutorîndu-le pe celelalte. Oricine ar fi putut să exceleze în ceva dacă şi-ar fi cunoscut talentul. Observă-ţi atributul-rege şi-ncordează-ţi sirguinţa ; la unii prioseşte judecata, la alţii curajul. Cei mai mulţi îşi silnicesc capacitatea şi astfel nu dobîndesc superioritate în nimic : în tot ceea ce patima măguleşte iute, timpul dezamăgeşte mai tirziu.

35. *Fă-ţi o idee precisă.* Şi cu atît mai mult despre ceea ce e mai însemnat. Pentru că nu cugetă îşi află toţi proştii pierzania : nu pătrund în lucruri nici la jumătatea lor şi, cum nu-şi dau seama de pagubă sau de folos, nici nu se străduiesc. Unii fac mare caz de ceea ce are puţină în-

semnătate și mai deloc de ceea ce este foarte important, cîntărind totdeauna pe dos. Mulți, lipsiți de simțire fiind, n-o pierd. Sînt lucruri pe care ar trebui să le observi cu cea mai mare silință și să le păstrezi în adîncul minții. Înțeleptul caută să-și facă o idee exactă despre toate, deși sapă cu osebite unde vede adîncime și anevoință, crezînd că poate acolo e mai mult decît crede el : astfel ajunge cugetarea unde n-a ajuns inchipuirea.

36. *Cîntărește-ți întotdeauna norocul* : pentru a purcede, pentru a te amesteca în ceva. E de mai mare însemnătate decît observarea temperamentului, căci dacă prost e omul care la patruzeci de ani îl cheamă pe Hipocrat pentru sănătate¹, și mai prost e cel care-l cheamă pe Seneca pentru cumințenie. Mare artă să știi a-ți îndruma norocul, cînd așteptîndu-l, căci și răbdarea își are rostul ei în ce-l privește, cînd prinzîndu-l, căci își are sorocul și locul lui : deși nu-i poți surprinde și toana, atît de schimbătoare îi e comportarea. Cel care a văzut că-i este binevoitor să meargă mai departe cu îndrăzneală, căci Fortuna obișnuiește a se îndrăgosti de cei îndrăzneți și, chiar ca o cochetă, de tineri. Nenorocosul să-și înceteze lucrarea, să se retragă și să nu-i dea prilej de a-l neferici și-a doua oară. Purceadă înainte cine îl domină.

37. *Cunoaște săgețile și-nvață să te folosești de ele*. E punctul cel mai subtil al relațiilor dintre oameni. Sînt aruncate pentru ispitirea cugetelor și cu ele se săvîrșește cea mai ascunsă și mai pătrunzătoare iscodire a inimii. Sînt altele răutăcioase, lesne de aruncat, atinse cu bucuria invidiei, muiate în veninul patimii, trăsnete imperceptibile în stare să te prăvălească din simpatia și

¹ Cf. Tacit, *Anale* VI, 46 : „[Tiberiu] obișnuia să-și bată joc de arta doctorilor și de cei ce după treizeci de ani mai aveau nevoie de sfaturile altora pentru a cunoaște ce le era vătămător sau folositor“ (trad. de E. Lovinescu).

considerația lumii. Mulți s-au prăbușit din favoarea înaltă și din cea de rind¹ răniți de o asemenea vorbă mărunță, după ce o-ntreagă ueltime de murmurare obștească și de răutate personală nu izbutise a le pricinui nici cel mai ușor zdruncin. Altele, dimpotrivă, lucrează prielnic, ajutînd și confirmînd reputația. Dar cu aceeași dibăcie cu care le aruncă intenția, cată a le primi atenția și-a le aștepta prudența, deoarece apărarea se bizuie pe cunoaștere, iar lovitura prevăzută este totdeauna zădărnicită².

38. *A ști să te retragi cînd norocul ți-e prielnic.* Ca marii jucători. La fel de însemnată e o retragere frumoasă ca și un atac vitejesc ; să pui la adăpost isprăvile mărețe cînd sînt destule și chiar multe. Norocul necurmat a fost totdeauna îndoielnic : mai sigur e cel amestecat, iar dacă e și nițel acru-dulce, e mai bun la gust. Cu cît se grămădesc mai mult noroacele, cu atît le paște mai rău primejdia de-a luneca și-a da de ripă totul. Uneori scurtimea hatîrului e răscumpărată de mărimea lui. Ostenește și soarta să-l tot ducă-n cîrcă pe unul și-același.

39. *Cunoaște lucrurile-n apogeul lor, la vremea potrivită, și-nvață să le dobîndești atunci.* Lucrările naturii ajung toate în culmea desăvîrșirii lor ; pîn-acolo au cîștigat, de-acolo-ncep să piardă. Dintre cele ale artei, puține ajung să nu mai poată fi îmbunătățite. E o înaltă dovadă de bun-gust savurarea fiecărui lucru la vremea împlinirii lui ; nu toți pot și nu toți care pot știu. Pînă și roadele minții își au clipa coacerii ; totul e s-o cunoști, pentru a le prețui și cultiva.

40. *Simpatia oamenilor.* Mare lucru să cucerești uimirea obștească, dar și mai mare, iubirea ; ține întrucitva

¹ Adică din favoarea suveranilor și a poporului.

² Adaptare a proverbului latin : „*Praevius ante mollior ictus venit*” („Dacă e prevăzută, lovitura cade mai moale”).

de steaua, dar cel mai mult de străduința fiecăruia ; începe cu aceea și continuă cu aceasta. Nu ajung înzestrările excelente, deși se presupun, deoarece ciștiți inima odată ce-ai ciștițat opinia. E nevoie, așadar, pentru bine-meritare, de binefacere : de bine, făcut cu amîndouă mîinile, de vorbe bune și de fapte și mai bune, iubind ca să fii iubit. Politețea e cea mai mare vrajă politică a marilor oameni. Întinde mîna întii isprăvilor și-abia pe urmă penelor ¹ : de la oștire la o știre în cărți, căci există și o simpatie a scriitorilor, și e veșnică.

41. *Nu exagera niciodată.* Grijă de căpetenie a atenției : a nu vorbi în superlative, fie pentru a nu risca să jignească adevărul, fie pentru a nu-și stigmatiza cuminența. Exagerările sînt risipe ale prețuirii și dau semn de mărginire a cunoașterii și-a gustului. Lauda trezește iute curiozitatea, îmboldește dorința, iar apoi, dacă valoarea nu se potrivește cu prețuirea, cum îndeobște se-ntimplă, așteptarea se-ntoarce împotriva amăgirii și se răzbună prin disprețuirea obiectului și proslăvitorului. Omul cumințe umblă, așadar, cu multă măsură și ține să păcătuiască mai degrabă prin mai puțin decît prin mai mult. Calitățile eminente sînt rare : deci prețuirea să se înfrîneze. Lauda excesivă e un soi de minciună și din pricina ei îți pierzi tot renumele de om de bun-gust, care e mare, și cel de inteligent, care-l întrece.

42. *Despre ascendentul firesc.* E o forță tainică a superiorității. Nu purcede dintr-un artificiu supărător, ci dintr-o fire poruncitoare. I se supun toți fără a-și da

¹ Aluzie la o anecdotă despre Matei Corvin, relatată de Bothero (*Detti*) și amintită de A. Coster (*Băltasar Gracián*, p. 89, *apud* A. del Hoyo) : „Matei Corvin, regele Ungariei, afirma că îndeletnicirea potrivită măreției regale este să-i învingă pe dușmani, să săvîrșească lucruri vrednice de a fi scrise și să întindă mîna celor virtuoși“.

seama cum; recunoscînd vigoarea tainică a autorităţii innăscute. Aceştia, caractere imperiale, sînt regi prin merit şi lei printr-un privilegiu al naşterii, subjugînd inima şi chiar gîndul celorlalţi prin respectul pe care-l impun. Dacă şi celelalte daruri îi ajută, asemenea oameni vin pe lume pentru cele mai înalte cauze politice, deoarece mai mult fac ei c-un singur semn decît alţii cu o droaie.

43. *Gindeşte cu cei puţini şi vorbeşte cu cei mulţi.*
A voi să mergi împotriva curentului este pe cît de imposibil pentru dezamăgire pe-atît de lesnicios pentru primejduire. Numai Socrate ar fi în stare s-o facă. Părearea opusă e socotită jignitoare, pentru că înseamnă osîndirea judecăţii celorlalţi; se-nmulţesc cei nemulţumiţi, fie din pricina subiectului criticat, fie a celui care-l aplaudă. Adevărul e al cîtorva, amăgirea e pe cît de universală, pe-atît de vulgară. Şi nici după cuvîntarea din piaţă nu trebuie deosebit înţeleptul, de vreme ce acolo nu cu glasul lui vorbeşte, ci cu cel al prostiei obşteşti, oricît ar dezminţi-o el în sinea lui. Cumintele se fereşte atît de a fi contrazis cît şi de a contrazice: pe cît e de iute la critică, pe-atît e de reţinut să şi-o dea în vileag. Cugetarea e liberă, nu poate şi nu trebuie să fie siluită; se retrage în sanctuarul tăcerii ei, şi dacă uneori iese, o face numai în umbra celor puţini şi cuminţi.

44. *Simpatie pentru marii bărbaţi.* Alăturarea cu eroii este o-nsuşire de erou, minune a naturii prin taină şi folos. Există o înrudire a inimilor şi firilor, urmările ei fiind aidoma celor pe care ignoranţa vulgului le pune în seama elixirelor. Nu se opreşte la simpla preţuire, ci zoreşte bunăvoinţa, ajungînd chiar la afecţiune; şi una, şi alta cu atît mai fericite cu cît mai sublime. Mare dibăcie să le cunoşti, să le deosebeşti şi să ştii a le dobîndi, căci nici o stăruinţă nu-i de-ajuns fără această favoare tainică.

45. *Uz, nu abuz de vicleșuguri.* Nu trebuie să faci paradă cu ele, necum să ți le dai în vileag : orice artificiu trebuie ținut sub obroc, suspect fiind, și cu atât mai virtos șiretenia, care-i odioasă. Amăgirea este larg folosită ; sporească bănuiala, fără a se face cunoscută, deoarece ar da prilej de neîncredere : iscă mari nemulțumiri și-mpinge la răzbunare, trezește răul pe care nimeni nu și-l închipuise. Chibzuința în purtare e de nespus folos în lucrare : nu există un mai puternic argument al rațiunii. Cea mai mare desăvîrșire a acțiunilor e chezășuită de stăpînirea cu care sînt săvîrșite.

46. *Înfrînează-ți antipatia.* Obișnuim să urim fără te-meii și chiar înainte de-a cunoaște însușirile oamenilor. Iar uneori, această înjositoare aversiune înăscută se încumetă și-mpotriva bărbaților eminenți. Cată s-o înfrîneze cuminenția, căci nimic nu-i mai compromițător decît a-i urî pe cei mai buni ; pe cît te-nalță simpatia pentru eroi, pe-atît te stigmatizează antipatia.

47. *Fugi de amestecuri.* E una din cele mai însemnate preocupări ale prudenței. La marile capacități, distanțele pînă la ultimele limite sînt totdeauna mari ; e mult de mers de la o extremă la alta, iar ei ¹ stau mereu în mijlocul cuminenției lor : ajung tirziu la o ruptură, căci e mai ușor să te sustragi unui prilej decît să ieși cu bine dintr-însul. Sînt ispite ale judecății ², e mai sigur să fugi de ele decît să le-nvingi. Un amestec aduce altul mai greu, și foarte aproape de prăpastie. Sînt oameni provocatori din fire sau chiar prin nație, gata oricînd să se amestece, dar cel ce umblă în lumina rațiunii cercetează totdeauna cu luare-aminte cazul ; consideră că e mai mare curaj să nu te amesteci decît să ieși biruitor și, chiar dacă se ivește un prost provocator, se ferește să fie el al doilea.

¹ Ei, adică „oamenii de mare capacitate“, în acord logic cu „marile capacități“ de mai sus.

² Subînțeles : amestecurile.

48. *Omul cu mult fond e în egală măsură persoană.* Totdeauna și în toate interiorul trebuie să valoreze de două ori cât exteriorul. Sînt inși numai de fațadă, ca niște case neisprăvite din lipsă de capital; au intrare de palat și încăperi de cocioabă. Cu ei, n-ai la ce te opri sau te oprești de tot, pentru că, de cum s-a isprăvit primul salut, s-a isprăvit și conversația. Pornesc cu cele dintii complimente ca niște cai sicilieni¹, dar numaidecît devin taci-turni, căci vorbele seacă iute unde nu-i perenitate de idei. Aceștia îi amăgesc lesne pe cei cu privirea la fel de superficială, dar nu înșeală iscusința care, privind pe dinăuntru, îi găsește deșerți, buni de risul celor deștepți².

49. *Omul judicios și pătrunzător.* El e stăpîn pe lucruri, nu lucrurile pe el. Sondează pe loc străfundul celei mai mari adîncimi. Știe să facă-n chip desăvîrșit anatomia unei capacități. Văzînd un personaj, îl înțelege și-l judecă-n esență. Om al observațiilor neobișnuite, mare descifrator al celei mai ascunse intimități. Observă pătrunzător, concepe subtil, încheie judicios: descoperă, remarcă, surprinde și cuprinde totul.

50. *Nu-ți pierde niciodată respectul de sine.* Nici nu fi prea familiar cu tine însuși. Regulă de dreaptă purtare fie-ți integritatea însăși, iar judecata să-ți fie mai îndatorată proprie-ți severități decît oricăror precepte exterioare. Renunță la săvîrșirea necuviințelor mai mult de teama propriei tale cuminenții decît constrîns de asprimea autorității altora. Teme-te de tine însuși și nu vei mai avea nevoie de padagogul fictiv al lui Seneca³.

¹ *Caii sicilieni* erau renumiți prin harnașamentele și armurile lor fastuoase.

² Cf. Esop, *Fabule*, 43 (*Vulpea și masca*); trad. de Traian Diaconescu, Univers, 1972, p. 36.

³ E vorba de conștiința curată, ca în Seneca: „Vai și amar de tine dacă disprețuiești pe acest martor“ (*Scrisori către Luciliu*, trad. de Gh. Guțu, Ed. științifică, scr. a XLIII-a, p. 105).

51. *Omul care știe să aleagă.* Cel mai mult din asta trăiești : alegerea presupune bun-gust și judecată fermă, nefiind de ajuns nici studiul, nici mintea. Nu există perfecție fără selecție, foloasele fiind două : puțința de-a alege, și de-a alege tot ce e mai bun. Mulți oameni cu spirit fecund și subtil, cu judecată ageră, studioși și știutori totodată, se pierd când sînt puși să aleagă ; trec întotdeauna de partea a tot ce-i mai rău, de parcă s-ar fâli cu greșeala, și astfel, alegerea e unul din darurile cele mai înalte ale Cerului.

52. *Nu-ți pierde niciodată cumpătul.* Preocupare de seamă a cumințeniei, să nu-și iasă niciodată din fire : învederează om deplin, cu inimă dintr-o bucată, fiindcă orice măreție e anevoie de tulburat. Patimile sînt umorile sufletului și orice prisos al lor duce la îmbolnăvirea cumințeniei, iar dacă răul răzbate cumva pînă în gură, primejduiește reputația. Fii, așadar, stăpîn pe tine și într-atît de puternic, încît nici în culmea prosperității, nici în culmea restriștii, nimeni să nu-ți poată reproșa minia, ci să-ți admire superioritatea.

53. *Diligent și inteligent.* Silința făptuiește iute ceea ce inteligența cumpănește pe îndelete. Graba e patima proștilor, care, nevăzînd hopul, lucrează fără luare-aminte. Înțelepții, dimpotrivă, păcătuiesc de obicei prin încetineală, căci observația naște din atenție. Ineficiența amînării irosește uneori corectitudinea judecății. Promptitudinea e mama norocului. Mult a făptuit cel ce n-a lăsat nimic de azi pe mîine. Augustă deviză : grăbește-te încet ¹.

54. *Fii brav înțelepțește.* Pe leul mort îl păruiesc pînă și iepurii. Cu vitejia nu-i de glumit ; dacă dă înapoi prima

¹ In lat. : *festina lente*, sentință atribuită de Suetoniu lui August.

dată, va trebui să dea și-a doua oară și tot așa pînă la sfîrșit ; aceeași greutate va trebui s-o nvingă și mai tîrziu, cînd mai bine-ar fi de-ndată. Curajul sufletesc îl întrece pe cel al trupului ; e asemenea spadei ; cată să stea pururi în teaca înțelepciunii așteptînd prilejul. E apărarea persoanei. Decăderea cugetului e mai dăunătoare decît cea a trupului. Mulți au fost hărăziți cu înzeestrări eminente, dar, lipsindu-le îndrăzneala aceasta, au părut morți și au sfîrșit înmormînați în delăsarea lor : căci nu fără rost natura prevăzătoare a-ngemănat la albină dulceața mierii cu ascuțișul acului. Trupul mai are și nervi, și oase : cugetul să nu fie deci numai moliciune.

55. *Omul care știe să aștepte.* Dovadă de inimă mare cu lărgimi de răbdare. Nu te pripzi și nu te-nflăcăra nici-odată. Fii întii stăpîn pe tine însuși și vei fi apoi și peste ceilalți. Trebuie să străbați întinderile timpului către centrul prilejului. Zăbava înțeleaptă pîrguiește succesele și coace tainele. Cîrja timpului face mai multă treabă decît măciuca ghintuită a lui Hercule. Dumnezeu însuși ne pedepsește nu cu bîta, ci cu sorocul¹. Mare vorbă : „Timpul și cu mine facem cît doi“². Chiar Fortuna răsplătește sporit așteptarea.

56. *Bunele improvizații.* Nasc dintr-o fericită spontanitate. Pentru ea nu există nimic constrîngător, nici surprinzător, datorită vioiciunii și agerimii ei. Unii chibzuiesc mult, ca mai apoi să dea greș în toate, iar alții o brodesc în toate fără a chibzui înainte. Sînt mari caractere anti-peristatice³ care, la strîmtoare, se descurcă mai bine,

¹ Proverb catalan : „*Deu no pega de bastó, sino de saó*“ („Dumnezeu nu bate cu bățul, ci cu timpul“).

² Reflecție atribuită lui Carol Quintul : „*El tiempo y yo a otros dos*“.

³ *Antiperistatic* de la *antiperistază* : rezistența sau reacția provocată de opoziția sau de acțiunea unui principiu sau a unei calități contrarii.

monștri care, improvizat, o nimeresc în toate, dar, premeditat, greșesc în toate : ceea ce nu le vine-n gînd numai-decît, nu le mai vine nicicînd, zadarnic ar face apel după. Cei ageri sînt vrednici de aplauze pentru că dovedesc o miraculoasă capacitate : în idei, subtilitate ; în fapte, cumințenie.

57. *Mai siguri sînt cei ce chibzuiesc.* Foarte repede, dacă bine. Ce se face iute, iute se desface¹, dar ceea ce trebuie să dureze o veșnicie are a zăbovi o altă pentru a se înjgheba. Nu interesează decît perfecțiunea și numai reușita dănuiește. Mintea cu ape adînci dobîndește veșnicii. Ceea ce valorează mult costă mult, deoarece și cel mai prețios dintre metale e cel mai zăbavnic și mai greu.

58. *Învată să te acomodezi.* Nu trebuie să te arăți tuturor la fel de inteligent, nici să folosești mai multe forțe decît e nevoie ; să nu faci risipă nici de știință, nici de putere : bunul șoimar nu slobozește asupra prăzii mai multe răpitoare decît trebuie ca să-o vîneze. Nu te fâli neconținut, căci mîine nu vei mai uimi pe nimeni. Că să ai totdeauna o noutate cu care să strălucești, întrucît cine zilnic dezvăluiește încă ceva, întreține așteptarea și nimeni nu ajunge să-i descopere vreodată hotarele marii capacități.

59. *Omul cu sfîrșit bun*². În casa Fortunei, dacă intri pe ușa plăcerii, ieși pe cea a durerii, și dimpotrivă ; atenție, dar, la sfîrșit, luînd mai mult seama la norocul de la

¹ Cf. proverbul latin „*Quod cito fit, cito perit*” („Ceea ce se face repede, repede pierе”).

² Romera-Navarro (*Oráculo*, p. 124) citează în această ordine de idei *Ecclesiastul*, 7, 8 : „Mai bîn este sfîrșitul unui lucru decît începutul lui”, și proverbul „*No la entrada, sino la salida hace a los hombres venturosos*” („Nu intrarea, ci ieșirea îi face pe oameni norocoși”). E, de fapt, un loc comun al înțelepciunii universale, dovedă și proverbul românesc : „Sfîrșitul laudă începutul”.

ieşire decît la aplauzele de la intrare. Obişnuita restrîşte a norocoşilor este că au începuturi foarte prielnice, dar încheieri nespuse de tragice. Lucrul cel mai însemnat nu sînt aplauzele mulţimii la intrare, căci a tuturor este lăudabilă, ci simţirea obştească de la ieşire, foarte puţini fiind cei regretaţi ; rareori îi însoţeşte norocul pe cei ce ies ; pe cit se-arată de curtenitor cu cei ce vin, pe-atît de nepoliticos cu cei ce se duc.

60. *Judecăţi sigure.* Unii se nasc prudenţi ; pornesc spre învăţătură cu acest folos al bunului-simţ înăscut, şi astfel au şi străbătut jumătate din drumul către succese. Cu vîrsta şi cu experienţa, raţiunea se coace pe deplin, şi ei ajung la o judecată foarte cumpănită ; urăsc orice capriciu ca pe-o ispitire a cumînţeniei şi mai cu seamă în probleme de stat, care, datorită însemnătăţii lor supreme, cer siguranţă fără greş. Asemenea oameni merită să stea la cîrma statului, fie pentru mînuire, fie pentru sfat.

61. *Fii eminent în tot ce-i superior :* e mare singularitate în pluralitatea desăvîrşirilor. Nu poate exista erou¹ fără vreo însuşire sublimă : mediocrităţile nu sînt obiect al aplauzelor. Remarcarea într-o îndeletnicire ieşită din comun te scoate din rîndul mulţimii şi te-nalţă pe treapta excepţionalului. A fi eminent într-o profesiune umilă înseamnă a fi ceva în puţin ; sporul de desfătare aduce un minus de glorie. Excelarea în domenii privilegiate e ca o trăsătură a suveranităţii : impune admiraţia şi atrage afecţiunea.

62. *Lucrează cu unelte bune.* Unii vor ca extrema subtilităţii lor să le fie pusă-n lumină de ticăloşia uneltelor : primejdioasă mulţumire, vrednică de pedeapsa destinului ! Niciodată destoinicia ministrului n-a ştirbit măreţia

¹ *Erou*, termen-cheie la Gracián, cu vaste conotaţii morale, caracterizîndu-l pe „omul superior“ prin excelenţă.

suveranului ; mai degrabă toată gloria izbînzilor recade apoi asupra cauzei prime, ca și, dimpotrivă, ocara. Faima merge totdeauna cu cei de sus. Nu zice niciodată : „Acela a avut miniștri buni sau răi“, ci „acela a fost meșter bun sau prost“. Alege-i, așadar, încearcă-i, fiindcă lor le vei încredința nemurirea reputației.

63. *Excelare cu întîrziere.* Iar dacă o-nsoțește și perfecțiunea, e îndoită. Mare folos să joci mîna întîii, deoarece cine cîștigă în condiții de egalitate. Mulți ar fi devenit fenechi în slujbele lor dacă nu le-ar fi luat-o alții înainte. Cei dintîii au dreptul de primogenitură la moștenirea faimei, iar ceilalți se aleg doar cu hrana obținută prin proces¹ ; oricît ar năduși, nu pot ispăși vulgarul ponos al imitației. Subtilitate a prodigioșilor este născocirea de noi drumuri către excelări, numai să le stea cumințenia de strajă la greu. Prin noutatea preocupărilor și-au făcut loc înțelepției în catalogul eroilor. Cîte unul vrea să fie mai degrabă primul în a doua categorie decît al doilea în prima.

64. *A ști să te păzești de necazuri.* A te feri de neplăceri e o cumințenie de mare folos. Înțelepciunea evită multe : este Lucina² norocului și, ca atare, a mulțumirii. Nu da și, cu atît mai mult, nu primi vești rele : trebuie să li se închidă toate intrările, fără doar cea a leacului. Unora li se strică urechile de prea multă dulceață auzită în linguşiri ; altora de amarul ascultat în birfeli, și sînt unii care nu pot trăi fără vreo neplăcere zilnică, precum Mitridate³ fără otravă. Regulă a păstrării de sine nu e însă

¹ Conform unei culegeri de legi (*recopilación*) a lui Filip al II-lea (1567), ceilalți copii veniți după primul născut aveau dreptul să-i ceară acestuia hrana.

² Lucina, zeița protectoare a nașterilor la romani.

³ Mitridate, regele Pontului, obișnuia să înghită zilnic cantități progresive de otravă pentru a se imuniza.

dorința de a-ți pricinui un necaz de-o viață întreagă doar ca să-i faci o dată plăcere altuia, fie și celui mai apropiat. Niciodată să nu păcătuiești împotriva propriei tale ferici-ri ca să-i faci pe plac celui care sfătuiește și stă deoparte, iar în orice împrejurare, ori de câte ori ai avea de ales între a-i face altuia o bucurie și a-ți pricinui ție necaz, o lecție binefăcătoare spune că e mai bine să se amărască celălalt acum decît tu pe urmă și încă fără leac.

65. *Gust ales.* Gustul, ca și mintea, cere cultivare. Superioritatea inteligenței înobilează pofta dorinței și apoi plăcerea posesiunii. Nivelul unei capacități se cunoaște după înălțimea aspirației. Spre a se mulțumi, o mare capacitate are nevoie de un obiect vast ; așa cum marile îmbucături sînt pentru gurile mari, materiile sublime pentru geniile sublime. Cele mai vajnice lucruri îi știu de frică, și cele mai neclătinate desăvîrșiri i se-nfățișează cu inima strînsă ; rare sînt cele de prima mărime ; zgîrcită fie dar prețuirea. Gusturile se deprind prin conversație și se moștenesc prin frecventare necurmată : mare noroc să ai de-a face cu cineva al cărui gust e-n apogeu. Dar nu trebuie să declari că toate îți displac, pentru că aceasta e una din extremele prostiei, și mai respingătoare cînd provine din afectare decît din nesăbuire. Unii ar vrea ca Dumnezeu să facă o altă lume și alte perfecțiuni pentru îndestularea închipuirii lor extravagante¹.

66. *Atenție ca să-ți iasă bine toate.* Unii iau aminte mai mult la nestrămutarea drumului decît la fericita izbutire a încercării, dar întotdeauna mai greu atîrnă dezonoarea eșecului decît cheazășia silinței. Învîgătorul n-are nevoie să dea socoteală. Cei mai mulți nici nu observă înlănțuirea împrejurărilor, ci rezultatele bune sau rele ; astfel, nu-ți pierzi niciodată reputația cînd îți atingi țelul. Un sfîrșit

¹ Aluzie la Alfons al X-lea cel Înțelept, ironizat în *Criticonul*, I, 3.

bun poleiește totul, chiar de l-ar dezminți nechibzuințele mijloacelor. Căci e o măiestrie să mergi împotriva măiestriei când nu poți dobîndi altfel fericirea de-a ieși cu bine.

67. *Alege-ți slujbele vrednice de aplauze.* Mai toate lucrurile atîrnă de satisfacția celorlalți. Prețuirea e pentru desăvîrșiri ceea ce e favoniul¹ pentru flori : suflare și viață. Sînt slujbe menite aclamației universale și sînt altele, deși mai mari, deloc vizibile ; acelea, înfăptuindu-se în văzul tuturor, captează bunăvoința obștească ; acestea, deși mai dăruite cu neobișnuit și desăvîrșire, rămîn în taina imperceptibilității lor :enerate, dar ne-aplaudate. Printre principii, cei proslăviți sînt biruitorii, și de-aceia regii Aragonului au fost atît de vrednici de laudă ca războinici, cuceritori și mărinimoși². Bărbatul de seamă aleagă îndeletnicirile celebre, pe care toți le văd și din care toți se-mpărtășesc, astfel ca prin sufragiile obștești să devină nemuritor.

68 *Dă înțelegere.* Este o mai mare desăvîrșire decît să dai memorie, după cum și cea dintîi e mai mare. Uneori trebuie să reamintești, alteori să atragi atenția. Unii nu fac anumite lucruri, care ar fi fost tocmai coapte, doar pentru că nu le-a dat prin gînd ; ajute-i atunci povața prietenească să-și dea seama de interese. Una din cele mai înalte înzestrări ale minții e să-ți dea prin gînd ceea ce se cade. Lipsind ea, multe izbînzii rămîn nerealizate. Deie lumină cel ce are și caute-o cel care o cerșește : primul cu chibzuință, al doilea cu atenție : ajungă și-un cuvînt în treacăt. Această subtilitate e de trebuință cînd e vorba de folosul celui care se trezește ; cată să dovedești bun-gust și să treci la mai mult dacă nu va fi de-ajuns. De îndată

¹ Favoniul (lat. *favonius*), vînt prielnic de apus, zefir.

² Se referă, în ordine, la Pedro al III-lea cel Mare (1236—1285), Iacob (Jaime) I Cuceritorul (1208—1276) și Alfons al V-lea cel Mărinimos (1416—1458).

ce te vezi cu un *nu*, pornește cu dibăcie în căutarea lui *da*, căci de cele mai multe ori nu izbutești pentru că nu încerci.

69. *Nu cădea într-o toană vulgară.* Mare om cel ce hiciodată nu se supune impresiilor trecătoare. E o lecție de prudentă reflecția despre sine, cunoașterea dispoziției tale reale și preîntîmpinarea ei, ba chiar înclinarea spre cealaltă extremă pentru a găsi între natură și artă limba de cumpănă a rațiunii¹. Începutul îndreptării e cunoașterea de sine. Căci există monștri de neobrăzare : veșnic le vine cîte o toană și-și schimbă simțirile odată cu ele ; și, tîrîți pururi de această pornire grosolană, se-avîntă mereu contradictoriu. Și necumpătarea aceasta nu numai că distruge voința, dar se-ncumetă să atace și judecata, tulburînd afectul și intelectul.

70. *Știința de-a refuza.* Nu trebuie să admiți orice, nici oricui. E tot atît de însemnată ca și știința de-a admite, iar pentru cîrmuitori e o prudentă de nelipsit. Un mare rol are forma : e mai prețuit un *nu* al unora decît un *da* al altora, pentru că un *nu* poleit place mai mult decît un *da* sec. Sînt mulți care veșnic au un *nu* pe limbă și strepezesc totul cu el ; primul lor răspuns e totdeauna *nu* și, chiar dacă pe urmă admit tot, nu sînt prețuiți din cauza nemulțumirii dinainte. Nu refuza pe nepusă masă ; dezamăgirea să fie servită în dumaticuri mici ; nici nu refuza de tot, căci ai reteza orice nădejde celor ce atîrnă de tine. Lasă totdeauna cîteva rămășițe de speranță ca să-ndulcești amărăciunea refuzului. Golul bunăvoinței fie umplut de

¹ *limba de cumpănă a rațiunii* : emblema „*Prudentes*” de Alciati are ca element principal o balanță, ilustrînd sentința lui Cleobul : „Măsura e lucrul cel mai bun” (Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, I, 93, trad. de C. Balnuș, Ed. Academiei, 1963, p. 143).

politețe, iar lipsa faptelor fie înlocuită de vorbele bune. Nu și da se rostesc iute, dar cer multă gîndire.

71. *Nu fi inconsecvent, schimbător în purtare* : nici din fire, nici din afectare. Bărbatul cuminte este totdeauna același în tot ce e desăvîrșit, dînd dovadă că este inteligent. Schimbarea lui depindă de cea a cauzelor și a meritelor. Pentru cumi_ntenie, varietatea e urîță. Sînt unii care zilnic sînt altfel ; pînă și înțelegerea lor e inconsecventă, cu atît mai mult voința, ba chiar norocul : albul da-ului de ieri e azi negrul nu-ului lor, contrazicîndu-și veșnic reputația și derutînd părerea celorlalți.

72. *Om hotărît*. Mai puțin dăunătoare e proasta făptuire decît nehotărîrea. Lucrurile nu se strică atît curgînd cît bătînd. Există oameni incapabili de o decizie, care au nevoie de un imbold în toate ; și uneori pricina nu-i atît descumpănirea judecății, de vreme ce le e pătrunzătoare, cît neputința. A vedea greutățile e ingenios, dar și mai ingenios e a găsi o ieșire din ele. Sînt alții pe care nimic nu-i încurcă, oameni cu judecată limpede și fermă ; au venit pe lume pentru slujbe sublime, fiindcă mintea lor vie înlesnește nimerirea și îndeplinirea ; fac și desfac totul în calea lor, încît, după ce-a dat legi unei lumi, unuia de teapa lor i-a rămas timp și pentru alta¹ ; iar dacă norocul le stă chezaș, se avîntă cu și mai mare siguranță.

73. *A ști să treci cu vederea*. Modul de a ieși din impas al celor cumi_nți. Cu eleganța unei vorbe de duh obișnuiesc să iasă din cel mai încurcat labirint. De cea mai primejdioasă gîlceavă scapă în chip grațios cu un zîmbet : pe aceasta-și întemeia curajul cel mai mare dintre marii

¹ Aluzie la Alfons X cel Înțelept, autor al unor *Cărți despre știința astronomiei*, sau, după Arturo del Hoyo (ed. Aguilar, p. 173, n. 4) la Ferdinand Catolicul, care a dat legi Lumii Vechi și i-a mai rămas timp și pentru Lumea Nouă.

căpitani¹. Stratagemă politicoasă a refuzului, schimbarea vorbei; și nu există o mai mare înțelepciune decît a te face că nu înțelegi.

74. *Nu fi neîndurat.* Adevăratele fiare hălăduiesc unde e cea mai multă lume. Inaccesibilitatea e viciul celor fără cunoaștere de sine, întrucît își schimbă toanele odată cu galoanele. Nu-i mijloc prielnic considerației să-ncepi prin a fi supărător. Merită să vezi un asemenea monstru neîndurător veșnic gata de obraznica-i cruzime! Cei care, spre nefericirea lor, atîrnă de asemenea oameni, intră să le vorbească pregătiți ca pentru o luptă cu tigrii, înarmați alit cu boldul cît și cu teama. Ca să urce în postul acela, s-au făcut plăcuți tuturor, iar o dată aici, vor să se despăgubească supărîndu-i pe toți. Cînd prin slujba lor ar trebui să fie ai multora, nu sînt ai nimănui prin ursuzenia și aroganța lor. Pedeapsă curtenească pentru cei de teapa lor e să fie ținuți deoparte, răpindu-le și cumințenia odată cu frecventarea oamenilor.

75. *Alege-ți un prototip eroic:* mai mult pentru a-l întrece decît pentru a-l imita. Există pilde de măreție, texte însuflețite ale reputației. Fiecare în propria îndeltnicire să-i aibă-n gînd pe cei mai buni, nu atît ca să-i urmeze, cît ca să le-o ia înainte. Alexandrù, la groapa lui Ahile, nu pe el l-a plîns, ci pe sine însuși, încă nenăscut întru strălucire². Nimic nu stîrnește mai multă rivnă-n

¹ Aluzie posibilă la Gonzalo Fernández de Córdoba, Marele Căpitan.

² Gracián amalgamează aici două anecdote diferite: cea cu Alexandru Macedon care, vizitînd mormîntul lui Ahile nu-l plînge, ci îl ferește fiindcă a avut în viață un prieten credincios, iar după moarte un poet faimos care i-a proslăvit faptele (Plutarh, *Vieți paralele, Alexandru*, 15; vezi trad. N. I. Barbu, Ed. științifică, vol. III, p. 370); și anecdota cu Cezar care plînge citind ceva despre Alexandru cel Mare, răspunzîndu-le prietenilor mirați de plînsul său că e firesc să se întristeze, cînd Alexandru, deși

cuget ca trîmbița faimei altora : aceeași care doboară pizma, încurajează mărinimia.

76. *Nu glumi tot timpul.* Prudența se cunoaște după seriozitate, aceasta bucurîndu-se de mai multă trecere decît ingeniozitatea. Cel ce glumește mereu nu-i niciodată om adevărat. Cu aceștia ne purtăm ca și cu minciנוșii, nedîndu-le crezare : unora, de teama minciunii, celorlalți, de-a zeflemelii. Nu poți ști cînd vorbesc cu cap, ceea ce e ca și cum nu l-ar avea. Necazul cel mai mare este hazul necurmat. Alții își cîștigă faimă de mucaliți, dar își pierd creditul de oameni cuminți. Trebuie să-și aibă și voia-bună clipa ei ; toate celelalte, seriozității.

77. *Învăță să te deprinzi cu toți.* Proteu înțelept : cu doctul, doct, iar cu sfîntul, sfînt. Mare artă să-i cîștigi pe toți, deoarece asemănarea atrage bunăvoința. Observă fi-rile și potrivește-te după fiecare : cu cel serios și cu cel glumeț, urmează-le înclinarea, supunîndu-te unei transformări curtenitoare : necesară celor ce atîrnă de alții. Această mare subtilitate a vieții pretinde o mare capacitate, mai puțin anevoioasă pentru bărbatul universal, cu mintea bogată-n cunoștințe și firea-n gusturi.

78. *Artă în felul de-a începe.* Prostia intră totdeauna dînd buzna, căci toți proștii sînt îndrăzneți. Însuși simplismul lor, care-i împiedică să ia aminte la neajunsuri, le răpește apoi și mîhnirea dezastrelor. Cumințenia intră cu multă băgare de seamă ; cercetașii ei sînt Luarea-aminte și Prevederea : merg în recunoaștere pentru a purcede fără primejdie. Chibzuința osîndește orice Temeritate la prăvălire, măcar că uneori le iartă Norocul. Unde te temi

atît de tînăr, domnise peste atîtea popoare, în timp ce el nu făcuse nimic de seamă pînă la vîrsta sa (*Ibidem, Caesar, 11, ed. cit., vol. III, p. 467*). Dau datele după A. del Hoyo, Gracián, *Obras completas*, p. 31, col. 1, n. 1, corectînd însă trimiterele la Plutarh.

de mari adîncimi, cată a păși cu grijă : meargă înainte Is-cusînța și după ea Prudența, pas cu pas. Pîndesc bancuri mari în relațiile cu oamenii din ziua de azi ; se cade să navighezi aruncînd mereu sonda.

79. *Fire veselă.* Cu măsură, nu-i cusur, ci dar. Un grăunte de voioșie dă gust bun la orice. Și cei mai mari oameni mută piesa hazului, care le atrage simpatia uni-versală, păstrînd însă locul de cinste pentru înțelepciune și cerîndu-i voie cuviinței. Alții dintr-o vorbă de duh își fac scurtătură spre ieșirea din încurcătură, căci sînt lucruri pe care trebuie să le iei în glumă, și uneori tocmai lucru-rile pe care celălalt le ia mai în serios. Dovedește senină-tate, cîrlig la inimi.

80. *Atenție la ceea ce afli.* Oamenii trăiesc mai mult din ceea ce află, cel mai puțin văd ; trăim cu credință în ceilalți. Auzul e ușa din dos a adevărului ¹ și poarta prin-cipală a minciunii. Adevărul îndeobște e văzut, doar în mod excepțional auzit ; rareori ajunge la noi în toată puri-tatea sa și cu atît mai puțin cînd vine de departe ; aduce totdeauna cu sine și ceva din amestecul simțirilor prin care trece. Patima vopsește în culorile ei tot ce atinge, cînd pornită, cînd binevoitoare ; tinde mereu să impresi-oneze : mare grijă cu cine laudă, și mai mare cu cine osîndește. E nevoie aici de toată atenția spre a descoperi intenția mijlocitorului, cunoscînd dinainte cum calcă. Vi-cleșugul fie încercătorul capului și calpului.

81. *Folosește înnoirea strălucirii.* E privilegiul fenixu-lui. Excelarea de obicei îmbătrînește, și odată cu ea și faima ; deprinderea micșorează admirația, iar o noutate mediocră învinge de obicei și cea mai eminentă calitate îmbătrînită. Fă uz, așadar, de renaștere în curaj, în minte, în noroc, în toate : avîntă-te cu noutăți de splendoare,

¹ Ușa din față fiind văzul.

răsărind de multe ori, ca soarele, schimbînd scenele strălucirii, pentru ca într-o parte lipsa, într-alta noutatea, să atragă aici aplauzele, dincolo dorința.

82. *Nu istovi niciodată nici răul, nici binele.* La măsură în toate a redus un înțelept toată înțelepciunea¹. Suprema dreptate devine strîmbătate², iar portocala prea stoarsă ajunge să dea amăreală. Nici în desfătare nu trebuie să mergi pînă la extreme. Chiar și spiritul secătuiește dacă-l istovești, și va scoate sînge-n loc de lapte cel ce mulge ca un tiran.

83. *Îngăduiește-ți cîte o mică greșeală.* Căci o neglijență e uneori cea mai bună recomandare a înzestrărilor. Invidia își are ostracismul ei, cu atît mai josnic cu cît mai ucigaș; acuză atotdesăvîrșirea că păcătuiește nepăcătuiind și osîndește cu totul ceea ce e întru totul desăvîrșit; se face Argus ca să găsească defecte în tot ce-i mai bun, fie și numai spre a se mîngîia. Blamul lovește, ca trăsnetul, cele mai semețe culmi. Dormiteze, așadar, din cînd în cînd Homer³, simulînd cîte o neglijență în minte sau în curaj, dar niciodată în cumințenie, spre a liniști reaua-voință ca nu cumva să crape de venin: e ca și cum ți-ai arunca mantia în ochii taurului invidiei ca să-ți mîntuiești nemurirea.

84. *A ști să te folosești de dușmani.* Trebuie să știi cum să apuci toate lucrurile, nu de tăiș, căci vatămă, ci de plăsea, căci apără; mult mai mult rivalitatea. Bărbatului înțelept îi sînt mai de folos dușmanii decît prostului prietenii. O rea-voință poate netezi munți de greutate pe

¹ Aluzie la Cleobul. Vezi și aforismul 69 cu nota respectivă.

² Adaptare a proverbului latin „*Summum jus, summa iniuria*”.

³ După cum spune Horațiu (*Arta poetică*, 359): „*Indignor quandoque bonus dormitat Homerus*” („Mă indignez că și bunul Homer uneori dormitează”; trad. de Ionel Marinescu).

care hatîrul nici nu s-ar încumeta să-i atace. Măreția multora le-a fost făurită de rău-voitorii lor. Mai crudă e lingușirea decît ura, deoarece aceasta din urmă lecuiește negreșit petele pe care cealaltă le ascunde. Omul cuminte își face din pica celorlalți o oglindă mai credincioasă decît cea a afecțiunii și preîntîmpină ponegrirea cusurilor sau și le-ndreaptă, căci mare e prudența cînd trăiești față-n față cu o rivalitate, cu o rea-voință.

85. *Nu fi as.* Năravul a tot ce-i excelent e că prea multul uz devine abuz; însuși faptul că e rîvnit de toți ajunge să-i dezguste pe toți. Mare nefericire să nu fii bun de nimic, dar nu mai mică să vrei a fi bun la toate; aces-tia ajung să piardă de mult ce-au cîștigat și sfîrșesc prin a fi la fel de detestați pe cit au fost înainte de doriți. Se întîlnesc astfel de ași în toate soiurile de perfecțiune și, pierzînd prețuirea dinții pentru raritate, se aleg cu disprețul fiindcă sînt pe toate drumurile. Singurul leac al oricărei lipse de măsură e de a păstra o cale de mijloc în strălucire: prisosul să fie în desăvîrșire și moderația în fălire. Torța, cu cit strălucește mai tare, cu atît se mistuie mai mult și durează mai puțin. Zgîrcenia arătării e răsplătită de cîștigurile prețuirii.

86. *Preîntîmpină gurile rele.* Vulgul are multe capete și deci mulți ochi pentru răutate și multe limbi pentru defăimare. Se-ntîmplă să umble-n rîndurile lui cîte o vorbă rea care stigmatizează cea mai înaltă reputație, iar dacă apucă să devină și poreclă vulgară, dă gata bunul nume; prilejul îi e dat îndeobște de vreun neajuns bătător la ochi, de cusururi ridicole, hrană de toată lauda pentru clevetelile ei. Există, într-adevăr, stigmatate-iscoade ale invidiei particulare în slujba relei-voințe obștești, după cum există și guri răutăcioase, ruinînd mai iute o mare faimă cu o glumă decît cu o neobrăzare. E foarte ușor să dobîndești faimă proastă, deoarece răul e foarte lesne crezut, iar

ștergerea lui costă scump. Bărbatul cuminte ferească-se, dar, de aceste restriști și țină piept cu atenția lui vulgarei obraznicii, căci e mai ușor să previi decît să dregi.

87. *Cultură și împodobire.* Omul se naște barbar ; se izbăvește de animalitate cultivîndu-se. Cultura făurește persoane, cu atît mai depline cu cît e mai înaltă. În temeiul ei a putut numi Grecia barbar tot restul universului. Neștiința e nespus de grosolană. Nimic nu cultivă mai bine ca știința. Dar, lipsită de podoabă, chiar și învățătura e ne-
cioplită. Nu numai inteligența trebuie împodobită, ci și vrerea și încă mai mult conversația. Se-nîlnesc oameni împodobiți din fire cu eleganță lăuntrică și exterioară, în cugetări și-n cuvinte, în găteliile trupului, care sînt asemeni coajei, și-n înzestrările sufletului, care sînt fructul. Sînt alții, dimpotrivă, atît de grosolani, încît toate lucrurile, iar uneori chiar calitățile, și le întinează cu o barbară și nesuferită neîngrijire.

88. *Fii măreț în comportare,* străduindu-te să-ți fie sublimă. Bărbatul mare nu trebuie să fie mărunț în purtări. Nu amănunți niciodată prea mult lucrurile și cu atît mai puțin de cele mai neplăcute, căci deși a observa totul într-o doară e de folos, nu tot așa este a voi să cercetezi totul înadins. Trebuie să te porți îndeobște cu o nobilă generalitate, lăstar de filotimie. De o mare însemnătate în cîrmuire e a face pe neștiutorul ; se cade să treci cu vederea cele mai multe lucruri între rude, între prieteni și mai cu seamă între dușmani. Orice pedanterie e supărătoare, iar în felul de-a fi, apăsătoare. Revenirea necurmată la o nemulțumire e un soi de manie. Și, îndeobște, felul de a se purta al fiecăruia va fi după cum îi este inima și capacitatea.

89. *Cunoașterea de sine :* în ce privește firea, mintea, judecățile, afectele. Nu poți fi stăpin pe tine însuși dacă

mai întâi nu te cunoști temeinic. Există oglinzi ale chipului, nu însă ale cugetului : una să-ți fie judicioasa reflecție despre tine însuși. Și chiar de ți-ai uita de icoana ta dinafară, păstrează-ți-o pe cea lăuntrică, spre a ți-o-n-drepta și îmbunătăți. Cunoaște-ți puterile cuminenției și-alé dibăciei înainte de-a întreprinde ceva ; pipăie-ți cerbicia înainte de a te avînta ; măsoară-ți adîncurile și cîntărește-ți capacitatea pentru orice.

90. *Arta de a trăi mult : a trăi frumos.* Două lucruri vin repede de hac vieții : prostia sau ticăloșia. Unii și-au pierdut-o pentru că n-au știut să și-o păstreze, alții pentru că n-au vrut. Precum virtutea își este propria răsplată, tot astfel viciul își este pedeapsă sieși : cine trăiește grăbit în viciu, sfîrșește iute în două feluri¹ ; cine trăiește grăbit în virtute nu moare niciodată. Integritatea cugetului se transmite trupului, și viața frumoasă e socotită lungă nu numai în intensitate, ci și-n întindere.

91. *Acționează totdeauna fără temeri de imprudență.* Bănuiala de nereușită în cel ce acționează e o certitudine pentru cel ce privește, cu atît mai vîrtos de este rival. Dacă judecata își face scrupule și-n fierbințele patimii, mai tirziu, la rece, se va osîndi pentru prostie notorie. Sint primejdioase acțiunile în care prudența stă la-ndoială : mai sigură ar fi renunțarea. Cuminenția nu admite probabilități ; păsește totdeauna în lumina de amiază a rațiunii. Cum poate ieși cu bine o treabă care, abia pusă la cale, se și vede osîndită de neîncredere ? Iar dacă hotărîrea cea mai aprobată de un *nemine discrepante*² lăuntric se-ntîmplă să sfîrșească rău, ce-o așteaptă pe aceea în

¹ Adică își pierde și viața, și reputația.

² Formulă întrebuintată de examinatori pentru promovarea în unanimitate a unui candidat : „*nemine discrepante approbatus*“.

care rațiunea a șovăit de la bun început, iar judecata a avut presimțiri rele ?

92. *Creier superior* : adică-n toate. E întâia și suprema regulă a lucrării și-a vorbirii, cu atât mai trebuincioasă cu cât slujbele sînt mai mari și mai înalte. Mai de preț e un dram de cumințenie decît ocale de subtilitate. E o purcedere sigură, deși nu prea aplaudată, dar reputația de om cumințe e însuși triumful faimei : va fi de ajuns să-i mulțumești pe cei cuminți, a căror aprobare e piatra de încercare a succeselor.

93. *Om universal*. Alcătuit din toate desăvîrșirile, valorează cît mulți. Fericește nespus viața, împărțîșind această desfătare celor apropiați. Varietatea însoțită de desăvîrșire e petrecerea vieții. Mare artă aceea de a ști să dobîndești tot ce e bun. Și de vreme ce natura l-a făcut pe om compendiu al întregii firi prin înălțimea calităților sale, facă din el și arta un univers prin exercitarea și cultivarea gustului și-a inteligenței.

94. *Capacitate de necuprins*. Bărbatul atent cată a se feri să-i fie sondată profunzimea, fie a științei, fie a valorii, dacă vrea să fie venerat de toți : dezvăluiească-se cunoașterii, nu cuprinderii. Nimeni să nu-ți dibuiască hotarele capacității, din pricina văditei primejdii a dezamăgirii. Să nu dai niciodată prilej cuiva să te priceapă în întregime : nasc mai multă venerație părerea și îndoiala asupra întinderii capacității fiecăruia dintre noi decît certitudinea ei, oricît ar fi ea de mare.

95. *A ști să întreții așteptarea* : nutrește-o necurmat ; multul făgăduiește mai mult, și cea mai bună faptă fie maz¹ pentru altele mai bune. Nu etala totul din prima

¹ Sumă ce se adaugă la miza anterioară a jocului de cărți.

dată : mare iscusință a ști să-ți drămuiești forțele, știința, și a propăși neîntrerupt în succes.

96. *Despre marea sindereză*¹. E tronul rațiunii, temelia prevederii, căci, datorită ei, nimerirea țintei nu-i costisitoare. E dar ceresc și încă cel mai rîvnit, fiind întiul și cel mai bun : prima piesă din armură, atît de trebuincioasă, încît oricare alta i-ar lipsi omului, nu s-ar socoti lipsit ; puținul ei se vede cel mai mult. Toate lucrările vieții atîrnă de înrîurirea ei și toate îi cer întărirea, căci totul trebuie să fie cu cap. Constă într-o înclinare înnăscută către tot ce e cît mai potrivit cu rațiunea, însoțindu-se totdeauna cu tot ce e mai nimerit.

97. *Dobîndește și păstrează-ți reputația*. E uzufructul faimei. Costă scump, fiindcă naște din însușirile eminente, care sînt la fel de rare pe cît de răspîndite sînt mediocritățile. O dată dobîndită, e lesne de păstrat. Obligă mult și lucrează și mai mult. Prin sublimitatea cauzei și-a sferei sale e un soi de maiestate cînd ajunge să se preschimbe-n venerație ; totuși, numai reputația miezoasă e ținută mereu la mare preț.

98. *Incifrează-ți voința*. Pasiunile sînt spărturile cugetului. Știința cea mai practică e disimularea. Cine joacă cu cărțile pe față riscă să piardă. Paza prudentului lupte cu iscodirea curiosului : lincșilor cuvîntului, sepiile tainei lăuntrice. Gustul să nu-ți fie cunoscut pentru a nu-ți fi prevenit, de unii ca să ți-l contrazică, de alții ca să ți-l măgulească.

¹ *Sindereză (synderesis)*, cunoaștere înnăscută a principiilor acțiunii morale și, totodată, cunoașterea exactă a propriei stări morale, în limbajul ascetic, spre deosebire de *sineideză (syneidesis)*, care este capacitatea de a aplica principiile generale ale judecării morale la cazuri particulare. Aici, în sensul mai general de „discernămint“, „rațiune practică“ sau „bun-simț“.

99. *Realitate și aparență*. Lucrurile nu trec drept ceea ce sînt, ci drept ceea ce par ; rari sînt cei ce privesc pe dinăuntru și numeroși cei ce se mulțumesc cu aparența. Nu e de-ajuns să ai dreptate cu fața măsluită.

100. *Bărbat dezamăgit* : creștin înțelept, curtean filozof. Dar nu să pari, necum să te prefaci. Filozofia e discreditată, deși e îndeletnicirea de căpetenie a înțelepților. Știința celor cumiști trăiește văduvită de autoritate. Seneca a introdus-o la Roma ; s-a păstrat cîtva timp pe la curți ; azi trece drept necuviință. Dezamăgirea a fost însă totdeauna hrana prudenței, desfătarea integrității.

101. *Jumătate de lume își rîde de cealaltă jumătate, prostia fiind universală*. Totul e bun sau totul e rău, după cum ți se pare ; unul gonește după ceea ce altul prigo-nește. Prost de nesuferit cel ce vrea să rînduiască totul după gîndul său. Desăvîrșirile nu depind de un singur plac : atîtea gusturi cite chipuri și la fel de felurite. Nu-i defect fără afect, nici nu trebuie să te descumpănești din pricină că un anumit lucru nu le place unora, căci nu vor lipsi alții care să-l prețuiască ; ci nici aplauzele lor să nu-ți fie prilej de înfumurare, pentru că alții le vor osîndi. Regula adevăratei mulțumiri e aprobarea bărba-ților renumiți și care-și pot da părerea în acea ordine de lucruri. Nu trăim după o singură părere¹, nici după un singur obicei, nici într-un singur veac.

102. *Stomac pentru marii dumicați ai soartei*². O pipotă încăpătoare nu e partea cea mai neînsemnată a trupului înțelepciunii, căci o mare capacitate e alcătuită

¹ „*Nec voto vivitur uno*“, Persius, V, 53.

² Aforism bazat pe o vorbă a lui Filip al II-lea, culeasă de Botero (*Detti*, fol. 49) : „Filip al II-lea, regele Spaniei, nu și-a înălțat niciodată peste măsură slujitorii, fiindcă zicea că nu toate stomacurile sînt potrivite să mistuie un mare noroc“ („*non tutti gli stomachi sono acconci per digerir una grande fortuna*“).

din mădulare mari. Marile noroace nu-l împovărează pe cine merită altele și mai mari : sațul unora e foamea altora. Mulți sînt cei cărora bucatele foarte alese le cad greu numai din pricina micimii firii lor, necrescută și nici născută pentru îndeletniciri atît de sublime ; relațiile cu lumea li se amărăsc, iar din pricina fumurilor ce se ridică din reputația lor calpă, ajung să-și piardă capul ; sînt pîn-diți de mari primejdii în locurile înalte și nu-și încap în sine pentru că nici norocul nu încap-e-n ei. Dovedească, așadar, bărbatul de seamă că încă-i mai rămîn sinuri pentru lucruri și mai mari și cată a se feri cu multă grijă de orice semn de inimă mică.

103. *Fiecare cu maiestate după măsură.* Fie-ți toate faptele, dacă nu ale unui rege, demne de unul, după sfera ta ; purtarea regească, în hotarele soartei tale cumi_nți : sublimitate în lucrări, însuflețite-n cugetări. Și-n tot ce faci să-nchipui un rege prin merite, dacă nu în realitate, căci adevărata suveranitate stă în integritatea moravurilor ; și cine poate sta pildă măreției nu va avea nici de ce s-o pizmuiască. Mai ales cei din preajma tronului să ia ceva din adevărata superioritate ; împărtășească-se mai degrabă din înzestrările maiestății decît din ceremoniile deșertăciunii, fără a năzui la neajunsul înfumurării, ci la înnobilarea miezului.

104. *Ia pulsul îndeletnicirilor.* Își au felurimea lor : cunoaștere de magistru și pretinzînd luare-aminte ; unele cer curaj, altele subtilitate. Sînt mai lesne de împlinit cele care depind de probitate și mai greu cele care depind de îndemînare : o fire dreaptă e tot ce trebuie pentru primele ; pentru celelalte nu-s de ajuns nici toată atenția și vigilența. Anevoioasă îndeletnicire cîrmuirea oamenilor, dar mai grea încă cea a nebunilor sau a proștilor : e nevoie de creier dublu cînd ai de-a face cu cine n-are

deloc. Slujbă de neîndurat aceea care-l cere pe om în în-tregime, cu ceasuri numărate și muncă neschimbătoare ; mai bune sînt cele scutite de neplăcere, îmbinînd varie-tatea cu gravitatea, deoarece alternarea împrăștează gustul. Cele mai prețioase sînt cele care presupun o atir-nare mai redusă ori mai îndepărtată ; iar cea mai rea e cea care la urmă te face să nădușești la judecata ome-nească și, mai virtos, la cea dumnezeiască.

105. *Nu fi obositor.* Omul cu o singură preocupare și un singur subiect e îndeobște supărător. Concizia e mă-gulitoare și mai negustoroasă : cîștigă prin curtenie tot ce pierde prin scurtime. Ce-i bun, de-i scurt, bun îndoit ; și chiar răul, dacă e puțin, nu e atît de rău. Mai mult lucrează chintesențele decît peltelele. Și e un adevăr știut că omul lung e rareori deștept¹, nu atît în latura mate-rială a spunerii, cît în cea spirituală a gîndirii. Sînt oa-meni care slujesc mai mult de povară decît de podoabă universului, scule rătăcite pe care toți le ocolesc. Cumin-tele cată a nu încurca pe nimeni, și cu atît mai puțin pe marile personaje, căci își duc viața copleșiți de ocupații, și-ar fi mai rău să-l tulburi pe unul dintre ei decît pe tot restul lumii. Ce-i bine spus se spune iute.

106. *Nu face paradă cu norocul.* Mai jignitoare este lauda cu rangul decît cu persoana proprie. Făcînd pe omul cu greutate, îți atragi ura : îți era de-ajuns invidia. Considerația o dobîndești cu atît mai puțin cu cît o cauți mai mult ; atîrnă de respectul celorlalți și, ca atare, nu ți-o poți însuși, ci trebuie s-o meriți și s-o aștepți. Sluj-bele înalte cer autoritate pe măsura exercitării lor, fără ea nu se pot îndeplini în chip demn. Păstrează-o pe cea meritată ca să-ți duci la bun sfîrșit obligațiile în esența

¹ După proverbul latin „*Homo longus raro sapiens*”.

lor ; n-o stoarce de vlagă, ci ajut-o ; și toți cei ce fac pe neodihniții în slujbă dau semn că n-o merită și că rangul îi depășește. Dacă e vorba să te afirmi, fă-o mai degrabă prin înzestrările tale eminente decît prin întîmplare, căci pînă și un rege se cade a fi venerat mai mult pentru persoana decît pentru suveranitatea lui exterioară.

107. *Nu arăta mulțumire de sine.* Nu trăi nici nemulțumit, căci e slăbiciune, nici satisfăcut, căci e prostie. La cei mai mulți mulțumirea naște din ignoranță și devine pînă la urmă o fericire neghioabă care, deși întreține plăcerea, nu păstrează reputația. Cum nu pricepe desăvîrșirile superlative ale celorlalți, se bucură de orice vulgară mediocritate proprie. Neîncrederea, pe lîngă faptul că e cuminte, e și totdeauna folositoare, fie ca prevedere, pentru ca toate să iasă bine, fie ca mîngiere, dacă ies rău ; căci restriștile soartei nu-l surprind pe cel ce se temea de ele. Însuși Homer ațipește cîteodată, iar Alexandru cade din rangul și amăgirea sa. Lucrurile atîrnă de multe circumstanțe, și ceea ce triumfă într-un anumit loc și într-o anumită împrejurare, în altele dă greș. Dar incorigibilitatea prostiei stă în faptul că mulțumirea de sine cea mai vană ajunge să-nflorească, iar sămînța ei incolțește mereu.

108. *Drumul cel mai scurt pentru a deveni persoană :* a ști să te înconjurî. Relațiile cu oamenii sînt foarte rodnice ; se împărtășesc moravurile și gusturile, se transmit pe nesimțite firea și chiar mintea. Omul iute, așadar, cată a se apropia de cel cumpănit, și la fel și-n celelalte firi ; astfel va dobîndi moderația fără silnicie : mare iscusință e a ști să te acomodezi. Alternarea contrarietăților înfrumusețează universul și-l susține, iar dacă naște armonie în ordinea naturală, cu atît mai mult în cea morală. Folosește-te de această prudență politică în alegerea amici-

lor și mai micilor tăi, căci, prin apropierea extremelor, se va potrivi o mijlocie foarte înțeleaptă.

109. *Nu fi acuzator.* Sînt oameni cu fire sălbatică, fac din toate o crimă, și nu mînați de patimă, ci de felul lor de-a fi ; pe toți îi condamnă, pe unii pentru că au făcut, pe alții pentru că vor face. Aceasta vădește un suflet mai rău decît crud, și anume mîrșav ; ei acuză cu atîta lipsă de măsură, încît din atomi fac birne ca să scoată ochii cu ele ; vătăfi peste tot, făcînd galeră din ceea ce ar fi elizeu. Dar dacă se amestecă și patima, n-au margini în pornirea lor. Dimpotrivă, buna credință găsește scuză pentru orice, dacă nu din intenție, din neatenție.

110. *Nu aștepta să fii soare ce apune.* E maxima celor cumiști să te lepezi de lucruri înainte de a se lepăda ele de tine. Învată să faci un triumf chiar din propriul tău sfîrșit, căci uneori și soarele, încă-n plină strălucire, obișnuiește a se retrage după un nor pentru ca nimeni să nu-l vadă căzînd și lasă în urma-i nedumerire dacă a apus ori nu. Ferește-te de apusuri ca să nu plesnești de restrîși ; nu aștepta să ți se-ntoarcă spatele, căci vei fi îngropat de viu pentru mîhnire și mort pentru considerație ¹. Știutorul își pensionează la timp calul și nu așteaptă să-l vadă poticnindu-se și stîrnind hohote de rîs în toiul alergării ² ; frumusețea spargă-și oglinda la vreme și cu prevedere, nu tîrziu, cu nerăbdare, văzîndu-și dezamăgirea.

¹ Am ținut să păstrăm și în traducere concizia construcției metonimice din original, caracteristică de altfel pentru Gracián, și al cărei înțeles este că „vei fi uitat încă din timpul vieții și de către cei ce te-ar putea regreta și de către cei ce erau plini de considerație pentru tine“.

² Vezi îndemnul lui Horațiu (*Scrisori*, I, 1, 8—9) : „*Solve senescentem mature sanus equum, ne / Peccet ad extremum ridendus et ilia ducat*“ („Astîmpără-te : deshamă-ți calul îmbătrînit ca să nu se poticnească tocmai la urmă în rîsul mulțimii“ ; trad. de E. Lovinescu).

111. *Aibi prieteni.* E o a doua existență. Orice prieten e bun și înțelept pentru prieten ; între ei, totul merge bine. Valorezi atîta cît vor ceilalți și, ca să vrea, se cade să le cîștigi gura prin inimă. Nu e vrăjitorie mai tare ca bunul serviciu, iar pentru a cîștiga prietenii, cel mai bun mijloc e să le legi. Tot ce avem mai mult și mai bun atîrnă de ceilalți. Trebuie să trăim fie între amici, fie între inamici ; străduiește-te zilnic să-ți agonisești cîte un prieten, dacă nu intim, măcar afectuos, căci unii îți rămîn confidenți după nimerirea alegerii.

112. *Cîștigă-ți iubire.* Căci și Cauza primă și supremă o prevede rînduind-o printre cele mai de seamă lucrări ale ei. La buna părere se ajunge prin bunele sentimente. Unii se încred atît de mult în valoare, încît disprețuiesc străduința ; atenția știe însă bine cît de mare e ocolul meritelor singure dacă nu sînt ajutate de favoare. Bunăvoința înlesnește și înlocuiește totul ; ea nu numai presupune, ci și pune, înzestrările, precum curajul, integritatea, știința și chiar înțelepciunea ; nu vede niciodată părțile urite fiindcă nu vrea să le vadă. Naște de obicei dintr-o potrivire materială ținînd de fire, naționalitate, rudenie, patrie și slujbă ; cea spirituală e mai sublimă, ținînd de înzestrări, îndatoriri, reputație, merite. Toată greutatea e s-o cîștigi, căci de păstrat e lesne ; o poți dobîndi prin strădanii și trebuie să știi s-o folosești.

113. *Cînd soarta ți-e prielnică, pregătește-te pentru cea vitregă.* E o măsură chibzuită a-ți strînge vara cele de trebuință pentru iarnă, și e mai lesne : atunci, hatîrurile sînt ieftine, e belșug de prietenii. Bine e să pui deoparte pentru vremea rea, căci restriștea vine cu scumpețe și sărăcie lucie. Caută să-ți faci zaherea de prieteni și de inși recunoscători, fiindcă într-o bună zi vei pune mare preț pe ceea ce acum nu iei în seamă. Mojicia nu are

niciodată prieteni în prosperitate, căci îi nesocotește ; în restriște, o nesocotesc ei pe ea.

114. *Nu concura niciodată.* Orice pretenție care în timpină opoziție dăunează bunului nume ; competiția tinde numaidecît să stigmatizeze pentru a discredita. Puțini sînt cei care poartă război cinstit. Întrecerea dezvăluie cusururile pe care curtenia le uitase : mulți au trăit bucurîndu-se de vază atîta vreme cît n-au avut concurenți. Fierbințeala rivalității ațîță sau reînvie nelegiuirile moarte, dezgroapă duhurile trecute și arhitrecute. Competiția începe cu învederarea petelor, ajutîndu-se cu orice poate și nu se cuvine ; și cu toate că uneori, și chiar cel mai adesea, jignirile nu sînt arme de folos, își găsește totuși în ele o josnică mulțumire pentru răzbunarea ei, iar aceasta scutură totul cu atîta năduf, încît suflă colbul uitării de pe produsul ponoaselor. Bunăvoința a fost totdeauna pașnică, iar reputația binevoitoare.

115. *Deprinde-te cu relele apucături ale celor din preajma ta :* ca și cu chipurile urite ; e de folos cînd atîrni de ei. Sînt firi sălbatice, încît nu poți trăi nici cu ele, nici fără ele. Este, prin urmare, o iscusință de a te obișnui treptat cu ele, cum te obișnuiești cu urîtenia, pentru a nu te lua prin surprindere în strășnicia împrejurării. Prima oară înspăimîntă, dar încetul cu-ncetul își mai pierde din grozăvia de la început, iar luarea-aminte preîntîmpină neplăcerile sau le îngăduiește.

116. *Intră totdeauna în legătură cu oameni probi.* Poți să-i crezi și să li te-ncrezi. Însăși probitatea lor le e cel mai bun zălog al purtării, chiar într-un conflict, pentru că făptuiesc după cum sînt ; și e preferabil să lupți cu oameni de bine decît să triumfi asupra oamenilor de rău. Cu ticăloșia nu poate fi vorba de bune legături, pentru că nu se socotește datorare integrității ; de aceea, între

ticăloși nici nu există prietenie adevărată, iar dovezile de afecțiune nu sînt de soi bun deoarece nu se-ntemeiază pe onoare. Leapădă-te întotdeauna de oamenii lipsiți de ea, fiindcă cine n-o prețuiește nu prețuiește virtutea. Și bunul nume e tronul integrității.

117. *Nu vorbi niciodată despre tine însuși.* Ori ai să te lauzi, ceea ce dovedește înfumurare, ori ai să te învinuiești, ceea ce dovedește micime sufletească, și, fiind o încălcare a cumințeniei din partea vorbitorului, e un chin pentru ascultător. Dacă trebuie să te ferești de așa ceva în intimitate, cu atît mai mult în posturile sublime, unde vorbești în public și e luată drept prostie orice aparență a ei. De aceeași lipsă de cumințenie suferă și vorbirea despre cei de față din cauza primejdiei de a te izbi de una din aceste două stinci : a lingușirii sau a dojenirii.

118. *Cîștigă-ți faimă de om politicos :* căci e de ajuns spre a te face vrednic de aplauze. Politețea e partea cea mai însemnată a culturii, un soi de vrajă, atrăgînd astfel simpatia tuturor ; la fel și impolitețea, disprețul și supărarea universală. Dacă aceasta naște din trufie, e vrednică de ură ; dacă din grosolănie, vrednică de dispreț. Politețea se cade a fi totdeauna mai multă decît mai puțină, nu însă generală, deoarece ar degenera în nedreptate : e socotită ca o datorie între dușmani, ca să li se vădească meritul. Costă puțin și valorează mult ; oricine onorează e onorat ¹. Curtenia și bunul nume au un avantaj și anume că rămîn, cea dintîi, cui o folosește, a doua, cui o făurește.

¹ Alt exemplu de variațiuni proprii pe teme din fondul paremiologic tradițional : „*Cortesía de boca, mucho vale, poco costa*“ („Politețea din gură face mult și costă puțin“) ; și „*La bonra es de quien la hace*“ („Bunul nume e al cui îl face“). Procedul își va găsi o largă întrebuințare în *Criticonul*.

119. *Nu fi răuvoitor.* Nu stîrni aversiunea, pentru că iuște pasul și fără să vrei. Sînt mulți cei care urăsc pe degeaba, fără să știe cum și de ce. Reaua-voință e mai grăbită ca bunăvoința. Pornirea e mai activă și mai promptă la rău decît dorința la bine. Unii își fac un titlu de glorie din a se pune rău cu toți, fie din plăcerea de a necăji, fie de necaz. Și dacă ura apucă să se înstăpînească, și ea, ca și proasta reputație, anevoie se șterge. Oamenii cu judecată sînt temuți, clevetitorii urîți, înfumurații scîrbesc, zeflemitorii sînt detestați, singularii părăsiți. Arată deci că-i prețuiești pe oameni ca să fii prețuit, iar dacă vrei să-ți faci casă, fă caz de ceilalți.

120. *Trăiește-n pas cu vremea.* Pînă și știința se cade să fie la modă, și unde nu e, trebuie să faci pe neștiutorul. Ideile și gusturile se schimbă după vremuri. Nu trebuie să gîndești învechit și caută să ai gusturi moderne. Gustul majorității dă sentința în orice. Ea trebuie urmată cît ține și dusă la desăvîrșire. Omul cuminte obișnuiască-se cu prezentul, chiar dacă mai bun i se pare trecutul, atît în podoabele sufletului cît și în cele ale trupului. Numai în privința bunătății nu e valabilă această regulă de viață, pentru că virtutea trebuie cultivată mereu. A spune adevărul, a te ține de cuvînt au și ajuns lucruri necunoscute și ca din alte vremuri, iar oamenii buni par croiți după bunele vremuri vechi, deși iubiți sînt totdeauna ; așa încît, dacă se mai găsesc cîțiva, nu mai sînt la modă, nici imitați. O mare nenorocire a veacului nostru ca virtutea să treacă drept o ciudățenie și răutatea drept ceva obișnuit ! Înțeleptul trăiască deci cum poate dacă nu poate cum ar vrea. Să ia drept bun ce i-a hărăzit scarta, nu ce i-a refuzat.

121. *Nu face cap de țară din ceea ce nu-i.* Așa cum unii fac haz de orice, alții fac caz : vorbesc totdeauna cu importanță, iau de bune toate, făcînd obiect de dispută

și mister din orice. Puține lucruri supărătoare trebuie luate în serios, căci ar fi un impas nesperat ; ar fi să răstorni lucrurile, punind la inimă ceea ce trebuie să arunci la spate. Multe lucruri care erau ceva, odată părăsite n-au mai fost nimic ; iar altele care nu erau nimic au ajuns să însemneze mult pentru că s-a făcut caz de ele. La-nceput e lesne să pui capăt la orice, dar mai târziu, nu. Deseori, însuși leacul aduce boala. Și nu e cea mai proastă regulă de viață să lași lucrurile în pace.

122. *Autoritate în vorbă și-n faptă.* Are multă trecere pretutindeni și-și cîștigă dinainte respectul. Înfrumusețe totul : conversația, elocința, pînă și umbletul și chiar privirea și voința. E o mare biruință să captivezi inimile. Nu naște din îndrăzneală prostescă, nici din petrecere plicticoasă, ci dintr-o prestanță cuviincioasă născută dintr-o fire superioară și ajutată de merite.

123. *Om fără afectare.* Cu cît mai multe înzestrări, cu atît mai puțină afectare, căci obișnuiește a fi stigmatul vulgar al tuturor. E tot atît de supărătoare pentru ceilalți pe cît e de apăsătoare pentru cel ce-o hrănește, din pricină că duce o viață de mucenic al grijii, fiind chinuit de scrupulozitate. Înseși calitățile eminente își pierd meritul din pricina afectării, deoarece sînt socotite a se fi născut mai degrabă dintr-o silnicie artificială decît din natura nestînjinită, iar naturalul a plăcut totdeauna mai mult decît artificialul. Oamenii afectați sînt socotiți străini de ceea ce afectează. Cu cît faci mai bine ceva, cu atît mai mult cată să ascunzi truda, pentru ca lumea să vadă că desăvîrșirea izvorăște dintr-un dar firesc. Dar nici să nu cazi în afectare fugind de ea și afectînd neafectarea. Înțeleptul nu trebuie să arate că își cunoaște meritele, deoarece însăși nepăsarea lui trezește atenția celorlalți. E de două ori eminent cel ce poartă toate desăvîrșirile în

sine și nici una în lauda de sine, ajungînd la ținta aplauzelor pe un drum opus.

124. *A ajunge să fii dorit.* Puțini au ajuns la o asemenea simpatie din partea oamenilor, iar dacă vine din partea celor cuminți, adevărat noroc. Nepăsarea e ceva obișnuit față de cei ce sfîrșesc. Există însă mijloace de a merita această răsplată a afecțiunii : excelaarea în slujbă și înzestrări e sigură ; amabilitatea, de mare folos. Excelaarea creează atîrnare, astfel încît să se observe că slujba a avut nevoie de tine, nu tu de slujbă : unii onorează posturile, pe alții îi onorează ele. Nu e un merit să-ți scoată nume bun un urmaș rău, căci asta nu înseamnă neapărat că ești dorit, ci că urmașul tău e detestat.

125. *Nu fi carte verde*¹. Grija de infamia celorlalți e semn că propria ta faimă e putredă. Unii ar vrea, cu pe-tele celorlalți, să și le-ascundă, dacă nu chiar să și le spele, pe-ale lor ; sau se mîngîie, mîngîiere a proștilor. Acestora le duhnește gura, întrucît sînt haznalele necură-țeniilor triviale. În așa ceva, cu cît scurmi mai mult cu atît mai rău te înglodezi ; puțini scapă de vreo meteahnă moștenită, fie în linie dreaptă, fie prin alianță ; greșelile celor puțini cunoscuți sînt necunoscute. Atentul să se fe-rească a deveni catastif de nelegiuiri, căci înseamnă a fi hulitor detestat și, deși viu, fără suflet.

126. *Prost nu e cine face o prostie, ci acela care, fă-cînd-o, nu știe s-o acopere.* Afectele, și cu atît mai mult defectele, trebuie ținute sub pecete. Toți oamenii cad în greșeală, cu o deosebire însă : deștepții și le-ascund pe cele săvîrșite, iar proștii și le dau în vileag pe cele abia

¹ *Carte verde* (în sp. *libro verde*) : aici, în sensul de „condică a nelegiuirilor”. *Libro verde* era cartea în care se înregistra genealogia „creștinilor noi” (cei convertiți la creștinism). „Cartea verde” a Aragonului a fost redactată la sfîrșitul veacului al XV-lea.

puse la cale. Reputația stă mai mult în grijă decît în faptă, căci dacă nu ești preacast, fii măcar precaut. Neglijențele marilor oameni se observă mai lesne, ca eclipsele marilor luminători. Fă o excepție în prietenie, nu-i încredința defectele ; nici chiar ție însuși, de-i cu puțință. Dar aici te poți folosi de cealaltă regulă de viață, și anume a ști să uiți.

127. *Farmec în toată.* E viața înzestrărilor, suflul vorbirii, sufletul făptuirii, strălucire a strălucirilor. Celelalte desăvîrșiri sînt podoabe ale naturii, dar farmecul e al desăvîrșirilor înseși : este proslăvit pînă și-n gîndire. E în cea mai mare măsură un har și mai deloc dator studiului. căci e superior oricărei discipline ; nu este doar ușurință și întrece eleganța ; presupune dezinvoltură și adaugă desăvîrșire. Fără el, orice frumusețe e moartă, iar orice grație, dizgrație. Înriurește curajul, înțelepciunea, prudența, chiar maiestatea. E o scurtătură politică în hotărîre și o ieșire curtenitoare din orice impas.

128. *Înălțime sufletească.* Se numără printre cele mai de seamă cerințe ale eroului, deoarece înflăcărează toate soiurile de măreții : subție gustul, mărește inima, înalță gîndirea, înobilează caracterul și predispune la demnitate. Oriunde se află, iese deasupra, iar uneori, dezmințită de pizma sortii, se încordează spre a trona ; se lărgește cu voința, oricît de silnicită i-ar fi puțința. Și-o recunosc drept izvor mărinimia, noblețea și orice înzestrare eroică.

129. *Nu te plînge niciodată.* Plîngerea discreditează totdeauna ; dă mai curînd pildă de cutezanță patimii decît de mîngiere compătimirii ; celui ce-o ascultă îi deschide calea tot spre răul ei, iar cunoașterea nedreptății săvîrșite de primul e dezvinovățire pentru cel de-al doilea. Unii,

cu plîngerile lor despre păgubirile trecute, dau prilej celor viitoare și, pretinzînd lecuire sau mîngiere, stîrnesc satisfacție și chiar dispreț. O mai bună politică e să proslăvești dovezile de recunoștință ale unora ca să le fie imbold altora, iar pomenirea hatîrurilor făcute de cei absenți înseamnă a le cere și celor prezenți : înseamnă că vinzi unora considerația altora. Iar bărbatul atent să nu-și dea niciodată în vileag nici restriștile, nici cusurile : considerația însă da, căci ea slujește la păstrarea prietenilor și la stăvilirea dușmanilor.

130. *Fă și fă să pară.* Lucrurile nu trec drept ceea ce sînt, ci drept ceea ce par. A valora ceva și a ști s-o arăți înseamnă a valora îndoit : ceea ce nu se vede e ca și cum n-ar fi. Nici rațiunea însăși nu e venerată cînd n-are aparență potrivită. Sînt mult mai numeroși amăgiții decît știutorii ; precumpănește amăgirea, iar lucrurile sînt judecate din afară. Sînt lucruri cu totul deosebite de cum par. Exteriorul bun e cea mai bună recomandare a desăvîrșirii lăuntrice.

131. *Noblețe de caracter.* Sufletele își au măreția lor, o grație a spiritului, cu ale căror fapte nobile inima se umple de splendoare. Nu toți sînt în stare de ea, căci presupune mărinimie. Prima ei grijă e să-și vorbească de bine dușmanul și să se poarte și mai bine cu el. Suprema strălucire îi înflorește cînd are prilejuri de răzbunare : nu le pierde, ci le dă o întrebuintare mai bună, preschimbindu-le, cînd e gata să biruiască, într-o nebanuită generozitate. Este și o politică, ba chiar lamura rațiunii de stat. Nu se fălește niciodată cu victorii, pentru că nu se fălește cu nimic, iar cînd i le cîștigă bunul merit, i le ascunde neprefăcătoria.

132. *Folosește-te de arhichibzuire.* Calea reprivirii e cea mai sigură, mai ales cînd folosul nu e vădit ; lasă-ți

timp, fie ca să accepți, fie ca să chibzuiești mai bine : se ivesc noi temeuri care-ntăresc și-adeveresc judecata. Dacă e vorba să dai, darul e mai prețios ca dovadă de cuminenie decît pentru plăcerea promptitudinii : ceea ce este dorit e totdeauna mai prețuit. Dacă trebuie să refuzi, e nevoie de timp ca să găsești forma și ca să se coacă *nu-ul*, spre a fi mai gustos ; și de cele mai multe ori, odată trecută prima fierbințeală a dorinței, mai tîrziu, la rece, asprimea refuzului nu mai e simțită. Celui care-ți cere grabnic, dă-i tîrziu, tertip de a distrage atenția.

133. *Mai degrabă nebun laolaltă cu toți decît cuminte de unul singur* : zic oamenii politici. Căci dacă toți sînt nebuni, n-ai nimic de pierdut cu nici unul. Dar dacă înțelepciunea e singură, va fi luată drept nebunie : se cade, așadar, să urmezi curentul. Cea mai mare știință e, uneori, a nu ști sau a te face că nu știi. Ești nevoit să trăiești cu alții, și ignoranții sînt cei mai numeroși. Ca să trăiești singur trebuie să fii sau aproape Dumnezeu sau pe de-a-n-tregul dobitoc¹. Dar eu unul aș prelucra aforismul, zicînd : mai degrabă cuminte laolaltă cu ceilalți decît nebun de unul singur. Unii vor să fie aparte în himere.

134. *Îndoiește cele necesare vieții*. Îți îndoiești astfel viața. Nu atîrna de un singur ins, nici nu te restrînge la un singur lucru, fie și excepțional : totul să fie de două ori mai mult și mai ales izvoarele cîștigului, bunăvoinței, plăcerii. E mare nestatornicia lunii, hotar al dănuirii, dar o-ntrec lucrurile care-atîrnă de șubreda voință ome-nească. Fragilității să-i opunem întăririle, și o regulă de căpetenie în arta vieții să fie dublarea prilejurilor de bine și folos. După cum natura a dublat mădulele cele mai

¹ Cf. Aristotel, *Politica* I, II, 14 : „Pentru ca un om singur să-și fie de ajuns ar trebui să fie sau zeu, sau animal“.

însemnate și mai primejduite, așa să facă și dibăcia cu cele de care depindem.

135. *Nu avea spirit de contradicție* : căci e povară de prostie și supărare. Împotriva lui se cade a porni cumințenia. A găsi nod în papură la fiecare pas poate dovedi spirit, dar îndărătnicul nu scapă neîncondeiat de prostie. Acești oameni prefac dulcea conversație într-o hărțuială și sînt astfel mai mult dușmanii celor apropiați decît ai celor cu care nu au legături. Cu cît e mai gustoasă îmbucătura cu atît mai rău simți osul înfipt într-însa, așa ceva fiind și contrazicerea în răstimpurile plăcute. Sînt oameni proști, vătămători, ce adaugă dobitociei lor sălbăticia.

136. *Cunoaște adînc lucrurile* : ia numaidecît pulsul treburilor. Mulți umblă creanga prin raționamente inutile sau taie frunză unei limbuții obositoare, fără a dibui miezul problemei ; dau roată de o sută de ori aceluiași punct, ostenindu-se și ostenind, și nu ajung niciodată în centrul însemnătății. E din pricina unor minți încalcite care nu știu să descurce nimic. Irosesc timpul și răbdarea cu ceea ce ar fi trebuit să lase deoparte. Și nu le mai rămîne pentru ceea ce au lăsat.

137. *Înțeleptul să-și fie sieși de ajuns*. Acela ¹ își era sieși întreg avutul și, ducîndu-se în altă parte, și-l lua pe tot cu sine. Dacă un prieten universal e de ajuns să-ți fie cît Roma și tot restul universului, cată a-ți fi tu însuși un asemenea prieten și vei putea trăi singur. Cui oare i-ai mai duce lipsa dacă n-ar fi nici gînd, nici gust mai înalt decît al tău ? Vei atîrna de tine însuși, căci e o supremă fericire să semeni cu Entitatea supremă. Cel ce

¹ Bias, unul din cei șapte înțelepți ai Greciei, căruia Cicero (*Paradoxa*, I, 1) îi atribuie adagiul : „*Omnia mea mecum porto*“ („Tot ceea ce am duc cu mine“).

poate viețui astfel de unul singur nu va avea nimic din dobitoc, ci mult din înțelept și totul din Dumnezeu.

138. *Arta de-a lăsa lucrurile așa cum sînt.* Și mai ales cînd marea obștească sau cea privată e mai răscolită. În legăturile omenești sînt trimbe, furtuni ale voinței : atunci e cuminte să te retragi în portul sigur al așezării lucrurilor. Adesea bolile se înrăutățesc datorită leacurilor. Lasă natura să lucreze acolo, iar aici, moralitatea ; medicul înțelept trebuie să știe deopotrivă să prescrie și să nu prescrie, și arta stă uneori mai mult în neaplicarea unor leacuri. Mijlocul de-a potoli trîmbele vulgare e să nu intervii, așteptînd să se potolească ; a ceda în fața timpului acum înseamnă a învinge pe urmă. O fîntînă se tulbură cu un pic de neliniște ; va redeveni limpede nu prin strădania ta, ci dîndu-i pace. Nu e leac mai bun pentru dezordini decît a le lăsa să bîntuie, căci astfel se vor opri de la sine.

139. *Cunoaște ziua nefastă :* căci există. Nimic nu va izbuti atunci și vei putea schimba jocul, dar nu și norocul. După două încercări se cade s-o cunoști și să te retragi, luînd seama dacă e bine ori nu. Chiar și inteligența își are sorocul său, căci nimeni nu este înțelept la orice oră. A cugeta nimerit, ca și a scrie bine o scrisoare, e un noroc. Toate perfecțiunile atîrnă de vremea lor prielnică. Nici frumusețea nu-și are totdeauna clipa ei. Judecata se dezmințe, cînd trecîndu-se, cînd întrecîndu-se pe sine ; și totul, spre a izbuti, trebuie să aibă zi bună. După cum unora totul le iese prost, altora totul după plac și cu mai puține strădanii : cîte unul găsește totul gata făcut, mintea îi este vie, firea călită și totul cu stea bună. Atunci se cade să profiți și să nu risipești nici cea mai mică fărimă. Dar bărbatul chibzuit, zărind o singură piedică, să nu condamne fără apel un ceas ca fiind rău, nici, dimpo-

trivă, pe altul ca bun, căci s-ar putea ca primul să nu fi fost decît un mic pas, iar celălalt doar un mic pas.

140. *Dă numaidecît de partea bună din fiecare lucru.* E norocul bunului-gust. Albina dă iute fuga la dulceață pentru fagure și vipera la amăreală pentru venin. Așa și gusturile, unele la ce-i mai bun, și celelalte la ce-i mai rău. Nu-i lucru să nu aibă ceva bun, și mai ales dacă e carte¹, ca rod al minții. Firea unora e, așadar, atît de nenorocită, încît dintre o mie de desăvîrșiri vor da de singurul cusur existent, veștejindu-l și trîmbițîndu-l numai pe acesta: stringători de necurătenii ale voințelor și inteligențelor, apăsînd cu infamii și metehne, pedeapsă mai degrabă a slabului discernămint decît lucrare a subtilității lor. Duc o viață rea, deoarece se hrănesc tot timpul cu amăreli și se nutresc cu neajunsuri. Mai fericit e gustul celor care, între o mie de cusururi, dau numaidecît de o singură desăvîrșire ce le-a picat întîmplător.

141. *Nu te asculta.* De puțin folos este să-ți fii ție însuți pe plac dacă pe ceilalți nu-i mulțumești și, de obicei, disprețul obștește pedepsește satisfacția particulară. Cine e convins că plătește mult le rămîne dator tuturor. Nu-i bine să vrei a vorbi și a te și auzi, iar dacă a vorbi de unul singur e o nebunie, a te asculta față de alții este nebunie îndoită. E un nărav al celor mari de a-și împăna vorbirea cu cîte un *zic bine*? și cu acel *ei*? care-i plictisesc de moarte pe ascultători; la fiecare cuvînt ciulesc urechea după aprobare sau lingușire, necăjînd cumînțenia. Înfirmurații vorbesc și cu ecou, și conversația lor, întrucît umblă-n conduri de trufie, cere la fiecare vorbă ajutorul nerodului *bine zis*!

¹ Pliniu cel Tânăr (*Scrisori*, III, V) povestește că unchiul său, Pliniu cel Bătrîn, obișnuia să spună că nu există nici o carte atît de proastă, încît să nu conțină și ceva bun.

142. *Nu urma niciodată din încăpăținare calea cea mai rea* : doar pentru că adversarul ți-a luat-o înainte și-a ales-o pe cea mai bună. Începi lupta gata învins și astfel vei fi silit să cedezi mofluz. Niciodată nu te vei răzbuna bine cu răul. A fost viclenia adversarului de a se grăbi la mai bine și prostia ta de-a-l înfrunta tirziu cu mai răul. Îndirjiții faptei sînt la mai greu impas decît cei ai cuvîntului, întrucît e mai mare primejdie în faptă decît în spusă. Apucătură vulgară a îndărătnicilor, a nu lua în seamă adevărul, ca să contrazică, nici folosul, de dragul litigiului. Atentul e totdeauna de partea dreptății, nu a patimii, fie alergînd înainte, fie alergînd mai bine după ; căci dacă adversarul e prost, tocmai de-aceea își va schimba drumul, trecînd de partea opusă, drept care își va înrăutăți poziția. Ca să-l îndepărtezi de calea bună, singurul mijloc e să o îmbrățișezi ca pe a ta, căci prostia îl va face s-o părăsească, iar încăpăținarea îi va aduce prăbușirea.

143. *Nu cădea în paradox ca să fugi de vulgaritate*. Ambele extreme aparțin discreditării. Orice îndeletnicire care se dezice de gravitate e lăstar de prostie. Paradoxul este la-nceput un fel de amăgire lăudabilă, care uimește prin noutate și duh : dar apoi, dezamăgirea sfîrșitului berc îl face să rămînă mofluz de tot. E un soi de șarlatanie și, în treburi politice, ruină a statelor. Cei ce nu pot sau nu se-ncumetă s-ajungă la eroism pe calea virtuții, se dedau paradoxului, uluindu-și pe proști, dar și adevărindu-i pe mulți cuminți. Dovedește necumpătare în judecată, motiv pentru care e atît de potrivnic prudenței. Și dacă uneori nu se întemeiază pe neadevăr, cel puțin pe nesiguranță, spre marea primejduire a însemnătății.

144. *Intră pe placul altuia ca să ieși pe-al tău*. E o strategie pentru a dobîndi ; magistrii creștini propovăduiesc această sfîntă viclenie chiar și-n materii cerești. E o disi-

mulare insernată, fiindcă folosul închipuit slujește drept momeală pentru captivarea unei voințe : i se pare că merge în întâmpinarea placului ei, dar n-o face decît spre a deschide drum năzuinței străine. Nu porni niciodată nebunește, mai ales cînd adîncul ascunde primejdii. De asemenea, cu persoane a căror vorbă dintii obișnuiește să fie *nu*, se cuvine să-ți ascunzi ținta, pentru ca nu cumva să ia seama la greutatea acceptării, mai ales cînd presimți repulsie. Sfatul acesta este dintre cele ale intenției secunde, toate fiind de încincită subtilitate.

145. *Nu-ți descoperi degetul bolnav* : căci toate loviturile vor cădea acolo. Nu te plînge de el, căci răutatea zdruncină totdeauna locul dureros al slăbiciunii. Nu-ți este de nici un alt folos să te simți înțepat, decît ca să îmboldești plăcerea petrecerii. Reaua intenție caută cu sîrg meteahna prin care să te scoată din sărite : azvîrlă săgeți ca să-ți găsească supărarea ; va încerca în o mie de chipuri, pînă ce va da de carne vie. Atentul să nu se dea niciodată în vileag și nici să nu-și descopere suferința proprie sau moștenită, căci înseși soartei îi place uneori a vătăma unde știe că doare mai tare ; izbeste totdeauna-n carne vie. De-aceea nu trebuie să dezvălui nici ce te ucide, nici ce-ți dă viață : una, ca să-i pui capăt, alta, ca să dăinuiască.

146. *Privește pe dinăuntru*. Se întîmplă de obicei ca lucrurile să fie mult diferite de ceea ce par, iar neștiința, care nu trece dincolo de coajă, se preface în Dezamăgire cînd pătrunde înăuntru. Minciuna e mereu cea dintîi în toate ; îi duce de nas pe proști cu cite o vulgaritate necurmată. Adevărul vine mereu ultimul și tîrziu, schiopătînd alături de Timp ; cumînții îi păstrează cealaltă jumătate a facultății ¹ pe care cu atîta Înțelepciune obșteasca mamă a hărăzit-o îndoit. Amăgirea e foarte superficială,

¹ Auzul sau văzul, aici însă e vorba de auz.

și cei de-o seamă cad iute într-însa. Pătrunderea trăiește retrasă în sine spre a fi și mai prețuită de înțelepții și pre-văzătorii săi.

147. *Nu fi inaccesibil.* Nu e nimeni atât de desăvârșit încît să nu aibă vreodată nevoie de îndrumare. E prost fără leac cel ce nu pleacă urechea. Pînă și cel mai știutor trebuie să primească sfatul prietenesc ; nici suveranitatea nu trebuie să înlăture ascultarea. Există oameni incurabili pentru că sînt inaccesibili, și aceștia se prăbușesc fiindcă nimeni nu-ndrăznește a se apropia de ei ca să-i oprească. Și cel mai neînduplecat om se cade să-i lase prieteniei o ușă deschisă, care va fi ușa ajutorării ; trebuie să aibă trecere pe lîngă el un prieten care să-l poată sfătui și chiar mustra nestingherit. Mulțumirea, precum și înalta părere despre credința și înțelepciunea lui sînt datoare a-l investi cu această autoritate. Nu le acorda tuturor asemenea credit și crezare, dar în iatacul tainic al reținerii tale aibi oglinda credincioasă a unui confident, căruia să-i datorezi și să-i prețuiești corectitudinea în dezamăgire.

148. *Stăpînește arta de a conversa :* prin ea faci dovada că ești persoană. În nici o îndeletnicire omenească nu se cere mai multă atenție, ea fiind cea mai obișnuită în viață. Aici pierzi sau câștigi totul, căci dacă prudența e necesară ca să scrii o epistolă, adică o conversație meditată și scrisă, cu atât mai mult în cea de toate zilele, unde priceperea e supusă unui examen neașteptat ! Expertii iau pulsul cugetului pe limbă și tocmai de-aceia a spus înțeleptul : „Vorbește dacă vrei să te cunosc”¹. Unii socotesc că arta în conversație e curgerea fără artă, cerîndu-se doar să fie comodă ca veșmintele. Între prieteni foarte buni, se-nțelege, căci între oameni respectabili se cade să fie mai miezoasă și să vădească miezul bogat al per-

¹ Cf. proverbul latin : „*Loquere ut te cognosc am*”.

soanei. Ca să izbîndești, cată a te potrivi după firea și mintea celor ce iau parte la ea ; nu face pe cenzorul cuvintelor, căci vei fi luat drept grămătic, necum pe acuzatorul public al gîndurilor, căci toți te vor ocoli și-ți vor interzice tovarășia lor. Discernămintul în vorbire e de mai mare însemnătate ca elocința.

149. *A ști să abați asupra altuia relele* : a avea paveze împotriva relei-voințe, mare iscusință a cîrmuitoarelor. Nu naște din incapacitate, după cum își închipuiește răutatea, ci dintr-o superioară dibăcie, a avea asupra cui să cadă critica nereușitelor și pedeapsa obștească a clevetirii. Nu e cu puțință ca totul să iasă bine și nici să-i mulțumești pe toți. Să existe, dar, un țap ispășitor, o ciucă a nenorocirilor, cu prețul propriei ambiții.

150. *A ști să-ți vinzi lucrurile*. Nu-i de-ajuns calitatea lor în sine, deoarece nu toți mușcă din miez și nici nu privesc pe dinăuntru. Cei mai mulți aleargă unde se strînge lume ; merg pentru că-i văd pe alții mergînd. O parte însemnată a meșteșugului e știința de a face reclamă : uneori proslăvind, căci lauda e îmbietoarea dorinței ; alteori scoțînd nume bun, mare mijloc de-a glorifica, dar totdeauna evitînd afectarea. A menii ceva numai oamenilor inteligenți e o nadă obișnuită, deoarece toți cred că sînt, iar dacă nu, dorinței îi va da pîteni lipsa. Nu-ți înfățișa niciodată preocupările drept ușoare sau de rînd, căci mai mult le banalizezi decît înlesnești. Toți se dau în vînt după neobișnuit, ca mai ispititor atît pentru gust cit și pentru minte.

151. *Gîndește din vreme* : azi pentru mine și chiar pentru multe zile. Cea mai mare prevedere e să ai ceasuri închinat e ei ; pentru cei preveniți nu există întîmplări, nici pentru cei pregătiți ananghii. Nu amîna cugetarea pînă te îneci de-a binelea, ci să fie înainte ; cată să previi

cu maturitatea arhichibzuirii impasul cel mai grozav. Perna e sibilă mută, și somnul cu gîndul la griji e mai bun decît trezirea în toiul lor. Unii făptuiesc și pe urmă gîndesc : ceca ce înseamnă a căuta mai degrabă scuze decît urmări ; alții, nici înainte, nici după. Toată viața trebuie să cugeți ca să nimerești drumul. Arhichibzuirea și prevederea dau puțința de a-ți trăi viața din vreme.

152. *Nu te însoți niciodată cu cineva care te-ar putea umbri* : nici prin mai mult, nici prin mai puțin. Mai marea desăvîrșire aduce mai mare prețuire. Celălalt va juca tot rolul principal, iar tu pe cel secundar, iar dacă ți-ar mai ajunge și ție oarecare apreciere, ar fi doar rămășițele lui. Tronează luna, cît e una, între stele, dar de cum soarele răsare, ea ori nu apare, ori dispare. Nu te-alătura niciodată cuiva care să te eclipseze, ci care să te lumineze. Așa a izbutit să pară frumoasă mintoasa Fabulla a lui Marțial, strălucind în mijlocul urîteniei sau neorînduiei însoțitoarelor ei ¹. Necum nu te primejdui înconjurîndu-te rău, nici nîu cinsti pe alții cu prețul bunului tău nume. Cît ești în formare, umblă cu oamenii eminenti ; o dată format, cu cei mediocri.

153. *Fugi de obligația de-a umple mari goluri*. Iar dacă te avînți, fă-o numai sigur fiind de surplusul propriu. E nevoie de îndoită valoare ca s-o egalezi pe-a înaintașului. După cum e o șiretenie ca urmașul să fie astfel încît să te facă dorit, tot astfel e o dibăcie ca acela ce s-a dus să nu te eclipseze. E greu să umpli un mare gol, pentru că trecutul pare totdeauna mai bun ; și nici chiar egalitatea nu este de-ajuns, pentru că înaintașul este primul

¹ Se referă la o epigramă (VIII, 79) în care Marțial povestește că înțeleapta Fabulla căuta să umble totdeauna însoțită de femei urite și bătrîne pentru ca, prin contrast, să poată străluci ea însăși.

ocupant. Trebuie, aşadar, să adaugi înzestrări ca să-i smulgi celuiilalt stăpînirea mai înaltei reputaţii.

154. *Nu fi uşuratic nici în crezare, nici în iubire.* Maturitatea se cunoaşte după amînarea crezării : minciuna e foarte obişnuită, crezarea fie, dar, neobişnuită. Cine pleacă prea lesne urechea se pomeneste-apoi urecheat. Nu trebuie să-ţi arăţi însă îndoiala în mărturia altuia, căci aşa ceva merge de la impoliteţe pînă la jignire, întrucît îl tratezi pe cel ce-ţi răspunde ca pe un amăgitor sau amăgit. Şi nu aceasta e cel mai mare neajuns, ci faptul că neîncrederea e semn de minciună, deoarece mincinosul are două păcate : nici nu crede, nici nu e crezut. Amînarea judecăţii e un lucru cuminte din partea celui ce ascultă, iar spre încredinţare, adresează-te autorului care zice : „Tot un fel de nesocotinţă e şi uşurătatea în iubire“¹ ; căci, dacă se minte cu vorba, o poţi face şi cu fapta, şi mai dăunătoare e această amăgire prin urmările ei.

155. *Artă în împătîmire.* Reflecţia prudentă să preîntîmpine, de-i cu putinţă, vulgaritatea pornirii ; prudentului nu-i va fi greu s-o facă. Primul pas în împătîmire e să-ţi dai seama că te cuprinde patima, căci astfel începi să-ţi stăpîneşti simţămîntul, măsurînd pînă la ce punct, şi nu mai mult, e nevoie să meargă supărarea ; cu această superioară strajă, lasă-te prins de minie şi desprinde-te de ea. Învaţă să stai bine şi la timp, căci partea cea mai anevoioasă în alergat e statul. Mare dovadă de judecată a rămîne cuminte la ceasuri de sminteală. Orice exces de pasiune decade din raţional, dar, cu această precauţie magistrală, raţiunea nu se va năpusti niciodată şi nu va încălca fruntariile bunului-simţ. Ca să poţi struni o patîmă trebuie să ţii totdeauna strînse hăţurile atenţiei, şi

¹ Cicero, în *De amicitia*, XVII, 63 ; XXII, 85.

vei fi astfel cel dintii înțelept călare¹, dacă nu cel din urmă.

156. *Prieteni selecționați.* Să fie, la examenul discernământului și la încercarea soartei, promovați nu numai de voință, ci și de inteligență. Și cu toate că-i cea mai însemnată izbîndire a vieții, e cea mai puțin ajutorată de grijă : la unii intră în joc nepoftirea, iar la cei mai mulți întîmplarea. Ești judecat după prietenii pe care-i ai², căci înțeleptul nu s-a împăcat niciodată cu ignoranții ; dar plăcerea pe care ți-o face societatea cuiva nu dovedește înțimitate, căci poate purcede mai degrabă din buna dispoziție creată de amabilitatea sa decît din încrederea ta în capacitatea lui. Există prietenii legitime și altele adulate : acestea pentru desfătare, acelea pentru belșugul de izbîndiri. Puțini sînt prieteni ai persoanei și mulți ai stării. Mai de folos e inteligența sănătoasă a unui prieten decît toate bunăvoințele celorlalți : fie, dar, selecție, nu sortii. Un înțelept știe să cruțe de necazuri, pe cînd prietenul prost le cășunează. Și prietenilor nu le dori mult noroc dacă nu vrei să-i pierzi.

157. *Nu te amăgi în privința persoanelor :* căci este cea mai rea și mai lesnicioasă amăgire. E mai bine să te-nșeli la preț decît la marfă. Și nu există lucru care să aibă mai mare nevoie de a fi privit pe dinăuntru. E o deosebire între a înțelege lucrurile și a cunoaște persoanele și este o înaltă filozofie a pătrunde firile și-a desluși toanele oamenilor. E la fel de necesar să studiezi oamenii ca și cărțile.

158. *A ști să te folosești de prieteni.* E aici o adevărată artă a discernerii : unii sînt buni de departe și alții de

¹ Aluzie la proverbul spaniol : „Nu există om înțelept călare, nici minios cu judecată“.

² Cf. proverbul „*Dime con quien andas, y te diré quien eres*“ cu corespondent aproape literal în românește : „Spune-mi cu cine te-nsoțești ca să-ți spun cine ești“.

aproape, iar cel care poate nu este bun pentru conversație e bun pentru corespondență. Distanța purifică unele cursuri care, de aproape, ar fi nesuferite. Caută în ei nu numai desfătarea, ci și folosul, căci prietenul trebuie să aibă cele trei calități ale binelui sau, după alții, ale Ființei : unul, bun și adevărat, deoarece prietenul ține loc de toate. Puțini pot fi buni, iar nepriceperea în a-i alege îi face și mai puțini. A ști să-i păstrezi e mai mult decât a ți-i face prieteni. Caută-i astfel încît să dăinuiască și chiar dacă la început sînt noi, fii mulțumit că se vor putea învechi. Negreșit, cei mai buni sînt cei foarte sărați ¹, chiar de-ai cheltui o bute ca să-i cîștigi ². Nu e pustie mai grozavă ca viața fără prieteni : prietenia le înmulțește pe cele bune și le împarte pe cele rele ; e leac fără pereche împotriva soartei potrivnice și ușurare a sufletului.

159. *A ști să-i rabzi pe proști.* Înțelepții au fost întotdeauna puțin îndurători, fiindcă cine agonisește știință agonisește nerăbdare : multa cunoaștere e greu de mulțumit. Regula cea mai de seamă a vieții, după Epictet, e puterea de a îndura, și-n ea vedea el jumătate din înțelepciune ³. Dacă ar fi să îngăduim toate neroziile, ar fi nevoie de multă răbdare. Uneori avem de îndurat mai

¹ Adică „prieteni împreună cu care ai mîncat multă sare“, dovadă de îndelungată intimitate și de bună cunoaștere reciprocă.

² Romera-Navarro citează proverbul : „*No te has de fiar sino con quien comieres un moyo de sal*“ („Să nu te-ncrezi decît în cel cu care ai mîncat un *moyo* de sare“). Ținînd seama că *moyo* < lat. *modius* (258 l) echivala cu a șaptea parte dintr-o *hanega* (tradus aici cu *bute*), încercarea prieteniei la Gracián e mult mai exigentă. Există și un proverb francez asemănător : „*Pour bien connaître un homme il faut avoir mangé un muid de sel avec lui*“ („Pentru a-l cunoaște bine pe un om trebuie să fi mîncat un *muid* (< lat. *modius*) de sare împreună cu el“).

³ Aluzie la „cele două cuvinte foarte sănătoase“ ale lui Epictet, care ni s-au păstrat în relatarea lui Aulus Gellius (*Noaptea atice*, XVII, 19, 5—6) : „Aceste două cuvinte spunea că sînt *αρετή και ἀπειροσύνη* (lat. *abstine et sustine*) : suportă și stăpînește-te“ (trad. de David Popescu, Ed. Academiei, 1965, pp. 442—443).

mult din partea celor de care sîntem mai legați, fapt însemnat ca exercițiu pentru a te birui pe tine însuși. Din suferință naște neprețuita pace, care e fericirea pămîntului. Iar cel ce nu se simte-n stare să rabde, caute retragerea în el însuși, numai dacă se va fi putînd îngădui și pe sine.

160. *Vorbește cu băgare de seamă*; față de rivali, din precauție, față de ceilalți, din bună-cuviință. E totdeauna timp să dai drumul vorbeii, dar nu să o-ntorci. Se cade să vorbești ca într-un testament, căci cu cît mai puține vorbe, cu atît mai puține procese. Încearcă-te în lucruri fără însemnătate pentru ceea ce are însemnătate. Arcanele au trăsături de divinitate. Cine este ușuratic în vorbire lesne e-nvins și convins.

161. *Cunoaște-ți defectele plăcute*. Nici omul cel mai desăvîrșit nu scapă de unele din ele, fiindu-le soț sau mai curînd ibovnic. Se oploșesc în minte, și cu cît aceasta e mai mare, cu atît mai mari și mai bătătoare la ochi sînt și ele. Nu pentru că nu le-ar cunoaște cel ce le are, ci pentru că și le-ndrăgește. Două rele laolaltă: patima și patima pentru vicii. Sînt petele desăvîrșirii; îi jignesc la fel de mult pe cei dimprejur pe cît de mare plăcere le fac celor ce le au. Iată un prilej de a te învinge pe tine și-a dărui această fericire celorlalte străluciri. Toți se izbesc de ele și-n loc să laude multul bine vrednic de admirație, se opresc la ceea ce pot critica, înfierînd acest curs spre rușinea celorlalte înzestrări.

162. *A ști să triumfi asupra invidiei și relei-voințe*. Puțin lucru a devenit disprețul; deși prudent, mai mare e noblețea. Nu-s aplauze destule pentru o vorbă bună spusă despre cel ce vorbește de rău; nu există răzbunare mai eroică decît cea înfăptuită prin merite și înzestrări care-nfrîng și torturează invidia. Fiecare triumf e un

juvăţ mai tare strîns în jurul simţămîntului înveninat, iar gloria pizmitului este iad pentru pizmaş. Aceasta e pedeapsa socotită cea mai aspră : să faci otravă din fericire. Invidiosul nu moare o singură dată, ci de tot atîtea ori cite trăieşte din aplauze cel invidiat, veşnicul nume al unuia stimulînd vajnicul chin al celui alt : primul e nemuritor întru slavă, al doilea întru caznă. Trîmbiţa faimei, care sună a imortalitate pentru unul, vesteşte moarte pentru celălalt, osîndindu-l la patibulele unei pa-timi atît de pizmaşe.

163. *Nu cădea niciodată în dizgraţia fericitului din milă pentru nenorocit.* Pentru unii e nenoroc ceea ce pen-tru alţii e de obicei noroc, căci nimeni n-ar putea fi fe-ricit dacă n-ar fi mulţi alţi nefericiţi. Nenorociţilor le stă în fire să-şi atragă bunăvoinţa lumii, care vrea să răsplă-tească prin favoarea sa inutilă defavoarea soartei ; şi s-a putut vedea uneori cum cel urît de toţi în prosperitate, în restrişte a fost compătimit de toţi : dorinţa de răzbu-nare împotriva celui înălţat se preface în compasiune pen-tru cel prăbuşit. Omul iscusit să ia seama însă cum ames-tecă soarta cărţile. Sînt unii care nu umblă decît cu nefe-riciţii, azi ţinîndu-i tovărăşie, deoarece e nenorocit, aceluia de care ieri fugiseră fiindcă era fericit ; asta dovedeşte poate nobleţe de caracter, dar nicidecum pătrundere.

164. *Trage-n aer cîteva focuri :* ca să cercetezi accep-tarea, văzînd cum sînt primite unele lucruri, mai ales cele cu reuşită şi trecere îndoielnică. Asiguri bunul deznodă-mînt, rămînîndu-ţi şi posibilitatea avîntului, şi cea a re-tragerii. În acest chip se pot sonda voinţele, iar atentul ştie pe ce calcă : maximă prevedere în cerere, iubire şi guvernare.

165. *Poartă război cîstit.* Înţeleptul poate fi silit să-l poarte, dar nu strîmb ; fiecare trebuie să acţioneze după

cum îi e felul, nu după cum e silit. Noblețea în rivalitate e vrednică de aplauze ; se cade să lupți nu doar ca să birui prin forță, ci și prin formă. A învinge mîrșav nu e victorie, ci înfrîngere. Generozitatea a însemnat totdeauna superioritate. Omul de bine nu recurge niciodată la arme oprite, cum ar fi cele ale prieteniei sfîrșite pentru ura născîndă, căci nu e-ngăduit a te folosi de încredere în vederea răzbunării ; tot ce miroase a trădare smreduiește bunul nume. La oamenii de onoare orice atom de josnicie este și mai tipător ; se cade ca noblețea și mojiția să fie cît mai deosebite. Fii mîndru că ești astfel încît, dacă noblețea, mărinimia și credința ar dispărea de pe lume, ele ar trebui căutate în pieptul tău.

166. *Deosebește pe omul vorbelor de cel al faptelor.* E o distincție fără pereche, ca și cea între prietenul persoanei ori al slujbei, căci sînt foarte diferiți unul de altul. Rău e să n-ai nici vorbă bună și nici faptă rea ; și mai rău, să n-ai nici vorbă rea și nici faptă bună. Azi nu ne mai hrănim cu vorbe, căci nu-s decît vînt, nici nu mai trăim din curtenii, căci sînt o amăgire curtenitoare : a vîna pășări cu oglînda este adevărata orbire. Vanitoșii se dau în vînt după vînt. Vorbele trebuie să fie zălogurile faptelor, căci astfel au valoare. Copacii care nu dau rod, ci frunze, nu prea au inimă : se cuvine să-i cunoști : pomii pentru folos, copacii pentru umbră.

167. *Învăță să te ajuți.* Nu există mai bună tovarășie în marile ananghii ca o inimă dirză¹ : iar dacă pregetă. înlocuiește-o cu măduarele din apropiere. Necazurile îi sînt mai ușoare cui știe să se afirme. Nu te preda în fața soartei, altminteri îți va deveni de nesuferit. Unii se ajută prea puțin la necazuri, ba chiar le îndoiesc neștiind să le-ndure. Cel care-a ajuns să se cunoască vine-n ajutorul

¹ Frază atribuită lui Carol Emanuel I, duce de Savoia, în Botero, *Detti*, fol. 39 r.

propriei slăbiciuni cu chibzuința, iar înțeleptul iese învingător în toate, biruind chiar și stelele.

168. *Nu deveni monstru de prostie.* Așa sînt toți vanitoșii, încrezuții, încăpăținații, capricioșii, capsomanii, excentricii, sclifosiții, măscăricii, zvonarii, paradoxiștii, sectarii și tot soiul de capete capii, cu toții monștri de neobrazare. Orice monstruozitate a sufletului e mai slută decît cea a trupului, deoarece se dezice de frumusețea superioară. Dar cine să-ndrepte atîta scrîntire obștească ? Unde lipsește rațiunea n-are ce căuta îndrumarea, iar ceea ce ar trebui să fie scrutare adîncită a pricinilor deriderii publice nu este decît o împăunare rău întemeiată pe aplauze închipuie.

169. *Fii mai atent să nu dai greș o dată decît să nimeriști de o sută de ori*¹. Nimeni nu se uită la soarele strălucitor, iar la cel eclipsat, toți. Critica vulgară nu va număra de cîte ori nimeriști, ci de cîte dai greș. Mai cunoscuți sînt oamenii răi după cleветiri decît cei buni după aplauze ; mulți n-au fost cunoscuți pînă ce n-au călcat strîmb și nici toate succesele la un loc nu sînt de-ajuns spre a dezminți un singur și minim stigmat. Și tot omul fie pe deplin încredințat că reaua-voință are să-i însemne toate greșelile, dar nici o faptă bună.

170. *Folosește-te de întăriri în toate cele.* Îți asiguri astfel importanța. Nu-ți întrebuința întreaga capacitate și nici nu-ți desfășura toate forțele de fiecare dată. Pînă și-n știință trebuie să ai provizii, căci astfel îndoiești desăvîrșirile ; cată să ai întotdeauna la- ce recurge cînd te pîndește necazul unui impas fără ieșire. Mai greu atîrnă ajutorul decît atacul, fiindcă ține de curaj și de reputație.

¹ Incă un exemplu de adaptare a unui vechi proverb : „*Hazme ciento y yérrame una y se acabó tu buena fortuna*“ („Nimereste o sută și greșește o dată, că s-a zis cu norocul tău“)

Cumințenia merge totdeauna la sigur. Și, tot în sensul acesta, e adevărat și ingeniosul paradox : jumătatea e mai mare decât întregul

171. *Nu irosi favoarea.* Marii prieteni sînt pentru împrejurările mari. Nu folosi încrederea multă pe lucruri mărunte, căci e risipă de bunăvoință : ancora sacră¹ e păstrată numai pentru suprema primejdie. Dacă la puțin abuzezi de mult, ce-ți mai rămîne pentru mai tîrziu ? Nimic mai vrednic de protecție ca protectorii și nimic mai prețios decât hatirul : face și desface totul pe lume, pînă și mintea o dă și-o ia înapoi ; înțelepții, pe cît de favorizați sînt de natură și faimă, pe-atîta sînt de pizmuiți de către soartă. E mai bine a ști să-ți păstrezi și să-ți cultivi sprijinatorii decât averea.

172. *Nu intra în conflict cu cine n-are nimic de pierdut.* Înseamnă să accepți o luptă inegală. Celălalt o-ncepe fără sfială, deoarece și-a pierdut pînă și rușinea ; a isprăvit cu totul, nu mai are ce pierde, așa încît se năpustește cu toată neobrăzarea. Să nu-ți expui niciodată unei primejdii atît de crunte neprețuita reputație ; agonisirea ei te-a costat ani mulți și-o poți pierde într-o clipă pe toată dintr-o nimica toată : o adiere de discredit îngheață multă sudoare cinstită. Pe omul prob faptul că are mult de pierdut îl pune pe gînduri ; luînd seama la onoare, ia seama la opusul ei și, întrucît purcede cu atenție, procedează cu atîta reținere, încît îi lasă prudenței timp să se retragă la timp și să pună reputația la adăpost. Nici biruința nu te va face să cîștigi ceea ce ai și pierdut doar expunîndu-te să pierzi

¹ Ancora sacră (în text : *sagrada âncora*), era ancora cea mai mare, păstrată ca ultim mijloc de salvare în caz de furtună. A. del Hoyo crede că ar putea fi vorba și de un joc de idei între termenul nautic și conceptul Fecioarei ca ancoră a mîntuirii.

173. *Nu fi de sticlă în lume.* Și cu atît mai puțin în prietenie. Unii se sparg cu mare ușurință, dezvăluindu-și puțină consistență ; se umplu pe ei înșiși de ofensă, iar pe ceilalți de supărare. Vădesc o fire mai firavă decît luminile ochilor, de vreme ce nu îngăduie să fie atinsă nici în glumă, nici adevărat ; o jignește și-un nor, nu-i nevoie de noroi. Cei care-i frecventează trebuie să se poarte cu foarte mult tact, menajîndu-le neconținut susceptibilitățile ; li se dau după păr, știind că și cel mai părelnic răspăr le displace. Asemenea oameni sînt prea plini de sine, robi ai placului lor, de dragul căruia ar trece peste orice, idolatri ai propriei țifne. Caracterul omului amabil are miez de diamant : în durare și-n îndurare.

174. *Nu trăi grăbit.* A ști să împarți lucrurile înseamnă a ști să te bucuri de ele. Multora le prisosește viața și li se isprăvește norocul ; irosesc mulțumirile, întrucît nu se bucură de ele, și după ce înaintează atît de mult, ar vrea să se întoarcă ; surugii ai viețuirii, care, la goana bine cunoscută a timpului, adaugă și zorul firii lor ; ar vrea să devoreze într-o zi ceea ce abia ar putea mistui într-o viață de om ; își trăiesc pripit fericirile, își mănîncă anii ce vin și, umblind cu atîta grăbire, isprăvesc iute cu toate. Chiar în setea de știință se cade să fie o măsură, ca să nu stii lucruri rău știute. Sînt mai multe zilele decît noroacele. La desfătare, încet, la faptă, iute. Treburilor le stă bine încheiate ; mulțumirilor, rău, isprăvite.

175. *Om miezos.* Iar celui ce este nu-i pasă de cei ce nu sînt. Nefericită calitatea eminentă care nu se-ntemeiază pe miez. Nu sînt oameni toți cei ce par : sînt unii calpi, care zămislesc himeră și nasc farse ; și mai sînt alții de-o teapă cu ei care-i sprijină și preferă incertitudinea făgăduită de-o înșelătorie, deoarece e multă, certitudinii cheazăuite de adevăr, deoarece este puțină. Pînă la urmă, toanele lor sfîrșesc rău, din pricină că n-au te-

melie trainică. Singur adevărul poate hărăzi reputație adevărată, iar miezul aduce folos. O farsă are nevoie de multe altele și, astfel, întreaga zidire e himeră și, întrucît se-ntemeiază pe aer, se prăbușește neapărat la pămînt : lipsa de noimă n-ajunge niciodată la adînci bătrînețe ; multul pe care-l făgăduiește e destul ca s-o facă suspectă, după cum lucrul prea dovedit nu e cu puțință.

176. *Fii știutor sau ascultă-l pe cel ce știe.* Nu se poate trăi fără inteligență, fie proprie, fie de împrumut ; sînt însă mulți care nu știu că nu știu, iar alții care cred că știu, neștiind. Metehnele din prostie sînt de nelecuit, deoarece neștiutorii, necunoscîndu-se, nici nu caută ce le lipsește. Unii ar fi înțelepți dacă n-ar crede că sînt. Așa stînd lucrurile, stau degeaba și oracolele de înțelepciune, deși rare, fiindcă nimeni nu le cercetează. A cere un sfat nu micșorează măreția, nici nu contrazice capacitatea, ba chiar o confirmă. Dezbate, așadar, cu rațiunea, căci altminteri te bate nenorocul.

177. *Evită familiaritatea în lume.* Nu o folosi și nici n-o îngădui. Cel prea familiar își pierde iute superioritatea pe care i-o dădea gravitatea, și, odată cu ea, și considerația. Aștrii, nefiindu-ne apropiați, își păstrează întreaga splendoare. Divinitatea impune respect ; orice intimitate înlesnește disprețul. Lucrurile omenești, cu cît le ai mai mult cu atît îți și lipsesc mai mult, deoarece împărtășirea împărtășește și imperfecțiunile tănuite mai-nainte de către băgarea de seamă. Cu nimeni nu este bine să te porți familiar : cu superiorii nu, din pricina primejdiei, nici cu inferiorii, din pricina necuviinței ; necum cu moșicimea care, din prostie, se obraznicește și, nerecunoscînd hatirul ce i se face, își închipuie că i se cade. Ușurătatea e lăstar de vulgaritate.

178. *Încrede-te în inimă.* Și mai cu seamă dacă e încercată. N-o contrazice niciodată, căci obișnuiește a prognoștica tot ce ne privește mai îndeaproape : oracol de casă. Mulți au pierit de ceea ce se temeau, dar la ce bun temerea fără lecuire ? Unii au o inimă nespus de leală, privilegiu al firii lor superioare, ce-i previne totdeauna și dă alarma de aflare a leacului. Nu-i o cuminenție să ieși în drumul rețelur ca să le-ntîmpini, ci să le stai în drum ca să le birui.

179. *Discreția e pecetea capacității.* Inima fără taină o scrisoare deschisă. Unde este afund sînt și secretele profunde, căci există vaste spații și sînuri în care sînt cufundate lucrurile de preț. Izvorăște dintr-o mare stăpînire de sine, și-a te învinge aici este adevăratul triumf. Le plătești tribut tuturor celor căroră li te dezvăluiești. Sănătatea înțelepciunii constă în cumpătarea lăuntrică. Riscurile discreției stau în ispitirea de către ceilalți, contrazicerea spre a descoase cu sila, aruncarea de săgeți pentru a-l scoate din sărite și pe prudentul cel mai zăvorît. Lucrurile pe care vrei să le faci nu le spune, iar cele pe care vrei să le spui nu le face.

180. *Nu te călăuzi niciodată după ceea ce ar gîndi să facă dușmanul.* Prostul nu face niciodată ceea ce judecă omul cuminte, pentru că nu pricepe ce e potrivit. Dacă cineva e deștept, nici atît, deoarece va vrea să-și ascundă gîndul pătruns și chiar prevăzut. Lucrurile trebuie cumpănite pe ambele fețe și răsucite pe-o parte și pe alta, pregătindu-le pentru două cline. Judecățile diferă : nepărținirea să fie atentă nu atît la ce va fi, cît la ceea ce poate fi.

181. *Nu minți, dar nu spune toate adevărurile.* Nimic nu cere mai multă circumspecție decît adevărul, căci e sîngerare a inimii. De tot atîta dibăcie ai nevoie pentru

a ști să-l spui ca și pentru a ști să-l treci sub tăcere. Cu o singură minciună se năruiește tot creditul integrității. Se crede că amăgitul n-are cap, iar amăgitorul e calp, ceea ce e și mai rău. Nu toate adevărurile pot fi spuse : unele pentru că te privesc pe tine, altele pe altul.

182. *Un grăunte de îndrăzneală cu toți este o cumințenie de seamă.* Trebuie să-ți cumpătezi părerea despre ceilalți pentru a nu-ți face despre ei o idee atît de înaltă, încît să te sfiești de ei ; închipuirea să nu supună niciodată inima. Unii par mult pînă cînd ai de-a face cu ei, dar asemenea legături au adus mai degrabă dezamăgire decît prețuire. Nimeni nu depășește hotarele strîmte ale omului : toți își au un *dar* al lor, unii la minte, alții la fire. Rangul conferă o autoritate aparentă, rareori însoțită și de cea personală, căci soarta obișnuiește să războvească superioritatea dregătoriei prin inferioritatea meritelor. Închipuirea întrece mereu și zugrăvește lucrurile mult mai mari decît sînt ; nu concepe doar ceea ce există, ci și ceea ce-ar putea exista. Căta s-o îndrepte rațiunea, izbăvită de amăgiri, după atîtea experiențe. Nici prostia să nu fie îndrăzneată, dar nici virtutea sfioasă. Și dacă încrederea în sine îi este de ajutor chiar sărăciei cu duhul, cu atît mai mult curajului și științei !

183. *Nu fi îndîrjit în păreri.* Orice prost e încăpățînat și orice încăpățînat, prost, și cu cît îi e mai greșită părerea cu atît mai mare înverșunarea. Chiar în cazul unei evidențe e onorabil să cedezi, întrucît nu ți se ignoră dreptatea de atunci și ți se recunoaște curtenia de acum. Mai mult pierzi de pe urma îndărătniciei decît poți cîștiga de pe urma biruinței : așa nu aperi adevărul, ci grosolănia. Există capete de fier, greu de convins, cu porniri de nelecuit ; cînd toanei i se alătură încăpățînarea, fac casă bună și de nezdruncinat cu prostia. Dîrzenia e la locul ei

în voință, nu în judecată. Deși sînt și excepții pentru a nu ne lăsa păgubiți și învinși de două ori : o dată în chibzuire, altă dată în săvîrșire.

184. *Nu fi ceremonios* : căci pînă și la un rege¹ afectarea în această privință a fost veștejită ca o ciudățenie. Pedantul cu nas de ceară e supărător și există nații întregi atinse de această susceptibilitate. Straiul prostiei este cusut doar cu asemenea puncte² ; acești idolatri ai onoarei arată că onoarea lor n-are mai deloc temei, de vreme ce se tem că totul ar putea-o vătăma. E bine să ai grijă de respect, dar să nu treci drept mare maestru de ceremonii ; e foarte adevărat că omul neceremonios are nevoie de merite ieșite din comun. Nu trebuie nici să afec-tezi, dar nici să disprețuiești curtenia. Nu dovedește măreție cel ce ia seama doar la mărunțișuri.

185. *Nu-ți expune niciodată reputația la riscul unei singure încercări* : căci dacă nu izbutește, dauna este ireparabilă. Se prea poate să dai greș o dată, și mai ales prima oară ; n-ai totdeauna prilej norocos, de-aici venind zicala „a avea zi bună“. Prima încercare să și-o aibă chezaș pe cea de-a doua în caz de greșeală ; iar în caz de reușită, prima o va răscumpăra și pe-a doua ; trebuie să poți recurge totdeauna la mai bine și să faci apel la mai mult. Lucrurile atîrnă de împrejurări fortuite, și încă de multe, de aceea norocul succesului este rar.

186. *Cunoaște defectele* : de oricîtă autoritate s-ar bucura ele. Integritatea să nu lipsească a recunoaște viciul, fie și-n veșminte de brocart : poartă uneori coroană de aur, dar prin aceasta nu-și poate ascunde fiarele. Nu-și pierde sclavia josniciei nici chiar dezmințit de rangul

¹ Aluzie la Pedro al IV-lea cel Ceremonios (1236—1285), rege al Aragonului (din 1276).

² Subînțeles : puncte de onoare.

insului. Viciile pot fi înnobilate oricît, daruri nobile însă nu devin. Unii văd că eroul cutare a avut cutare scădere, dar nu văd că nu prin aceasta a fost erou. Pilda de sus e atît de elocventă, încît face convingătoare și hidoșeniile ; lingușirea le-a imitat uneori pînă și pe cele ale chipului, nedîndu-și seama că dacă la cei mari trec neobservate, la cei mici sînt detestate.

187. *Tot ce-i prielnic fă singur, tot ce-i odios, prin interpuși*¹. Printr-una îți atragi dragostea, prin cealaltă abați reaua-voință. Pentru marii oameni e mai plăcut să facă binele decît să-l primească, aceasta fiind fericirea generozității lor. Rareori pricinuiești cuiva o neplăcere fără a-ți lua și tu partea, fie că ești mișcat, fie mușcat. Cauzele superioare nu lucrează fără plată sau răsplată. Binele înriurește nemijlocit, și răul mijlocit. Aibi asupra cui să cadă loviturile nemulțumirii, și anume ura și clevetirea. Turbarea vulgului seamănă de obicei cu cea canină, care, ignorîndu-și cauza suferinței, se năpustește asupra uneltei ; și, cu toate că nu aceasta poartă vina, pedepsă o suferă nemijlocit.

188. *Adu cu tine lucruri de lăudat*. E temei al reputației gustului, semn că-ți e deprins cu tot ce-i mai bun, putîndu-i-se datora prețuirea bunurilor prezente : cine s-a priceput să cunoască mai-nainte perfecțiunea va ști s-o prețuiască și mai apoi. Aceasta oferă subiecte conversației și imitației, înmulțind cunoștințele vrednice de aplauze. E un mod politic de a vinde curtenie perfecțiunilor de față. Alții, dimpotrivă, aduc totdeauna ceva de hulit, lingușindu-l pe cel de față cu disprețul față de cel absent ; le izbutește cu cei superficiali, care nu observă tertipul de a-i ponegri pe unii prin alții. Unii își fac o politică din a prețui mai mult mediocritățile de azi decît cul-

¹ Cf. aforismul 149.

mile de ieri. Atentul cată să cunoască aceste subtilități ale răzbirii și să nu simtă nici descurajare la îngroșarea unuia, nici înfumurare la lingușirea celuilalt; și să priceapă că se poartă la fel și într-o parte, și-n cealaltă; își schimbă părerile și se potrivesc totdeauna după locul unde se găsesc.

189. *Slujește-te de nevoia altuia*: căci dacă devine dorință, e cea mai sigură constrângere. Filozofii au spus că nevoia nu e nimic, iar oamenii politici că ea e totul: aceștia au cunoscut-o mai bine. Unii, ca să-și atingă țelurile, își fac treaptă din dorința celorlalți. Profită de prilej și le-ntărită pofta cu dificultatea obținerii. Își pun mai mari nădejdi în imboldul pasiunii decât în lincezeala posesiunii; și, pe măsură ce sporește rezistența, dorința devine și mai pătimasă: Mare subtilitate în împlinirea scopului, a-i lăsa pe oameni să depindă de tine.

190. *Găsește-ți consolare în toate*. Pină și cei nefolositori o au pe aceea că sînt veșnici. Nu este necaz fără îmbărbătare: proștii și-o află-n faptul că sînt norocoși, după cum s-a spus și *norocul uritei*¹... Mijlocul de-a trăi mult e să valorezi puțin. Ulciorul crăpat n-apucă să se spargă, plictisind cu dăinuirea lui. Pare-se că soarta îi pizmuiește pe oamenii cei mai însemnați, de vreme ce unora le potrivește durata după inutilitate, iar altora însemnătatea după scurttimea vieții; vor lipsi toți cîți ar fi fost trebuincioși și va rămîne veșnic cel ce nu-i de nici un folos, fie că așa pare, fie că așa este într-adevăr. Nefericitului i se pare că și soarta, și moartea s-au vorbit să-l dea uitării.

191. *Nu te mulțumi cu multa politețe*: căci e un soi de amăgire. Unii, pentru a vrăji, n-au nevoie de buruie-

¹ Vezi proverbul „*Ventura de fea la bonita la deseă*” („Norocul uritei și-l dorește frumoasa”).

nile Tesaliei ¹ căci și cu o simplă rotire plăcută de căciulă îi farmecă pe proști, adică pe înfumurați. Scot la tocmeală onoarea și plătesc cu vînt de vorbe frumoase. Cine făgăduiește tot nu făgăduiește nimic, iar făgăduința e luncuș, pentru proști. Adevărata politețe e o datorie ; cea afectată, și mai ales cea neobișnuită, amăgire : nu e bună-cuviință, ci îndatorință. Aceștia nu fac plecăciuni persoanei, ci averii, iar lingușirea, nu înzestrărilor pe care le recunoaște, ci foloaselor pe care le nădăjduiește.

192. *Om al mării păci, om cu viață lungă.* Ca să trăiești, lasă-i pe ceilalți să trăiască. Oamenii pașnici nu numai trăiesc, ci domnesc. Se cade să auzi și să vezi, dar să taci. Ziua fără proces aduce noaptea cu somn adînc. A trăi mult și a trăi plăcut înseamnă a trăi cît doi, fiind rod al păcii. Are de toate cel căruia nu-i pasă de ceea ce nu-l apasă. Nu este mai mare neseriozitate decît a lua totul în serios. Proștie la fel de mare să pui la inimă ceea ce nu te privește ca și să fii surd la ceea ce te doare.

193. *Atenție la cine începe cu ale altuia ca să termine cu ale lui.* Nu-i mai bună apărare împotriva șireteniei ca băgarea de seamă. Priceputului, un bun pricepător. Unii își văd de treburile proprii ca de-ale altora, și fără contracifru intențiilor te pomenesc constrîns la fiecare pas să scoți din foc folosul altuia, vătămîndu-ți tu mîna.

194. *Judecă-te cumînte pe tine și lucrurile tale.* Și mai ales în zorii vieții. Toți își fac despre sine o idee înaltă și cu atît mai mult cei ce înseamnă mai puțin ; fiecare își visează soarta și se închipuie un miracol. Speranța se avîntă nesăbuit, iar apoi experiența nu îndepli-

¹ Romera-Navarro, ed. cit., p. 374, clarifică acest pasaj citînd trei versuri din Iuvenal (VI, 610—612), din care rezultă că în Tesalia proliferau vrăjitorii datorită mării bogății de ierburi cu proprietăți magice.

nește nimic ; dezamăgirea realității nemincinoase e cazna închipuirii lor deșarte. Îndrepte cuminența atare rățări și chiar dacă poți dori mai binele, trebuie să te aștepi mereu la mai rău, ca să-ntîmpini cu seninătate tot ce-ar fi să vină. E o dibăcie să țintești ceva mai sus ca să reglezi tirul, dar nu într-atîta încît să se prefacă în greșeală. La intrarea în slujbe e neapărat trebuincioasă accasă reformă a ideii despre tine, căci prea marea încredere de sine fără experiență dă de obicei greș. Leac universal împotriva tuturor prostiilor nu e decît creierul. Cunoască-și fiecare sfera activității și stării sale și-și va putea îndrepta ideea după realitate.

195. *A ști să apreciezi.* Nu e nimeni care să nu poată fi învățătorul altuia în ceva și nu se poate să nu-l întreaacă cineva pe cel ce întrece. A ști să tragi foloase de pe urma fiecăruia e o știință de mare folos. Înțeleptul îi prețuiește pe toți pentru că recunoaște partea bună a fiecăruia și știe ce preț au lucrurile cînd sînt bine făcute ; prostul îi disprețuiește pe toți deoarece ignoră binele și alege tot ce-i mai rău.

196. *Cunoaște-ți steaua.* Nimeni nu-i atît de oropsit încît să nu și-o aibă, iar dacă este nenorocit e din pricină că nu și-o cunoaște. Unii au trecere la principii și potențai fără a ști cum sau de ce, doar că soarta le-a înlesnit favoarea ; rămîne doar s-o ajute și străduința. Alții au parte de simpatia înțelepților : unul a fost mai bine primit într-o țară decît în alta și mai bine văzut într-un oraș decît în altul. Ai, de asemenea, mai mult noroc într-o slujbă și într-o stare decît în celelalte, și toate acestea cu merite egale și chiar identice. Soarta face cărțile cum și cînd vrea ; cunoască-și fiecare steaua, ca și propriul cap, căci este-n joc cîștigul sau pierderea. Învață s-o urmezi și s-o ajuți, fără s-o schimbi, căci ar însemna să nu mai găsești nordul pe care ți-l ursește Ursa învecinată.

197. *Nu te încurca niciodată cu proști.* Așa e cel ce nu-i cunoaște și încă mai virtuos cel ce, cunoscându-i, nu-i înlătură. Sînt primejdioși pentru relațiile superficiale și dăunători pentru confidență. Și cu toate că o vreme îi ține-n friu propria lor sfială și grija celorlalți, pînă la urmă tot fac sau spun prostia, iar dacă au zăbovit, a fost doar ca s-o facă și mai solemnă. Greu poate sprijini reputația altuia cine n-o are pe-a sa. Sînt foarte nefericiți, altă pacoste a prostiei, molipsindu-se una pe alta. Un singur lucru îl au mai puțin rău și anume că, deși cuminții nu le sînt de nici un folos, ei, dimpotrivă, le sînt de mare folos înțelepților, fie ca învățăminte, fie ca învățătură de minte.

198. *Invață să te transplantezi.* Sînt oameni care, pentru a se afirma, sînt nevoiți să se strămute, mai ales cînd e vorba de posturi înalte. Patriile sînt maștere ale desăvirșirilor eminente : în ele domnește invidia ca la ea acasă și se țin mai mult minte scăderile cu care ai început decît măreția la care ai ajuns. Un bold a izbutit să cîștige prețuire trecînd dintr-o lume într-alta, iar o sticlă, pentru că și-a schimbat locul, a atras disprețul asupra diamantului. Tot ce e străin este prețuit, fie pentru că vine de departe, fie pentru că se obține gata făcut și desăvirșit în felul său. Am văzut inși care nu demult erau ocară colțului lor de lume, iar astăzi sînt mîndria lumii, prețuiți fiind și de compatrioți, și de străini : de unii, pentru că-i văd de departe, de ceilalți pentru că sînt departe. Niciodată nu va înălța rugă statuii de pe altar acela care a cunoscut-o ca buturugă în grădină.

199. *Invață să-ți faci loc ca om cuminte :* nu înfigindu-te. Adevăratul drum către prețuire este cel al meritelor, iar dacă străduința se întemeiază pe destoinicie, e cea mai bună scurtătură spre țel. Integritatea singură nu-i de ajuns ; stăruința singură este nevrednică, fiindcă lu-

crurile se înglobează atât de rău, încît scirbesc reputația. E o medie între merit și știința de a te introduce.

200. *Aibi ceva de dorit* : ca să nu fii fericitul nenorocit. Trupul respiră și sufletul aspiră. Dacă totul ar putea fi stăpînit, totul ar fi dezamăgire și nemulțumire ; chiar și în privința intelectului, cată să rămînă mereu ceva de știut, în care să-și găsească hrană curiozitatea. Nădejdea însuflețește ; imbuibările de fericire sînt ucigătoare. Cit despre răsplată, e o dibăcie să nu satisfaci niciodată pe deplin ; cînd nu mai e nimic de dorit, totul e de temut : fericire nefericită. Unde sfîrșește dorința începe frica.

201. *Sînt tonți toți cei ce par și jumătate din cei ce nu par*¹. Prostia a pus stăpînire pe lume și dacă mai e o fărimă de înțelepciune, este nebunie în fața celei cerești² ; dar cel mai mare prost e cel ce nu-și dă seama că este, dar îi socotește proști pe toți ceilalți. Pentru a fi înțelept nu e de-ajuns să pari, necum să-ți pari : știe acela care își dă seama că nu știe ; și nu vede acela care nu vede că ceilalți văd. Deși toată lumea e plină de proști, nu e unul care să-și dea seama sau măcar s-o bănuiască.

202. *Spusele și faptele fac un bărbat desăvîrșit*. Trebuie să spui tot ce e mai bun și să făptuiești tot ce e mai cinstit ; una e perfecțiunea capului, cealaltă a inimii, și

¹ Frază atribuită de Gracián prietenului său, cavalerul portughez don Pablo de Parada, în *Agudeza*, XXVIII, reluată și în *Criticón*, II, 12.

² După Romera-Navarro, ed. cit., p. 391, sursa acestei fraze este sf. Pavel, I *Corinteni*, 3, 19 : „Căci înțelepciunea lumii acesteia este nebunie înaintea lui Dumnezeu“, sentință parafrazată de sf. Augustin : „*Scientia nostra, scientiae tuge comparata, ignorantia est*“, *Confes.*, XI, IV, 6 (E. Correa Calderón).

amîndouă nasc din superioritatea sufletului. Vorbele sînt umbra faptelor¹: primele sînt femeile, iar celelalte sînt bărbații². E mai bine să fii lăudat decît lăudător: spusul e ușor, dar făcutul e greu. Isprăvile sînt miezul vieții, iar zisele podoaba ei: măreția faptelor dăinuiește, cea a spuselor trece. Biruințele sînt rodul chibzuințelor: aceea înțelepte, celelalte cutezătoare.

203. *Cunoaște mărețiile veacului tău.* Nu-s multe: un fenix într-o lume întreagă, un mare căpitan, un orator desăvîrșit, un înțelept la un secol o dată, un rege eminent la cîteva sute de ani. Mediocritățile sînt obișnuite ca număr și considerație, mărețiile, rare în totul, căci pretind culminarea desăvîrșirii, și cu cît mai sublimă categoria, cu atît mai greu de atins piscul. Mulți le-au uzurpat renumele de Mare lui Cezar și Alexandru, dar în van, căci fără fapte, cuvîntul nu-i decît un pic de aer: au fost puțini Seneca și-un singur Apelles prăznuit de faimă.

204. *Fă lucrul ușor ca și cum ar fi greu, iar lucrul greu ca și cum ar fi ușor:* primul, pentru ca încrederea să nu ne adoarmă, al doilea, pentru ca neîncrederea să nu ne descurajeze. Nu-i nevoie de altceva ca să nu faci un lucru decît să-l crezi gata făcut și, dimpotrivă, străduința netezește neputința. Cît despre marile încercări, nu trebuie să te gîndești de pe-acum la ele, e de-ajuns să fii pregătit, pentru ca nu cumva dificultatea, văzută, să dea prilej șovăielii.

205. *Învăță să folosești disprețul.* Stratagemă pentru a dobîndi lucrurile e disprețuirea lor. Nu le găsești de obicei cînd le cauți, iar apoi, pe negîndite, îți vin sin-

¹ Maxima îi aparține lui Democrit: „Vorba-i umbra faptei“ (Diogenes Laertios, *op. cit.*, ed. cit., IX, 37, p. 435).

² Cf. *Criticonul*, I, 13: „Tales Milesianul vindea înfăptuiri fără cuvinte și zicea că faptele sînt bărbați, iar vorbele femei“.

gure n mină. Cum toate cele de pe lumea aceasta sint umbra celor veşnice, împărtăşesc însuşirea umbrei : fug de cei ce gonesc după ele şi-i prigonesc pe cei ce fug de ele. Dispreţul e şi cea mai dibace răzbunare. Maximă fără pereche a înţelepţilor, nu te apăra niciodată cu pana, căci lasă dîră şi mai degrabă aduce glorie rivalităţii decît pedeapsă sfruntării. Vicleşug de nevrednici, să se împotrivească bărbaţilor de seamă spre a fi proslăviţi pe ocolite, cînd pe drept n-ar merita-o, căci pe mulţi nu i-am cunoaşte dacă n-ar fi făcut caz de ei rivalii lor excelenţi. Nici o răzbunare nu întrece uitarea, căci ea îi îngroapă în praful nimicniciei lor. Îşi inchipuie, temerari, că devin veşnici dînd foc minunilor lumii şi ale veacurilor ¹. Artă de a cîrpi clevetirea, să nu faci caz de ea : înfruntarea ei pricinuieşte pagubă, iar crezarea, discredit. Invidiei, satisfacţie, căci pînă şi o umbră de stigmat, chiar dacă nu întunecă de tot, pătează cea mai mare desăvîrşire.

206. *Află că pretutindenii există vulg* : chiar în Corint ², în familia cea mai aleasă. Fiecare îl încearcă în propria sa casă. Dar există vulg şi arhivulg, care e şi mai rău. Vulgul aparte are aceleaşi însuşiri cu cel de rînd, precum cioburile oglinzii sparte, ba e chiar mai păgubitor : vorbeşte prosteşte şi critică obraznic, mare discipol al ignoranţei, naş al prostiei şi aliat al scornirilor. Nu lua seama la ceea ce zice şi cu atît mai puţin la ceea ce cugetă. Se cade să-l cunoşti ca să te scuturi de el, atît ca părtaş cît şi ca obiect, căci orice prostie înseamnă vulgaritate, iar vulgul este alcătuit din proşti.

¹ Ca Erostrat, un obscur cetăţean al Efesului, care, vrînd să devină nemuritor prin faima sa, a incendiat templul Dianei din Efes, una dintre cele şapte minuni ale lumii, chiar în noaptea cînd s-a născut Alexandru cel Mare.

² Pentru Gracián, *Corintul* e sinonim cu „centru de cultură“ ; „cultul Corint“.

207. *Folosește înfrînarea.* Trebuie să fii prevăzător mai ales cu neprevăzutul. Zvîcnirile patimilor sînt luncușuri ale cumințeniei, și aici e primejdia pierzaniei. Mergi mai departe într-o clipă de minie sau bucurie decît în multe ceasuri de nepăsare ; pășești uneori prea departe un scurt răstimp și apoi spășești tot restul vieții. Intenția vicleană a celorlalți îi ticluiește prudenței asemenea ispitiri spre a da de fundul și străfundul cugetului ; se folosește de constringeri ale tainelor ce izbutesc a da de istov cele mai mari capacități. Fie înfrînarea contraviclesug, mai ales, în izbucniri. E nevoie de multă chibzuință pentru ca patima să n-o ia razna și mare înțelept e cel ce rămîne înțelept și călare. Cine-și dă seama de primejdie umblă cu grijă. Pe cît de ușoară i se pare vorba celui ce-o aruncă, pe-atît de grea celui ce-o primește și-o cîntărește.

208. *Nu muri de betesugul prostului.* Înțelepții mor în-deobște lipsiți de cumințenie ; dimpotrivă, proștii, sătui de sfat. A muri ca prostul înseamnă a muri de prea multă cugetare. Unii mor pentru că simt și alții trăiesc pentru că nu simt. Și astfel, unii sînt proști pentru că nu mor de gînduri, iar alții, pentru că mor de ele. Prost e cel ce moare de prea multă inteligență. Așa încît unii mor fiindcă sînt înțelegători și alții trăiesc fiindcă sînt neînțeleși. Dar cu toate că mulți mor ca proștii, puțini proști mor.

209. *Scutură-te de prostiile obștești.* E o rară cumințenie. Acestea au mare autoritate din pricina răspîndirii, iar unii care nu s-au plecat ignoranței particulare n-au izbutit să scape de cea obștească. E o stare de rînd că nimeni nu este mulțumit de soarta sa, chiar dacă e cea mai înaltă, nici nemulțumit de mintea sa, chiar cea mai săracă. Nemulțumiți de norocul lor, toți îl pizmuiesc pe-al celorlalți. Tot așa, cei de azi laudă lucrurile de ieri, iar

cel de-aici pe cele de dincolo : tot ce ține de trecut pare mai bun și tot ce e departe este mai prețuit. La fel de prost e cel ce râde de toate ca și cel pe care-l amărăsc toate.

210. *Învățu să folosești adevărul.* E primejdios, dar omul de bine nu poate să nu-l spună : aici e nevoie de artă. Doctorii dibaci ai sufletului au născocit modul de a-l îndulci, deoarece, cînd lovește dezamăgînd, e chintesența amărăciunii. Forma potrivită își pune-n joc aici întreaga-i dexteritate : cu același adevăr îl măgulește pe unul și-i dă la cap altuia. Celor de față să le vorbești sub chipul celor duși. Unui bun pricepător îi e de-ajuns un semn, iar dacă tot n-ajunge, intră-n joc amuțirea. Principii nu trebuie lecuiți cu leacuri amare ; de-aceea există arta poleirii dezamăgirilor.

211. *În cer, totul e mulțumire, în iad, totul e necaz :* în lume, adică la mijloc, și una, și alta ; stăm între două extreme și ne-mpărtășim din ambele. Sortii se schimbă : nu poate fi totul noroc, nici totul restriște. Lumea aceasta e un zero : singură, nu valorează nimic ; alăturînd-o cerului, mult. Nepăsarea față de nestatornicia ei înseamnă cumințenie, iar pentru înțelepți, nimic nu-i noutate. Viața noastră se înnoadă ca la teatru ; la sfîrșit, se descurcă : veghează. asadar. să sfîrșești bine.

212. *Păstrează-ți totdeauna supremele stratageme ale artei.* Purtare de mari magiștri, care-și minuiesc subtilitatea chiar predînd-o ; să rămii pururi superior și pururi magistru. Se cade să porcezi cu artă în împărtășirea artei ; niciodată să nu sece izvorul învățaturii, nici cel al dăruirii. Astfel îți păstrezi reputația și autoritatea. Dacă e vorba să placi și să dai învățătură, trebuie să urmezi acea mare lecție de a hrăni necurmat admirația și de a duce

tot mai departe desăvîrșirea. Provizii în toate îndeletnicirile, însemnată regulă de viață, de biruință, mai ales în slujbele cele mai sublime.

213 *Învățã să contrazici.* E o mare stratagemă a ispitirii, nu pentru a te descoperi, ci pentru a descoperi. E constrîngerea fără pereche, cea care face să țîșnească afectele; zăbava crezării e un vomitiv pentru secrete, cheie a celui mai zăvorît piept. Dubla cercare a voinței și-a judecării cere multă subtilitate. Un dispreț dibaci arătat vorbeii misterioase a celuiilalt hăituiește tainele cele mai profunde și le-mbucătățește cu gingășie, pînă ce le-aduce pe limbă și le-mpinge-n plasele amăgirii viclene. Reținerea atentului o face pe-a celuiilalt să se năpustească bănuitoare și astfel dă-n vileag gîndul străin, fără de care inima i-ar fi rămas de nepătruns. O îndoială simulată e cel mai subtil șperaclu al curiozității doritoare să afle tot ce va fi vrînd. Și chiar pentru a învăța, o stratagemă a discipolului este să-și contrazică magistrul, care depune și mai multă rîvnă în explicarea și fundamentarea adevărului; așa încît contestarea măsurată este prilej de prelegere aprofundată.

214. *Nu face dintr-o prostie, două.* E un lucru foarte obișnuit că, vrînd să dregi una, comiți altele patru. Justificarea unei necuviințe printr-alta și mai mare ține de neamul minciunii, ori aceasta de cel al prostiei, căci susținerea uneia are nevoie de multe. Mai rea decît o cauză rea a fost întotdeauna apărarea ei; mai rea decît însuși răul, neștiința de a-l masca. Tributul metehnelor e să instituie dări asupra multor altora. Într-o greșeală poate cădea și cel mai mare înțelept, dar în două nu, și, oricum, în treacăt, nu necontenit.

215. *Atenție la cel ce umblă cu intenție secundă*¹. E un vicleșug al omului negustoros de a distrage voința ca

¹ Vezi aforismul 13 și nota aferentă.

s-o atace, căci o învingi cînd o convingi. Își ascunde gîndul ca să și-l atingă și acceptă locul al doilea pentru ca în clipa săvîrșirii să fie primul: își asigură lovitura pe seama nebăgării de seamă. Atenția să nu doarmă însă cînd intenția e atît de trează, iar dacă aceasta este secundă în disimulare, cealaltă să fie prima în recunoaștere. Precauția dibuiască șiretlicul cu care umblă și însemne-i tircoalele cu care vrea s-ajungă la oalele pretenției sale; propune una și vrea alta, întorcîndu-se cu viclenie ca să și lovească ținta intenției. Să știi, așadar, ce-i acorzi, și uneori va fi bine să-i dai de înțeles c-ai înțeles.

216. *Aibi darul vorbirii.* E nu numai ușurință, ci și farmec în idei. Unii concep bine și nasc prost, căci, fără claritate, copiii sufletului, conceptele și hotărîrile, nu ies la lumină. Unii au însușirea acelor ulcioare ce cuprind mult și dau puțin; alții, dimpotrivă, spun mai mult decît gîndesc. Ceea ce e hotărîrea pentru voință, e exprimarea pentru inteligență, două înzestrări eminente. Mințile limpezi sînt vrednice de aplauze, confuzii sînt venerați din pricină că nu sînt pricepuți; uneori e de dorit și obscuritatea, spre a nu fi vulgar. Dar cum oare își vor face o idee clară ceilalți despre ceea ce li se cere să asculte, dacă vorbitorii înșiși n-au o idee rațională despre ceea ce spun?

217. *Nu se cade să iubești sau să urăști pentru totdeauna.* Încrede-te azi în prieteni ca miine în dușmani, și încă din cei mai răi; și de vreme ce așa se-ntîmplă în realitate, întîmple-se și-n prevedere. Nu da arme transfugilor prieteniei, căci poartă cu ele cel mai cumplit război. Cu dușmanii, dimpotrivă, ușă pururi deschisă împăcării, și anume cea a nobleței, fiind cea mai sigură. Cîteodată, răzburarea se preface în chin, iar mulțumirea răului pricinuit neprietenului devine părere de rău.

218. *Nu face nimic din încăpăținare, ci cu atenție.* Orice încăpăținare e o tumoare, fiica mai mare a patimii, cea care n-a săvîrșit niciodată nimic după dreptate. Unii fac din toate un mic război, tilhari ai relațiilor cu oamenii, ar vrea ca tot ce înfăptuiesc să fie un triumf ; nu știu să procedeze pașnic. Acești oameni sînt un adevărat flagel cînd comandă și cîrmuiesc, depacece își prefac guvernarea într-o clică și în dușmani pe cei din care ar fi trebuit să-și facă fii ; vor să rînduiască toate cu schepsis și toate să le aparțină ca rod al viclesugului lor, dar, de îndată ce toana paradoxală le este dată-n vileag, ceilalți îi înfruntă numaidecît, se străduiesc să le îngrădească himerele, nelăsîndu-i să dobîndească nimic. Se-aleg. cu multe îmbuibări de necazuri și toate-i ajută să se lehametească. Au judecata beteagă și inima stricată. Singurul fel de a te purta cu asemenea monștri este să fugi de ei la antipozi, căci mai lesne e de îndurat barbaria acelora decît sălbăticia acestora.

219. *Ferește-te să treci drept om al vicleniei :* deși nu se poate trăi fără ea. Mai degrabă prudent decît șiret. Tuturor le place franchețea în societate, dar nu tuturor la ei acasă. Sinceritatea să nu cadă în extrema naivității, nici istețimea în cea a șireteniei. Fii mai degrabă venerat ca înțelept decît temut ca perfid. Oamenii sinceri sînt iubiți, dar amăgiți. Cel mai mare meșteșug e să ascunzi meșteșugul, deoarece trece drept amăgire. În veacul de aur a înflorit neprefăcătoră ; în acesta de fier, răutatea fătarnică. Reputația de om care știe ce are de făcut e onorabilă și inspiră încredere, dar cea de om viclean e sofistică și zămislește doar temere.

220. *Cine nu poate îmbrăca pielea de leu, îmbracă una de vulpe.* A ști să fii supus vremii înseamnă a fi suspus. Cine-și urmărește scopul nu-și pierde niciodată reputația.

În lipsa puterii, dibăcie ; pe un drum sau pe altul, ori pe cel mare al curajului, ori pe scurtătura şireteniei. Mai mult a făptuit îndemînarea decît puterea şi mai des i-au înfrînt înţelepţii pe viteji decît altminteri. Cînd nu poţi dobîndi lucrul, începe dispreţul.

221. *Nu fi provocator* : nici ca să te amesteci, nici ca să-i amesteci pe alţii. Există poticnitori ai buneii-cuviinţe, atît a lor cît şi a celorlalţi, mereu gata de-o neghiobie. Se leagă cu mare uşurinţă şi rup în chip nefericit. N-au zi bună fără o sută de gîlcevi ; toana le este în răspăr şi astfel contrazic toate şi pe toţi ; şi-au îmbrăcat judecata pe dos şi astfel dezaprobă totul. Cei mai mari ispititori ai cumînţeniei sînt însă cei ce nu fac nimic bine şi vorbesc rău despre toate, căci sînt monştri mulţi în întîinsa ţară a obrăzniciei.

222. *Om măsurat, dovadă de prudenţă*. Fiară sălbatică e limba, deoarece, dacă apuci a o slobozi, foarte anevoie o pui iarăşi în fiare. E pulsul sufletului, după care înţelepţii îi cunosc starea ; aici pipăie atenţiei bătaia inimii. Răul e că tocmai cine ar trebui să fie cel mai atent e cel mai puţin stăpînit. Înţeleptul se fereşte de supărări şi buclucuri şi arată cît de stăpîn este pe sine ; se poartă circumspect, Ianus în nepărtinire, Argus în cercetare. Momos mai bine ar fi simţit lipsa unor ochi la mîini decît a unei ferestruici la piept ¹.

¹ Momos, personificare a criticii defăimătoare, aflat la periferia tradiţiei mitologice, deşi e pomenit încă de Hesiod (*Theog.*, 214), printre copiii Noptîi. Este eroul mai multor legende, dintre care una, reţinută de Gracián, îl arată bătîndu-şi joc de omul făurit de Vulcan, care nu prevăzuse o mică deschizătură în pieptul creaturii sale pentru a-i putea citi prin ea gîndurile tainice. Va constitui personajului alegoric central al uneia dintre „criticile“ *Crítico-nului* (II, 11). Gracián sugerează însă înlocuirea ferestruicii de la piept cu ochi la mîini, inspirîndu-se dintr-o emblemă a lui Alciati, *Sobrie vivendum et non temere credendum*, unde apare faimoasa *oculata manus* (mîna cu ochi).

223. *Nu fi prea singular.* Din afectare sau nebăgare de seamă, unii vădesc o ciudată singularitate, cu apucături smintite, mai mult cusururi decât trăsături proprii. Și după cum unii sint foarte cunoscuți printr-o slujenie aparte a chipului, așa și aceștia, prin câte un exces în ținută. Singularizarea nu slujește decât să atragă blamul, datorită unei necuviincioase ieșiri din comun, care stâr-nește, pe rînd, la unii risul, la alții supărarea.

224. *Învăță cum să iei lucrurile :* niciodată în răspăr, chiar dacă așa-ți vin. Toate au față și dos. Cel mai bun și mai prielnic, dacă-l apuci de tăiș, vatămă ; dimpotrivă, cel mai ostil, dacă-l prinzi de plăsea, apără. Multe lucruri care-au adus năpastă ar fi adus mulțumire dacă li s-ar fi căutat partea bună. În orișice este o parte bună și alta rea : dibăcia e să dibuiești folosul. Un același lucru are fețe foarte diferite, după lumina sub care-l privești : privește-l sub cea a fericirii. Nu încurca dîrlogii binelui și-ai răului. Așa se face că unii găsesc în toate mulțumirea, iar alții necazul. Mare leac împotriva loviturilor soartei și mare regulă de viață pentru orice vremuri și pentru orice îndeletnicire.

225. *Cunoaște-ți cusurul-rege.* Nimeni nu trăiește fără contragreutatea darului eminent, și, dacă înclinarea i-o înlesnește, îl înrobește-n chip tiranic. Că să pornești război împotriva-i, chemînd sub arme grija, iar primul pas fie darea în vileag, deoarece, fiind știut, va fi bătut, mai ales dacă cel interesat îl va judeca la fel cu cei ce i-l înfierează. Ca să fii stăpîn pe tine însuși e nevoie să veghezi asupra-ți. O dată învins acest cap al defectelor, vor capitula toate.

226. *Preocuparea de-a îndatora.* Cei mai mulți nu vorbesc și nici nu făptuiesc după cum sint, ci după cum îi îndatorezi. Oricine poate cu prisosință acredita răul, pentru că răul e foarte lesne crezut, chiar dacă uneori e de

necrezut. Tot ce avem mai mult și mai bun atîrnă de părerea celorlalți. Unii se mulțumesc să aibă dreptatea de partea lor, dar nu-i de-ajuns, căci e nevoie să-i vii în ajutor cu sînguința. Îndatorarea costă uneori foarte puțin și valorează mult : cu vorbe cumperi fapte. Nu e sculă atît de netrebnică în această mare casă a universului care, măcar la un an o dată, să nu facă trebuință și, oricît ar valora de puțin, i se va simți mult lipsa. Fiecare vorbește despre obiecte minat de afecte.

227. *Nu te lua după prima impresie.* Unii se însoară cu prima știre, așa încît celelalte sînt concubine și, cum minciuna este totdeauna în frunte, nu mai rămîne loc și pentru adevăr. Nu copleşii nici voința cu primul obiect, nici inteligența cu prima propoziție, căci înseamnă lipsă de fond. Unii sînt asemeni ulciorului nou, pe care pune stăpînire cel dintîi miros, fie al licorii proaste, fie al celei bune. Cînd această îngustime ajunge cunoscută, devine dăunătoare, pentru că dă vad vicleniei perfide : cei rău intenționați se grăbesc să vopsească în culoarea lor credulitatea. Rămînă totdeauna loc pentru prevedere ; păstreze-și Alexandru cealaltă ureche pentru partea adversă¹ ; rămînă loc pentru a doua și-a treia știre. Supunerea la prima impresie e dovadă de incapacitate și nu-i departe de împătîmire.

228. *Nu fi gură rea.* Necum să-ți faci asemenea renume, întrucît ți-ar fi contrafaimă. Nu fi spiritual pe spinarea altuia, căci e mai mult odios decît anevoios. Se vor răzbuna toți pe tine și toți te vor vorbi de rău și, cum tu ești unul, iar ei mulți, mai degrabă vei fi tu învins decît ei convinși. Răul nu trebuie să bucure niciodată, dar nici să nu fie comentat. Clevetitorul e detestat pe vecie și

¹ „Astfel Alexandru își astupa o ureche cînd auzea o învinuire, și, întrebînd de ce face așa, răspunse : Pe asta o păstrez pentru pîrît.” (Gracián, *Agudeza y arte de ingenio*, XXX.)

chiar dacă personaje suspuse se mai întrețin uneori cu el, o fac mai mult de dragul zeflemelii lui decît din stimă pentru cumînțenia-i. Iar cine vorbește de rău își aude vorbe și mai rele¹.

229. *Învățã să-ți împarți viața cu înțelepciune* : nu la voia împrejurărilor, ci cu prevedere și alegere. Viața fără răgazuri e trudnică, precum o călătorie lungă fără hănurii; varietatea erudită o ferește. Cel dintîi popas al vieții frumoase să ni-l cheltuim stînd de vorbă cu morții; ne naștem spre a cunoaște și a ne cunoaște pe noi înșine, iar cărțile ne fac cu deplină credință persoane. A doua etapă folosește-o pentru cei vii : vîzînd și însemnînd tot binele lumii; nu toate lucrurile se găsesc într-o singură țară, Părintele universal a împărțit zestrea și uneori a îmbogățit-o cel mai mult pe cea urîtă². A treia etapă fie în întregime a ta : suprema fericire, filozofarea.

230. *Deschide ochii la timp*. Nu toți cei ce văd au deschis ochii, nici toți cei ce privesc văd. Dumirirea tîrzie nu slujește de leac, ci de necaz. Unii încep să vadă cînd nu mai au ce : și-au risipit casa și masa înainte de a se fi adunat pe ei înșiși. Este greu să-i dai inteligență cui n-are voință, dar și mai greu să-i dai voință cui n-are inteligență; cei din preajma lor se joacă cu ei, precum cu niște orbi, în hazul celorlalți; și din pricină că sînt tari de urechi, nu deschid ochii ca să vadă. Se găsește însă cite unul care le-ncurajează nesimțirea, întrucît existența lui se întemeiază pe inexistența lor. Nefericit calul al cărui stăpîn n-are ochi : anevoie se va îngrășa³.

¹ Proverb spaniol : „*Quien mal dice, peor oye*”.

² După cum spune proverbul : „*Fea ? El caudal de mi padre me rehermosea*” („Urîtă ? Averea tatălui meu mă face frumoasă”).

³ Adaptare a proverbului : „*El ojo del amo engorda el caballo*”, cu corespondent identic în românește : „Ochiul stăpînului îngrășă calul”.

231. *Nu arăta lucruri pe jumătate făcute* : pot fi savurate doar în desăvîrșirea lor. Toate începuturile sînt informe și dăinuiește apoi icoana acelei diformități ; amintirea lucrului văzut nedesăvîrșit nu te lasă a te bucura de el împlinit. Savurarea dintr-o dată a unui obiect mare, deși stingherește judecarea părților, satisface singură gustul. Înainte de a fi, toate sînt nimic, iar cînd încep să fie, sînt încă adînc cufundate în nimicnicia lor. Priveliștea gătitudinii celor mai alese bucate mai mult îngreșează decît stîrnește pofta : ferească-se, așadar, orice mare maestru ca operele să nu-i fie zărite cumva în embrion : învețe de la natură să nu le înfățișeze pînă ce nu sînt vrednice de a fi arătate.

232. *Fii un dram negustor*. Să nu fie totul doar meditație, ci și acțiune. Preaînțelepții sînt lesne de amăgit din pricină că, deși cunosc neobișnuitul, ignoră obișnuitul vieții, care e mai necesar. Contemplarea lucrurilor sublime nu le mai lasă loc pentru cele de rînd ; și, cum ignoră ceea ce ar fi trebuit să știe mai întîi și-n care toți se iscusesc, ei sînt fie priviți cu mirare, fie socotiți ignoranți de către vulgul superficial. Bărbatul înțelept străduiască-se, așadar, să fie un dram negustor, atîta cît trebuie ca să nu fie amăgit și chiar luat peste picior : fii om practic, căci, deși nu dovedește superioritate, este de cea mai mare trebuință în viață. La ce este bună oare știința dacă nu e folositoare ? Iar a ști să trăiești e azi adevărata știință.

233. *Nu da greș cu gustul altuia* : căci ar însemna să-i faci un necaz în loc de plăcere. Unii, socotind că îndatorează, de fapt supără, fiindcă nu pricep firile. Sînt fapte care pentru unii sînt o măgulire și pentru alții o jignire, iar ceea ce voia să fie o mină de ajutor a fost o palmă. Costă mai scump uneori să faci cuiva o neplăcere decît ar

costa să-i faci o plăcere. Pierd și recunoștința, și darul, fiindcă au pierdut busola îndatorării. Dacă nu cunoști fiirea celui alt, greu îl vei putea mulțumi ; așa se face că unii au gîndit să rostească o laudă și au rostit o mustrare ; pedeapsă pe deplin meritată. Alții cred că distrează cu elocința și nu fac decît să piseze cugetul cu vorbăria lor.

234. *Nu-ți încredința niciodată reputația fără zălogul onoarei celui alt.* Trebuie împărțit atît folosul tăcerii cît și paguba limbuției. Cînd e vorba de onoare, negoțul trebuie să fie totdeauna în tovărășie, astfel încît reputația proprie să îndemne la îngrijirea celei străine. Nu da niciodată pe credit ; dacă totuși dai uneori, fă-o cu atare măiestrie, încît prudența să poată ceda în fața prevederii : fie riscul comun și cauza reciprocă, așa încît cine se recunoaște copărtaș să nu ți se preschimbe-n martor.

235. *Știința de a cere.* Nimic mai greu pentru unii și mai ușor pentru alții. Sînt unii care nu știu să refuze ; cu ei, nu e nevoie de șperaclu. Sînt alții al căror prim cuvînt la orice oră este *nu* ; cu ei e nevoie de dibăcie. Și cu toți, de clipa cea mai potrivită : să-i prinzi în toane bune, după îndestularea cu hrană fie trupească, fie sufletească. Dacă nu cumva prudența vicleanului în așteptare de joacă subtilitatea celui ce are de gînd să ceară, zilele de bucurie sînt și zile de hatîr, lăuntru revărsîndu-se în afară. Nu te înfățișa cînd vezi că altul e refuzat, căci teama de *nu* s-a dus. La tristețe, împrejurările nu sînt prielnice. Îndatorarea dinainte e cambie reciprocă ori de cîte ori n-ai de-a face cu mojicia.

236. *Fă datorie de recunoștință din ceea ce apoi are să devină răsplată.* E o dibăcie a marilor politicieni. Favoarea care anticipează meritele este piatra de încercare a oamenilor nobili. Favoarea astfel anticipată are două

însușiri eminente : prin graba care dă, cel ce primește e și mai obligat ; un același dar, dacă pe urmă e datorie, înainte e îndatorare. Subtil mod de a preschimba obligațiile, întrucît ceea ce l-ar fi privit pe superior, ca să răsplătească, revine celui îndatorat, ca să mulțumească. E vorba, bineînțeles, de oameni de onoare, căci pentru nevrednici, plătindu-le dinainte meritul, le-ai pune mai degrabă friu decît pîteni.

237. *Nu te face niciodată părtaș la secretele mai-marilor tăi :* îți închipui că-mparți pere cu ei și cîndcolo împarți pietre. Mulți au pierit pentru că au fost confidenți : aceștia sînt ca lingura din coajă de pîine, pîndită apoi și ea de riscul înghițirii. Împărtășirea tainei nu-i o favoare a principelui, ci un bir. Mulți sparg oglinda pentru că le amintește urîțenia ; nu-l poți vedea pe cel ce te-a putut vedea și nici nu-i văzut bine cine a văzut rău. Pe nimeni să nu-l socotești prea îndatorat și cu atît mai puțin pe cel puternic ; mai curînd binefaceri făcute decît hatîruri primite. Mai primejdioase decît toate sînt confidențele între prieteni. Cine își împărtășește altuia tainele i se înrobește ; pentru suverani, e o silnicie care nu poate dăinui. Doresc să-și răscumpere libertatea pierdută și, pentru ea, calcă totul în picioare, pînă și dreptatea. Secretele, așadar, nu le asculta și nu le spune.

238. *Cunoaște piesa care-ți lipsește.* Mulți ar fi persoane depline dacă nu le-ar lipsi ceva fără de care niciodată nu pot ajunge pe culmea desăvîrșirii de sine. La unii vezi că ar putea fi mult dacă ar lua seama la foarte puțin. Le lipsește seriozitatea, fapt care le întunecă mari înzestrări ; altora, blîndețea purtării, lipsă pe care cei apropiați o simt numaidecît, mai ales la persoanele cu vază ; pe unii i-am dori mai activi, iar pe alții mai reținuți. Toate aceste metehne, dacă ar fi observate, s-ar pu-

tea îndrepta lesne, căci grija poate face din obișnuință o a doua natură.

239. *Nu fi arhiascuțit* : mai bine prudent. A ști mai mult decât se cade înseamnă a-ți rupe virful, căci subtilitățile de rînd se frîng ; mai sigur e adevărul așezat. E bine să ai minte, dar nu limbuție. Cine prea discută este aproape de dispută ; e mai bună o judecată plină de miez care nu discută mai mult decât trebuie.

240. *A ști să te folosești de prostie*. Cel mai mare înțelept mută uneori această piesă și sînt împrejurări în care cea mai bună știință e să arăți că n-ai știință. Nu trebuie să ignori, ci să simulezi ignoranța. Degeaba ești înțelept cu proștii și cuminte cu nebunii ; trebuie să-i vorbești fiecăruia pe limba lui. Prost nu-i cel ce simulează prostia, ci acela care pătimește de ea ; cea fățișă e prostie, nu cea prefăcută, atît de departe ajunge vicleșugul. Mijloc fără pereche de a te face iubit e să-mbraci pielea celui mai nevinovat dobitoc.

241. *Zeflemelele îndură-le, dar nu le folosi*. Una e un soi de generozitate, cealaltă, de încurcătură. Cine e posomorît la vreme de petrecere seamănă mult cu un dobitoc și-o vădește și mai mult. Zeflemeaua superioară e plăcută, a ști s-o înduri e o dovadă de capacitate. Cine se simte înțepat dă prilej să fie tras în țepă. E bine să le părăsești în toiul lor, iar cel mai sigur e să nu le stîrnești. Lucrurile cele mai serioase s-au născut totdeauna din glume. Nimic nu cere mai multă atenție și dibăcie ; înainte de-a glumi, cată să știi cit de răbdătoare este firea insului.

242. *Urmărește-ți izbînda*. Unii își cheltuiesc totul pe început și nu sfîrșesc nimic ; pun la cale, dar nu se aștern la drum : nestatornicie de caracter. N-au parte

niciodată de elogi din pricină că nu duc nimic la bun sfârșit ; toate cad baltă. La alții, se trage din nerăbdare, cusur al spaniolilor, după cum răbdarea este virtutea belgienilor. Aceștia duc la bun sfârșit lucrurile, aceia își găsesc sfârșitul odată cu ele, nădăjduiesc doar pînă-nving greutatea, mulțumindu-se că au învins-o ; nu știu să ducă pînă la capăt victoria : dovedesc că pot, dar nu vor. Însă tot cusur e, fie din neputință, fie din ușurință. Dacă fapta-i bună, de ce n-o isprăvești ? Și dacă-i rea, de ce-ai început-o ? Omul iscusit să-și răpună, așadar, vînatul : să nu se mulțumească doar a-l hăitui.

243. *Nu fi hulub în toate.* Împletească-se șiretenia șar-pelui cu nevinovăția porumbiței. Nimic mai lesne decît să amăgești un om de bine : cine nu minte niciodată, crede mult, iar cel ce nu amăgește niciodată se-ncrede mult. Omul nu este amăgit totdeauna din prostie, ci uneori și din bunătate. Două feluri de inși știu să prevină în mare parte pagubele : pățiții, mai mult pe socoteala lor, și șireții, mai mult pe socoteala celorlalți. Istetimea să se-arate, prin urmare, la fel de neîntrecută în fereală precum e viclenia în uneltire, și nu căuta să fii om bun într-atîta încît să-i dai altuia prilej de-a fi rău ; fii amestec de porumbiță și de șarpe : nu monstru, ci prodigiu.

244. *A ști să îndatorezi.* Unii preschimbă hatirul propriu în al altuia, încît pare, sau lasă ei să se-nțeleagă, că fac o favoare cînd o primesc. Sînt oameni atît de iscușiți, încît onorează cerînd și transformă folosul lor în onoare a celui alt ; în așa fel ticluiesc lucrurile, încît să pară că ceilalți le plătesc o datorie cînd de fapt le fac un dar, răsturnînd printr-o neasemuită șiretenie ordinea îndatorărilor ; cel puțin pun la-ndoială cine cui face hatirul. Cu banul laudelor cumpără tot ce-i mai bun, iar din aprecierea pe care-o arată unui lucru fac cînstire și măgulire ; obligă politețea, făcînd datorie din ceea ce ar fi trebuit să fie recunoștință a lor. În felul acesta schimbă îndatorarea

din pasivă în activă, mai buni politicieni decât grămăticii. Mare subtilitate, dar și mai mare ar fi să-i dai de rost, stricînd tirgul cu prostia, înapoindu-le onoarea și luînd fiecare ce i se cuvine.

245. *Cugetă uneori aparte și departe de modul vulgar :* dovadă de capacitate superioară. Nu-l prețui pe cel ce nu te contrazice niciodată, căci nu-i semn de afecțiune, ci de amor propriu ; nu te lăsa înșelat de lingușire plătind-o, ci osîndește-o. Fă-ți chiar reputația de a fi birfit de cîte unii, mai ales de cei care-i vorbesc de rău pe toți cei buni. Să te doară cînd faptele tale sînt pe placul tuturor, căci e semn că nu sînt bune : desăvîrșirea o au puțini.

246. *Nu da niciodată socoteală cui n-o cere.* Și chiar de ți se cere, e un soi de vinovăție dacă-i excesivă. A te scuza înainte de vreme înseamnă a te acuza, iar a lăsa sînge cît ești sănătos înseamnă a face cu ochiul răului și răutății ; scuza anticipată trezește presimțirea adormită. Omul cu-minte cată a se face că nu înțelege bănuiala celuilalt, căci ar însemna să-și caute jignirea cu lumînarea ; dimpotrivă, să încerce a i-o dezminți prin integritatea purtării sale.

247. *A ști ceva mai mult și a trăi ceva mai puțin.* Alții gîndesc altminteri. Mai de preț e buna odihnă decît negoțul fără-tihnă. N-avem nimic al nostru fără doar timpul, în care locuiește cine n-are loc. La fel de mare nenorocire e să-ți irosești viața în îndeletniciri vulgare, ca și-n prea multe sublime ; nu trebuie să te lași copleșit nici de ocupații, nici de invidie : altfel nesocotești viața și înăbuși cugetul. Unii o extind și asupra științei, dar nu trăiești dacă nu știi.

248. *Nu te lua după ultimul.* Există oameni ai ultimei păreri, căci neobrăzarea umblă dintr-o extremă-n alta. Gîndirea și vrerea le sînt de ceară : ultimul sosit își pune

pecetea și-i șterge pe ceilalți. Asemenea oameni nu sînt niciodată cîștigați, pentru că la fel de lesne se și pierd ; fiecare îi vopsește în culoarea lui. Nu sînt buni de confidenți, rămîn copii toată viața ; și astfel, cu nestatornicie în judecări și simțăminte, plutesc neconținut în voia valurilor, schiopi de voință și judecată, aplecîndu-se cînd într-o parte, cînd în cealaltă.

249. *Nu-ți începe viața de unde trebuie s-o sfîrșești.* Unii își dăruiesc odihna la început și lasă truda la sfîrșit. Întîi se cade să fie esențialul și-abia după, dacă rămîne loc, accesoriul. Alții vor să triumfe înainte de-a lupta ; unii încep prin a ști tot ce e de mai puțină trebuință, iar studiile aducătoare de vază și folos le amîină pentru sfîrșitul vieții ; altul nici n-a apucat să-și facă un rîst, că se și înfumurează. Metoda e de nelipsit ca să știi și ca să poți trăi.

250. *Cînd trebuie să cugeți pe dos ?* Cînd ni se vorbește cu gînd rău. Cu unii totul trebuie să meargă în rîspăr : *da-ul* e *nu* și *nu-ul* e *da*. Birfirea unui lucru trece drept prețuire, întrucît cel care-l vrea pentru sine îl discreditează pentru ceilalți. A lăuda nu înseamnă totdeauna a vorbi de bine, căci unii, ca să nu-i laude pe cei buni, îi laudă și pe cei răi ; iar pentru cine nimeni nu-i rău, nimeni nu-i bun.

251. *Folosește mijloacele omenești ca și cum n-ar exista și divine, iar pe cele divine ca și cum n-ar exista omenești :* precept al unui mare maestru¹, nu e nevoie de alt comentariu.

¹ Maxima îi aparține lui Ignățiu de Loyola (c. 1491—1556), fondatorul Societății lui Iisus și primul general al Ordinului ie-zuit, fiind consemnată pentru prima oară în *Vida de San Ignacio (Viața sfîntului Ignățiu)* a părintelui Ribadeneyra. Integrarea ei în *Oracol* e semnificativă, întrucît Gracián însuși separă cu strictețe domeniul teologic de cel laic atunci cînd trasează „calea”

252. *Nici cu totul al tău, nici cu totul al celorlalți*: tiranie deopotrivă de josnică. Vrînd să fii întru totul al tău, urmează neapărat că vrei toate pentru tine. Oamenii de felul acesta nu știu să cedeze nici în cele mai neînsemnate lucruri și nu vor să piardă nici o fărîmă din înlesnirea lor; nu sînt prea îndatoritori, se încred în soarta lor, dar reazemul acesta îi înșală de obicei. Se cuvine uneori să fii al altora pentru ca și ceilalți să fie ai tăi, iar cine are o slujbă obștească trebuie să fie sclav obștesc ori de nu „să-și lepede și rangul odată cu ranga lui“, îi va spune acea bătrînă lui Adrian¹. Alții, dimpotrivă, sînt în întregime ai celorlalți, căci prostia cade totdeauna în excese, iar aici, într-unul nefericit; nu au nici zi, nici chiar ceas al lor, aparținîndu-le celorlalți într-atîta, încît unuia i s-a zis „omul tuturor“: la fel sînt și-n privința intelectului, știind pentru toți și ignorînd pentru sine. Priceapă atentul că nimeni nu-l caută pe el, ci doar propriul interes în el sau prin el.

253. *Nu-ți răspica prea limpede gîndul*. Cei mai mulți nu prețuiesc ceea ce înțeleg, venerînd doar ceea ce nu pri-

specifică acestuia din urmă în *Criticon*. „Pentru Schopenhauer, această maximă este regula de înțelegciune a întregului Oracol, regula practică, detașîndu-se dintre toate cele trei sute de aforisme care o încadrează, fără a ști însă că-i aparține sfîntului Ignățiu“ (Francisco Maldonado de Guevara, *Lo fictivo y la anti-fictivo en el pensamiento de San Ignacio de Loyola*, pp. 41—61, apud Arturo del Hoyo, ed. cit., p. 218, n. 3).

¹ Nu e vorba de împăratul Adrian, dar nici de Filip al Macedoniei, după cum susține Romera-Navarro trimițînd la Plutarh, ci, cred, de Demetrios Poliorcetes (c. 336—283 î.e.n.). Vezi Plutarh, *Vieți paralele*, ed. cit., vol. 4, *Demetrios*, 42, 2: „Odată o femeie l-a tulburat mereu pe drum, rugîndu-l de multe ori să fie ascultată, dar cum Demetrios a spus că n-are timp, femeia a strigat: «Atunci nu mai fi rege»“. Gracián prelucrează în sens baroc adagiul tradițional, introducînd și un joc de cuvinte pe care am încercat să-l echivalăm.

cep. Lucrurile, spre a fi prețuite, trebuie să coste scump ; vei fi proslăvit cînd nu vei fi înțeles. Întotdeauna, de dragul reputației, trebuie să te arăți mai înțelept și mai prudent decît ți-o cere cel cu care ai de-a face, dar mai degrabă cu măsură decît exagerat. Și dacă pentru cei inteligenți mintea e într-adevăr de mare valoare în orice, pentru cei mai mulți e necesară apoteoză ; ocupîndu-le înțelegerea, nu le da prilej de oprobriu. Laudă bucuros ceea ce, întrebați, nu știu să explice, deoarece venerează orice lucru ascuns ca pe un mister și-l proslăvesc fiindcă aud că e proslăvit.

254. *Nu disprețui răul zicînd că e puțin* : căci nu vine niciodată singur ; relele se țin lanț, ca și fericirile. Norocul și nenorocul trag de obicei unde mai sînt, și așa se face că toți fug de nenorocit și se agată de norocos ; pînă și porumbițele, cu toată neprihana lor, dau fuga pe donjonul cel mai alb. Nefericitul ajunge să ducă lipsă de toate, de sine însuși, de judecată și de mîngiere. Nu trezi nenorocul dacă doarme. O alunecare e puțin lucru, după ea însă urmează prăbușirea fatală, despre care nu știm unde se va opri, căci după cum nici un bine nu e desăvîrșit, tot așa nici un rău n-are sfîrșit. Pentru cel ce vine din cer avem răbdarea, pentru cel de pe pămînt, prudența.

255. *A ști să faci binele* : cite puțin și des. Îndatorarea nu trebuie să depășească niciodată posibilitatea ; cîndă mult nu dă, ci vinde. Nu trebuie să împovărezi recunoștința, căci, văzîndu-se incapabilă să se arate, va rupe legătura. Ca să-i îndepărtezi pe mulți nu-i nevoie de altceva decît să-i îndatorezi peste măsură ; neputînd plăti, se retrag și-ți devin din îndatorați, dușmani. Idolul n-ar vrea să-l vadă-n ochi pe făuritorul lui, nici cel obligat pe binefăcătorul său. Marea subtilitate a dăruirii : să coste puțin și să fie rîvnită mult pentru a fi cu atît mai prețuită.

256. *Fii totdeauna gata să te aperi*: de bătărași, de încăpăținați, de îngîmfați și de toate celelalte soiuri de proști. Se întîlnesc mulți, și cumințenia e de a nu te întîlni cu ei. Înarmează-te zilnic cu hotărîri, privindu-te în oglinda atenției tale, și astfel vei birui încercările prostiei; chibzuiește cu luare-aminte și nu-ți vei expune reputația unor riscuri vulgare: bărbatul întărit de cumințenie nu va fi dăborît de neobrăzare. Drumul legăturilor cu oamenii e anevoios, fiind plin de stîncile discreditării: ocolirea lor e cea mai sigură, cerîndu-i sfat de iscusință lui Ulise. De mare ajutor e aici eschivarea prefăcută; mai presus de orice, alege politețea, care te scoate pe drumul cel mai scurt din orice încurcătură.

257. *Nu ajunge niciodată la ruptură*: căci de-aici, reputația iese totdeauna știrbită. Oricine e-n stare să-ți fie neprieten, nu și prieten; puțini pot face bine, dar aproape toți rău. Vulturul nu găsește cuib sigur nici chiar în sinul lui Iupiter din ziua cînd se ceartă cu un scarabeu¹; dușmanii din umbră, care pîndesc prilejul, ațîță focul cu gheara celui fălș. Din amicii înrăiți ies cei mai înverșunați inamici; umflă defectele celorlalți, pe-al lor și-l îndrăgesc. Dintre spectatori, fiecare vorbește după cum gîndește și gîndește după cum dorește, condamîndu-i pe toți, fie, la început, pentru lipsă de prevedere, fie, la sfîrșit, de răbdare, dar de cumințenie, totdeauna. Dacă despărțirea e inevitabilă, să fie scuizabilă: mai degrabă cu bunăvoință răcită decît cu furie dezlănțuită. Și aici se potrivește zicala cu retragerea frumoasă².

258. *Caută pe cineva care să te ajute să duci greul nefericirilor*. Nu fi niciodată singur și cu atît mai puțin

¹ Aluzie la fabula lui Esop, *Vulturul și scarabeul*, 4, ed. cit., p. 22.

² Cf. aforismul 38.

la primejdii, căci ar însemna să iei asupra-ți toată povara urii ; unii gîndesc să-și asume întreaga răspundere și nu se-aleg decît cu cleветirea. Astfel vei avea pe cineva care să te disculpe sau să te ajute să duci povara necazului. Nici soarta, nici vulgul nu atacă prea lesne doi inși deodată, și tocmai de-aceea medicul iscusit, deși a greșit tratamentul, nu greșește căutînd pe cineva care, sub pretextul unui consult, să-l ajute să ducă sicriul ; împarte, așadar, cu cineva greul și răul, căci nefericirea de unul singur e de două ori mai greu de îndurat.

259. *Preîntîmpină jignirile și prefă-le în favoruri.* Mai mare iscusință e să le ocolești decît să le răzbuni. E o mare dibăcie să-ți faci confident din cel ce era gata să-ți fie adversar, să preschimbi în adăposturi ale reputației tale pe cei ce ți-o amenințau cu lovituri. De mare folos e știința de-a îndatora : cine umple timpul cu dovezi de recunoștință, i-l răpește ofensei. Și înseamnă a ști să trăiești dacă prefaci în plăcere ceea ce amenința să fie durere. Oferă-ți încrederea chiar și relei-voințe.

260. *Nu fi nici tu cu totul al altuia, nici altcineva al tău*¹. N-o justifică nici rudenia, nici prietenia, nici obligația cea mai strictă, căci e cu totul altceva să-ți dăruiești inima sau voința. Chiar și cea mai strînsă legătură îngăduie o excepție, fără ca legile afecțiunii să fie încălcate prin asta. Prietenul păstrează totdeauna o taină pentru sine, și însuși fiul se ferește uneori de părintele său ; unele lucruri le tănuim unora și le-mpărtășim altora ori dimpotrivă, așa încît te dăruiești sau te refuzi în întregime, după felul oamenilor cu care ai legături.

261. *Nu duce mai departe prostia.* Unii fac o datorie din eroare și, pentru că au început cu o greșeală, a stă-

¹ Cf. aforismul 252.

ruî în ea li se pare statornicie ; în forul lor lăuntric îşi acuză rătăcirea, dar în public şi-o scuză, drept care, dacă la vremea prostiei de început sînt blamaţi ca nesocotiţi, cînd perseverează sînt calificaţi drept proşti. Nici făgăduiala nesăbuită, nici hotărîrea greşită nu nasc obligaţii. Astfel îşi duc unii mai departe prima negliobie şi-şi poartă la vedere mărginirea : vor să fie nesăbuiţi statornici.

262. *A şti să uiţi* : e mai mult noroc decît artă. Lucrurile cele mai vrednice de uitare sînt cele mai amintite. Memoria e nu numai bătărană, lipsind cînd avem mai mare nevoie de ea, ci şi proastă, dînd fuga tocmai cînd nu e cazul : în tot ce pricinuieste necaz e meticuloasă, iar în tot ce-ar putea aduce bucurie este uitucă. Leacul suferinţei e uneori uitarea, dar uităm leacul. E bine, aşadar, s-o deprindem cu obiceiuri cît mai comode, întrucît ea e de ajuns ca să ne aducă fericirea sau iadul. Fac excepţie cei mulţumiţi de sine, căci în starea lor de nevinovăţie îşi savurează fericirea timpă.

263. *Multe lucruri desfătătoare nu trebuie să le stăpîneşti*. Te bucuri mai mult de ele dacă sînt ale altuia decît ale tale ; în prima zi, plăcerea e pentru proprietar, în celelalte, pentru străini. Lucrurile altora sînt gustate cu îndoită plăcere, adică fără teama pagubei şi cu farmecul noutăţii. Lipsa face ca totul să fie mai gustos : pînă şi apa vecinului se-nchipuie nectar. Posesiunea lucrurilor, pe lingă faptul că micşorează desfătarea, sporeşte necazul, dacă le dăm ori nu cu împrumut ; n-aduce alt folos decît că le păstrezi pentru alţii, făcîndu-ţi mai mulţi duşmani decît recunoscători.

264. *Nu avea zile de delăsare*. Soartei îi place să joace feste, bulucind toate prilejurile ca să ia prin surprindere.

Mintea, cumințenia și curajul, ba chiar frumusețea, trebuie să-ți fie totdeauna gata de luptă, altminteri ziua încrederii îți va fi și cea a discreditării ; grija lipsește ori de câte ori este mai de trebuință, căci „nu m-am gîndit“ e pledica pe care ți-o pune pierzania. De obicei, atenția celorlalți recurge la stratagema de a-ți surprinde perfecțiunile într-o clipă de neatenție, pentru ca prețuirea să le supună unui și mai sever examen ; zilele de paradă sînt bine cunoscute, și viclenia le cruță, dar tocmai ziua la care te-ai fi așteptat mai puțin și-o alege pentru cercarea calităților.

265. *A ști să-ți pui subalternii în încurcături.* O dificultate ivită la timp i-a făcut pe mulți oameni persoane, după cum teama de înec ne scoate înotători. Mulți și-au descoperit astfel curajul și chiar știința, care altminteri le-ar fi rămas îngropate în sfiiciunea lor dacă nu li s-ar fi arătat ocazia. Primejdiile sînt prilejuri de reputație, iar omul nobil, în situații critice pentru onoare, făptuiește cît o mie. Catolica regină Isabela a cunoscut în chip eminent această lecție a punerii în încurcătură, ca și pe toate celelalte, și tocmai acestei încrederi politice îi datorează Marele Căpitan renumele și mulți alții faima lor eternă : a făcut oameni de seamă cu această subtilitate.

266. *Nu fi rău de prea bun.* Așa este cel ce nu se supără niciodată ; nesimțitorii sînt departe de a fi cu adevărat persoane. Nu provine totdeauna din insensibilitate, ci din incapacitate. Un simțămînt la momentul potrivit e un act de personalitate. Păsările nu întîrzie a-și bate joc de nălucirile sperietorilor. Alternarea acruului cu dulcele e o dovadă de bun-gust : dulceața este pentru copii și proști. Mare nenorocire să cazi de prea bun într-o atare nesimțire.

267. *Cuvinte de mătase*¹, cu blîndețe de caracter. Săgețile străpung trupul, dar vorbele rele sufletul. O pastilă bună parfumează gura plăcut ; mare subtilitate a vieții e știința de a vinde aer. Aproape totul se plătește cu vorbe, și vorbele sînt de ajuns ca să descurce și imposibilul ; în aer faci negoț cu aer, și vîntul din cuvîntul unui suveran însufletește nespus. Umblă mereu cu gura plină de zahăr spre a-ți îndulci vorbele, încît să le pară gustoase și dușmanilor. Mijlocul fără pereche de-a fi agreabil e să fii amabil.

268. *Cumintele facă la început ceea ce prostul face la sfîrșit*. Și unul și altul fac același lucru ; se deosebesc numai ca timp, primul la vreme, celălalt cînd i-a trecut vremea. Cine și-a îmbrăcat de la început mintea pe dos umblă și mai departe tot așa ; poartă în picioare ceea ce trebuia să-și fi pus în cap, face stînga din dreapta și e la fel de anapoda în toată purtarea sa ; o singură cădere e bună : pe gînduri, la timp. Fac de nevoie ceea ce ar fi putut face de voie. Dar înțeleptul vede numaidecît ce trebuie făcut devreme sau tîrziu și îndeplinește totul cu plăcere și bună reputație.

269. *Profită de nouitatea ta* : căci atîta vreme cît ești nou vei fi prețuit. Nouitatea place pretutindeni, prin varietate ; gustul se improspătează, și o mediocritate nou-nouță găsește mai multă prețuire decît un miracol obișnuit. Calitățile eminente se tocesc și cu timpul îmbătrî-

¹ Expresie frecvent utilizată de Gracián (*Criticónul*, I, 11, și II, 10), provenind din Plutarh, de unde ar fi împrumutat-o, după A. Coster, prin intermediul lui Nicolas Faret (*L'Honneste homme*, 1630, trad. spaniolă 1634). După E. Correa Calderón (*Oráculo manual*, Anaya, 1969, p. 233), intermediarul cel mai plauzibil ar fi aragonezul Juan Vitrián, traducător (1643) al *Memoriilor* lui Philippe de Commynes : „Verba byssina, dijo Plutarco, palabras de seda“ (I, 26).

nesc. Ia seama însă că această glorie a noutății va dăinui puțin : după patru zile nimeni n-o va mai respecta. Învață deci să profiți de aceste trufandale ale prețuirii și scoate în fuga bunei primiri tot ce se poate spera ; căci dacă trece căldura noutății, pasiunea se va răci, iar plăcerea noului se va schimba în plictiseala obișnuitului. Și fii încredințat că toate și-au avut vremea lor și le-a trecut.

270. *Nu osîndi tu singur ceea ce place multora.* E ceva bun de vreme ce-i mulțumește pe-ațiția și cu toate că nu-i explicabil, e savurat. Singularitatea e totdeauna odioasă, ba chiar, cînd e greșită, ridicolă ; va discredita nu atît obiectul cit opinia neîntemeiată despre el : ai să rămii singur cu prostul tău gust. Dacă nu știi să discerzi ceea ce-i bun, ascunde-ți mărginirea și nu osîndi cu hurta, căci prostul gust izvorăște mai totdeauna din ignoranță. Ceea ce spun toți este sau va să fie.

271. *Cine știe puțin mulțumească-se cu ce e mai sigur în orice îndeletnicire :* căci deși nu va fi luat drept subtil, va trece drept temeinic. Știutorul se poate avînta și lucra după gîndul său, dar a ști puțin și a risca înseamnă prăbușire de bună voie. Ține totdeauna dreapta, căci n-are cum lipsi trăinicia. La știință puțină, drum regal ; și, după toate regulile, atît ale științei cit și ale neștiinței, siguranța e mai cuminte decît singularitatea.

272. *Vinde lucrurile la prețul curteniei :* căci îndatorezi mai mult. Cererea interesatului nu va egala nici-odată dărnicia generosului îndatorat. Curtenia nu dă, ci obligă, iar noblețea e cea mai mare îndatorare. Nimic nu e mai scump pentru omul de bine decît lucrul ce-i este dăruit ; astfel i-l vinzi de două ori și la două prețuri : al valorii și al politeței. E drept că pentru ticălos noblețea

este o adevărată păsărească, deoarece nu pricepe termenii bunilor termeni.

273. *Înțelegerea firilor cu care ai de-a face* : ca să cunoști țelurile. Cunoscînd bine cauza, cunoști efectul, mai întîi în ea, pe urmă în motivul ei. Melancolicul prezice totdeauna nenorociri, iar birfitorul culpe ; nu li se-arată decît ce-i mai rău și, nedeslușind binele prezent, vestesc răul posibil. Pătimașul vorbește totdeauna un limbaj diferit de ceea ce sînt lucrurile : dă glas pasiunii, nu rațiunii. Și fiecare, după înclinare sau toană, și toți tare departe de adevăr. Învață să descifrezi chipul și să silabisești sufletul după semne ; află că cine rîde mereu n-are cap, iar cine nu rîde niciodată e calp ; ferește-te de iscoditor, ca de un ușuratic sau ca de un circotaș ; așteaptă-te la puțin bine de la cei rău făcuți, căci obișnuiesc a se răzbuna pe natură și la fel de puțin cît i-a cînstit ea pe ei, o cînstesc și ei pe ea. Prostia obișnuiește a fi tot atîta cită e frumusețea.

274. *Cultivă-ți atracția* : căci e o vrajă politicește politicoasă. Curtenitorul cirlig slujească mai mult la atragerea voinței decît a priințelor, sau la toate ; meritele nu-s de-ajuns dacă nu sînt puse în valoare de plăcut, întrucît el este acela care asigură dreptul la elogiere, cel mai practic instrument al suveranității. Căderea în picioare ține de noroc, dar trebuie ajutată de meșteșug, căci unde e o natură bogată, artificiiu prinde și mai bine. De aici își trage obirșia iubirea adîncă, prin care se dobîndește simpatia universală.

275. *În rînd cu lumea, dar nu necuviincios*. Nu fi mereu grav și mahmur : e lăstar de politețe. Trebuie să renunți un pic la etichetă ca să cîștigi afecțiunea obștească. Poți pași uneori și pe urmele celor mulți, dar fără necuviință, întrucît cine trece drept prost în public nu va trece

drept cuminte în taină. Mai mult pierzi într-o zi de praznic decît ai agonisit prin seriozitatea de-o viață. Dar nu fi totdeauna o excepție : dacă ești singular înseamnă că-i osindești pe ceilalți ; necum nu face nazuri : lasă-le sexului lor ; chiar și bigoții sînt ridicoli. Cel mai potrivit pentru un bărbat e să pară ceea ce e, căci femeia poate afecta bărbăția, nu însă și dimpotrivă.

276. *A ști să-ți înnoiești firea cu ajutorul naturii și-al artei.* Se zice că din șapte-n șapte ani ne schimbăm caracterul : fie spre îmbunătățirea și înnobilarea gustului. După primii șapte ani vine rațiunea ; sosește apoi, la fiecă răstimp, cîte o nouă desăvîrșire. Ia seama la această schimbare naturală ca s-o ajuți, nădăjduind și-n îmbunătățirea celorlalte. Așa se face că mulți și-au schimbat comportarea fie odată cu starea, fie cu slujba, iar uneori nu se observă pînă cînd nu sare-n ochi excesul prefacerii. La douăzeci de ani vei fi păun ; la treizeci, leu ; la patruzeci, cămilă ; la cincizeci, șarpe ; la șaizeci, ciîne ; la șaptezeci, maimuță, iar la optzeci, nimic.

277. *Bărbat cu știința ostentației.* E strălucirea înzestrărilor ; e o vreme pentru fiecare : folosește-o, căci nu fiecare zi va fi o zi de triumf. Sînt inși magnifici, la care puținul strălucește mult, iar multul stîrnește chiar admirație ; cînd ostentația se unește cu excelarea, pare de-a dreptul un miracol. Sînt nații ostentative, cea spaniolă cu deosebire. Lumina a fost strălucirea neașteptată a-ntregii creații. Ostentația împlinește multe, înlocuiește multe și dă tuturor o a doua viață, mai ales cînd chezașă îi stă și realitatea. Cerul, care hărăzește desăvîrșirile, prevede și ostentația, fiindcă oricare dintre ele, de una singură, ar fi silită. E nevoie de artă în ostentare : pînă și cea mai excelentă însușire atîrnă de împrejurări și nu e totdeauna binevenită ; ostentația sfîrșește rău cînd n-are vreme cu prilej. Nici un alt dar nu impune mai puțină

afectare, și pierde totdeauna într-o asemenea restrîște, fiindcă e foarte aproape de trufie, iar aceasta de dispreț. Trebuie să fie foarte cumpătată spre a nu deveni vulgară, iar în ochii oamenilor cuminți, excesul ei este aproape discreditat. E uneori mai mult o elocință mută, pricepere de-a arăta desăvîrșirea cu nepăsare ; căci ascunderea înțeleaptă e cea mai lăudabilă paradă, deoarece însăși lipsa stîrnește în chipul cel mai viu curiozitatea. Mare dibăcie din partea-i să nu dezvăluiească întreaga perfecțiune dintr-o dată, ci doar să o fileze și s-o lumineze treptat ; așa încît un dar să fie nadă altuia mai mare, iar aplauzele pentru cel dintîi, așteptare proaspătă a celorlalte.

278. *Evită semnul peste tot* : căci, purtîndu-l, înseși darurile vor deveni cusururi. Aceasta provine din particularitate, care a fost totdeauna criticată ; omul ciudat rămîne izolat. Chiar și frumusețea, dacă întrece măsura, înseamnă discredit ; fiind prea bătătoare la ochi, jignește, și cu atît mai mult o fac particularitățile compromise. Dar pînă și prin vicii vor unii să fie cunoscuți, căutînd nou-tatea în ticăloșie, spre a dobîndi o faimă atît de infamă. Pînă și-n inteligență prisosul degenerază în pălăvrăgeală.

279. *Nu zice nimic cînd cineva te contrazice*. Trebuie să deosebim împrejurările cînd contrazicerea purcede din vicleșug sau din grosolănie ; nu-i totdeauna încăpăținare, uneori e șiretenie. Veghează, așadar, să nu cazi în aceasta din urmă și să nu decazi din pricina celeilalte. Nici o grijă nu-i mai potrivită ca împotriva iscoadelor ; iar pentru șperaclul cugetelor nu-i mai bun contratertip decît să-nuci pe dinăuntru cu cheia precauției.

280. *Om Jeal*. S-au isprăvit căile bunei-credințe, îndatoririle sînt date astăzi uitării, bunele raporturi sînt rare : la cel mai bun serviciu, cea mai proastă răsplată,

după obiceiul acum al lumii întregi. Sint nații predispuse la rău : la unele e pururi de temut trădarea, la altele, nestatornicia, iar la altele, înșelăciunea. Relele raporturi dintre ceilalți slujească, așadar, nu ca pildă de urmat, ci ca îndemn la prevedere ; primejdia e ca integritatea să nu fie zdruncinată la vederea unei căi mîrșave. Dar omul leal nu uită niciodată cine este el cînd vede ce sint ceilalți.

281. *Aprobarea oamenilor inteligenți.* Mai prețios e da-ul căldicel al unui bărbat excepțional decît toate aplauzele mulțimii, fiindcă rigiilele de urluială¹ nu însuflețesc. Înțelepții dau glas înțelegerii și astfel lauda lor naște o mulțumire nepieritoare. Chibzuitul Antigonos și-a redus întregul teatru al faimei lui la Zenon², iar Platon îl numea pe Aristotel întreaga sa școală³. Unii se-ngrijesc numai să-și umple stomacul, fie și cu bracuri vulgare. Chiar și suveranii au nevoie de scriitori, temîndu-se mai tare de penele lor decît femeile urite de peneluri.

282. *Folosește-te de absență* : ca să te faci fie respectat, fie prețuit. Dacă prezența micșorează faima, absența

¹ În original *arista* (țeană, prelungirea ascuțită, țepoasă, la spicele cerealelor). După Romera-Navarro și Correa Calderón, Gracián se gîndește la pîinea făcută din făină prost cernută, amestecată cu țepi și tărîțe, așa cum o mînceau țărani de pe atunci, drept care „*regüeldos de aristas*” ar echivala cu „rīgieli de țărani”. Traducerea pe care o propunem potențează tocmai aceste implicații ale textului, oferind și posibilitatea unui calambur (urluială, urlă).

² E vorba de Antigonos Gonatas (c. 320—239 î.e.n.), regele Macedoniei, și de filozoful Zenon din Cition, fondatorul școlii stoiciene, pe care cel dintîi îl prețuia și admira, regretîndu-i moartea pentru că pierduse „cel mai mare spectacol”. Vezi Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, VII, 6—9, 13—15, ed. cit., pp. 331—332 și 333.

³ „Favorinus relatează undeva că, la citirea dialogului *Despre suflet*, numai Aristotel a rămas pînă la sfîrșit : toți ceilalți auditori s-au ridicat și au plecat” (Diogenes Laertios, *op. cit.*, III, 37, ed. cit., p. 213).

o sporește ; cel care, absent, a fost crezut leu, prezent a devenit un plod ridicol al munților ¹. Înzeestrările își pierd strălucirea de prea multă purtare, pentru că mai degrabă se vede coaja din exterior decît miezul bogat al cugetului. Închipuirea bate mai departe ca vîzul, iar amăgirea, care intră de obicei prin urechi, iese prin ochi. Cel ce se păstrează în centrul renumelui său își păstrează reputația, căci și fenixul se folosește de sihăstrie pentru considerație și de dor pentru prețuire.

283. *Om inventiv cu socotință*. Învederează belșug de minte, dar ce s-ar face oare fără grăuntele de nebbie ? Inventivitatea e partea minților ingenioase ; alegerea bună — a înțelepților. E și un har, și încă foarte rar, pentru că știința bunei alegeri mulți și-au însușit-o ; buna inventivitate, puțini, și numai cei dinții în excelare și-n timp. Noutatea e măgulitoare și, dacă e fericită, innobilează îndoit binele. În probleme de judecată e primejdioasă ca paradox ; în probleme de ingeniozitate, lăudabilă ; iar dacă izbîndește și-ntr-un fel și-n altul, e vrednică de aplauze.

284. *Nu fi nepoftit* : și nu vei fi disprețuit. Respectă-te dacă vrei să fii respectat. Fii mai curînd zgîrcit decît risipitor cu persoana ta ; fă-te dorit și vei fi bine primit ; nu veni decît chemat și nu te duce decît trimis. Cine se avîntă de capul lui, dacă sfîrșește prost, își atrage asupra-i toată ura, iar dacă izbutește, nu are parte de recunoștință. Nepoftitul e ținta disprețului și, tocmai din pricină că se viră cu nerușinare, e scos din joc cu rușine.

¹Aluzie la versul lui Horațiu : *Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus* (în trad. lui I. Marinescu : „Munți cînd s-or screne-n dureri, se va naște ridicol un șoarec“, *Artă poetică*, 139). Cf. și Fedru, *Fabule*, IV, 21.

285. *Nu pieri de nenorocirea altuia.* Cunoaște-l pe cel ce stă în mocirlă și ia seama că te va chema ca să se mîngîie cu răul comun. Oamenii ca el caută pe cîte cineva pentru a-i ajuta să-și îndure nenorocirea, iar cei care la bine îți întorceau spatele, acum îți întind mîna. E nevoie de multă precauție cu cei gata să se înece, spre a le putea veni în ajutor fără primejdie.

286. *Nu te îndatora cu totul și tuturor :* căci ar însemna să devii sclav obștesc. Unii s-au născut mai norocoși decît alții : cei dinții pentru a face binele, iar aceștia pentru a-l primi. Mai prețioasă e libertatea decît ploconul, fiindcă o poți pierde. E de preferat să depindă mulți de tine decît să depinzi tu de unul singur. Domnia nu are alt folos decît puțința de-a face și mai mult bine. Mai ales, nu lua drept hatîr obligația pe care ți-o asumi, deși cel mai adesea o va mijloci viclenia celorlalți, ca să te acapareze-

287. *Nu acționa niciodată stăpînit de patimi :* vei da greș în toate. Nu lucra singur dacă nu ești sigur de tine, căci patima surghiunește totdeauna rațiunea ; fă loc atunci unui mijlocitor prudent, căci așa va fi, dacă e nepătimas : spectatorii văd totdeauna mai mult decît jucătorii, deoarece nu sînt robiți patimii. De cum se simte tulburată, cumințenia să sune retragerea, pentru ca singele să nu apuce a-i clocoti, căci altminteri toate le va face cu sălbăticie și-n scurt timp ar da hrană multor zile de rușinare pentru sine și de clevetire pentru ceilalți.

288. *Trăiește după împrejurări.* Cîrmuirea, cugetarea, toate trebuie să fie potrivite vremii. Voiește cînd poți, căci timpul și anotimpul nu așteaptă pe nimeni. Nu te călăuzi în viață după principii generale, dacă nu sînt în folosul virtuții, nici nu impune legi neclintite voinței, deoa-

rece miine vei fi silit să bei din apa pe care azi o disprețuiești. Neobrăzarea unora e atît de paradoxală, încît pretind ca toate circumstanțele reușitei să asculte de mania lor, iar nu dimpotrivă. Înțeleptul știe însă că nordul prudenței e comportarea după împlurări.

289. *Cel mai rău stigmat pentru un om* : a da dovadă că este om ; ceilalți încetează a-l mai considera divin din ziua cînd văd că e preaomenesc. Ușurătatea e cea mai mare stavilă a reputației. După cum bărbatul rezervat e socotit mai mult decît om, tot așa cel ușuratic, mai puțin. Nu e viciu care să discrediteze mai rău, fiindcă ușurătatea e tot ce poate fi mai potrivit seriozității ; omul ușuratic nu poate fi miezos, mai ales la bătrînețe, cînd vîrsta îl obligă la cuminenie. Și cu toate că stigmatul acesta e atît de răspîndit, nu e mai puțin înconjurat de un mare discredit.

290. *E¹ o fericire să îmbini stima cu afecțiunea* : pentru a fi respectat, nu fi prea iubit. Dragostea e mai îndrăzneată decît ura ; afecțiunea și venerația nu fac casă bună. Totuși nu trebuie să fii nici prea temut, nici prea iubit. Dragostea aduce familiaritatea și pe măsură ce intră aceasta, iese considerația. Fii iubit mai degrabă admirativ decît afectiv : iată dragostea cea mai potrivită unor adevărate persoane.

291. *A ști să examinezi*. Atenția judiciosului să rivalizeze cu reținerea precautului ; e nevoie de multă judecată ca s-o măsoari pe-a celorlalți. E de mai mare însem-

¹ Studiind unicul exemplar păstrat din ediția princeps a *Oraacolului*, Romera-Navarro observă că la începutul epigrafului acestui aforism este o pată de cerneală, pe care o interpretează ca posibilă corectură de ultimă oră făcută pe fiecare exemplar și aco-perind cuvîntul No (Nu) : „Dacă citim cu atenție aforismul“, spune el, „vom vedea că se adaptează bine propoziției *No es felicidad...* etc.“ (ed. cit., p. 565).

nătate să cunoști firile și însușirile persoanelor decît cele ale ierburilor și pietrelor. Aceasta e una dintre cele mai subtile lucrări ale vieții ; metalele se cunosc după sunet și persoanele după vorbire. Dovada integrității o fac vorbele, dar și mai mult faptele. Aici e nevoie de pătrunderea neobișnuită, de observația profundă, de subtila circumspecție și de critica judicioasă.

292. *Calitățile personale învingă datoriile slujbei* : nu dimpotrivă. Oricît de înalt ar fi postul, persoana trebuie să arate că e și mai înaltă. O capacitate cu adîncuri se amplifică neconținut și strălucește tot mai mult în slujbe. Lesne e umplută însă o inimă strîmtă și-n cele din urmă plesnește sub datorie și vază. Marele August se mîndrea că e mai mare om decît împărat¹. Aici, de mare ajutor e înălțimea sufletească, de folos fiind și cumintea încredere în sine.

293. *Despre maturitate*. Strălucește în exterior, dar și mai mult în moravuri. Greutatea materială dă preț auru-lui, și cea morală persoanei : e onoarea înzestrărilor, născînd venerație. Portul omului este fațada sufletului. Nu e prostie înceată în mișcări, cum ar vrea ușurătatea, ci autoritate foarte liniștită : vorbește în sentințe, lucrează cu izbîndiri. Presupune un bărbat deplin, înzestrat deopotrivă cu personalitate și maturitate ; încetînd a mai fi copil, începe a fi grav și impunător.

294. *Moderează-ți pūrerea*. Fiecare cugetă după propriul interes și are belșug de argumente în reprezenta-

¹ Afirmația lui Gracián este — după Romera-Navarro (*Oráculo*, p. 569) — concluzia la care ajunge autorul după lectura cărții lui Velleius Paterculus (c. 19 î.e.n. — după 30 e.n.), *Historae Romanae*, și mai exact a secțiunii unde însuși împăratul își expune faptele vieții sale publice într-un mod extrem de simplu și lipsit de orice comentarii (*Res gestae divi Augusti*).

rea lor. La mai toți, judecata se retrage în fața sentimentului. Cînd se-ntîmplă să se înfrunte doi inși de pe poziții contradictorii, fiecare crede că rațiunea e de partea lui ; dar ea, fidelă sieși, nu poate fi cu două fețe. Înțeleptul procedează cu grijă într-o situație atît de gîngășă, iar îndoiala sa va primi calificarea purtării celorlalți. Să se pună uneori și-n locul părții opuse ; să cerceteze motivele adversarului. Astfel, nu-l va osîndi nici pe el, nici nu se va justifica pe sine însuși cu atîta orbire.

295. *Fă treabă, nu te afla în treabă.* Inșii cei mai puțin îndreptățiți își dau totdeauna aere de oameni foarte ocupați. Fac un mister din orice, în chipul cel mai răsuflat cu putință, cameleoni ai aplauzelor, dîndu-le tuturor prilejuri de rîs pe săturate. Trufia a fost totdeauna supărătoare ; aici e de-a dreptul ridicolă : furnicile onoarei cerșesc isprăvi. Arată-ți cel mai puțin calitățile cele mai mari ; mulțumește-te să faci și lasă-i pe ceilalți s-o spună. Dăruiește-ți isprăvile, nu le vinde ; nu închiria pene de aur ca să scrie noroi, spre îngreșarea cumînteniei. Năzuiește mai degrabă să fii decît să pari eroc.

296. *Bărbat cu înzestrări, și încă maiestuoase.* Cele superioare îi făuresc pe bărbații superiori ; una singură face cît o liotă mediocră. Aceluia ¹ îi plăcea ca toate lucrurile sale, pînă și sculele de rînd, să fie magnifice : cu atît mai mult se va strădui marele bărbat ca înzestrările cugetului să-i fie pe măsură. În Dumnezeu totul e nesfîrșit, totul nemăsurat ; la fel într-un erou, totul cată să fie mare și maiestuos, astfel încît toate faptele și chiar vorbele să-i fie drapate într-o sublimă, suprafirească măreție.

¹ După Romera-Navarro (*Oráculo*, p. 577), e vorba de regele Filip al II-lea.

297. *Fă totul ca și sub ochii lumii*¹. Bărbatul care-și vede de vază e cel ce vede că e văzut sau că va fi văzut de ceilalți. Știe că pereții au urechi și că mîrșăvia moare să răzbată. Chiar cînd e singur, lucrează ca și sub ochii întregii lumi, deoarece știe că totul are să se știe ; îi privește de pe acum ca pe niște martori pe cei care tot vor fi mai apoi prin știre. Cine dorește să fie văzut de toată lumea nu se teme că din casele învecinate poți privi ne-stingherit într-a lui.

298. *Trei lucruri fac un prodigiu* : și sînt cel mai mare dar al munificenței dumnezeiești : minte fecundă, judecată profundă și gust subtil ieșit în undă². Mare folos e buna concepție, dar și mai mare buna cugetare, înțelegerea binelui. Mintea nu trebuie să stea în șira spinării, căci ar fi mai degrabă trudnică decît ascuțită ; a gîndi bine e rodul firii raționale. La douăzeci de ani domnește voința, la treizeci mintea, la patruzeci judecata. Sînt inteligențe ce răspîndesc lumină, ca ochii linxului, și-n cea mai deasă întunecime cugetă mai spornic ; altele sînt ale prilejului, nimerind totdeauna împrejurarea cea mai favorabilă ; au parte de mult și de bine ; preafericită rodnicie. Dar un bun gust dă gust întregii vieți.

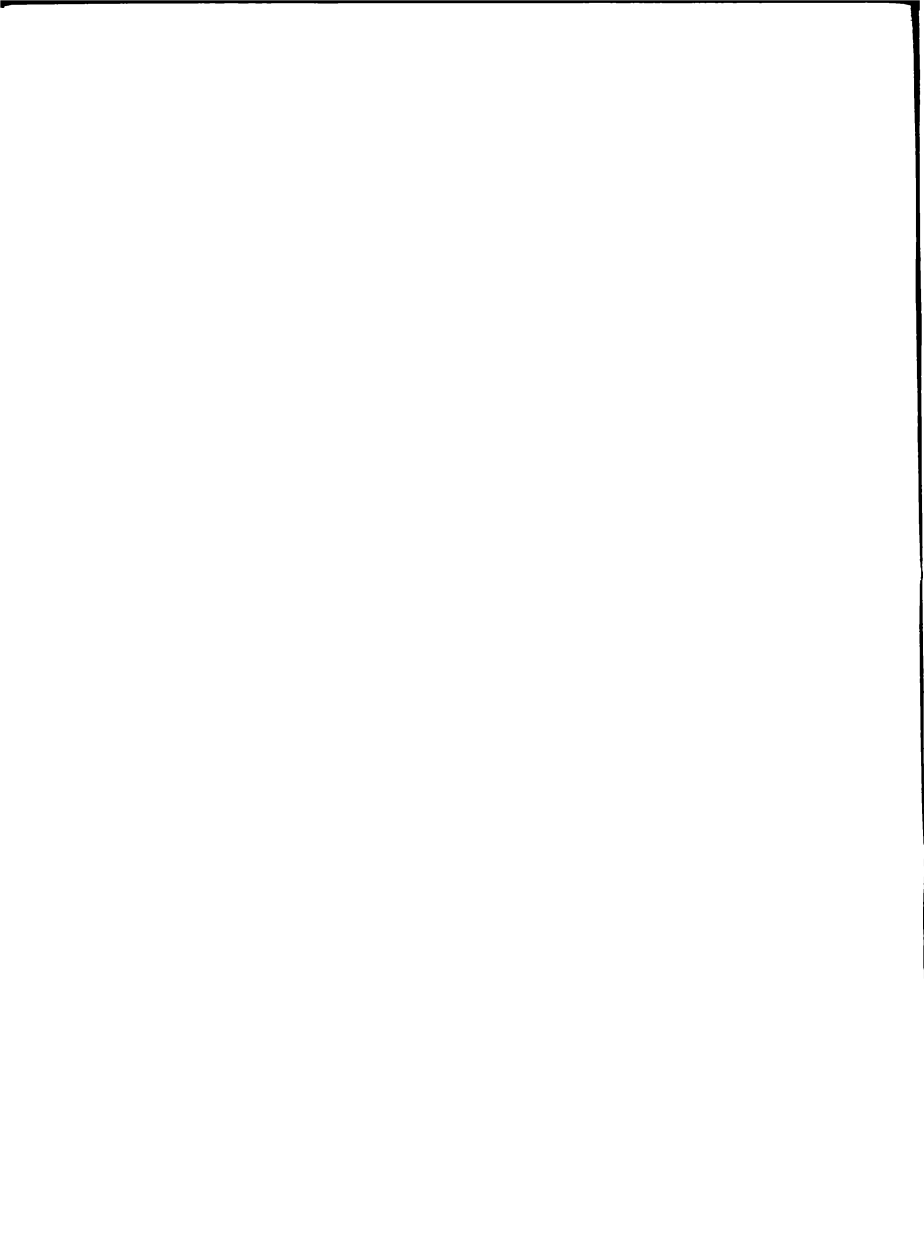
299. *Lasă foamea nepotolită*. Oprește-te la buze chiar cu nectarul. Dorința e măsura prețuirii ; e o stratagemă de bun gust ca pînă și setea trupească s-o astîmperi un pic, dar nu s-o stingi de tot : bunul, de-i puțin, de două ori bun. Scăderea e simțitoare a doua oară. Îmbuibările cu plăcere sînt primejdioase, căci aruncă în discredit și cea mai nemuritoare desăvîrșire. Regulă fără pereche pentru a plăcea : să prinzi o poftă trezită de foamea cu

¹ Precept foarte prețuit de Seneca și atribuit de acesta lui Epicur : „Poartă-te așa ca și cum Epicur ar vedea toate faptele tale“ (*Scrisori către Luciliu*, XXV, ed. cit., p. 60).

² Exemplu de consonanță caracteristică retoricii baroce.

care ai lăsat-o. Dacă trebuie s-o provoci, fă-o mai degrabă prin nerăbdarea dorinței decît prin sațul îndestulării ; bucură îndoit fericirea cîștigată cu trudă.

300. *Intr-un cuvînt, sfînt, căci prin aceasta spui totul.* Virtutea e lanțul tuturor desăvîrșirilor, centru al beatitudinilor ; ea îl face pe om prudent, atent, pătrunzător, cuminte, înțelept, viteaz, stăpînit, integru, fericit, vrednic de aplauze, adevărat și universal erou. Trei s-uri te fac fericit : sfînt, sănătos și sapient. Virtutea e soarele lumii celei mici, drept emisferă avînd conștiința curată ; e atît de frumoasă, încît își atrage bunăvoința lui Dumnezeu și-a oamenilor. Nu e nimeni mai vrednic de iubire ca virtutea, și de ură ca viciul. Virtutea e un lucru aievea, res-tul, scorniri. Măsura capacității și-a măreției trebuie să fie virtutea, nu norocul : doar ea își este sieși de ajuns. Pe om, viu, îl face iubit, iar mort, pomenit.

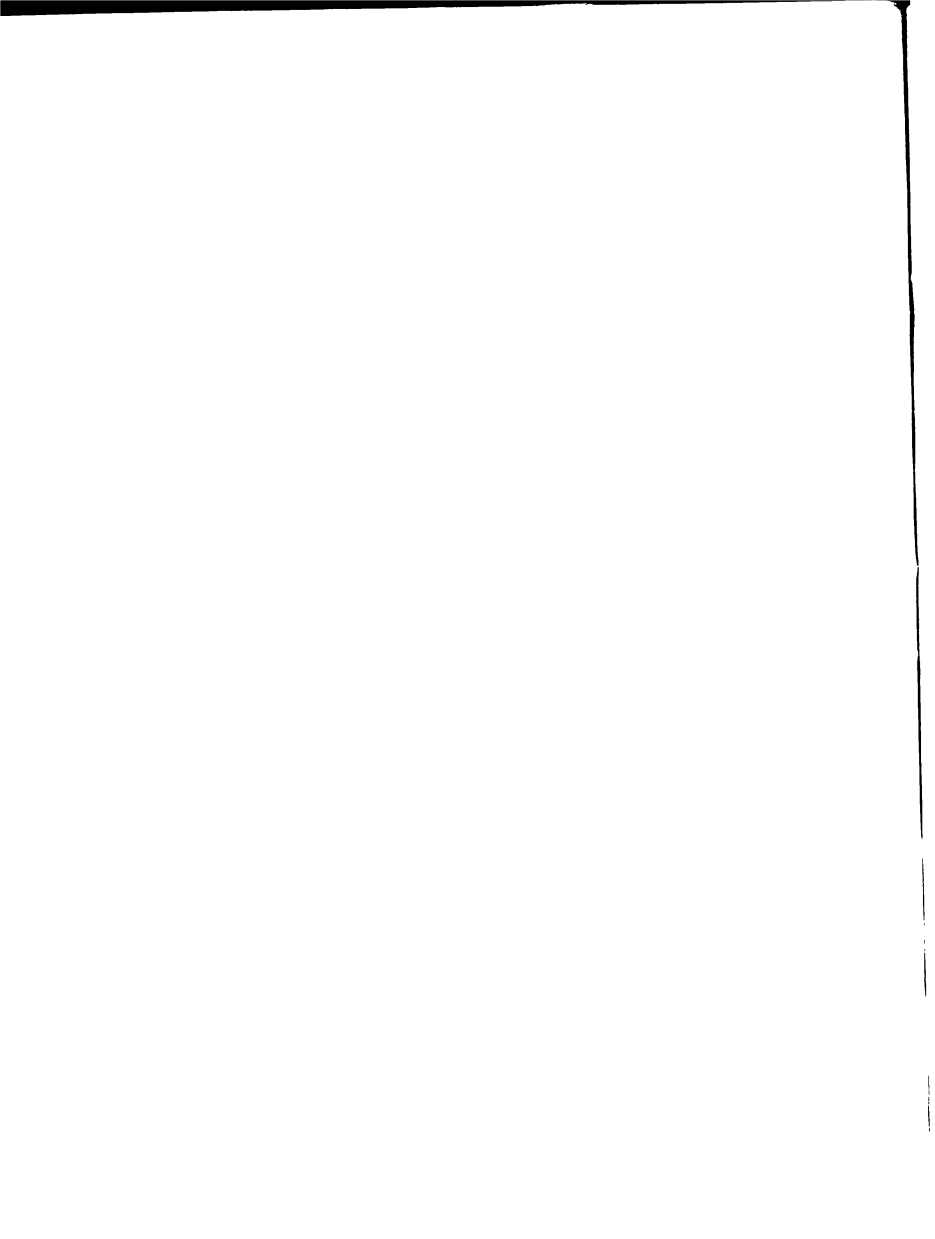

CRITICONUL ¹

PARTEA ÎNȚI

ÎN PRIMĂVARA COPILĂRIEI ȘI-N VARA TINEREȚII

¹ În original, *El Criticón*, termen care, în accepție curentă, înseamnă „cîrcotașul”, „omul care caută nod în papură”. După Romera-Navarro (*El Criticón*, I, p. 97, n. 19), cuvîntul e la origine un augmentativ creat de Gracián însuși de la *crítico*, fără a-i acorda însă semnificația peiorativă sau ironică de azi, ci pe aceea de „carte a criticilor”, prin analogie cu *Satyricon*-ul lui Petronius (titlul acesta fiind un genitiv plural al lui *satiricus*, echivalabil oarecum prin „cartea satirelor”, sens pe care i-l atribuie și John Barclay în al său *Satyricon*; vezi mai jos, p. 127, n. 2)

LUI DON PABLO DE PARADA¹

Cavaler al lui Hristos, general al artileriei și guvernator al Tortosei

Dacă pana mi-ar fi la fel de bine tăiată pe cît de tăioasă a spada domniei-voastre, rivna de a vă obține oblăduirea încă mi-ar mai putea fi iertată, dar întrucît nu poate năzui atît de sus, vă cere doar o nespus de vitează ocrotire. Curajul s-a născut odată cu domnia-voastră în patria voastră, Lisabona, a crescut în Brazilia printre isprăvi vrednice de aplauze și a tronat în Catalonia printre victorii vestite. Domnia-voastră l-ați respins pe bravul mareșal de la Mothe² în asalturile de la Tarragona asupra postului San Francisco, pe care domnia-voastră, cu regimentul și curajul vostru, l-ați apărât atît de vitejește. L-ați făcut apoi să se retragă pe invicibilul conte de Harcourt³, scoțindu-l din tranșeele de lingă Lérida, atacînd cu regimentul vostru de gardă fortul Real, pe care l-ați ocupat și apărât în pofida neîncrederii generale. Și aș putea cita numeroase alte fapte de arme, recomandate

¹ Pablo de Parada, cavaler portughez, foarte apreciat de Gracián, care-l considera ca pe „noul Cid”. Au luat parte împreună la lupta pentru despresurarea Léricei, în 1646.

² Philippe, conte de la Mothe-Houdancourt, vicerege al Cataloniei din 1644 (în spaniolă: el Mariscal de la Mota).

³ Henri de Lorraine, conte de Harcourt (în spaniolă: conde de Hanchurt), vicerege al Cataloniei independente din 1644, sub protecția franceză.

în primul rînd de chibzuința militară a domniei-voastre și săvîrșite apoi de marele vostru curaj. Norocul, emul al domniei-voastre, v-a stat alături, pentru că, în calitatea voastră de amiral al flotei¹, să vă călăuzească pînă în Spania cu atîta îmbelșugare și bogăție. Și aici a fost obirșia acelei sfade dintre marii miniștri, și anume dacă domnia-voastră sînteți mai bun pentru armatele maritime ori pentru cele de uscat, eminent fiind în toate. Pentru ca afecțiunea prietenească să nu arunce nici o umbră de îndoială asupra acestor adevăruri, deși atît de notorii, aș vrea să vorbesc prin gura unui dușman, dar nu vă găsesc nici unul. Afară doar de unul singur care, vrînd să-și ascundă obligațiile, a căutat să apară într-o asemenea postură, dar fără succes. Căci el însuși zicea, lucru de mare însemnătate, că ar fi vrut să spună ceva de rău despre acest bărbat și n-a găsit ce anume. Dar ceea ce eu însumi elogiez cel mai mult este că domnia-voastră, ca un adversar atît de neîmpăcat al minciunii, v-ați cîștigat cea mai înaltă prețuire a veacului nostru. Cerul să o sporească.

Vă sărută minile atotdevotatul domniei-voastre,

LORENZO GRACIAN²

¹ Flota era denumirea generică a flotei care aducea aurul din Indii.

² Pseudonim folosit în ed. din 1658, pe cînd cea din 1651 apare semnată Garcíá de Marlonés.

CITITORULUI

Cursul vieții tale într-un discurs, această filozofie aulică ți-o înfățișez astăzi, cititorule judicios, nu răutăcios, și măcar că titlul va fi și început să stîrnească încruntări, nădăjduiesc că orice om priceput se va face că nu pricepe și nu se va simți cu musca pe căciulă. M-am străduit să îmbin uscăciunea filozofiei cu divertismentul invenției, pișcătura satirei cu dulceața povestirii, oricît ar condamna-o neînduplecatul Gracián ca jucărie a ticluirii în mai mult subtila decît utila Artă a minții. De la fiecare dintre autorii de nobil geniu am avut grijă să imit ceea ce mi-a plăcut întotdeauna: alegoriile lui Homer, ficțiunile lui Esop, miezul de doctrină al lui Seneca, discernămîntul lui Lucian, descrierile lui Apuleius, pildele morale ale lui Plutarh, intriga lui Heliodor, gradația lui Ariosto criticele lui Boccacini¹ și causticitățile lui Barclay². De voi

¹ Traiano Boccalini (1556—1613), scriitor italian, autor al unei lucrări satirice despre literatura, moravurile și politica veacului, *Ragguali di Parnasso* (Noutăți din Parnas, 1612), la care se referă și Gracián.

² John Barclay (1582—1621), scriitor englez, cunoscut mai ales ca autor a două romane satirice în latinește: *Euphormionis Satyricon* (1603), contra iezuiților, și *Argenis* (1621), roman politico-alegoric, care prezintă un tablou al curților europene. Adversar al dominației spaniole în Italia.

izbuti, măcar în gînd, vei judeca tu însuși. Încep cu frumoasa Natură, trec la Arta desăvîrșită și sfîrșesc cu foloșitoarea Moralitate. Am împărțit opul în două părți¹, terțip pentru a netezi drumul dificultății, lăsînd totdeauna gustul stîrnit, niciodată îmbuibat ; dacă această dintîi parte îți va plăcea, ți-o voi oferi și pe cea de-a doua, încă de pe acum desenată, colorată, nu însă retușată, și cu atît mai critică pe cît sînt mai judicioase cele două vîrste despre care se filozofează într-însa.

¹ Conform planului inițial, extins apoi la cele trei părți pe care le cunoaștem.

CRITICA 1

**Naufragiat, Critilo se întâlnește cu Andrenio,
care-i dă în chip uimitor deslușiri despre sine**

De mult se prosternaseră amîndouă lumile la picioarele universalului monarh, catolicul Filip¹; de mult coroana lui regală întruchipa crugul cel mai mare pe care se rotește soarele printr-o emisferă și prin cealaltă, cerc strălucitor, în al cărui centru cristalin zace încrustată o mică insulă, mărgăritar al mării sau smaragd al pămîntului. I-a dat nume augusta împărăteasă, ca la rîndul ei să împărățească peste insule, coroană a oceanului. Slujește, așadar, insula Sfintei Elena, drept escală de la o lume la cealaltă, ca popas umblătoarei Europe, și totdeauna a fost han deschis, întreținut de divina clemență prevăzătoare, la mijloc de mări nețarmurite, pentru catolicele flote din Răsărit.

Aici, luptîndu-se cu valurile, împotrivîndu-se vînturilor și mai cu seamă restriștilor ursitei sale, abia purtat de-o scîndură, implora liman un naufragiat, monstru al naturii și-al soartei, lebădă și prin timpuria căruntețe, dar și mai mult prin cînt, astfel strigînd între fatalele hotare ale vieții și-ale morții :

¹ E vorba de *Filip al IV-lea* (1605—1665), rege al Spaniei între 1621 și 1665.

— O, viață, nu trebuia să-ncepi, dar de vreme ce-ai început, nu trebuia să sfârșești ! Nu-i lucru mai rîvnit și nici mai șubred ca tine, iar cel ce apucă să te piardă o dată, tîrziu te redobîndește : de azi încolo te socotesc ca și pierdută. Mașteră s-a arătat natura cu omul, înapoiindu-i în ceasul morții cită cunoaștere i-a răpit la naștere ; atunci, ca să nu-și dea seama de bunurile primite, iar la urmă, ca să simtă cum uneltesc relele împotriva lui. Vai, de mii de ori tiran al întregii suflări omenești acela ce, pentru prima dată, cu sfruntată cutezare, și-a-ncredințat viața, pe un lemn șubred, nestatornicei stihii ! Se spune că pieptul i-a fost înveșmîntat în oțel, dar eu unul zic că mai degrabă căptușit cu fiare ¹. Zadarnic a despărțit înalta grijă națiile cu munți și cu mări, dacă îndrăzneala oamenilor a găsit punți peste care să-și pritocească răutatea. Tot ce-a născocit îndemînarea omenească a fost amarnic de funest și de păgubitor sieși : praful de pușcă e o cumplită pustiire de vieți, unealtă a surpării lor celei mai depline, iar o corabie nu-i altceva decît un sicriu anticipat. Morții i s-a părut că pămîntul e o scenă prea strîmtă pentru tragediile ei și chibzui atunci cum să triumfe în largul mărilor, pentru ca în toate stihiile să se moară. Oare ce treaptă-l mai desparte de pieire pe nefericitul care pășește pe scîndura unei corăbii, eșafod meritat al îndrăznelii sale ? Cu drept cuvînt veștejea Cato, chiar la el însuși, drept cea mai mare dintre cele trei nerozii ² ale vieții sale, îmbarcarea pe o corabie. O, soartă, o ceruri, o, ursită ! Încă mai stau să cred că însemn ceva de vreme ce

¹ În original, joc de cuvînte, foarte des utilizat de Gracián, bazat pe omofonia *hierros* (pl. de la *hierro* = fier) și *yeros* = greșeli ; în traducere, contăm pe omonimia *fiare* (pl. de la *fiară* și de la *fier*).

² După Plutarh, Cato a spus că „în toată viața se căiește de trei lucruri : întîi că a încredințat soției un secret, al doilea că a plutit pe mare cînd era posibil să meargă pe uscat, iar al treilea că o zi a rămas fără testament (*Vieți paralele*, ed. cit., vol. II, Cato, IX, pp. 283—284).

mă prigonești astfel ; iar cînd începi, nu conțenești pînă ce nu istovești. Fie-mi ajutor prețios în impasul de acum faptul că nu prețuiesc nimic, spre a putea năzui la veșnicie.

Așa rănea văzduhurile cu suspinuri, pe cînd cu brațele biciuia talazurile, însoțind sirguința cu inteligența. Păru a fi pe cale să înfrîngă cumpăna, căci bărbaților de seamă și primejdiile le știu de frică sau le poartă respect : moartea uneori nu se-ncometă să-i înfrunte, iar ursita se mîlădiază după ființa lor : năpîrcile l-au iertat pe Alcid¹, tempestele pe Cezar², oțelurile pe Alexandru și gloanțele pe Carol Quintul. Dar, vai, cum nefericirile se țin lanț, una o aduce pe cealaltă, iar sfîrșitul uneia înseamnă de obicei zămislirea alteia și mai mari : cînd să se creadă ajuns la sînul sigur al mamei obștești, îl cuprinsese iarăși spaima că, turbate, talazurile au să-l înșface iar ca să-l zdrobească de unul din acei colți de stîncă, rărunchi stîlcoși ai ursitei lui : Tantal al pămîntului ce-i fugea dintre mîini tocmai cînd socotea că-i mai sigur, căci un nefericit nu numai apă-n mare nu găsește, dar nici pămînt pe pămînt.

Șovăia plutind între cele două stihii, echivoc între moarte și viață, căzut victimă ursitei sale, cînd un tinăr vinjos, înger după chip și încă mult mai mult după faptă, își întinse brațele și-l culese cu ele, parime ale unui tainic magnet, deși nu de fier, legîndu-i întreolaltă norocul cu viața. Sărind pe uscat, își puse pecetea buzelor pe pămînt, dobîndind siguranță, și-și aținti ochii spre cer, aducîndu-i prinos de mulțumiri. Se îndreptă apoi cu brațele deschise spre reziditorul vieții sale, vrînd să-și plătească datoria cu îmbrățișări și vorbe. Dar cel care-l îndatorase prin fapte nu-i răspunse nici un cuvînt : își făcea doar vădită marea bucurie prin zîmbet, iar marea uimire prin minunarea de

¹ *Alkeides*, numele primit de Hercule la naștere.

² Vezi Plutarh, *Vieți ilustre*, *Caesar*, 38, ed. cit., vol. III, p. 491.

pe chip. Recunoscătorul naufragiat își repetă îmbrățișările și vorbele, întrebându-l de sănătate și de soartă, dar la nimic nu dădea răspuns uimitul insular. Îi vorbi și-n alte limbi dintre cele câteva cunoscute lui, zadarnic însă, deoarece, atotneștiutor, el revenea la aceleași gesturi nemai-pomenite, neconținând să-l privească plin de mirare și admirație, trecînd din culmea uluirii, în cea a veseliei. Cel mai atent pe drept cuvînt ar fi fost înclinat a crede că era odraslă sălbatică a sihleurilor din preajmă, dacă bănuiala nu i-ar fi fost dezmințită de pustietatea insulei, de părul blond și lins, de armonia chipului, totul adevărindu-i obîrșia europeană. Din veșminte nu se puteau scoate semne, căci singura haină îi era neprihănirea. Cugetă mai departe înțeleptul naufragiat : dacă nu cumva viețuia lipsit de cei doi slujitori ai sufletului, unul pentru aducerea și celălalt pentru ducerea soliilor, auzul și vorbirea. Experiența îl dezamăgi însă iute, căci la cel mai mic zgomot devenea numaidecît atent, imitînd pe deasupra cu atîta desăvîrșire răgetele fiarelor și cînturile păsărilor, încît părea a se înțelege mai bine cu jivinelé decît cu oamenii : atît sînt de puternice obișnuința și creșterea. Printre acele purtări barbare i se deslușea ca o licărire vioiciunea spiritului, chinuindu-și sufletul ca să se arate : căci fără mijlocirea artei, întreaga natură se corupe.

Sporea deopotrivă în amîndoi dorința de a-și cunoaște sortile și viețile, dar chibzuitul naufragiat își dădu seama că lipsa unei limbi comune le smulge tiranic această desfătare. Vorbirea e un efect de seamă al cugetului rațional, așa încît cine nu gîndește nu stă de vorbă. „Vorbește, a zis filozoful, ca să te cunosc.“ Sufletul se împărtășește plin de noblețe, zămislind icoane intelectuale după chipul său în mintea celui care-i dă ascultare, asta fiind într-adevăr conversația. Nu sînt prezenți cei ce nu stau de vorbă, nici absenți cei ce comunică în scris : sînt vii bărbații înțelepți din trecut și ne vorbesc în fiecare zi prin scrierile lor nepieritoare, luminîndu-i veșnic pe cei viitori.

Vorbirea ține de trebuincios și de plăcut, două lucruri pe care natura înțeleaptă a avut totdeauna grijă să le îngemăneze în toate manifestările vieții ; prin conversație dobândești, plăcut și iute, știrile însemnate, iar vorbirea e drumul cel mai scurt către învățătură ; vorbind, înțelepții zămislesc alți înțelepți, și prin conversație știința e blind călăuzită spre cuget. Așa se face că oamenii nu pot rămâne fără o limbă comună, de nevoie și de plăcere, încît pînă și doi prunci aruncați anume singuri pe-o insulă și-au născocit un grai spre a comunica și a se înțelege. Așa încît nobila conversație e fiică a gândirii, mamă a științei, ușurare a sufletului, negoț al inimilor, legătură a prieteniei, hrană a mulțumirii și preocupare a persoanelor.

Cunoscînd acestea, priceputul naufragiat porni de îndată să-l învețe a vorbi pe incultul tînăr și nu-i fu greu s-o facă, înlesnit fiind de supunere și silință. Începu cu numele amîndurora, spînzîndu-i-l pe-al său, și anume Critilo¹, iar lui dîndu-i-l pe cel de Andrenio², bine potrivite, unul cu discernămintul, celălalt cu omenescul. Dorința de a scoate la lumină atîta gînd de-o viață întreagă înăbușit, ca și curiozitatea de a cunoaște atîta adevăr neștiut îmoldeau supunerea lui Andrenio. Curînd începu să rostească, întreba și răspundea, încerca să raționeze, ajutîndu-se cu vorbe și semne, iar uneori, ceea ce începea limba sfîrșea de spus gestul. Prinse a-și istorisi viața în centone³ și-i apărea cu atît mai ciudată cu cît era mai de neînțeles, deseori ajungînd a da vina pe necoapta pricepere a duminirii necoapte. Cînd izbuti însă a vorbi

¹ *Critilo*, nume de origine greacă, omul cu judecată și discernămint, produs al civilizației și al traiului în societate, apt de a fi persoană, în sensul plenar conferit de Gracián acestui concept cheie.

² *Andrenio*, nume derivat din limba greacă, omul natural, rob al instinctelor, lipsit de discernămint și prudență.

³ *Centonă*, din lat. *cento*, haină făcută din petice, manta grosolană, iar de aici, compoziția poetică din versuri împrumutate de la alți autori.

curgător și cu belșug de cuvinte pe măsura măreției simțămintelor sale, silit de vtile stăruințe ale lui Critilo și ajutat de iscusința proprie, începu a-i face pe plac în acest chip :

— Eu — zise el — nu știu nici cine sînt, nici cine mi-a dat ființă, nici de ce mi-a dat-o. O, de cîte ori nu m-am întrebam, mult și mut înde mine, pe cît de năting pe-atît de curios ! Dar dacă întrebarea își are obirșia în neștiință, greu mi-aș putea răspunde eu singur. Mă certam uneori cu mine însumi ca să văd dacă, înverșunat, n-aș putea să mă întrec ; mă dedublam, deși nici unul nu eram încă pe de-a-ntregul, ca să văd dacă, desprins de neștiința mea, nu mi-aș putea prinde cumva dorințele din urmă. Tu, Critilo, mă-ntrebi cine sînt, iar eu doresc s-o aflu de la tine. Tu ești primul om pe care l-am văzut pînă azi și-n tine-mi regăsesc portretul mai viu întruchipat decît în cleștarele mute ale unui șipot pe care deseori curiozitatea mea îl implora, iar neștiința mea-l aplauda. Dacă vrei să-mi cunoști însă curgerea materială a vieții, am să ți-o istorisesc, fiind mai degrabă uimitoare decît încilcită. Prima dată cînd m-am recunoscut și mi-am putut da seama despre mine, m-am pomenit întemnițat în măruintaiele aceluia munte care se înalță deasupra celorlalți, căci și printre stînci se cuvine a fi respectată superioritatea. Acolo mi-a dat cea dintîi hrană o vietate din rîndul acelor pe care tu le numești fiare, dar căreia eu îi ziceam mamă, întru totul incredințat că ea mă născuse și-mi dăruise ființa pe care-o am ; o spun rușinat de mine însumi.

— Stă în firea neștiinței copilărești — zise Critilo — să le spună tuturor bărbaților tați și tuturor femeilor mame ; și întocmai cum tu țineai pînă și o sălbăticiune drept așa ceva, luînd binefacerea drept grijă maternă, la fel și lumea, în neștiutoarea ei copilărie, oricărei făpturi binefăcătoare îi spunea tată și chiar o proslăvea ca pe un zeu.

— Aşa şi eu — urmă Andrenio — socoteam că-mi este mamă sălbăticiunea care-mi dădea țiță. Am crescut laolaltă cu puii ei, pe care eu mi-i credeam frați, ajuns jivină printre jivine, cînd zbenguindu-mă, cînd dormind. Mă alăpta de cîte ori făta şi-mi făcea tain din vînatul şi din poamele pe care le-aducea puiandrilor ei. La început n-am simțit prea mult apăsarea acelei triste întemnițări ; ba mai curînd, cu bezna lăuntrică a cugetului o dezmințeam pe cea din afară, a trupului, iar cu lipsa cunoașterii ascundeam absența luminii, cu toate că mai întrezăream uneori licăre nedeslușite pe care se-ntîmpla să le strecoare cerul prin înaltul funestei peșteri. Dar ajuns la un anumit hotar al creșterii şi-al viețuirii, mă năpădi dintr-o dată un atît de nemaipomenit imbold de cunoaștere, o atît de puternică izbire de lumină şi de înțelegere, încît, întorcîndu-mă asupra-mi, începui să mă recunosc şi să cuget tot mai mult la propria-mi ființă. „Ce e asta ? — îmi ziceam. Sînt sau nu sînt ? Dar de vreme ce trăiesc, de vreme ce cunosc şi pricep, trebuie să şi fiu. Dar dacă sînt, oare cine sînt ? Oare cine mi-a dat ființa aceasta şi pentru ce mi-a dat-o ? Ca să rămîn închis aici, ar fi o mare nefericire ! Oare sînt şi eu o fiară precum acestea ? Ba nu, căci între ele şi mine văd deosebiri pipăibile : ele sînt acoperite cu blănuri, eu despuiat, mai puțin ocrotit de către cel ce ne-a dat ființă ; de asemenea, simt că tot trupul îmi e cumpănit cu totul altfel decît al lor ; eu rîd şi plîng, pe cînd ele urlă ; eu umblu drept, cu fața ridicată-n sus, pe cînd ele se mișcă strimbe şi încovoiate spre pămînt.“ Toate acestea sînt deosebiri bine cunoscute şi pe toate mi le observa curiozitatea, iar atenția le dezbattea cu mine însumi. Pe zi ce trecea îmi sporea dorința de a pleca de-acolo, rîvna de a vedea şi de a ști, firească şi mare la toți, dar la mine aprigă parcă, de neîndurat. Pentru mine însă cel mai mare chin era cînd îi vedeam pe soții mei, jivinele acelea, cățărîndu-se cu nemaivăzută sprinteneală pe pereții drepți, intrînd şi ieșind nestinghe-

riți, ori de cîte ori voiau, în timp ce pentru mine erau de neajuns, drept care sufeream la fel de amarnic la gîndul că numai mie îmi e oprit acel mare dar al libertății. De multe ori am încercat să mă țiiu după fiare, scrijelind stîncile ce-ar fi putut să se înmoaie de-atîta sînge cît mi se scurgea din degete. Mă foloseam pînă și de dinți. Dar totul în zadar și chiar spre răul meu, căci era sigură prăbușirea pe pămîntul udat de lacrimile și înroșit de sîngele meu. La strigătele și plînsui meu, jivinele înduioșate dădeau fuga, încărcate cu poame și vînat, domolindu-mi astfel întrucîtva mîhnirea și răzbunîndu-mi în parte suferințele. Cîtor solilocvii lăuntrice nu mă dedam, lipsit fiind pînă și de mîngîierea cuvîntării exterioare ! Ce de greutate și îndoieli îmi frămîntau înde ele observația și curiozitatea, spulberîndu-se toate în năuciri și suferințe ! Un chin repetat era pentru mine vuietul surd al mărilor, ale căror talazuri mai degrabă mi se spărgeau de inimă decît de stîncile acestea. Ce să mai zic despre ce simțeam la auzul bubuitului înspăimîntător al norilor de vijelie și-al tunetelor ? Ei se destrămau în ploaie, dar ochii mei în plîns. Ceea ce însă m-a făcut cu adevărat să-mi ies din fire și să simt agonia morții a fost că de la o vreme deslușeam acolo, afară, din cînd în cînd, glasuri ca al tău, la început cu mare nelămurire și larmă, dar mai apoi, încetul cu încetul, mai limpezi, inflăcărîndu-mă, firește, sau rămî-nîndu-mi adînc întipărite-n cuget. Îmi dădeam bine seama că erau foarte deosebite de cele ale sălbăticiunilor pe care le-auzeam zi de zi. Iar dorința de a vedea și a ști cine era cel ce le plăsmuia și neputința de-a o face mă duceau în pragul morții. Puțin era ceea ce aflam din cînd în cînd, dar îl rumegam în minte pe cît de mult, pe-atîta de negrabnic. De un lucru te pot încredința și anume că ori de cîte ori și-n oricîte feluri mi-aș fi închipuit cele ce se petrec afară, adică felul, orînduiala, ticluirea, așezarea, felurimea și mulțimea lucrurilor, după cum le gîndisem eu, niciodată n-am ghicit felul și nici n-am nimerit

șartul, varietatea și măreția acestei mari zidiri pe care o vedem și-o admirăm.

— Cum altfel — zise Critilo —, de vreme ce toate mințile oamenilor, trecute sau viitoare, adunate la un loc cu gînd să ticluiască această măreață întocmire a lumii și întrebate cum ar trebui ea să fie, n-ar izbuti nicicînd să-i dea rînduiala cuvenită ! Dar ce vorbesc eu de univers ? Nici cea mai mărunță floare, nici un țîțar n-ar ști să plăsmuiască. Singură infinita înțelepciune a supremului Făcător a putut afla chipul, ordinea și armonia unei atît de frumoase și dăinuitoare varietăți. Ia spune-mi însă, căci mult doresc s-o aflu de la tine și să te aud povestindu-mi cum ai izbutit oare să ieși din amarnica temniță, din acel mormînt anticipat care era peștera ta ? Și mai presus de orice, dacă-ți e cu putință să-i dai glas, ce simțire ți-a încercat spiritul uimit atunci cînd pentru prima dată ai ajuns să descoperi, să vezi, să guști și să admiri acest vrednic de aplauze teatru al universului ?

— Așteaptă — zise Andrenio —, căci e nevoie să-mi trag sufletul înaintea unei istorisiri atît de plăcute și de ciudate.

CRITICA a 2-a

Marele teatru al universului

De îndată ce Supremul Meşter isprăvi marea zidire a Lumii, se spune c-a purces s-o împartă, găzduind vieţuitoarele prin încăperile ei. Le adună pe toate, de la elefant şi pînă la ţîntar ; merse de le înfăţişă despărţămintele şi cercetă pe fiecare vieţuitoare în parte, întrebîndu-le pe care şi-l aleg drept sălaş şi locuinţă. Elefantul răspunse că el se mulţumeşte cu o pădure, calul cu o pajişte, vulturul cu unul din ţinuturile văzduhului, balena cu o mare, lebăda cu un heleşteu, barbunul cu un rîu şi broasca doar cu o băltoacă. Ultimul sosi cel dintii, adică omul, şi, întrebat de placul şi de vatra lui, răspunse că nu se mulţumeşte cu nimic mai puţin decît cu întreg universul şi tot nu i se pare destul. Cei de faţă rămaseră uluiţi de ambiţia lui exorbitantă, cu toate că îndată se şi ivi un linguşitor care-i luă apărarea zicînd că i s-a născut din măreţia cugetului.

Dar cea mai vicleană dintre toţi :

— Asta nu pot s-o cred — le zise ea —, ci din ticăloşia trupului i se trage. Faţa pămîntului îi pare strîmtă şi-atunci pătrunde înăuntru-i şi-i sfîrtecă măruntaiele în căutare de aur şi argint, ca să-şi îndestuleze cît de cît

lăcomia ; ocupă și stingherește aerul cu trufia clădirilor lui, mîngîindu-și oarecum îngîmfarea ; brăzdează mările și le sondează cele mai adînci cotloane, scormonind după perle, chihlimbar și corali, pentru împodobirea semeței lui deșertăciuni ; silește toate stihiiile să-i închine tot ce cuprind, văzduhul păsările, marea peștii, pămîntul vînaturile, focul puterea de-a coace, ca să-i întrețină, iar nu ca să-i astîmpere pofta. Și tot se plînge că e puțin ! O, monstruoasă lăcomie a oamenilor !

Luă cuvîntul Suveranul Stăpîn, zicînd :

— Priviți, luați seama și aflați că pe om eu cu mîinile mele l-am plămădit ca slujitor mie și stăpîn vouă și, ca rege ce se află, pretinde să-și întindă stăpînirea peste toate. Dar înțeleg, omule — aici vorbind cu el —, s-o faci cu minte, nu cu pîntecele, ca persoană, nu ca dobitoc. Stăpîn trebuie să fii peste toate cele create, ci nu sclav lor ; să-ți urmeze, nu să te țină după ele. Trebuie să-ți supui totul cunoscîndu-te pe tine și recunoscîndu-mă pe mine ; să recunoști, cu alte cuvinte, în toate minunile create desăvîrșirile divine și să treci de la creaturi la Creator.

La acest mare spectacol de miracole, atît de obișnuit pentru vulgaritatea noastră tocită, nemaipomenit azi pentru Andrenio, el vine uimit spre a-l pătrunde în contemplări, a-l aplauda în uluiri și a-l istorisi precum urmează :

— Somnul — urmă tot el — îmi este obișnuitul adăpost al suferințelor, mîngîierea aleasă a singurătății mele. În el îmi găseam scăpare de chinul nesfîrșit și lui mă-ncredințasem într-o noapte, deși pentru mine era pururi noapte, cu mai multă plăcere ca-n altele, prevestire fără greș a vreunei nefericiri apropiate. Și așa a și fost, căci mi-l întrerupse un vuiet nemaipomenit ce părea a ieși din cele mai adînci măruntaie ale muntelui aceluia. Se zgudui din temelie, pereții neclintiți cutremurîndu-se. Vîntul urla cu furie, slobozind furtuni pe gura peșterii. Prinseră a se desprinde cu trosnet grozav toate stîncile

țari, prăvălindu-se cu vuiet atît de înspăimîntător, încît ai fi zis că toată acea clădăraie uriașă de stîncării își vrea nimicirea.

— Destul — zise Critilo —, pentru că nici munții nu scapă de schimbare, amenințați de adversitatea unui cutremur și supuși violenței unui trăsnet, obșteasca nestatornicie zdruncinîndu-le neclintirea.

— Și dacă și stîncile tremurau, ce-mi rămînea mie de făcut ? — urmă Andrenio. Toate părțile trupului meu îmi păsură dornice și ele să se smulgă de la locul lor, căci pînă și inima, dînd să-mi sară din piept, nu lesne mi-am înfrînat-o. Simțurile mă destituiră rînd pe rînd și mă pomenii pierdut de mine însumi, mort și chiar îngropat sub munți și sub munci. Cît ținu acea eclipsă a sufletului, paranteză a vieții mele, n-am putut să-mi dau seama nici eu și nici s-o aflu de la altcineva. În sfîrșit, cum și cînd nu știu, începui să-mi revin încetul cu-ncetul din greul leșin de moarte. Deschisei ochii cînd începea să se deschidă și ziua. Zi limpede, zi măreață, zi preafericită, cea mai frumoasă din toată viața mea ; am însemnat-o într-adevăr cu pietre și chiar cu stînci¹. Îmi dădui de îndată seama că dureroasa mea temniță s-a prăbușit și mulțumirea îmi fu atît de nespasă, încît pe loc începui să mă dezgrop, ca să mă nasc iarăși pentru o lume întreagă, la o fereastră largă, ce stăpînea toată acea emisferă vastă și atît de veselă. Mă apropiai neîncercător de ea, silnicindu-mi dorințele, dar odată încredințat, ieșii de-a binelea în pridvorul larg deschis al văzului și-al vieții. Atunci îmi aruncai pentru prima oară privirea peste mărețul teatru de pămînt și cer. Tot sufletul, cu un ciudat avînt, între curiozitate și bucurie, dădu fuga spre ochi, lăsînd parcă secătuite celelalte mădulare, așa încît aproape o zi întreagă rămăsei fără simțire, nemișcat și ca și mort, deși mai viu

¹ Aluzie la tradiția antică de a marca zilele faste cu pietre albe, și pe cele nefaste cu pietre negre.

ca niciodată. A mă-neumeta să-ți descriu aici simțirea puternică a sufletului meu, rivna minții și-a spiritului, ar însemna să-nfăptuiesc o sută de imposibilități deodată; îți spun doar că încă îmi mai dăinuie și-mi vor dăinui pururi spaima, mirarea, uluirea și minunarea ce mi se-nstăpîniseră pe de-a-ntregul în suflet.

— Cred și eu — zise Critilo —, deoarece cînd ochii văd ce n-au mai văzut niciodată, inima simte ce niciodată n-a simțit.

— Priveam cerul, priveam pămîntul, priveam marea, cînd pe toate laolaltă, cînd pe fiecare-n parte, și mă strămutam în fiecare dintre ele, fără a izbuti să mai ies, văzînd, observînd, luînd seama, admirînd, cugetînd și îmbrățișînd totul cu nesătulă desfătare.

— O, cît te invidiez — exclamă Critilo — pentru atîta fericire neînchipuită! Privilegiu unic al celui dintîi om și-al tău să vezi cu prospețime și cu luare-aminte măreția, frumusețea, armonia, statornicia și varietatea acestei necuprinse întocmiri create. Noi îndeobște sîntem lipsiți de puterea de a ne minuna fiindcă lipsește noutatea și odată cu ea atenția. Toți intrăm în lume cu ochii cugetului închiși, și cînd îi deschidem spre cunoaștere, obișnuința de a vedea lucrurile, oricît ar fi ele de minunate, nu mai lasă loc mirării. De aceea, bărbații înțelepți s-au folosit întotdeauna de cugetare, închipuindu-și că sosesc din nou în lume, luînd seama la miracolele ei, căci fiecare lucru e unul, admirîndu-i desăvîrșirile și filozofînd cu măiestrie. Aidoma celui ce, preumblîndu-se printr-o grădină încîntătoare, îi străbate distrat cărările, fără a observa arta plantațiilor și felurimea florilor ei, și, cînd se dumirește, face calea-ntoarsă și-ncepe a savura încă o dată, încetul cu încetul și una cite una, fiecare plantă și fiecare floare, așa ni se întîmplă și nouă, celor care ne petrecem de la naștere pînă la moarte fără a lua seama la frumusețea și desăvîrșirea universului acestuia; bărbații înțelepți fac însă calea-ntoarsă, reîmprespătîndu-și plăcerea și contem-

plînd fiecare lucru cu noutate în observare, dacă nu și-n văz.

— Cel mai mare folos al meu — cumpăni Andrenio — a fost puțința de a mă bucura de această culme a desăvirșirilor după poftă și după o înfometare atît de cruntă.

— Fericire ți-a fost temnița — zise Critilo —, căci prin ea ai ajuns a te bucura deodată de întreaga bogăție dorită ; căci atunci cînd lucrurile sînt și mari, și după dorință, le dobîndești îndoit. Cele mai mari miracole, dacă sînt lesnicioase și la-ndemîna oricui, se înjosesc ; uzul neîngrădit ia fața celei mai impunătoare minuni, și chiar soarelui i s-a făcut hatîrul de a lipsi noaptea pentru a se face dorit dimineața. Ce alăturare de stări sufletești te-o fi încercat, ce gloată de simțăminte ! Ce ocupat trebuie să-ți fi fost sufletul cu împărțirea atenției și dăruirea simțirilor ! Mare lucru că nu a plesnit de uimire, de bucurie și de cunoaștere.

— Mă bate gîndul — răspunse Andrenio — că, ocupat să vadă și să audă, sufletul n-a mai avut timp să se și împartă, iar obiectele, îmbulzindu-se unele-n altele, pe măsură ce-i sporeau petrecerea, îi tăiau trecerea. Într-asta însă, voioșii vestitori ai marelui monarh al luminii, numit de tine soare, august încununat cu străluciri, încins de garda razelor lui, se și grăbeau a cere ochilor să-i aducă închinăciuni de atenție și admirație. Incepu să se arate pe marele tron de spume cristaline și cu tăcută maiestate suverană își întinse treptat stăpînirea peste întreaga emisferă, umplînd toate celelalte făpturi cu prezența lui glorioasă. Rămăsei atunci încremenit și cu totul înstrăinat de mine însumi, absorbit de dînsul, rival al acvilei celei mai agere.

— O, cum va fi fiind oare — își înalță aici Critilo glasul — nemuritoarea și slăvita priveliște a aceluia infinit soare divin, puțința de a-i vedea frumusețea în nesfîrșita ei desăvirșire ! Ce bucurie, se desfătare, ce noroc, ce fericire, ce glorie !

— Uimirea îmi sporea — urmă Andrenio — pe măsură ce-mi slăbea atenția, fiindcă cel pe care-l râvnisem când era departe, mă înspăimînta acum când îl aveam aproape. Și-mi mai dădui seama că văzul nu se lasă biruit de nici un alt miracol în afară de el, doar pe el mărturisindu-l de ajuns și, cu adevărat, singur.

— Soarele — proslăvi Critilo — e creatura ce zugrăvește în chipul cel mai somptuos portretul maiestuoasei măreții a Creatorului. Se numește soare, *sol*, pentru că din fața lui se retrag toți ceilalți luminători ; doar el își este propriul sol solitar. El, în largul sferelor cerești ca și în centrul lor, este inimă a văpăii și peren izvor al luminii. E nepieritor, pururi același, neîntrecut în frumusețe. El face să fie văzute toate lucrurile și nu îngăduiește a fi văzut, retras sub ascunzișul respectului și sub acoperămintul decenței ; înrîurește celelalte cauze și li se alătură, pentru a da ființă tuturor lucrurilor, pînă și omului. Își împărtășește pătimaș lumina și veselia, răspîndindu-se pretutindeni și pătrunzînd chiar și-n măruntaiele pămîntului : scaldă, bucură și luminează, rodnicește și înrîurește totul. E nepărtinitor, de vreme ce vine pe lume pentru toți ; nu are trebuință de nimeni mai prejos de sine și toți i se recunosc datornici. El e, în sfîrșit, o somptuoasă făptură, cea mai strălucitoare oglindă în care se înfățișează mărețiile divine.

— Lui mi-am dăruit ziua întreagă — zise Andrenio —, contemplîndu-l cînd în sinea-i, cînd în răsfrîngerile din ape, uitînd de mine însumi.

— Nu mă mai mir acum — glăsui Critilo — de ceea ce a spus filozoful celălalt și anume că s-a născut spre a vedea soarele ¹. Bine a zis, deși rău a fost înțeles, iar adevărurile

¹ Cf. Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, II, 10, VI, despre *Anaxagoras* : „La întrebarea cu ce scop s-a născut, răspunsul lui fu : «Ca să cercetez soarele, luna și cerul.» (ed. cit., p. 158).

i-au fost luate-n ris. Înțeleptul acesta a vrut să spună că în soarele material îl contemplă pe cel divin, filozofînd aripat că, dacă umbra e atît de glorioasă, cum va fi fiind adevărata lumină a infinitei frumuseți increate ?

— Dar vai — zise Andrenio tînguindu-se —, după obiceiul de-aici de jos, măreția mulțumirii mi s-a pre-schimbat iute în prisos de durere văzîndu-l, adică nevă-zîndu-l ; bucuria nașterii mi s-a prefăcut în groază a mor-ții, tronul dimineții în tumultul nopții ; soarele se îngropă în ape și eu rămăsei înecat în altă mare, cea a plînsului meu. Crezui că n-aveam să-l mai văd, și la gîndul acesta simții că mor. Dar începui curînd să revin la viață între noi minunări, sub un cer încununat de făclii aprinse, mîngîindu-mi mulțumirea. Te încredințez că priveliștea aceasta nu mi-a fost mai puțin plăcută, ba chiar cu atît mai desfă-tătoare cu cît mai felurită.

— O, nemărginită știință a Domnului ! — zise Cri-tilo —, care a găsit calea de a da frumusețe nopții, încît nu-i mai prejos în farmec ca ziua. Nepotrivite nume i-a dat ignoranța vulgară zicîndu-i urită și neîngrijită, cînd nu există ceva mai strălucitor și mai senin ; lumea o po-negrește și-o învinuiește că-i tristă, cînd ea e odihna mun-cii și alinarea ostenelilor noastre. Mai drept a proslăvit-o cel ce a numit-o înțeleaptă, fie pentru tăcerea, fie pentru cugetarea pe care ea le înlesnește, căci nu fără temei a fost slăvită bufnița iscusitei Atena drept simbol al înțe-lepciunii. Noaptea nu-i atît pentru somnul ignoranților cît pentru veghea înțelepților. Iar dacă ziua făptuiește, noaptea prevestește.

— De-o altă mare desfătare și mai tăcută mă simțeam cuprins, deprins acum cu noaptea, prins în acel labirint al stelelor, unele scînteind, altele strălucind ; le cercetam pe toate, luăm seama la marea lor felurime în ce privește mărimea, locurile, mișcările și culorile, unele răsărind, și altele ascunzîndu-se.

— Le întruchipează pe cele omenеști, care-și urmează cu toatele drumul ca să apună — zise Critilo.

— Am zăbovit îndeosebi asupra minunatei lor așezări — zise Andrenio. Pentru că, de vreme ce supremul Meșter a înfrumusețat atît de mult această împodobită boltă a lumii cu atîtea înflorituri și stele, de ce oare nu le-a așezat, îmi ziceam eu, cu rînduială și socoteală, astfel încît să se-ntrețasă panglici arătose și să se-alcătuiască măiestrite alesături? Nu știu cum s-o spun și nici cum să mi-o lămuresc.

— Te înțeleg prea bine — interveni Critilo —, ai vrea să fie rînduite fie sub forma unei broderii meștesugite, fie a unei grădini încintătoare, fie a unui giuvaer prețios, împărțite cu artă și potriveală.

— Da, da, chiar așa. Pentru că pe lingă faptul că s-ar învedera încă o dată pe-atîta și-ar prilejui un spectacol foarte plăcut ochilor, preastrălucit rod al artei, divinul Făcător ar spulbera printr-asta cu totul prosteasca bănuială că ar fi fost făcute la întîmplare și și-ar mărturisii pe deplin divina pronie.

— Observi bine — zise Critilo —, ia seama însă că divina înțelepciune, care le-a plăsmuit și împărțit în felul acesta, a avut în gînd o altă potrivire mai însemnată, anume cea a mișcărilor lor și cumpănirea înriurilor. Căci se cuvine să știi că nu se află astru în cer care să nu-și aibă însușirea lui anume, întocmai ca și buruienile și plantele de pe pămînt. Unele stele sînt cauza căldurii, iar altele a frigului; unele usucă, altele umezesc, și tot așa alternează numeroase alte influențe, iar prin această potrivire esențială, stelele se îndreaptă și se cumpănesc întreolaltă. Cealaltă așezare meștesugită de care vorbești ar fi nefirească și uniformă: rămîie dar pentru jucăriile artei și-ale copilăriei omenеști. În felul acesta, cerul ni se-arată reînnoit în fiecare noapte și niciodată contemplarea lui nu supără; fiecare își potrivește stelele după vrere. Lasă că în această firească varietate și solemnă con-

fuzie ele par mai multe, încît vulgul le zice nenumărate, și astfel suprema ajutorare rămîne ca într-o enigmă, deși pentru înțelepți e foarte limpede și lămurită.

— Proslăveam cu prisosință acea mare felurime de culori — zise Andrenio. Unele se arătau albe, altele roșii, aurii și argintii ; mi-a lipsit doar culoarea verde, care e cea mai plăcută vederii.

— E foarte pămîntească — zise Critilo. Toate cele verzi sînt lăsate pămîntului ; aici sînt speranțele, acolo fericita stăpînire. Culoarea asta e potrivnică inflăcărărilor cerești, fiind odraslă a umezelii supuse stricăciunii. N-ai observat oare steluța aceea care pune un punct pe marea pagină a cerului, năzuința magnetelor, ținta săgeților acestora ? Acolo își fixează unul din vîrfuri compasul atenției noastre și cu celălalt măsoară cercurile pe care le descrie pe rînd sau mai degrabă pe care ni se rotește viața.

— Îți mărturisesc că-mi scăpase de mică ce e — zise Andrenio —, cu atît mai mult cu cît întreaga-mi curiozitate mi-a fost curînd subjugată de către acea frumoasă regină a stelelor, doamnă a nopții, locțiitoare a soarelui, nu mai puțin vrednică de admirație, pe care tu o numești lună. Mi-a pricinuit, dacă nu mai puțină plăcere, mult mai multă mirare cu prefacerile ei statornice, cînd în creștere, cînd în scădere, cînd, un scurt răstimp, plină.

— E a doua doamnă a timpului — zise Critilo. Împarte puterea cu soarele. El făurește ziua, iar ea noaptea ; soarele împlinește anii, ea lunile ; soarele încălzește și usucă pămîntul ziua, luna îl răcorește și-l umezește noaptea ; soarele cîrmuiește cîmpurile, luna domnește asupra mărilor ; așa încît ei sînt cele două balanțe ale timpului. Dar lucrul cel mai vrednic de luare-aminte e faptul că, așa cum soarele e oglinda neaburită a lui Dumnezeu și-a divinelor lui atribute, luna e cea a omului și-a omeneștilor lui nedesăvîrșiri : acum crește, acum scade ; acum se naște, acum moare ; acum e-n plinătatea, acum în nimicul

ei, nerămînînd niciodată în aceeași stare. Nu-și are propria lumină, ci și-o ia din cea a soarelui ; pămîntul o eclipsează cînd se așează între ei ; își arată petele în chipul cel mai vădit tocmai cînd e-n culmea strălucirii ; e cea mai neînsemnată planetă ca rang și ca ființă ; are mai mare putere pe pămînt decît în cer. Așa încît e nestatornică, beteagă, pătată, inferioară, săracă, tristă, iar totul i se trage din vecinătatea cu pămîntul.

— Toată noaptea asta și multe altele — zise Andre-nio — mi le-am petrecut în aceeași veghe plăcută, deschizînd tot ațîția ochi cîți însuși cerul, eu ca să-l privesc, și el spre a fi privit. Dar trîmbițele zorilor, în cînturi de păsări, prinseră a saluta cea de-a doua ivire a soarelui, sunînd stingerea stelelor și trezirea florilor. El se născu iarăși, iar eu revenii la viață zărindu-l. L-am întîmpinat cu simțăminte acum mai domolite.

— Nici chiar soarele — zise Critilo — a doua oară nu mai uluiește, iar a treia nu mai miră.

— Îmi simții mai puțin vie curiozitatea pe măsură ce foamea îmi era tot mai trează. Și așa, după aplauze pline de recunoștință, folosindu-mă de lumina lui, cunoscînd că e făptură și că mă slujește ca paj purtător de faclă, căutai să cobor pe pămînt, grija trupului silindu-mă să nesocotesc sufletul și prăvălindu-mă din cea mai înaltă contemplare la îndeletniciri cu totul materiale. Coborii deci, cu alte cuvinte umilindu-mă, pe scara nesigură alcătuită chiar de ruine, căci altminteri n-ar fi fost cu putință, și pentru această înlesnire i-am fost încă o dată recunoscător cerului. Înainte însă de a-mi întipări prima urmă pe pămînt, văd că-mi pierd suflarea și chiar glasul, drept care te rog să-mi aduci în ajutor cuvinte spre a-mi putea spune belsugul de simțăminte, căci încă o dată te poftesc la noi mirări, deși acum în fața unor minuni pămîntești

CRITICA a 3-a

Frumoasa natură

Felurita fire are fire de femeie cochetă, vrînd să fie slujită și proslăvită. În acest scop ne-a întipărit în suflete o vie aplecare către scrutarea efectelor ei neabătute. În-deletnicire cumplită, a numit-o cel mai mare înțelept : și cu adevărat așa e cînd se mărginește la o simplă curiozitate nefolositoare ; trebuie să se înalțe pînă la aplauzele divine, împletite cu recunoștințe ; iar dacă mirarea e fiica ignoranței, tot ea e și mama gustului. Nemirarea vine din știință la cei puțini, pe cînd la cei mulți din neluare-aminte. Nu este mai mare laudă pentru un obiect decît admirarea, dacă e îndreptățită, căci altfel devine lingusire, presupunînd excесе de desăvîrșire, oricît s-ar ascunde în tăcerea lui. S-a vulgarizat însă în mare măsură, și lucrurile nu ne mai stîrnesc mirarea atît prin măreția, cît prin noutatea lor. Nu mai luăm aminte la foloasele superioare, pentru că sînt cunoscute, și-așa îi tot cerșim fleacuri copilărești noutății, ca să ne potolim lăcomia curioasă cu extravaganta. Mare e vraja noutății, iar totul pîrîndu-ni-se răzvăzut, ne mulțumim cu jucărioare noi, atît de-ale naturii cît și de-ale artei, aducînd vulgare jigniri miracolelor vechi sub cuvînt că sînt cunoscute : ceea ce ieri a fost subiect de uimire, azi e de dispreț, nu pentru că ar fi pier-

dat ceva din desăvîrșirea sa, ci noi din prețuirea noastră ; nu pentru că s-ar fi schimbat, ci dimpotrivă, și pentru că nu ne apare ca nou. Înțelepții răscumpără această grosolanie a gustului prin cugetări noi asupra desăvîrșirilor vechi, primenind gustul cu ajutorul mirării. Dacă însă acum un diamant, o perlă rară ne smulg uimirea prin neobișnuit, de ce folos i-a fost oare lui Andrenio să ajungă a vedea pe nepregătite un luceafăr, un astru, luna, însuși soarele, tot cîmpul împestrițat de flori, tot cerul smălțat de stele ? Să ne-o spună, așadar, el însuși, urmîndu-și astfel plăcuta istorisire :

— În centrul atîtor felurimi frumoase, pe care nicicînd nu mi-l închipuisem, mă pomenii pe neașteptate, pășind mai mult cu duhul decît cu trupul și mișcîndu-mi mai mult ochii decît picioarele. Luam aminte la tot ca la ceva nemaivăzut și aplaudam totul ca pe ceva desăvîrșit. Cu un ciștig, și anume că ieri, cînd priveam cerul, foloseam doar vîzul ; aici însă, toate simțurile laolaltă și tot nu erau destule pentru atîta desfătare : aș fi vrut să am o sută de ochi și-o sută de mîini spre a-mi putea îndestula curiozitățile sufletului, și tot n-ar fi fost de ajuns. Colindam fermecat, privind gînditor marea mulțime a făpturilor, toate atît de deosebite în însușirile și-n esențele lor, în formă, în culoare, efecte și mișcări. Culegeam un trandafir, îi contemplam frumusețea, îi respiram mireasma, nemaisăturîndu-mă să-l privesc și să-l admir. Îmi întindeam cealaltă mînă după cîte o poamă, folosindu-mi din ce în ce mai mult gustul, folos pe care-l au fructele față de flori. Curînd mă pomenii atît de-mpovărat de lucruri, încît fui silit să lepăd unele ca să dobîndesc altele, neconținînd cu aplauzele și primenindu-mi gusturile. Proslăveam îndeosebi priveliștea unei atare mulțimi de făpturi atît de diferite între ele, a unei asemenea plurarități alături de o diversitate atît de rară, încît nici o frunză a unei plante, nici o pană a unei păsări nu se confundă cu cele ale unei alte specii.

— Asta pentru că înțeleptul Făcător — chibzui Cri-tilo — nu s-a îngrijit numai de nevointa omului, pentru care s-au creat toate acestea, ci și de înlesnirea și desfătarea lui, ilustrându-și într-aceasta nesfârșita dărnicie, spre a-l îndatora și pe om să-i slujească și să-l venereze cu aceeași generozitate.

— Cunoscui apoi — urmă Andrenio — multe din fructele acelea, căci îmi fuseseră aduse-n peșteră de către jivinele mele, simții însă o plăcere deosebită văzându-le cum nasc și cresc pe ramuri, lucru pe care niciodată nu mi l-am putut tilcui, deși am cugetat îndelung la el. Altele, necunoscute, mă păcăliră cu sârbezeala și acreala lor.

— Iată o altă întru totul vrednică de laudă lucrare a divinei Providențe — spuse Critilo —, căci a statornicit ca nu toate fructele să se coacă deodată, ci pe rînd, după schimbarea vremii și trebuința viețuitoarelor. Unele încep primăvara, trufandale mai mult pentru gust decît pentru folos, măgulind mai degrabă prin faptul că sînt timpurii decît coapte ; altele, mai răcoritoare, slujesc să aducă alinare încinsei veri, iar cele uscate, mai trainice și mai calde, pentru iarna cea stearpă. Zarzavaturile răcoroase potolesc vipiile lui iulie, iar cele calde întăresc împotriva asprimilor lui decembrie. Așa încît, isprăvindu-se un fruct, se ivește celălalt, spre a putea fi lesne culese și puse la păstrare, întreținînd tot anul în belșug și huzur. O, prevăzătoare bunătate a Creatorului, cine oare ar putea tăgădui, fie și-n tainița inimii sale proaste, o pronie atît de grijulie !

— Mă pomeneam — urmă Andrenio — în mijlocul unui atît de plăcut labirint de minuni întru făpturi, cu atît mai plin de încîntare pierdut cu cît mă găseam tot mai fermecat ; fără a ști încotro să dau fuga, mă lăsam purtat de nestîngenita-mi curiozitate pururea flămîndă ; fiecare îndeletnicire era pentru mine temei de uluire, fiecare lucru o minune nouă. Culegeam ba o floare, ba alta, atras de mireasma, măgulit de frumusețea lor, nu mă mai

săturam să le tot privesc și să le miros, răsfirindu-le petalele și iscodind anatomia nelămurită a meșteșugitei lor alcătuirii. Și de aici ajungeam să aplaud întreaga deplină frumusețe care strălucește pretutindeni în univers. Astfel că, judecam eu, dacă o singură floare e frumoasă, cu atât mai frumoasă e întreaga pajistă; sclipitoare și frumoasă o stea, dar mai arătos și mai frumos cerul întreg. Și cine oare nu admiră, cine oare nu proslăvește atîta frumusețe îmbinată cu atîta folos?

— Ai gust bun — zise Critilo —, dar nu care cumva să fii și tu dintre cei care bat an de an dumbrăvile, fără alt gînd decît a-și desfăta simțurile materiale, fără a-și folosi sufletul întru cea mai sublimă contemplare. E o înnobilare a gustului să recunoști nesfîrșita frumusețe a Creatorului întruchipată în cea pămîntească, trăgînd încheierea că de vreme ce umbra e așa, cum îi vor fi fiind cauza și realitatea pe care o urmează! Poartă cugetarea de la mort la viu și de la zugrăvit la adevărat; și ia seama că, așa cum meșterul virtuos, în zidirea unui palat regesc, obișnuiește să se îngrijească nu doar de temeinicia și de trăinicia lui, de înlesnirea locuinței, ci și de frumusețe și de simetria elegantă, spre a se putea bucura de el și cel mai nobil dintre simțuri și anume văzul, tot așa și Divinul Arhitect al acestei mari case a lumii s-a îngrijit nu numai de înlesnirea și de trăinicia ei, ci și de proporția ei frumoasă. De aceea nu s-a mulțumit ca pomii să dea numai roade, ci și flori. Îmbine-se folosul cu plăcerile; făurească-și albinele fagurii dulci, îmbiind pentru asta, dintr-una într-alta, toate florile; limpezească-se apele binefăcătoare și miresmele ca să răsfete mirosul și să-ntărească inima; găsească-și toate simțurile bucurarea și folosința lor.

— Dar vai! — replică Andrenio —, pe cît mă-ncîntară florile la început așa de îmbălsămate, pe-atîta mă-ntristară mai apoi ofilite.

— Portret, pînă la urmă — chibzui Critilo — al șubreeniei omenești. Frumusețea e fălirea plăcută a înce-

putului : anul se naște între florile unei primăveri voioase, ziua începe în rumeneala unei aurore surizătoare, iar omul începe a trăi printre risetele copilăriei și vigoarea tinereții ; dar totul se poticnește în tristețea unei ofiliri, în groaza unui apus și-n hidoșenia unei morți, nestătornicia obștească făcînd neconținut cu ochiul dezamăgirii fiecăruia.

— După ce văzul a petrecut cu atîta desfătare — zise Andrenio — într-o atît de nemaivăzută întrunire de frumuseți, nu mai puțin s-a răsfățat și auzul cu plăcuta armonie a păsărilor. Le ascultam cînturile fermecătoare, trilurile, ruladele, fugile, pauzele și melodia, care-n sonoră-ntrecere făceau gilceavă din dumbravă, zarvă lungă din luncă, cristei din stei și din selve salve, aducînd mereu lauda măgulitoare soarelui-răsare. Cu prilejul acesta băgai de seamă, cu nu mică uimire, că doar păsărilor le-a hărăzit natura privilegiul cîntatului, nespusă alinare a vieții, de vreme ce n-am întîlnit nici o sălbăticiune dintre cele pămîntești, deși le-am cercetat una cîte una, înzestrată cu glas plăcut, ci toate scoțînd sunete nu doar lipsite de dulceață, ci de-a dreptul supărătoare și aspre. Pesemne că din pricina firii lor de fiare.

— Aceasta — interveni Critilo — deoarece păsările, ca locuitoare ale văzduhului, sînt mai subtile ; nu numai îl taie cu aripile, ci-l și însuflețesc cu ciocurile ; și pe-o asemenea treaptă le stă subtilitatea aripată, încît doar ele izbutesc să imite glasul omenesc, vorbind ca niște adevărate persoane ; dacă nu cumva s-ar cădea să spunem, ridicîndu-ne și mai sus chibzuirea, că păsările, ca megieșe ale cerului, se molipsesc, chiar dacă numai trupește, de cîntarea troparelor divine. Altceva însă aș vrea să observi, și anume că nu e pasăre care să aibă venin dătător de moarte, ca numeroase animale, și mai cu seamă cele care umblă tirîndu-se, cusute de pămîntul de la care fără în-doială li se și trage răutatea asta veninoasă, înștiințîndu-l

astfel pe om să se ridice și să se smulgă din propriu-smîrc.

— Tare mult mi-a plăcut — chibzuia Andrenio — să le văd atît de falnice, atît de nuanțate în culori vii, cu penet atît de arătos și de trufaș.

— Și la toate — adăugă Critilo —, la păsări ca și la fiare, vei vedea totdeauna că masculul e mai chipeș și mai arătos decît femela, la fel stînd lucrurile și la om, oricît ar dezminți-o înclinarea femeiască și oricît ar ascunde-o curtenia.

— Ceea ce admiram nespus și încă laud — zise Andrenio — e minunata armonie cu care e minată și cîrmuită atît de marea și de felurita mulțime a făpturilor, fără a se stînjiuni unele pe celelalte, ci făcîndu-și, dimpotrivă, loc și intrajutorîndu-se.

— Iată — stăruia Critilo — un alt efect miraculos al infinitei înțelepciunii a Creatorului, potrivit căreia toate lucrurile s-au orînduit după greutate, după număr și măsură. Căci, dacă luăm bine aminte, fiecare lucru plăsmuit își are centrul său în privința locului, durată sa în timp și rostul său aparte în lucrare și în ființare. Dintr-aceasta vei vedea că ele își sînt subordonate unele altora, după gradul desăvîrșirii lor. Din elemente, care sînt cele mai umile în natură, se alcătuiesc compușii, iar din rîndul acestora, cei inferiori slujesc celor superiori. Ierburile și plantele, care se află pe treapta cea mai de jos a vieții, de vreme ce nu se bucură de cea vegetativă, mișcîndu-se și crescînd către un punct fix al desăvîrșirii lor întru dăinuire și creștere, fără a fi în stare să treacă dincolo de el, acestea, zic, slujesc de nutreț viețuitoarelor sensibile, care se află în cel de-al doilea ordin al vieții, bucurîndu-se de viața sensibilă pe deasupra celei vegetative, acestea fiind animalele de pe pămînt, peștii din mare și păsările din văzduh. Ele pasc iarba, populează copacii, le mănîncă poamele, cuibăresc între ramurile lor, se apără printre trunchiurile, se acoperă cu frunzele și se ajută cu

poclitul lor. Dar și unii și altele, copacii și animalele, se resemnează a sluji unei a treia trepte de viețuitoare mult mai perfecte și superioare, care, la creștere și simțire, adaugă gândirea, vorbirea și înțelegerea: acesta fiind omul, al cărui țel ultim e pregătirea și îndrumarea către Dumnezeu, cunoscîndu-l, iubindu-l și slujindu-l. Astfel, cu o atît de minunată rostuire și armonie, e orînduit totul, fapăturile ajutîndu-se unele pe altele în vederea sporirii și păstrării lor. Apa are nevoie de pămînt ca să o susțină, pămîntul de apă ca să-l rodnicească, aerul sporește pe seama apei, iar din aer se hrănește și respiră focul. Totul e astfel cumpănit și rînduit pentru unirea părților, iar ele în vederea păzirii întregului univers. Aici sînt de luat în seamă cu deosebită și plăcută atenție modurile neobișnuite împreună cu mijloacele potrivite cu care suprema Providență a înzestrat pe fiecare făptură, în scopul sporirii și păstrării ființei ei, și îndeosebi pe viețuitoarele sensibile, cele mai însemnate și mai perfecte, dînd fiecăruia instinctul natural spre a cunoaște binele și răul, spre a-l cînta pe cel dîntii și a-l ocoli pe celălalt, drept care sînt mai vrednice de a fi admirate decît istorisite marile destoinicii ale unora ca să înșele și ale altora ca să scape de înșelătoria primejdii.

— Deși totul era pentru mine o miraculoasă noutate necurmată — zise Andrenio —, îmi reîmprospătam și mai mult mirarea dezmărginindu-mi cugetul cu ajutorul văzului peste aceste mări necuprinse. Pare-se că marea, învidioasă pe pămînt, și plămădindu-și limbi din ape, mă-nvinuia de lenevie, și cu glasurile valurilor ei îmi atrăgea atenția să-mi închin o altă cîtîme însemnată din curiozitate măreției sale prodigioase. Ostenit, așadar, mai mult de colindare decît de cugetare, mă așezai pe una din cele mai semețe stînci, îngînînd cu tot atîtea uimiri toate valurile mării. Îmi dădea mult de gîndit minunata ei temniță, priveleştea unui monstru atît de groaznic și de înspăimîntător, îngenucheat de țărături și supus de hățurile

blinde ale nisipului mărunț. E oare cu putință, îmi ziceam eu, să nu fie alt zid de apărare împotriva unui dușman atît de fioros decît pulberea ?

— Așteaptă — zise Critilo —, prevederea divină a întemnițat cu gingașă putere două stihii sălbatice, care, lăsate slobode, de mult ar fi isprăvit cu pămîntul și cu toți sălășuitorii lui : a închis marea între hotarele nisipurilor ei, și focul în durele sînuri ale cremenilor ; e astfel încarcerat acolo, încît, de-l chemi cu două izbituri, iese grabnic, slujește și, nemaifiind de trebuință, se retrage sau se stinge ; căci de n-ar fi așa, n-ar mai rămîne lumea nici două zile, toată ar pieri, fie înecată, fie arsă.

— Nu era chip să mă satur — zise Andrenio, întorcîndu-se la apă — a-i privi străvezimea voioasă, neîntre-rupta mișcare, hidropic¹ fiindu-mi vîzul de lichidele cleștare.

— Se zice că ochii — stărui Critilo — sînt alcătuiți din cele două umori, apoasă și cristalină, aceasta fiind pricina pentru care le place atît de mult să privească apele, așa încît un om poate sta ca vrăjit și-o zi întreagă fără obosi, vîzîndu-le cum țîșnesc, cum se prăvălesc și cum aleargă.

— Mai cu seamă — zise Andrenio — cînd am observat cum îi brăzdează măruntaiele cristaline puzderie de pești, atît de deosebiți și de păsări, și de fiare, pot spune cu deplină îndreptățire că mirarea mi-a secăt. Aici, pe stîncă asta, singur cu mine și cu neștiința mea, contemplam fără răgaz această vrednică de aplaudat armonie a întregului univers, întemeiată pe-o atît de nemaipomenită potrivnicie, încît, după cît e de mare, ar părea cu neputință ca lumea să mai dăinuie fie și-o zi. Eram cu adevărat cuprins de uimire, căci cine oare n-ar rămîne uluit în fața unei armonii atît de ciudate, alcătuite din opoziții ?

¹ *Hidropic* : „în accepția figurată, atît de curență în poezia clasică, de insațiabil “(Romera-Navarro, I, p. 136).

— Aşa e — răspunse Critilo —, tot universul acesta se compune din contrarii şi se îmbină din dezbinări : unul contra altuia, a exclamat filozoful¹. Nu e lucru să nu-şi aibă contrariul său cu care să se lupte, când biruitor, când înfrînt : totul e faptă şi pătimire ; dacă e acţiune, e şi reacţiune. Elementele, care țin avangarda, încep să se bată între ele ; le urmează compuşii, distrugîndu-se reciproc ; cele rele aţin calea celor bune, pînă şi nefericirea calea norocului ; unele vremuri sînt potrivnice altora ; şi aştirii chiar se războiesc între ei şi se înving unul pe altul şi, cu toate că, asemenea principilor, lor înşile nu-şi dăunează, încăierarea lor e pînă la urmă spre paguba vasalilor sub-lunari. De la natură, opoziţia trece în domeniul moralului, căci unde s-a pomenit om care să nu-şi aibă şi-un rival ? Unde te-ai putea duce fără a te război ? La vîrstă, bătrîni se opun tinerilor ; la fire, flegmaticii colericilor ; la stare, bogaţii săracilor ; la aşezare, spaniolii francezilor ; şi aşa, la toate celelalte însuşiri, unii sînt potrivnici celorlalţi. Ce să ne mirăm însă dacă şi-năuntrul unuia şi-aceluiaşi om, îndărătul uşilor ce-i închid locuinţa pămîntească, e mai aprinsă învrăjbirea aceasta !

— Ce spui ? Un om împotriva lui însuşi ?

— Da, fiindcă în măsura în care e o lume, deşi mică, e şi el în întregime alcătuit din contrarii : lupta o încep umorile, după elementele componente ale fiecăreia ; umedul radical² ține piept căldurii native care-l macină pe tăcute şi pînă la sfîrşit îl devorează. Partea inferioară se uită totdeauna cruciş la cea superioară, iar împotriva raţiunii se încumetă pofta şi uneori o culcă la pămînt. Nici duhul nemuritor însuşi nu-i cruţat de această discordine generală, de vreme ce se încăieră între ele, şi într-însul, patimile de tot aprinse : teama îi poartă simbetele ne-

¹ E vorba de Seneca, *Chestiuni naturale*, VII, 27.

² *Umedul radical*, în medicina antică, umoare limfatică, dulce, subtilă şi balsamică, despre care se presupunea că asigură flexibilitatea şi elasticitatea fibrelor corpului.

înfricării, tristețea veseliei ; ba poștește, ba detestă ; minia e amestecată cu dorința ; ba înving viciile, ba triumfă virtuțile. Totul e armată și totul război. Așa încît viața omului nu-i altceva decît slujbă ostășească pe fața pămîntului. Dar, o, minunată, fără de margini înțeleaptă, providență a marelui Împăciuitoar a toate celor făcute și care, cu ajutorul neopritei și feluritei potrivnicii a tuturor făpturilor întreolaltă, armonizează, menține și păstrează toată această uriașă întocmire a lumii !

— Acest miracol de grijă divină — zise Andrenio — îl laudam eu nespus, văzînd atîta preface și-atîta dănuire în același timp, încît toate lucrurile își află sfîrșitul, cu toatele pier, pe cînd lumea, pururi ea însăși, dănuie pururi.

— În așa fel a întocmit lucrurile Supremul Meșter — zise Critilo —, încît nimic să nu sfîrșească fără a începe de îndată altceva, așa ca din ruinele unui lucru să se ridice următorul. Astfel vei vedea că sfîrșitul însuși e început ; nimicirea unei făpturi e zămislirea alteia. Cînd totul pare a se sfîrși, atunci începe din nou. Natura se primenește, lumea întinerește, pămîntul se statornicește, iar divina ocîrmuire e admirată și adorată.

— Mai departe — zise Andrenio —, continui să observ, cu nu mai puțină atenție, felurita rînduială a timpurilor, alternarea zilelor și-a nopților, a iernii și-a verii, prin mijlocirea primăverilor, ca să nu se treacă de la o extremă la alta.

— Aici într-adevăr s-a vădit pe deplin Divina Ajutorare — stăruie Critilo —, rînduind nu numai locurile și centrele lucrurilor, ci și timpul cuvenit. Ziua slujește pentru muncă, iar noaptea pentru odihnă. Plantele prind rădăcini iarna, primăvara înfloresc, vara rodesc, iar toamna se coc și sînt culese. Ce să mai spunem de miraculoasa născocire a ploilor ?

— Mult m-a minunat — zise Andrenio — să văd apa coborînd atît de bine împărțită, cu atîta blindețe și folos.

— Și tocmai la vreme — adăugă Critilo —, în cele două luni care sînt cheile anului : octombrie pentru semănat și mai pentru cules. Și nici schimbările lunii nu sînt mai puțin binefăcătoare pentru belșugul de bucate și pentru sănătatea viețuitoarelor, deoarece unele sînt reci, altele arzătoare, vîntoase, umede și senine, după cele douăsprezece luni ale anului. Apele curătă și rodnesc, vînturile purifică și-nsuflă, cele dinții pămîntul statornic pe care se susțin trupurile, celelalte aerul mlădios, astfel ca acestea să se poată mișca, și străveziu, ca să se poată vedea. Așa încît numai o divină Atotputernicie, o providență eternă, o nemărginită bunătate ar fi putut rostui o atît de uriașă întocmire, niciodată îndeajuns admirată, contemplată și aplaudată.

— Cu adevărat așa este — urmă Andrenio —, și tot așa socoteam și eu, deși în chip grosolan. Zi de zi și ceas de ceas, îndeletnicirea mea plăcută era să colind dintr-un loc într-altul, de pe un dîmb pe alt dîmb, repetînd minunările și reînnoindu-mi cugetările, contemplînd încă și încă același lucru, ba cerul, ba pămîntul, aceste pajiști ori mările acelea, cu nesățioasă desfătare. Dar și mai virtos îmi stăruia luarea-aminte asupra izvoadelor după care eterna înțelepciune a știut să făptuiască lucruri atît de anevoioase cu o artă atît de lesnicioasă și desăvîrșită.

— Izvod măreț i-a fost tăria pămîntului la mijloc, ca temelie statornică și sigură a întregii clădiri — stăruie Critilo —, dar n-a fost mai prejos nici născocirea riurilor, admirabile fără doar și poate în începutul și sfîrșitul lor : cel dinții cu durată veșnică și celălalt fără umflare de prisos ; felurimea vînturilor pe care le simțim fără a ști însă unde nasc și unde sfîrșesc ; frumusețea folositoare a munților, coaste tari în trupul moale al pămîntului, sporindu-i frumoasa varietate : într-înșii se strîng comorile zăpezilor, se făuresc metalele, se opresc norii, obîrșesc izvoarele, se aciuează sălbăticiunile, se sumeșesc copacii pentru corăbii și clădiri și tot într-înșii se adăpostesc oamenii de viiturile

fluviilor, se întăresc împotriva dușmanilor și se bucură de sănătate și de viață. Toate aceste minuni, cine oare, dacă nu o nemărginită Înțelepciune, ar fi putut să le-nfăptuiască? Așa încît cu drept cuvînt mărturisesc toți înțelepții că de s-ar uni toate mințile create și și-ar distilia judecățile, tot n-ar putea îndrepta nici cea mai neînsemnată împrejurare și nici un atom din desăvîrșita natură. Iar dacă acel rege¹, proslăvit ca înțelept fiindcă a cunoscut patru stele (atît e de prețuită știința la principi), s-a încumetat să afirme că de s-ar fi aflat și el alături de divinul Făuritor la zidirea universului, multe lucruri s-ar fi rînduit altfel și altele ar fi fost îmbunătățite, n-a fost atît efectul științei cît defectul nației lui, căreia meteahna asta a tru-fiei nici față de Dumnezeu însuși nu i se domolește [...].

— Acestea sînt — încheie Andrenio — frînturile vieții mele, mai degrabă simțită decît istorisită, căci totdeauna lipsesc cuvintele cînd prisosesc simțirile. Ce te rog eu acum este ca, îndatorat de ascultarea mea, să-mi împlinești dorința și să-mi povestești cine ești, de unde și cum ai ajuns să tragi la țărmurile acestea pe-o cale atît de ciudată. Spune-mi dacă mai există și altă lume și alte persoane. Încunoștiințează-mă de toate, căci voi fi pe cît de atent, pe-atît de dornic să te-ascult.

La marea tragedie a vieții sale, pe care Critilo i-a istorisit-o lui Andrenio, ne poștește critica următoare.

¹ Se referă la Alfons al X-lea cel Înțelept, ironizat și cu alte prilejuri.

CRITICA a 4-a

Prăpastia vieții

Se povestește că Amor și-a fulgerat plingerile și și-a îngroșat păsurile în fața Fortunei, de astă dată nemaicărindu-i ajutor, după cum obișnuia, maică-si, dezamăgit de slăbiciunea ei.

— Ce ai, prunc orb ? — îi zise Fortuna.

Iar el :

— Ce bine se potrivește spusa ta cu ce vin eu să cer !

— Cu cine te-ai învrăjbit ?

— Cu toată lumea.

— Îmi pare nespuse de rău, fiindcă dușmanul e numeros și, după cum văd, nu vei avea pe nimeni de partea ta.

— Pe tine să te am și mi-ar fi de-ajuns. Așa mă-nvață mama și asta mi-o tot spune zilnic.

— Și te răzbuni ?

— Da, și pe tineri, și pe bătrâni.

— Păi să-ți știm și noi păsul.

— Pe cât de mare, pe-atât de drept.

— Te supără oare că te-a înfiat un fierar¹ ticălos, zicindu-ți c-ai fost zămislit, născut și crescut printre fiare ?

¹ Vulcan.

— Cîtuși de puțin, pentru că adevărul nu mă amărăște.

— Nici că ți se zice fiul mine-ti ?

— Și mai puțin ; mai degrabă mă fălesc cu asta ; nici eu fără ea, nici ea fără mine ; nici Venus fără Cupidon, nici Cupidon fără Venus.

— Atunci știu ce e — zise Fortuna.

— Ce ?

— Te roade gîndul c-o moștenești pe bunică-ta, Marea, în nestatornicie și-n amăgiri.

— Nu, nici gînd, astea-s copilării.

— Păi dacă astea-s fleacuri, ce trebuie să fie cele adevărate !

— Ce mă scoate din fire sînt mărturiile mincinoase împotriva mea.

— Stai că acuma te-nțeleg. E fără îndoială vorba care umblă cum că ți-ai schimbat arcul cu moartea și că de-atunci nu ți se mai spune Amor de la amor, ci de la a, mor !, *amor a morte*, astfel încît Amor și moarte sînt tot una¹. Răpești viața, iei șapte piei de pe om, furi inimile și le răsădești acolo unde se usucă de dragoste, nu unde dau viață.

— Tot ce spui e adevărat.

— Păi dacă-i adevărat, care mai e minciuna ?

— Stai să vezi, că nu se lasă pînă nu-mi scot ochii, în ciuda vederii mele bune, și care bună mi-a fost me-reu, iar de nu, s-o spună săgețile mele. S-au apucat să mă facă orb (auzi defăimare, auzi nerozie !) și mă zugrăvesc legat strîns la ochi : și nu numai alde Apelles, pictura și bunul-plac mergînd mină-n mină, și poeții, care mint din datorie și născocesc de regulă, dar ca și înțelepții și filozofii să ție partea unei asemenea grosolării, asta n-o mai pot îndura. Spune, prietenă Fortuna, pe viața ta, se află vreo patimă care să nu orbească ? Ce,

¹ Alciati, în emblema *De Morte et Amore*.

miniosul, cînd își iese din fire, oare nu-i orbit de furie ? Oare pe lacom nu-l orbește cîștigul ? Oare naivul nu umblă orbește, leneșul nu doarme, înfumuratul n-are vază de cîrțiță pentru neajunsurile lui, fătarnicul nu-și poartă birna-n ochi ? Oare trufașul, jucătorul, mîncăciosul, bețivul și alții de-o teapă cu ei nu-s orbiți de patimi ? Atunci de ce, mai mult decît ceilalți, să fiu eu legat la ochi, după ce mi i-au și scos și vor ca prin antonomază să m-aud strigat orbul ? Și cu atît mai mult cu cît e tocmai pe dos : că doar eu prin vază mă zămislesc, văzînd cresc, din privit mă hrănesc și mereu aş vrea să tot văd și să fiu numai ochi, precum vulturul față de soare, devenind linx al frumuseții. Acesta mi-e păsul. Ce crezi ?

— Ce cred ? — răspunse Fortuna. Același lucru mi se-ntîmplă și mie, să ne mîngiiem, dar, înde noi. Numai că ia seama, Amor, tu și cu ai tăi aveți un fel de-a fi foarte ciudat, din care pricină cu drept cuvînt și cu toată îndreptățirea vi se spune orbi ; vreau să zic că pe toți ceilalți voi îi socotiți orbi, credeți că nu văd, nu observă și nu știu, așa încît îndrăgostiții își închipuie că restul oamenilor sînt legați la ochi. Asta e, desigur, pricina pentru care ți se zice orb, plătindu-ți-se după legea Talionului.

Cine va fi vrînd să vadă filozofia aceasta întărită de experiență să dea ascultare plăcutei istorisiri închinată de Critilo anilor înfloriți și mai cu seamă învățării de mînte.

— Îmi ceri să-nnoiesc — zise el — o durere¹, mai ușor de ascultat decît de spus. Pe cît de plăcută mi-a fost mie istorisirea ta, pe-atît de apăsătoare va fi a mea. Ferice de tine c-ai crescut cu fiarele și vai mie c-am crescut printre oameni, căci fiecare e lîp pentru celălalt, dacă nu cumva e și mai cumplit să fii om. Tu mi-ai povestit cum ai ajuns pe lume : eu am să-ți spun cum am ieșit din ea, și-am ieșit în așa fel, încît nici eu însumi nu mă mai recunosc ;

¹ Cf. Virgiliu, *Eneida*, II, 3.

nu-ți voi spune dar cine sînt, ci am să-ți spun cine-am fost. Zice-se că m-am născut pe mare, și cred că așa-i, dacă mă iau după nestatornicia soartei mele.

Rostind cuvîntul „mare“, își aruncă ochii într-acolo și în aceeași clipă sări-n picioare. Rămase o vreme ca năuc, stînd la-ndoială între cunoaștere și necunoaștere ; îndată însă, înălțînd glasul și arătînd cu mîna, zise :

— Nu vezi, Andrenio, nu vezi ? Privește acolo, colo departe. Ce vezi ?

— Văd — zise acesta — niște munți în zbor, patru monștri marini înaripați, de n-or fi cumva nori, navigînd.

— Nu sînt decît corăbii — zise Critilo —, deși bine ie-ai zis nori, că duc ploi de aur¹ în Spania.

Andrenio rămăsese uluit și, tot atît de încîntat pe cît de curios, le privea apropiindu-se ; Critilo însă prinse a suspina, înăbușindu-se-n dureri.

— Ce-i asta ? — zise Andrenio. Nu-i chiar flota dorită de care-mi vorbeai ?

— Ba da.

— Nu vin oameni cu ea.?

— Și oameni.

— Atunci ce te mîhnește ?

— Tocmai asta. Ia seama, Andrenio, ne și aflăm printre dușmani : a și venit vremea să deschidem ochii, trebuie să stăm mereu de veghe. Cată să-ți pui strajă văzului, auzului și, mai cu seamă, vorbirii. Ascultă-i pe toți și nu te-ncrede în nimeni. Toți îți vor fi prieteni, dar de toți ai a te păzi ca de dușmani.

Andrenio rămase mirat la auzul acestor temeieri, atît de neîntemeiate după el, și i-o vădi precum urmează :

— Cum vine asta ? Cît am trăit printre fiare nu m-ai prevenit de nici un risc, iar acum mă pui în gardă cu atîta lipsă de măsură ? Oare nu era mai mare primejdia

¹ E vorba de flota care aducea în Spania aurul din Indiile Occidentale.

printre tigri, și doar nu ne temeam, iar acuma tremuri de frica oamenilor ?

— Da — răspunse Critilo, oftînd din greu —, căci dacă oamenii nu sînt fiare e din pricină că sînt mai răi decît fiarele care adeseori ar avea multe de-nvățat de la cruzimea lor. Niciodată n-am trecut printr-o primejdie mai mare ca acum, cînd ne aflăm printre ei. Și-i atît de adevărat ce-ți spun, încît află c-a fost un rege care s-a temut și s-a ferit de un favorit al său din rîndul curtenilor (ce s-ar mai fi făcut cu plebeii !) mai tare ca de lei înfometăți dintr-o groapă ; și astfel pecetlui cu inelul său regal cușca leului ca s-o păzească de oameni cînd îl lăsa printre fiarele înfometate. Închipuiește-ți, așadar, cum au să fie aceștia ! Ai să-i vezi, ai să ai de-a face cu ei și-ntr-o bună zi avem să mai stăm de vorbă.

— Stai — zise Andrenio —, nu sînt toți ca tine ?

— Da și nu.

— Cum se poate așa ceva ?

— Pentru că fiecare e fiul mamei și-al firii sale și e înșurat cu părerea, și astfel toți par deosebiți, fiecare cu gesturile și gusturile lui. Ai să-i vezi pe unii pigmei ca ființe și giganți prin trufie ; pe alții, dimpotrivă, ai să-i vezi uriași la trup și pitici la suflet. Vei da de răzbunători, care ți-o coc o viață-ntreagă și te lovesc într-un tîrziu, rîndind ca scorpionul, cu coada. Îi vei auzi, ori îi vei ocoli, pe flectari, de obicei proști, care după ce te storc, te iau la -pisat. Îi vei gusta (căci pe unii îi vezi, pe alții îi auzi, pe alții îi pipăi și-i guști) pe mucaliți, care fac basme din toate pînă se fac și ei de basm. Te vei poticni de suciți, care se împiedică de toate. Ce-ai să spui oare de lunganii care pe toate le lungesc ? Ai să vezi oameni mai scunzi chiar decît navarezii ; trupeși fără miez. Și pînă la urmă vei găsi foarte puțini care să fie cu adevărat oameni : fiare, da, feroși așijderi, monștri groaznici ai lumii, neavînd decît pielea de om și-năuntru doar cîlți de umplutură, așa că oameni de umplutură și sînt.

— Spune-mi însă, cu ce fac atîta rău oamenii, de vreme ce natura nu le-a dat arme, ca fiarelor ? Ei n-au gheare ca leul, unghii ca tigrul, trompă ca elefantul, coarne ca taurul, colți ca mistrețul, dinți ca dulăul și bot ca lupul. Atunci cum de sînt atît de dăunători ?

— Tocmai de-aceea — zise Critilo — prevăzătoarea natură i-a lipsit pe oameni de armele naturale și i-a dezarmat ca pe niște inși suspecti : nu s-a încrezut în răutatea lor. Și de n-ar fi avut această prevedere oare unde-ar fi ajuns cruzimea lor ? De mult ar fi isprăvit cu toate. Deși nu le lipsesc alte arme mult mai teribile și mai singeroase decît acelea, fiindcă au limbă mai ascuțită decît colții leilor, cu care îi sfîșie pe oamenii dintr-o bucată și le îmbucătățesc onoarea. Au un gînd rău, mai răsucit decît coarnele taurilor și care împunge mai orbește ca ele. Au măruntaie mai putrede decît viperăle; suflare mai otrăvită decît a balaurilor, ochi mai răuvoitori și mai pizmași decît ai vasiliscului, dinți care se-nfig mai adînc decît colții unui mistreț și decît dinții unui ciine, nasuri zeflemitoare, obrocure ale deriderii, care lasă-n urmă trompele elefanților. Așa încît singur omul deține laolaltă toate armele ofensive împărțite între fiare, și de aceea el vatămă mai crunt decît toate. Iar ca să-nțelegi, ia seama că printre lei și tigri ne pîndea o singură primejdie, și anume de-a ne pierde viața aceasta materială și pieritoare, pe cînd între oameni mult mai multe și mai de temut : să-ți pierzi onoarea, pacea, avutul, mulțumirea, fericirea, conștiința și chiar sufletul. Ce de înșelăciuni, ce de intrigi, trădări, jafuri, crime, adultere, zavistii, injurii, defăimări și prefăcătorii vei avea de încercat în mijlocul lor ! Ceea ce nu se întîlnește și nici nu se cunoaște printre fiare. Crede-mă, nu e lup, nu e leu, nu e tigru, nu e vasilisc să-l ajungă pe om ; pe toți îi întrece în sălbăticie. Se dă drept întîmplare aieva, și eu unul o cred, că undeva într-o țară, fiind osîndit un cunoscut răufăcător la un soi de cazne pe potrive fărădelegilor lui (și anume să fie în-

chis de viu într-o groapă adîncă plină de gadine groaznice, balauri, tigri, șerpi și vasilisci, și cu intrarea bine astupată, ca să piară fără compătimire și fără ajutor) s-a nimerit să treacă pe-acolo un străin, cu totul neștiutor de acea pedeapsă cruntă, și, auzind plîngerile nefericitului aceluia, se simți cuprins de milă și, mișcat de rugămintele lui, dădu la o parte lespedea care acoperea borta. În aceeași clipă țîșni afară tigrul cu obișnuita-i sprinteneală și, cînd trecătorul înspăimîntat își închipui că o să fie făcut bucăți, văzu că tigrul începe să-i lingă mîinile, ceea ce era mai mult decît dacă i le-ar fi sărutat. După el sări șarpele și, cînd se temea că i se va încolăci pe picioare, văzu că i se închină. La fel făcură toate celelalte dihanii, plecîndu-i-se cu umilință și aducîndu-i mulțumiri pentru fapta cea bună pe care o făcuse scăpîndu-i de-o tovărășie atît de nesuferită ca aceea a unui om mîrșav. Și adăugară că, drept răsplată pentru atare binefacere, îl sfătuiesc să fugă de îndată, pînă ce nu iese și omul, dacă nu vrea să piară acolo de mîna sălbăticiei lui. Și pe loc o și rupseră cu toatele la fugă, unele zburînd, altele alergînd. Trecătorul era pe cît de încremenit pe-atît de înspăimîntat, cînd iată că ieși, cel din urmă, și omul, care, închipuindu-și că binefăcătorul său are ceva bani la el, se năpusti asupra-i și-i luă viața ca să-i prade avutul, acestea fiind răsplata binefacerii. Judecă și tu acum cine sînt cei cruzi, oamenii sau fiarele.

— Mai mirat, mai buimăcit sînt la auzul acestora — zise Andrenio — decît în ziua cînd am văzut lumea întreagă.

— Și încă nu-ți dai seama cum stau lucrurile — chibzui Critilo. Vezi cît de răi sînt bărbații? Atunci ia aminte că femeile sînt și mai rele și mai de temut decît ei. Vai, cînd le vei vedea cum sînt!

— Ce tot spui?

— Adevărul.

— Dar ce sînt?

— Pină una alta, află că sînt demoni ; îți voi spune mai multe pe urmă. Dar mai presus de toate, te îndemn stăruitor și chiar ți-o cer sub jurămint să nu spui cu nici un chip nici cine sîntem, nici cum ai apărut tu pe lume și nici cum am ajuns eu aici : ar însemna de-a dreptul pierderea libertății pentru tine și-a vieții pentru mine. Și, cu toate că-ți jignesc fidelitatea, sînt foarte mulțumit că n-am apucat a-mi isprăvi povestea nefericirilor mele, doar într-asta norocoase, că pot acum sta de strajă nebăgării de seamă. Rămîie dar îndoită fila pentru cel dintîi prilej, căci vom avea destule în timpul unei atît de îndelungate călătorii pe mare.

În vremea asta începuseră să se și audă glasurile navigatorilor și să li se deslușească fețele. Larma stîrnită de echipaj era mare, căci pretutindeni dai de vulg, cu atît mai obraznic, cu cît mai lipsit de treburi. Strinseră velele, aruncară ancorele și oamenii începură să coboare pe uscat. Uimirea celor ce soseau și-a celor ce-i întîmpinau a fost reciprocă. Le înșelară numeroasele întrebări, spunînd că adormiseră și fuseseră uitați acolo cînd își ridicase pînzele cealaltă flotă, atrăgîndu-și astfel compătimirea și chiar buna lor primire.

Poposiră acolo cîteva zile, vinînd și întremîndu-se și, după ce luară apă și lemne, înălțară velele ca tot atîtea aripi către dorita Spanie. Critilo și Andrenio se îmbarcară împreună, laolaltă fiindu-le pînă și inimile, pe un mare galion. Călătoria fu pe cît de primejdioasă pe-atît de lungă, dar îi mîngîia povestirea tragediilor lui Critilo, care, în clipele de răgaz, și-o reluă precum urmează :

— M-am născut în mijlocul acestor întinderi de ape, cum îți spun, între primejdii și furtuni. Și asta din pricină că părinții mei, spanioli amîndoi și nobili, se îmbarcaseră către India cu o însărcinare importantă, grație marelui Filip, care poruncește și răsplătește în tot cuprinsul lumii. Mama pornise cu bănuiala că mă poartă-n pîntece (căci începem prin a încălca regula împinși de un lut pă-

cătos), curînd se arată chinuitoarea sarcină și durerile facerii o apucară în plină călătorie, în toiul groazei și răscolirii unei înspăimîntătoare furtuni, pentru ca valul durerii să-i fie îndoit de valurile uraganului. Am venit pe lume între atîtea mîhniri, ca o prevestire a nefericirii mele : atît de timpuriu a-nceput soarta să se joace cu viața mea, azvîrlindu-mă de la un capăt al lumii la celălalt. Debarcarăm în bogata și faimoasa cetate Goa, curte a imperiului catolic în Orient, scaun august al viceregilor lui, universal emporiu al Indiei și-al bogățiilor ei. Aici, tatăl meu dobîndi curînd faimă și avut, ajutat de strădania și de slujba sa. Eu însă, în toată această indestulare, creșteam rău, ca fecior de bani gata și singur la părinți ; grija lor era s-ajung bărbat mai degrabă decît persoană. Dar bucuria pe care-au avut-o cu mine în copilărie le-a fost pedepsită din plin de către supărarea pe care le-am pricinuit-o cu tinerețile mele, pentru că am luat-o la goană peste pajiștile înverzite ale juneței deopotrivă lipsit de hăturile rațiunii și îmboldit de josnice plăceri. Am dat în patima jocului, pierzînd într-o zi cit adunase tata în multe și cu trudă, risipind cu suta tot ce el strînsese ban cu ban. Am început apoi să fac lux și nu mi-a mai stat capul decît la haine de gală și la mode, împodobindu-mi trupul și dezgolindu-mi astfel sufletul de adevăratele găteli, care sînt virtutea și înțelepciunea. Mă ajutau să-mi cheltuiesc banii și conștiința prieteni răi și prefăcuți, lingușitori, fașfaroni, intriganți și codoși, lipitori scîrbavnice ale averilor și molii ale onoarei și conștiinței. Pe tata îl dureau toate astea și prevedea prăbușirea fiului și-a casei lui ; eu însă mă adăposteam de asprimile lui sub nesăbuinta miloasă a unei mame care, cu cît mă ajuta, cu-atîta mai rău mă pierdea. Dar sfîrșitul nădejdilor și chiar al vieții tatălui meu a fost cînd m-a văzut încilcit în întunecatul labirint al dragostei. Îmi pusesem ochii orbește pe o fată pe care (deși nobilă și cu toate celelalte înzestrări ale naturii, fiind frumoasă, inteligentă și tînară, nu le avea

Însă pe cele ale averii, cele mai prețuite în zilele noastre), începui s-o idolatrizez, cucerit de grația ei, simțămintele fiindu-mi împărtășite cu dovezi de bunăvoință din partea-i. Pe cît mă doreau părinții ei ca ginere, pe-atît le era alor mei de urît gîndul la ea ca noră. Căutară chipuri și mijloace de a mă-ndepărta de patima pe care ei mi-o socoteau pierzanie; încercară să-mi găsească o altă soție, mai potrivită cu interesul lor decît cu placul meu; dar eu, orb la toate, amuțisem. Nu gîndeam, nu vorbeam, nu visam nimic altceva decît pe Felisinda¹, cum se numea iubita mea, purtîndu-mi și-n numele ei jumătate din fericire. Cu atare și multe alte supărări am pus capăt vieții tatălui meu, pedeapsă obișnuită a îngăduinței părintești: el își pierdu viața, iar eu sprijinul, deși n-am regretat pe cît s-ar fi cuvenit. L-a plîns în schimba mama pentru amîndoi, cu atîta nestăpînire, că nu peste multe zile i se sfîrșiră și ei zilele, rămînînd eu mai liber și mai puțin întristat; m-a mîngîiat iute de pierderea părintelui putîntă de a-mi dobîndi soția, crezînd-o pe cît de sigură pe-atît de dorită; dar ca să-mi respect totuși datoria filială, am fost nevoit să-mi înăbuș pornirea cîteva zile care mie îmi părură veacuri. În acest scurt interval pînă la căsătorie, o, nestatornicie a soartei mele!, lucrurile s-au încurcat în așa fel, încît însăși moartea, ce păruse a-mi înlesni dorințele, mi le-a îngreuiat și mai mult, făcîndu-le chiar cu neputință de împlinit. Întîmplarea, sau nenorocul, vru ca tot în acest scurt răstimp să moară și un frate al iubitei mele, tînăr chipeș și unic, primul născut al familiei sale, toată moștenirea rămînîndu-i Felisindei. Și, fenix în toate prîvințele, averea și frumusețea îmbinîndu-se, respectul ce i se arăta fu îndoit, spori mult într-o singură zi, dar încă și mai mult faima, luînd-o înaintea celor mai alese partide de la acea curte. Datorită unui atît de neașteptat in-

¹ *Felisinda*, personificare a fericirii (sp. *feliz*, lat. *felix* = fericit, și, probabil, *inda* = originară din India).

cident, lucrurile se înrăutățiră mult, iar împrejurările luară o altă întorsătură ; singură Felisinda nu se schimbă sau dacă totuși da, arătându-mi și mai multă afecțiune. Părinții și rudele ei, avînd năzuințe mai înalte, s-au arătat cei dintîi mai reci față de cererea mea pe care înainte mi-o încurajaseră. Răceala lor deveni curînd dispreț, aprinzîndu-ne și mai mult vrerile îngemănate. Ea mă înștiința de tot ce se punea la cale, făcîndu-mă din îndrăgostit, confident. S-au ivit numaidecît alți pretendenți, pe cît de puternici pe-atît de mulți, dar îndrăgostiți străpunși mai degrabă de săgețile zvirlite de tolba zestrei ei decît de arcul iubirii. Cu toate acestea, mă umpleau de îngrijorare, căci iubirea e toată doar temeri. Cel mai rău însă mă chinui un nou rival care, pe lîngă tînăr, frumos și bogat, mai era și nepotul viceregelui, ceea ce acolo e totuna cu o zeităte și cu un vlăstar de zeu ; pentru că acolo, placul unui vicerege e poruncă, iar dorințele lui sînt îndeplinite înainte chiar de a-i fi trecut lui prin gînd. Se declară și el pretendent la mîna iubitei mele, pe cît de încrezător, pe atît de puternic. Luptam amîndoi fătîș, ajutați el de putere, eu de iubire. Li se păru lui și alor săi că e nevoie de mai multă silință ca să-mi dea peste cap cererea, nu numai adînc înrădăcinată, dar și veche, și începură să ticluiască lucrurile în acest scop ; trezind ura adormită, făgăduiră protecție și sprijin unor dușmani ai mei, ca să-mi atace printr-un proces punctul cel mai slab al averii mele, fie pentru a-mi frînge vrerea, fie pentru a băga frica în părinții Felisindei. Curînd mă pomenii singur și încîlcit în două procese grele, cel al interesului și cel al dragostei, mai mult acesta din urmă răpîndu-mi somnul. Teama de a nu-mi pierde averea n-a fost de-ajuns pentru a-mi face simțămîntul să dea fie și cu un pas îndărăt, ba, dimpotrivă, acesta îmi creștea pe măsura împotrivirii, ca palmierul. Dar ceea ce cu mine nu le-a mers, le-a mers cu părinții și rudele iubitei mele, care, uitîndu-se la considerentele mai înalte ale interesului și-ale

onoarei, hotărîră... Dar cum să ți-o pot spune ? Nu știu dacă am să izbutesc ; mai bine m-aș opri aici.

— Andrenio îi ceru stăruitor să continue. Și el :

— Ah, înseamnă să mor ! Căci hotărîră să mă ucidă, dîndu-mi viața, adică pe iubita mea, adversarului. Felisinda m-a înștiințat chiar în noaptea aceea, de la un balcon, ca de obicei. Sfătuindu-se cu mine și rugîndu-mă să găsesc leacul, vărsă atîtea lacrimi, încît îmi aprinse în piept un incendiu, un vulcan de deznădejde și de furie. Astfel că a doua zi, fără să-mi pese de neplăcerile și riscurile vieții și onoarei mele, călăuzit de patima-mi oarbă, încinsei la briu nu o spadă, ci un fulger pătrunzător din tolba lui Amor, făurit din gelozie și oțeluri. Pornii în căutarea vrăjmașului meu, încredințîndu-mi faptelor vorbele și miinilor gîndurile ; ne traserăm spadele din învelișul milei și din teacă și ieșirăm unul în întîmpinarea celuilalt, și după cîteva asalturi, îi infipsei oțelul drept în inimă, smulgîndu-i din ea dragostea odată cu viața. El rămase pe jos, iar eu fui ridicat, pentru că mă și dibuiseră, de o ceată de slujbași minăți, parte din ei, de dorința de a-i face pe plac viceregelui, iar cei mai mulți, de pofta bogățiilor mele. Mă aruncară numaidecît în temniță împovărat de lanțuri, roade ale rătăcirilor mele ce se ținuseră lanț. Trista veste ajunse la urechile părinților lui, și mai cu seamă în inimile lor, făcîndu-i să izbucnească în lacrimi și-n tînguiri. Părinții cereau sus și tare răzbunarea lui, iar cei mai puțin pătimiși, dreptate : viceregele amenința cu moartea în amîndouă cazurile. Nu se mai vorbea de altceva : cei mai mulți mă osîndeau, puțini îmi luau apărarea, dar cu toții erau îndurerăți de nefericirea noastră smintită. Numai iubita mea, singura din tot orașul, s-a bucurat, lăudîndu-mi vitejia și prețuindu-mi afecțiunea. Procesul începu cu mare asprime, dar sub aceeași aparență de legalitate ; a venit întîi punerea sub poprire a averii mele ; îmi jefuiră cu adevărat casa și răzbunarea se năpusti asupra bogățiilor mele ca taurul infuriat asupra mantiei ce-

lui ce scapă ; s-au putut salva doar câteva bijuterii, aflate sub sacra oblăduire a unei mînăstiri unde mi se păstrau. Soarta nu s-a mulțumit însă a mă prizoni doar pentru crimă, ci și în materie civilă, dînd o sentință potrivnică mie în procesul pentru avere. Îmi pierdui bunurile, îmi pierdui prietenii, căci sînt două lucruri ce merg mînă-n mînă. N-ar fi fost nimic dacă nu m-ar fi zdruncinat ultima lovitură, care m-a pus la pămînt. Scîrbiți de nenorociri, ecouri alor mele, pierzînd într-un singur an și un fiu, și un ginere, părinții Felisindei hotărîră să părăsească India și să se întoarcă la curte, în nădejdea unei slujbe însemnate, meritată de serviciile lor și înlesnită de bunăvoința viceregelui. Își preschimbară-n aur și argint tot avutul și, luîndu-și întreaga familie și averea, se îmbarcară și porniră spre Spania cu prima flotă, răpindu-mi...

Aici suspinele îi înăbușiră cuvintele, iar glasul i se înecă în plîns.

— ... Îmi răpiră în același timp două odoare ale sufletului, îndoită și ucigătoare devenindu-mi astfel durerea: unul era Felisinda, iar pe celălalt, nefericit de vreme ce era al meu, îl purta ea însăși în pîntece. Ridică ră pînzele, și vîntul îmi întetea suspinurile, ei pierduți în largul oceanului, eu înecat într-o mare de plîns. Rămăsei încarcerat în temnița aceea, sărac și uitat de toți, dar nu și de dușmanii mei. Precum cel ce se prăvale din virful unui munte tot seamănă în urma-i rămășițe, aici pălăria, dincolo manta, într-o parte ochii și-n alta nasul, pînă ce-și pierde viața, făcîndu-se fărîme în adîncuri, așa și eu, de-ndată ce-alunecai în acea prăpastie de fildes, cu atît mai primejdioasă cu cît e mai desfătătoare, prinsei a mă rostogoli și-a mă prăvăli dintr-o nefericire-n alta, lăsînd la fiecă izbire de cite-un țanc, aici averea, dincolo onoarea, sănătatea, părinții, prietenii și libertatea, ajungînd ca și înmormîntat într-o carceră, abis al nefericirilor mele. Dar vorbesc greșit, întrucît ceea ce mi-a luat în rău bogăția, mi-a înapoiat în bine sărăcia. O pot spune într-adevăr, de

vreme ce aici găsi înțelepciunea pe care pînă atunci n-o cunoscusem ; aici dezamăgirea, experiența și sănătatea trupului și sufletului. Văzîndu-mă fără prietenii vii, mă-ndreptai spre cei morți¹, pornii să citesc, începui să știu și să devin persoană, eu care pînă atunci nu trăisem viața rațională, ci pe cea animalică : îmi umplui sufletul de adevăruri și înzestrări. Dobîndii înțelepciunea și, cu ea, buna purtare, deoarece, odată luminată înțelegerea, lesne aduci pe calea cea bună oarba vcință : prima a rămas plină de cunoștințe, aceasta de virtuți. E drept că am deschis ochii cînd nu mai era nimic de văzut, cum se întîmplă de obicei. Studiai nobilele arte și științele sublimе, închinîndu-mă cu deosebită dragoste filozofiei morale, hrană a judecății, centru al rațiunii și viață a chibzuinței. Îmi aleasei prieteni mai buni, dînd un tinăr ușuratic pe un Căto sever și un nătîng pe un Seneca ; o dată îl ascultam pe Socrate, altă dată pe divinul Platon. Așa îmi ușuram și-mi făceam chiar plăcută petrecerea în acel mormînt de oameni vii, labirint al libertății mele. Trecură anii și viceregii, numai asprimea adversarilor mei nu mai trecea ; îmi întrețineau procesul, vrînd, de vreme ce nu mai puteau obține altă pedeapsă, a-mi schimba închisoarea în mormînt. La capătul unui veac de pătimiri și suferințe, sosi ordin dîn Spania — cerut în taină de soția mea — ca pricina și persoana mea să fie remise celor de-acolo. Ordinul a fost dus la îndeplinire de către noul vicerege, dacă nu mai binevoitor, mai puțin potrivnic, odată cu prima flotă. Fui încredințat, ca deținut, căpitanului unei nave, recomandîndu-i-se mai mult să mă supravegheze decît să aibă grijă de mine. Plecai din India ca ultimul sărîntoc, dar cu atîta mulțumire, încît primejdiile mării îmi părură măguliri. Îmi recîștigai repede prieteni, deoarece pe cei adevărați îi cîștigi cu știința ; dintre toți, căpitanul navei, ca om superior, ținu să-mi devină confident, bunăvoință

¹ *Prietenii morți* însemnînd cărțile.

pe care am prețuit-o mult, bucuros că se adeverește zicala cunoscută după care dacă schimbi locul, schimbi și norocul. Aici însă va trebui să vezi cu uimire un miracol de înșelăciune omenească, o culme de purtare mirșavă ; aici, îndirjirea unei soarte vrăjmașe precum și pînă unde mi-au ajuns nenorocirile. Acest căpitan și cavaler, obligat întru totul să aibă o purtare aleasă, dar stricat de ambiție, mînat de rudenă cu viceregele, vrăjmașul meu, și ademenit, după cum sînt cel mai înclinat s-o cred, de josnica lăcomie după argintăriile și giuvaerele mele; vestigii ale vechii măreții (la ce nu sînt împinse inimile omenești de către scîrbavnică sete de aur !), se hotărî să făptuiască cea mai ticăloasă josnicie din cîte s-au pomenit. Fiind singuri într-o noapte pe una din punțile de la pupa, bucurîndu-ne de conversație și de briză, căpitanul mă îmbrînci, fără griji și încrezător cum eram, în genunea de abisuri. Începu el însuși să strige, spre a face nenorocire din trădare, și chiar să mă plîngă, de parcă n-aș fi fost aruncat, ci aș fi căzut. La auzul larmei și al strigătelor, săriră prietenii mei, dornici să mă ajute, aruncînd parime și frînghii, dar în zadar, deoarece corabia, care zbură, străbătu multă mare într-o clipă, lăsîndu-mă să mă lupt cu valurile și cu o îndoit de-amară moarte. Îmi aruncară cîteva scînduri, ca ultim mijloc de salvare, și una dintre ele fu ancora sacră¹ pe care înseși valurile, înduioșate de nevino-văția și nefericirea mea, mi-o puseră în mîini. M-am prins de ea pe cît de recunoscător, pe-atît de deznădăjduit și, sărutînd-o, îi zisei : „O, ultimă rămășiță a norocului meu, neînsemnat reazem al vieții mele, adăpost al ultimei mele nădejdi, îmi vei aduce măcar o scurtă amîinare a morții !“ Nemaisperînd că m-aș mai putea ține după fugara navă, mă lăsai purtat de valuri, în voia liberului-arbitru al soartei mele deznădăjduite. Tirană de o mie și una de ori, nemulțumită nici că mă vede pradă unor asemenea

¹ Vezi *Oracolul manual*, af. 171, nota corespunzătoare.

nefericiri, scuipînd și ultima-i rămășiță de sălbăticie, conjură împotriva-mi stihiiile într-o înspăimîntătoare furtună ca să-mi dea lovitura de grație cu întreaga solemnităate de nenorociri. Valurile ba mă azvirleau atît de sus, încît mai că mă temeam uneori să nu rămîn agățat în vreunul din virfurile lunii ori făcut țândări de cerul de deasupra, ba mă afundau atît de aproape de centrul abisurilor, încît începui să mă tem mai mult de pîrjol decît de înec. Dar vai, cele deplînse drept asprimi mi-au fost hatîruri; căci relele ajung uneori la asemenea culmi, încît se preschimbă în nenorociri. O spun pentru că însăși furia tempestei și curentul apelor mă aruncară în cîteva ore lîngă această mică insulă, patria ta, și pentru mine rai neasemuit, căci altminteri ar fi fost cu neputință să ajung aici, mort de foame în mijlocul mărilor și săturînd fiarele marine. În rău mi-a stat binele. Aici, ajutîndu-mă mai mult curajul decît puterile, izbutii să-mi aflu liman în brațele tale, pe care încă o dată și de mii de ori încă vreau să ți le înlănțui, pecetluind pe veci prietenia noastră.

Astfel puse Critilo capăt istorisirii sale și amîndoi se îmbrățișară, reînnoind prima desfătare și încercînd o tainică simpatie întemeiată pe dragoste și mulțumire.

Restul călătoriei și-l închinară unor exerciții folositoare, deoarece, pe lîngă plăcuta conversație care era în întregime o lecție bine condusă, Critilo îi dădu știri despre toată lumea și-l iniție în acele arte care înalță și îmbogățesc sufletul cel mai mult, ca desfătătoarea istorie, cosmografia, astronomia, erudiția și învățătura ce plămăiește persoanele, filozofia morală. Andrenio se arătă deosebit de sirguincios în învățarea limbilor: latina, eternă vistiernică a înțelepciunii, spaniola, deopotrivă de universală ca și imperiul ei, franceza erudită și italiana elocventă. fie pentru a dobîndi numeroase comori ce stau scrise în ele, fie din nevoia de a le vorbi și-a le-nțelege în călătoria lui prin lume. Curiozitatea lui Andrenio era tot atît de mare ca și ascultarea lui și astfel mereu dezbătea și întreba

despre provincii, state, regate și orașe, despre regii, cîrmuirile și națiile lor ; se informa neconținut, filozofînd și discutînd, cu tot atîta plăcere ca și uimire, rîvnind să ajungă la desăvîrșirea cunoștințelor și înzestrărilor.

Cu îndeletniciri atît de pălcute nici nu simțiră neajunsurile unei călătorii atît de apăsătoare și, la sorocul obișnuit, sosiră în această lume a noastră. Ce li se întîmplă aici și unde, sîntem poftiți să ni se povestească în critica următoare.

CRITICA a 5-a

Intrarea lumii

Șireată, dacă nu amăgitoare, s-a arătat natura cu omul aducându-l pe lumea aceasta, de vreme ce l-a pus să intre în ea fără nici un soi de cunoaștere, spre a deruta orice băgare de seamă. Cel ce începe a trăi sosește pe întuneric, ba chiar orbecăind, fără a-și da seama că e în viață și fără a ști ce înseamnă viața. Se face copil, și atît de hrăpăreț, încît, dacă plinge, ea îl potolește cu te miri ce fleac și-l mulțumește cu orice jucărioară. Pare a-l călăuzi într-un regat de fericiri, cînd de fapt nu e decît o robie de nenorociri ; iar cînd ajunge a deschide ochii sufletului, dumirindu-se de amăgirea sa, vede că e prins fără scăpare, vede că e înglodat în lutul din care a fost plămădit, și oare ce mai poate face decît să-l frămînte sub tălpi, încercînd să se smulgă din el cum va putea mai bine ? Mă încredințez că, fără acest vicleșug universal, nimeni n-ar vrea să intre într-o lume atît de amăgitoare și că puțini ar mai accepta viața după, dacă ar vrea știre de toate acestea înainte. Pentru că cine oare, dacă ar afla-o, s-ar mai învoi să pășească într-un regat mincinos și-ntr-o carceră adevărată, spre-a îndura pe cît de multe pe-atît de felurite neajunsuri ? Cu trupul, foame, sete, frig, căldură,

osteneală, goliciune, dureri, boli ; iar cu sufletul, înșelăciuni, asupriri, invidii, disprețuiri, ocări, mîhniri, neliști, temeri, minii, deznădejdi ; pentru ca la sfîrșit să te vezi osîndit la o moarte ticăloasă și la pierderea tuturor lucrurilor, casă, avere, bunuri, ranguri, prieteni, rude, frați, părinți și viața însăși, tocmai cînd o-ndrăgești mai mult. Bine a știut natura ce-a făcut și rău omul ce-a primit. Cine nu te cunoaște, o, viață, acela să te prețuiască ; dar un dezamăgit ar alege mai degrabă să treacă din leagăn în raclă, din crivatul de nuntă în cripta de pe urmă. Prevestire obștească a nefericirilor e plînsetul de la naștere, și chiar dacă cel mai fericit cade în picioare, tot tristă e stăpînirea pe care-o moștenește, și trîmbița cu care intră-n lume, omul rege nu-i altceva decît plînsetul lui, semn că domnia are să-i fie doar un șir de năpaste. Dar cum ar putea fi oare o viață care începe în urlétele mamei ce o dă și în plînsetele fiului ce o primește ? Cel puțin, deși i-a lipsit cunoașterea relelor, a avut totuși preștițirea lor, și dacă nu le pricepe le ghicește.

— Am și ajuns în lume — îi spuse pătrunzătorul Critilo nesocotitului Andrenio, cînd puseră amîndoi piciorul pe uscat. Îmi pare rău că intri-n ea plin de atîta cunoaștere, pentru că are să-ți displacă mult. Tot ce-a făurit Supremul Meșter e atît de împlinit, încît nu i se poate aduce nici o îmbunătățire, dar tot ce-au adăugat oamenii e imperfect. Dumnezeu a creat totul într-o deplină armonie, iar omul a tulburat tot ce-a putut atinge, ce zic eu, dar pînă și cele la care n-a ajuns cu puterea, s-a străduit să le răstoarne cu închipuirea. Ai văzut pînă acum operele naturii și le-ai admirat cu drept cuvînt ; de azi înainte le vei vedea pe cele ale artei, care au să te minuneze. Ai contemplat lucrările lui Dumnezeu ; le vei privi pe cele ale oamenilor și vei vedea deosebirea. O, cît de diferită îți va părea lumea civilizată față de cea naturală și cea omenească față de cea divină ! Fii prevenit în privința asta, așa încît

să nu te umple de mîrare toate cîte ai să le vezi, dar nici să te golească de nădejde toate cîte ai să le înduri.

O apucară pe un drum pe cit de bătătorit pe-atît de singuratic și de vechi. Andrenio băgă însă de seamă că nici una din urmele lăsate pe el de oameni nu privea îndărăt ; toate se-ndreptau înainte, semn că nimeni nu făcea calea întoarsă. Puțin mai tîrziu dădură peste o privești nespus de drăgălașă și de plăcută : era o armată de infanterie¹ în neorînduială, un escadron de copii de neamuri și stări felurite, după cum o arătau feluritele lor veșminte. Totul era vălmășag și larmă. După ei, ca să-i adune și apoi să-i conducă, se ținea o femeie de o rară distincție, cu fața surizătoare, privirea veselă, buzele dulci și vorbe mîngietoare, mîini miloase, toată numai mîngîieri, alinturi și dezmierdări. O însoțeau numeroase slujitoare de același fel și rost, ca s-o ajute și să-i slujească ; și astfel, pe cei micuți îi duceau în brațe alți drumeți, iar pe cei mai mărișori îi țineau de mînă, făcînd totul ca să meargă înainte. Era de necrezut cu cîtă bunăvoință îi mîngîia pe toți acea obștească mamă, cum le făcea tuturor pe plac și cum îi răsfăța, avînd la-ndemină pentru asta mii de jucării născocite anume ca să-i distreze. Își făcuse și-o mare provizie de daruri și, cum plîngea vreunul, îndată venea la el plină de iubire, acoperindu-l de giugiuleli și mîngîieri și dîndu-i orice îi cerea, doar să nu mai plîngă. O grijă aparte le arăta celor mai bine îmbrăcați, după cît se vede odrasle de lume bună, îndeplinindu-le orice vrere. Atîta dragoste și bunăvoință le arăta acea dădăcă miloasă după cît părea, încît chiar părinții își aduceau copiii la ea și i-i dădeau în grijă, mai încrezători într-însa decît în ei înșiși.

Mult l-a bucurat pe Andrenio vederea unei atît de numeroase și de drăgălașe infanterii, nemaiprididînd să-l

¹ *Infante*, în spaniolă, înseamnă și copil sub șapte ani.

admire și să-l contemple pe omul-oo-pil. Și luînd în brațe un prunc în scutece, îi spuse lui Critilo :

— E oare cu putință ca acesta să fie omul ! Cine-ar crede că ființa asta aproape nesimțitoare, greoaie și neofositoare urmează a deveni un bărbat atît de înțelept uneori, atît de cuminte și de pătrunzător, ca un Cato, un Seneca, un conte de Monterrey ¹ !

— Numai din extreme e alcătuit omul — zise Critilo. Ai să vezi ce costisitor e să devii persoană. Animalele ajung imediat ele însele, numaidecît aleargă, numaidecît topăie ; pe om îl costă însă mult, deoarece valorează mult.

— Mai mult decît orice mă uimește — stăruia Andre-nio —, nespusa dragoste a acestei femei neobișnuite. Ce mamă ! Îți poți închipui o mai mare duioșie ? N-am avut parte de fericirea asta, eu, care am crescut în măruntaiele unui munte și printre fiare : plîngeam acolo pînă ples-neam, culcat pe pămîntul tare, gol, înfometat și lipsit de ocrotire, necunoscînd asemenea mîngîieri.

— Nu pizmui ceea ce nu cunoști — zise Critilo —, nici nu-i spune fericire pînă ce nu vezi cum sfîrșește. În lume ai să dai de multe asemenea lucruri, care nu sînt ce par, ci cu totul dimpotrivă. Acum începi să trăiești ; ai să trăiești și-ai să vezi.

Mergeau cu tot acest vălmășag fără a se opri o clipă, străbătînd ținuturi fără a face nici un popas și coborînd într-una, iar conducătoarea escadronului pigmeu veghea neslăbit ca nimeni să nu obosească sau să aibă de suferit. Le dădea să mănînce o singură dată, adică toată ziua.

La capătul acelor meleaguri se pomeniră într-o vale-adîncă de tot, străjuită de-o parte și de alta de munți înalți care se arătau a fi cele mai înalte trecători ale acestui drum universal. Era noapte și încă foarte întunecoasă, cu adevărat neagră. Tocmai în inima îngrozitoarei genuni, înșelătoarea femeie porunci să se facă haltă și, privind

¹ *Conte de Monterrey*, probabil don Manuel de Acevedo y Zúñiga, ambasador al lui Filip al IV-lea la Roma, în 1621.

într-o parte și-n alta, făcu semnul obișnuit, la care, în aceeași clipă — o, răutate de neînchipuit, o, trădare nemai-auzită ! — de prin mărăcinișurile rîpoase și din gurile peșterilor prinseră a ieși oști de fiare, lei, tigri, urși, lupi, șerpi și balauri, care, atacînd pe neașteptate, se năpustiră asupra fragedei turme de mielusei slabi și neînarmați, făcînd prăpăd înfricoșător și măcel sîngeros, intrucît pe unii îi smulgeau, pe alții îi rupeau în bucăți, ucideau, înghițeau și devorau cîți puteau. Cîte un monstru înghițea cîte doi copii deodată și nici nu-i înfuleca bine, că și întindea ghearele după alți doi ; cîte o fiară îl sfărîma în dinți pe primul și-l sfîșia cu unghiile pe-al doilea, nedînd răgaz sălbăticiei. Dădeau iama cu toatele prin acel teatru jalnic, îmbăloșate de sînge, cu boturile și ghearele roșii. Multe dintre ele înșfăcau cîte doi și cîte trei deodată din cei mai micuți și-i duceau în bîrloguri, ca hrană pentru puii lor, la fel de cruzi ca și ele. Totul era haos și masacru, spectacol cu adevărat fatal și jalnic. Și atît de mare le era nevinovăția sau atît de prostuți erau copiii aceia fragezi, încît luau drept mîngîieri înșfăcările și drept petrecere măcelărirea, poftindu-le ei înșiși zimbitori pe fiare și întăritindu-le cu îmbrățișări.

Andrenio rămase uluit și îngrozit la vederea unei trădări atît de înspăimîntătoare, a unei cruzimi atît de neașteptate ; și, adăpostindu-se, la stăruințele lui Critilo, spuse tînguindu-se :

— O, trădătoare ! O, barbară ! O, nelegiuită femeie, mai fiară decît înseși fiarele ! E oare cu putință ca asta să fi fost ținta mîngîierilor tale ? Pentru asta toată grija și paza ? O, mielusei nevinovați, cît de timpuriu ați căzut pradă nenorocirii ! Ce repede ați ajuns la descăpăținare ! O, lume înșelătoare ! Deci asta obișnuiești tu ? Astea-ți sînt isprăvile ? Trebuie să răzbun cu mîinile mele o ticăloșie atît de necrezută.

Zis și făcut, se și năpusti minios ca s-o sfîșie cu dinții lui pe nemiloasa tirană ; dar nu izbuti s-o găsească, de-

oarece ea, cu toate slujnicele ei, o și pornise îndărăt în căutarea altor mielușei pe care să-i aducă-n chip de marfă la căsăpie. Așa încît nici femeile nu conteneau cu adusul, nici fiarele cu sfîșiatul, nici Andrenio cu deplîngerea unei pagube atît de ireparabile.

În toiul acestui haos groaznic și-al acestui masacru nemilos, răsări de cealaltă parte a văii, de pe crestele cele mai înalte ale munților, în fasturile aurorei, o altă femeie (și cu drept cuvînt alta), care, scăldată în lumină și înconjurată de slujitoare, nearipată deși parcă zburînd, cobora să-i mîntuie pe copiii care piereau. Își arătă chipul nespus de senin și de grav și dintr-însul, ca și din nestematele ce-i împodobeau veșmîntul brodat cu fir, se răsplinea o asemenea revărsare de lumini, încît puteau înlocui, prisosind chiar, lipsa regelui zilei. Era cum nu se poate mai frumoasă și purta cunună de regină printre toate acele mîndreți care îi erau sfetnice. Rar noroc ! De cum o simțiră, fiarele îndîrjite își întrerupseră năcelul și se retraseră rupînd-o la fugă și, scoțînd urlete înfiorătoare, se afundară în peșterile lor. Ea veni plină de milă și începu să-i strîngă pe cei puțini scăpați cu viață, dar acoperiți și ei de zgîrieturi și răni. Nespus de frumoasele tinere îi căutau cu mare rîvnă, pe mulți scoțîndu-i pînă și din grotele întunecate și din gîtlejurile monștrilor, adunîndu-i și ajutorîndu-i pe cîți putură. Iar Andrenio băgă de seamă că aceștia se numărau printre cei mai săraci și cei mai puțin îngrijiți de acea muiere blestemată ; astfel că fiarele făcuseră cel mai cumplit prăpăd în rîndul celor de neam mare, mai falnici decît toți. După ce-i aduse pe toți la un loc, îi scoase în cea mai mare grabă din popasul acela atît de primejdios, călăuzindu-i de cealaltă parte a văii, pe munte în sus, și nu se opri pînă nu ajunse sus de tot, unde e locul cel mai sigur. De acolo se întoarseră să privească și să contemple, în lumina pe care le-o împărtășea marea lor eliberatoare, cumplita primejdie prin care trecuseră, necunoscută lor pînă atunci. Punîn-

du-i astfel la adăpost, le împărți nestemate de mare preț, cîte una fiecăruia, și care, pe lângă înzestrarea de a feri de rele, răspindeau și o lumină atît de limpede și atît de potolită, încît făceau din noapte zi, fiind, pe deasupra, însușire încă mai de preț, nepieritoare. Copiii fură încredințați cîtorva bărbați înțelepți care să-i protegiască și să le călăuzească pașii mereu la deal, pînă la marea Cetate a Lumii.

În aceeași clipă se și auziră iarăși alte țipete de copii, care, atacați de fiare în valea funestă, piereau pe capete. Numai decît, miloasa regină, urmată de toate amazoanele ei, o și porni cu aripi la picioare să le vie-n ajutor.

Andrenio rămăsese uluit de ceea ce-i fusese dat să vadă, cîntărind întîmplările atît de diferite, iar prin ele, perindarea răului și-a binelui în viața aceasta.

— Cît de opusă e firea acestor femei ! — zicea el. Ce deosebite întîmplări ! Nu vrei să-mi spui, Critilo, cine e cea dintîi, ca s-o urăsc, și cine a doua, ca s-o slăvesc ?

— Ce zici de această primă intrare în lume ? — zise el. Nu se potrivește oare întru totul cu ea și cu ce-ți spuneam ? Ia seama cum merg lucrurile aici și, dacă începutul e așa, ia spune, cum îi vor fi oare urmările și sfîrșitul ? Asta ca să deschizi ochii și să trăiești mereu în alarmă printre dușmani. Dorești să știi cine e acea primă și crudă femeie, pe care-o aplaudai atîta : crede-mă, nici lauda și nici ocara n-au rost pînă nu vezi sfîrșitul. Află dar că cea dintîi tirană e reaua noastră pornire, aplecarea către rău. Ea pune de îndată stăpînire pe copil, alungă rațiunea și i-o ia înainte ; domnește și triumfă în copilărie, în așa fel încît părinții înșiși, din neslăbită dragoste față de odraslele lor, le caută în coarne și, ca nu cumva să plîngă băiețașul, îi fac toate gusturile ; îl lasă să facă totul după cum îl taie capul și să iasă totdeauna cîștigător, și așa crește vicious, răzbunător, irascibil, lacom, încăpățînat, mincinos, obraznic, plîngăreț, plin de amor propriu, de ignoranță, ajutîndu-și în toate chipurile funesta înclinare naturală.

Dacă pun astfel stăpînire pe un băiat, patimile lui prind puteri mulțumită complicității părintești, precumpănește aplecarea depravată spre rău, iar aceasta, cu mîngîierile ei, îl atrage pe copilul fraged în valea fiarelor, spre a cădea pradă viciilor și-a deveni sclavul patimilor sale. Astfel că, atunci cînd sosește Rațiunea, care e cea regină a luminii, mamă a dezamăgirii, împreună cu însoțitoarele ei, virtuțile, îi găsește de mult destrăbălați, dedați viciilor și mulți dintre ei chiar fără leac ; îi vine foarte greu să-i smulgă din ghearele relexor porniri și foarte anevoie îi pornește spre piscul înalt și sigur al virtuții, deoarece îi duce pe un drum pieptiș. Mulți se prăpădesc și rămîn veștejiți de viciul lor, și mai virtos cei mai bogați, copiii de nobili și de principii, pentru care creșterea în deplină desfătare e prilej de viciu și mai adînc. Cei crescuți în sărăcie ori poate îndurînd asprimile unei maștere scapă cel mai ușor, ca Hercule, și-și sugrumă șerpîi patimilor încă din leagăn.

— Ce piatră scumpă — întrebă Andrenio — ne-a încredințat tuturor odată cu sfatul acesta ?

— Se cuvine să știi — îi răspunse Critilo — că toate cele atribuite de legendă unor pietre, în aceasta sînt aievea, pentru că ea este adevăratul carbuncle care strălucește în plină beznă, atît în cea a ignoranței cît și-n cea a viciului ; e diamantul cel mai fin, care, de sub loviturile pătimirii și din pojarurile poștei, iese mai tare și mai scăpărător ; e piatra de încercare, piatra care cercetează binele și răul ; e magnetul simțitor la nordul virtuții ; în sfîrșit, ea e piatra tuturor virtuților, cea numită de înțelepți sfatul rațiunii, cel mai credincios prieten pe care-l avem.

Tot vorbind astfel, ajunseră la cea faimoasă răscruce unde se despart drumurile și se alege viața : loc renumit prin greutatea de-a hotări, resimțită nu atît de știință cît de voință, pe ce cărare anume și-n ce parte s-o apuci. Aici Critilo stătu în mare cumpănă, deoarece, după tradiție,

drumurile sînt două — cel din stînga, lăudat pentru ușurință, bine întreținut și la vale, și cel din dreapta, bolovănos, neplăcut și pieptiș —, pe cînd aici văzu cu nu puțină mirare că erau trei drumuri, îngreuindu-i și mai mult alegerea.

— Doamne ferește ! — zise el — oare nu e aici înțeleapta răscruce¹, unde însuși Hercule a rămas nedumerit pe care dintre cele două drumuri s-o apuce ?

Privea înainte și înapoi, tot întrebîndu-se pe sine însuși :

— Oare nu aceasta e docta literară a lui Pitagora², în care s-a încifrat toată înțelepciunea, care pînă aici e una singură și apoi se împarte în două ramuri, una largă a viciului și cealaltă strîmtă a virtuții, dar cu țeluri potrivnice, întrucît unul duce la pedeapsă și celălalt la cunună ? Stai — zise el —, oare unde sînt cele două hotare ale lui Epictet³, *abstine* pe drumul plăcerii și *sustine* pe cel al virtuții ? Ce mai, am ajuns și-n vremurile cînd pînă și drumurile regale s-au schimbat.

— Ce e mormanul acela de pietre⁴ — întrebă Andre-nio — care stă la mijlocul cărărilor ?

— Să mergem acolo — zise Critilo —, căci semnul zeului drumurilor ne cheamă și ne-ndrumă. Acesta e

¹ Celebru apolog al lui Hercule avînd de ales, la o răscruce, între cele două drumuri, al viciului și al virtuții, i se datorează lui Prodicos din Ceos, sofist din secolul al V-lea î.e.n., renumit prin atenția pe care o acorda problemelor limbii (Platon, *Protagoras*, 337 a-c; *Cratylus*, 384 b etc.) Apologul e relatat de Xenofon, în *Memorabilia*, II, 1, 21—34.

² Litera lui Pitagora e *y*-ul, care, prin cele două ramificații ale sale, rezumă problema fundamentală a vieții morale, alegerea între drumurile opuse ale binelui și al răului.

³ Vezi mai sus, *Oracolul manual*, af. 159.

⁴ Aluzie la grămezile de pietre înălțate în Antichitate la răspîntiile drumurilor sau pe hotarele proprietăților rurale în cinstea lui Hermes (Mercur), ca zeu protector al călătorilor și drumurilor. Fiecare trecător depunea cîte o piatră, grămezile erau împodobite cu flori și stropite cu ulei.

misteriosul morman al lui Mercur, prin care anticii au vrut să spună că înțelepciunea se cuvine a ne fi călăuză și că trebuie să alergăm încotro ne cheamă cerul ; asta glăsuiește mina aceea.

— Dar mormanul de pietre, ce rost are ? — replică Andrenio. Ciudat fel de-a curăța drumul, îngrămădind poticniri !

— Pietrele acestea — răspunse Critilo oftînd — le aruncă aici trecătorii, plătind prin asta învățătura : iată răsplata cu care se alege fiecare învățător, iar cei ce predau adevărul și virtutea cată să știe că pînă și pietrele se vor ridica împotriva lor. Să ne-apropiem de această coloană, căci ea are să fie oracolul nedumeririi noastre.

Critilo citi prima inscripție care, cu Horațiu ¹, spunea : „E o măsură în lucruri ; să nu treci pe la extreme“, Era în întregime lucrată, de sus și pînă jos, în relief, cu nespusă măiestrie, perfecțiunile materiale ale simetriei întrecîndu-se cu cele spirituale ale minții ; se puteau citi numeroase aforisme sentențioase și se vedeau istorii pline de tilc. Andrenio le admira, iar Critilo le comenta cu plăcută dibăcie. Acolo îl văzură pe temerarul tînăr suindu-se în carul de lumini, tatăl lui spunîndu-i : „Mergi pe calea de mijloc, și-ți va fi drumul sigur“ ².

— E vorba de un băiat ³ — îl lămurii Critilo — care s-a vîrît cu multă trufie într-o cîrmuire și, pentru că n-a ținut seama de mijlocia prudentă, cum îl sfătuiseră bătrînii lui, și-a pierdut pîntenii rațiunii și-atîtea fumuri vru să și le facă tributare, încît pîrjoli totul, pierzînd și trup și tron.

¹ Horațiu, *Satire*, I, I, 106—107.

² Ovidiu, *Metamorfoze*, II, 137.

³ Romera-Navarro (ed. cit., I, 176) crede că Gracián face aluzie la regele Sebastião al Portugaliei, născut în 1554, ajuns rege la trei ani, mort în bătălia de la Alcazar-Quivir, în cursul unei campanii în Maroc (4 august 1578).

Urma Icar, prăbușindu-se cu aripile frunte, întrucit trecuse de la o extremă la alta, de la foc la apă, oricât îi strigase Dedal : „Zboară pe la mijloc !“

— Iată alt cutezător — stăruî Critilo —, care, nemulțumit să știe ceea ce e de ajuns, adică potrivit, s-a încurcat în subtilități rău întemeiate și-atît vru să le subțieze, încît penele îl mințiră și se prăvăli cu himere cu tot în marea unui plîns obștesc și amar, căci nu-i mult de la pene la penalitate. Celălalt e vestitul Cleobul¹, care scrie în trei scrisori consecutive acest singur cuvînt : „Măsura“, răspunzînd regelui care în alte trei îi ceruse un sfat, demn de învățătura lui, pentru a domni cu succes. Iată-l pe celălalt dintre cei șapte² ai Greciei, înțelept eternizat pentru această singură maximă : „Ferește-te în toate de exces“, deoarece totdeauna mai dăunător a fost prisosul decît lipsa.

Se aflau sculptate acolo toate virtuțile, cu embleme³ lăudabile în cartușe și volute. Începeau în ordine, fiecare așezată la mijlocul celor două extreme vicioase ale fiecăreia, și, dedesubt, Tăria sufletească, asigurîndu-le sprijin celorlalte, întinsă pe perna unei coloane, la jumătate drum între Temeritate și Lașitate. Urmînd aidoma toate celelalte, la sfîrșit venea Prudența, în chip de regină, ținînd în miini o cunună prețioasă cu această deviză : „Celui ce îndrăgește mijlocia de aur“⁴. Se citeau și multe alte inscripții, ce alcătuiau panglici și slujeau ca definiții Meșteșugului și Ingeniozității. Toată această elegantă întocmire era încununată de Fericire, nespus de senină,

¹ Unul din cei șapte înțelepți ai Greciei. Vezi Diogenes Laertios, ed. cit., I, VI, 93. Cf. *Oracolul manual*, af. 14.

² Maxima „*Ne quid nimes*“, („Nimic prea mult“) e atribuită de Alciati lui Pittacos.

³ În orig. *impresa*, simbol sau figură enigmatică reprezentînd o faptă mărească sau o înzestrare deosebită, însoțită de obicei de o inscripție sau deviză.

⁴ Horațiu, *Ode*, II, X, 5-6.

rezemată de bărbații ei învățați și curajoși, flancată și ea de cele două extreme ale sale, Plînsul și Rîsul, ai căror atlânți erau Heraclit și Democrit, plîngînd pururi primul, iar celălalt rîzînd.

Cu multă plăcere privi și pricepu Andrenio acel minunat oracol al întregii vieți. Între timp însă se și strînsese multă lume, dar puține persoane, pentru că cei mai mulți, fără a-ntreba pe alt zeu decît propriul lor gust, o apucau pe drumurile de la extreme, minăți de toanele și desfătarea lor. Veni unul și, fără a se dumiri întrebînd, o apucă tare prostește, printr-un loc extrem cu totul diferit de cum își închipuiseră ceilalți, numai pentru că așa își pusesese el în cap, drept care-și găsi de îndată pierzania. După el venea un înfumurat care, orbește și fără să-ntrebe, dar cu un aer grozav, o luă pe drumul cel mai înalt ; și, cum el era gol pe dinăuntru, iar vîntul se întetea, fu repede înfrînt și azvîrlit jos spre răzbunarea multora, deoarece, mergînd pe un drum atît de înalt, și urcușul, și căderea s-au petrecut în ochii și-n rîsul tuturor. Era un drum presărat cu ciulini, și cînd era Andrenio mai convins că n-o să meargă nimeni pe el, văzu că mulți se îndirjiseră și se încăieraseră, vrînd fiecare s-ajungă cel dintîi. Poteca fiarelor era cea mai bătătorită. Și întrebîndu-l pe un om, care părea să fie om, de ce merge pe-acolo, acesta îi răspunse că doar ca să nu meargă singur. Alături era alt drum, foarte scurt, și toți cei ce mergeau pe el își făceau mari provizii de merinde și băuturi alese, dar nu umblau mult, căci mai mulți sînt cei care mor de indigestie decît de foame. Unii țineau să meargă prin văzduh¹, dar își pierdeau capul și cădeau, iar de obicei nu nimereau nici în cer, nici pe pămînt. Mulți se-ndrumau pe-o alee plăcută și desfătătoare foarte ; treceau dintr-o poiană-n alta, veseli și bine dispuși, sărînd și dănuînd, și, cînd se așteptau mal puțin, se prăbușeau istoviți, asudînd și țîpînd,

Trufașii.

nemaiputînd face un pas, schimonosindu-se acum de mult ce rîseseră. Se plîngeau cu toții de o trecătoare foarte primejdioasă, călcată mereu de hoți, și, cu toate că știau, nu puțini se-avîntau pe-acolo, zicînd c-o să se-nțeleagă ei într-un fel cu ceilalți ; iar pînă la sfîrșit toți se făceau tilhari, jefuindu-se unii pe alții. Unii — spre marea mirare a lui Andrenio și spre mulțumirea lui Critilo că mai găseau pe cîte cineva care să ia seama și să întrebe — cereau să li se spună care-i drumul celor pierduți. Crezură că vor să-l ocolească, dar dimpotrivă, căci de-ndată ce-l aflară, o și apucară pe el.

— Cine-a mai pomenit asemenea prostie ? — zise Andrenio.

Și văzînd printre ei cîteva persoane cu mare vază, îi întrebă cum de o iau pe-acolo, iar ei le răspunseră că n-o iau ei, ci sînt luați. Nu mai prejos era prostia altora care toată ziua dădeau roată, zdrobindu-se și zdrobind, fără a trece mai departe și fără a ajunge vreodată în centru. Alții nu găseau drumul ; se iroseau de tot pînă s-o pornească ; nu sfîrșeau niciodată și se opreau numai-decît, neizbutind să facă un pas, stînd cu mîinile și, de-ar fi putut, și cu picioarele, în sîn ; aceștia nu duceau niciodată ceva la capăt. Unul spuse c-ar vrea să meargă pe unde n-a mai mers nimeni niciodată. Nimeni nu l-a putut îndruma ; o apucă pe drumul toanei sale și curînd se rătăci.

— Nu bagî de seamă — zise Critilo — că aproape toți o iau pe drumul străin și nimeresc tocmai în partea opusă a ceea ce și-ar fi închipuit ? Prostul devine încrezut, iar înțeleptul se poartă ca un neștiutor ; lașul face paradă de vitejie și nu mai discută decît despre arme și pistoale, pe cînd viteazul le disprețuiește ; cel ce are ajunge să nu dea, iar cel ce nu are risipește ; frumoasa face paradă de delăsare, iar urîta moare să arate bine ; principele se umanizează, iar omul din topor se împăunează cu însușiri divine ; elocventul tace, iar ignorantul vrea să vorbească

despre orice ; îndemînaticul nu cutează a lucra, iar stîngaciul nu mai conţeneşte. Vei vedea, în sfîrşit, că toţi sînt nesăbuiţi şi nu găsesc drumul vieţii pe la mijloc. Noi s-o apucăm însă pe cel mai sigur, chiar dacă nu atît de aplaudat, şi anume pe cel al unei prudente şi fericite mijlocii, nu atît de greu precum cele de la extreme, deoarece se păstrează totdeauna pe-o sănătoasă cale de mijloc.

Puţini se-nvoiră a-l urma, dar de îndată ce se văzură pe el, simţiră o vădită bucurie lăuntrică şi-o mare împăcare de cuget. Mai observară totodată că acele nestemate, bogate odoare ale raţiunii, începură a străluci atît de puternic, încît fiecare în parte părea un luceafăr scăpărat, intrupîndu-se în limbi de raze şi spunînd : „Acesta e drumul adevărului şi adevărul vieţii !“ Dimpotrivă, toate nestematele celor ce-şi urmaseră toanele îşi pierdură lumina, încît părăură a orbi cu totul, lăsîndu-i eclipsaţi : greşită judecata ca şi drumul.

Văzînd Andrenio că urcau neconţinut, zise :

— Mi se pare că drumul acesta mai degrabă ne duce la cer decît în lume.

— Aşa e — îi răspunse Critilo —, pentru că pe-aici trec căile veşniciei şi, cu toate că umblăm legaţi pe pămîntul nostru, îi sîntem totuşi mult superiori, stăpîni ai celorlalţi şi vecini ai stelelor ; ele să ne călăuzească, deoarece am şi pătruns între Scila şi Caribda lumii.

Spuse acestea intrînd într-unul din cele mai vestite oraşe, marele Babilon al Spaniei¹, bazar al bogăţiilor ei, teatru august al literelor şi-al armelor, sferă a nobleţei şi mare piaţă a vieţii omeneşti.

Andrenio rămase uluit la vederea lumii, pe care nu o cunoştea ; mult mai uimit decît atunci cînd o văzuse ieşind din peştera sa. De ce să ne mirăm însă, cînd acolo o privea de la depărtare, iar aici atît de aproape, acolo o

¹ Madridul, capitala Spaniei din 1561, cînd Filip al II-lea şi-a fixat aici reşedinţa.

contempla, aici o încerca; orice lucru e altfel după ce-l atingi cu mâna. Cel mai mult i-a nedumerit faptul că nu dădeau de nici un om, deși îi căutau cu toată osîrdia într-un oraș cu foarte mulți locuitori și încă ziua-n amiaza mare.

— Ce-nseamnă asta? — zise Andrenio. Unde sînt oamenii de pe-aici? Ce s-a întîmplat cu ei? Oare nu-i pămîntul patria lor, și încă atît de-ndrăgită, nu-i lumea centrul lor, atît de pătimăș iubit? Atunci cum de le-au lăsat de izbeliște? Unde să se fi dus oare după și mai bine?

Mergeau într-o parte și-n alta, căutîndu-i cu stăruință fără a da de vreunul, pînă ce... Dar cum și unde îi găsiră, ne-o va povesti cealaltă critică.

CRITICA a 6-a

Starea veacului

Cine aude vorbindu-se de lume își închipuie o îmbinare a tuturor celor create, întru totul armonioasă și desăvârșită, și pe bună dreptate, de vreme ce își ia nume de la însăși frumusețea ei : lume vrea să zică frumos și curat ca lumina. Să ne închipuim un palat foarte bine plănuit pînă la urmă de către infinita înțelepciune, foarte bine durat de către Atotputernicie, mobilat de divina Bunătate drept locuință a regelui om, care, ca părtaș la rațiune, cată să prezideze în el și să-l păstreze în armonia dintii, în care l-a rostuit divinu-i Făcător. Așa încît lumea nu e altceva decît o casă durată și chivernisită de însuși Dumnezeu pentru om, și nu-i alt mijloc mai potrivit de a-i face cunoscută desăvîrșirea. Așa trebuia să fie, după cum însuși numele o arată, obîrșia o chezășuiește și țelul o întărește ; cît de diferit stau însă lucrurile și cum a părăduit-o însuși omul, cît de mult e dezmințită vorba de faptă, la acestea să chibzuiască Critilo care, împreună cu Andrenio, sosiseră în lumea largă, fără a fi însă și în largul lor, fiindcă prea erau persoane.

Mergeau în căutarea oamenilor, fără a putea găsi vreunul, cînd, după mult timp și osteneală, dădură peste

unul pe jumătate, jumătate-om, jumătate-dihanie. Pe cit se bucură Critilo, pe-atit se neliniști Andrenio și întrebă:

— Ce monstru ciudat e acesta ?

— Nu te teme — răspunse Critilo —, pentru că e mai om decît inșiși oamenii ; acesta e învățătorul regilor și regele învățaților, e înțeleptul Chiron. Ce fericită întîlnire, și chiar la momentul potrivit ! El ne va călăuzi prin această primă intrare în lume și ne va învăța să trăim, lucru de mare însemnătate la început.

Se duse către el și-i dădu binețe, centaurul întorcîndu-i-le cu îndoită omenie. Îi spuse cum o porniseră în căutarea oamenilor și că, după ce se învățaseră pe-acolo de-o sută de ori, tot nu izbutiseră a găsi țipenie de om.

— Nu mă mir — zise el —, căci veacul acesta nu-i bogat în oameni, adică-n oamenii faimoși din alte vremuri. Ce, gîndiți cumva că veți găsi astăzi un don Alfonso cel Mărinimos ¹ în Italia, un Mare Căpitan ² în Spania, un Henric al IV-lea în Franța, care să-și facă din spadă co-roană și din mînere de sabie crini ? Nu se mai află asemenea eroi pe lume, li s-a dus pînă și amintirea.

— Nu se mai zămislesc ? — replică Andrenio.

— Nu dau semne, iar curînd va fi prea tîrziu.

— La drept vorbind, însă, prilejurile n-au lipsit : oare cum de n-au mai apărut ? — întrebă Critilo.

— Pentru c-au dispărut. Sînt multe de spus aici — stăruie Chiron. Unii vor să fie totul și la sfîrșit sînt mai puțin decît nimic : mai bine n-ar fi fost deloc. Se spune de

¹ Alfonso al V-lea cel Mărinimos (el Magnánimo), rege al Aragonului, cucerește Neapolul în 1443.

² Gonzalo Fernández de Córdoba, supranumit Marele Căpitan (1453—1515), comandant militar spaniol, a eliberat Granada (1492), ultima posesiune arabă în Spania. Comandant al armatei spaniole în războaiele pentru Italia (1495, 1496—1506).

asemenea că invidia taie rău cu foarfecele lui Tomeras¹. Eu însă zic că nu-i nici una, nici alta, ci că, atîta timp cît va predominî viciul, virtutea nu va triumfa, iar fără ea nu poate exista măreție eroică. Credeți-mă, Venus le pune la colț pretutindeni pe Minerva și Belona și nu mai are de-a face decît cu fierari de rînd care înnegresc și prefac în fiare tot ce-ating. Dar ce să ne mai ostenim, acesta nu e veacul oamenilor eminenți nici în arme, nici în litere. Spuneți-mi însă pe unde i-ați căutat.

Și Critilo :

— Unde să-i fi căutat dacă nu pe pămînt ? Oare nu el le e patrie și centru ?

— Bună treabă ! — zise centaurul. Păi cum vă-nchipuiți că i-ați fi putut găsi ! Degeaba răscoliți lumea căutîndu-i, de mult și-au schimbat locuința : omul nu-și găsește niciodată liniștea, nimic nu-l mulțumește.

— Doar și mai puțin îi vom găsi în cer — zise Andrenio.

— Și mai puțin, căci nu sînt nici în cer, nici pe pămînt.

— Dar unde să-i căutăm atunci ?

— Unde ? În văzduh.

— În văzduh ?

— Da, căci acolo și-au durat castele în aer, turnuri de vînt, în care s-au ferecat de tot și nu mai vor să-și părăsească himera.

— Dacă-i așa — zise Critilo —, toate turnurile lor n-au să fie altceva decît de încîlceală și, nefiind prudenți ca Ianus, au să-i piște berzele mîinilor², arătîndu-i cu

¹ *Foarfecele lui Tomeras* : Ramiro al II-lea Călugărul (rege al Aragonului între 1133 și 1137), ceru sfatul abatelui de Tomeras, întrucît se simțea disprețuit și boicotat de nobilime. Abatele, fără să-i răspundă, ieși în grădina minăstirii și, cu o foarfecă, începu să tundă lăstarii prea mari. La fel procedă apoi și regele cu nobilii care-l priveau de sus, scurtîndu-i de cap.

² *Berzele mîinilor (cigüeñas manuales)* : pe Ianus nu-l puteau pișca aceste „berze“, întrucît avea două fețe, după cum spune Persius în *Satira I*, făcînd aluzie la o glumă practică în Roma an-

ciocul degetului și zicînd : „Asta nu-i oare fiul lui cutare?“ Așa încît cu ce-au aruncat ei peste umăr le vor da ceilalți peste nas.

— Mulți alții — urmă Chiron — s-au suit în nori. Ba chiar se află și cite unul care, după ce nici din praf nu s-a ridicat, pretinde că atinge cu creștetul stelele. Nu puțini se preumblă prin spațiile imaginare, magazii de vechituri ale îngîmfării lor ; pe cei mai mulți însă îi veți găsi acolo sus, pe cornul lunii, și încă-ar vrea să urce și mai sus de-ar fi în stare.

— Are dreptate — exclamă Andrenio —, uite-i acolo, îi văd ! Și-acolo fiind, tot se sumeșesc, unii se poticesc, alții cad, după schimbările lor și-ale planetei aceleia, care le-o zice cînd pe-o față, cînd pe alta. Și nici ei nu conținesc să-și întindă capcane unul altuia, căzînd cu toții mai mult cu pagubă decît cu învățare de minte.

— Cine-a mai pomenit asemenea nebunie ? — repetă Critilo. Oare nu-i pămîntul locul menit omului, începutul și sfîrșitul lui ? N-ar fi mai bine de ei să rămînă în mediul lor mediu, iar nu să se cocoaște mai sus cu orice preț și cu risc atît de vădit ? S-a mai pomenit oare o asemenea nerozie ?

— Da, și încă mare — zise semiomul : pricină de mult plîns pentru unii și de ris pentru alții faptul de a vedea că acelaia care ieri nu se dezlipea de pămînt, azi i se pare prea puțin un palat ; azi te și privește peste umăr cel care ieri și-l încovoia sub povară ; cel născut sub covergă vrea tavan din lemn de cedru ; cel pe care nimeni nu-l cunoștea se face azi că nu mai cunoaște pe nimeni ; fiul care se simte înțepat din orice de mult ce-a înțepat taică-su cu acul. Celui care ieri n-avea nici de turte, azi i se-upleacă de fazan ; cel ce-și cunoaște doar locul nașterii

tică și întîlnită încă în Italia : celor luați în derîdere pe la spate, li se făcea cu mîna un gest care imita închiderea și deschiderea unui cioc de barză, motiv pentru care Gracián denumeste aceste gesturi *berze manuale*.

se-mpăunează cu spița strămoșească ; „tu ăla“ a ajuns „înălțimea-voastră“. Toți vor morțiș să urce și să șadă pe coarnele lunii, mai primejdioase decît cele de taur, de vreme ce, nefiind la locul cuvenit, tot sînt siliți să coboare, dezonorîndu-se pilduitor.

Îi călăuzi în Piața Mare, unde dădură peste o mulțime de fiare ce se plimbau pe cit de țănoșe pe-atît de libere, punîndu-i în mare primejdie pe cei neprevăzători. Erau lei, tigri, leoparzi, lupi, tauri, pantere, numeroase vulpi. Nu lipseau nici șerpi, balauri și vasilisci.

— Ce-i asta ? — zise tulburat Andrenio. Unde ne aflăm ? Într-o așezare omenească sau într-o sihlă cu fiare ?

— N-ai de ce să te temi ; să te ferești, da — zise centaurul.

— Fără îndoială că puținii oameni care` mai rămăseră s-au retras în munți — chibzui Critilo — spre a nu vedea ce se-ntîmplă-n lume, iar fiarele au venit în orașe, făcîndu-se curteni.

— Așa e — răspunse Chiron. Leul la un puternic cu care nu-i chip să te-nțelegi, tigrlul la un ucigaș, lupul la un bogătan, vulpea la un prefăcut, vipera la o tîrfă, toate jîvinele și toate dihăniile au ocupat orașele. Ele bat străzile cu gînd ușuratic și se plimbă prin piețe, iar adevărații oameni de bine nu îndrăznesc a se arăta și nu ies dintre hotarele cumpătării și modestiei lor.

— N-ar fi bine să ne așezăm pe înălțimea aceea — zise Andrenio — ca să putem privi, chiar dacă nu spre a ne desfăta, în siguranță și de sus ?

— Asta nu — răspunse Chiron. Lumea n-a fost lăsată ca să ne facem noi loc de ședere din ea.

— Atunci să ne sprijinim aici, de o coloană — zise Critilo.

— Nici atît, căci toate reazemele pămîntului sînt înșelătoare ; să ne preumblăm și să trecem doar.

Pămîntul nu era deloc neted, căci la porțile celor puternici, care sînt bogații, se înălțau niște grămezi uriașe care străluceau tare.

— O, cît aur ! — zise Andrenio.

Și Chiron :

— Ia seama că nu tot ce scipește e aur.

Se apropiară mai mult și cunoscură că era gunci aurit.

Dimpotrivă, la ușile săracilor și neajutorăților se căscau gropi atît de adînci și de fioroase, încît îi înfricoșau pe toți privitorii și nimeni nu se-apropia de ele decît la o mie de leghe : toți le priveau de departe. De mirare e că ziua-ntreagă, fără încetare, numeroase vite mari cărau într-una băligar duhnitor și-l aruncau peste celălalt, îngrămădind pămînt peste pămînt.

— Ciudat lucru — zise Andrenio —, nici măcar economicos nu e ! N-ar fi mai bine să arunce tot lutul ăsta în gropile cele mari ale săracilor, drept care s-ar nivela pămîntul și-ar rămîne peste tot neted ?

— Așa s-ar cădea să fie ca să meargă bine — zise Chiron. Dar ce merge bine pe lume ? Aici vei vedea pusă-n practică acea vestită imposibilitate, atît de disputată de filozofi, cu toții fiind de părere că nu se poate face vid în natură : iată însă că aici, în cea omenească, această mare monstruozitate se petrece zi de zi. În lume nu i se mai dă cui are, ci cui are mai mult. Multora li se ia avutul pentru că sînt săraci și le e adjudecat altora pentru că mai au, de vreme ce darurile nu se duc decît unde mai sînt, și cadourile nu se lipesc de cei lipiți pămîntului. Aurul aurește argintul, acesta atrage după el altul ; moștenesc bogații, căci săracii n-au rubedenii ; flămîndul nu găsește o coajă de pîine, și imbuibatul e ospețit zilnic ; cine-i sărac o dată rămîne mereu sărac ; și astfel vei vedea că lumea toată e numai hîrtoape.

— Atunci pe unde o vom lua ? — întrebă Andrenio.

— S-o apucăm pe calea de mijloc și vom trece prin mai puține încurcături și cu mai multă siguranță.

— Pare-mi-se — zise Critilo — că zăresc și cițiva oameni ; sau cel puțin ei se cred a fi.

— Sînt încă și mai puțin — zise Chiron —, ai să vezi îndată.

Începuseră a se-arăta, pe la un capăt al pieții amintite, personaje care mergeau cu nespusă gravitate, cu capetele în jos, minjindu-se de tină, și cu picioarele în sus, foarte sumețite, dînd pîteni văzduhului, fără a izbuti să facă un pas ; ba chiar, la fiecare încercare, cădeau și, cu toate că se chinuiau destul, se încăpățîneau să meargă în același fel, pe cit de caraghios pe-atît de primejdios. Pe Andrenio îl cuprinse mirarea și pe Critilo îl umflă risul.

— Țineți seama — zise Chiron — că visați treji. O, ce bine picta Bosch¹ ! Acuma-i înțeleg capriciul. Veți vedea lucruri de necrezut. Luați aminte că cei ce ar fi trebuit să fie capete prin înțelepciunea și învățătura lor, tocmai ei merg pe pămînt, disprețuiți, uitați și descurajați ; dimpotrivă, cei ce ar fi trebuit să fie picioare, neștiind de nici unele și nepricepînd nimic, oameni incapabili, fără învățătură și fără învăț, aceștia poruncesc. Și-așa merge lumea, de-a ajuns de risul lumii. Veți vedea că toate sînt alandala. Iar despre o lume ce n-are nici cap și nici picioare, doar din milă poți zice că și-a pierdut capul. Nu trecură bine aceștia, că toți trec, și se-arătară alții, și erau cei mai mulți și se socoteau persoane adevărate. Mergeau de-a-ndaratelea și, ca atare, făceau totul pe dos.

¹ În spaniolă : *El Bosco* (Hieronimus Bosch, c. 1450—1516). Gracián îi cunoștea tablourile de la Madrid și pe cele de la Valencia. S-a făcut o apropiere între critica rece și necrutătoare a viciilor omenești a lui Gracián, care pune în lumină laturile animalice și demonice din cei vizați, și opera lui Bosch : „Lumina înghețată, de-o albă transparență, ce scaldă tablourile lui Bosch scaldă și aceste scene din Gracián“ (Xavier Salas, *El Bosco en la literatura española*, pp. 36—37, apud A. del Hoyo, p. 566). De fapt, Bosch s-a bucurat de o mare admirație în Spania secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, pe care o împărtășea și cercul lui Llastanosa și, desigur, Gracián însuși.

— Altă nerozie ! — zise Andrenio. Dacă lumea-i plină de asemenea ȋcneli, numească-se casă de nebuni în-frăȋȋȋ.

— Oare prevăzătoarea natură — chibzui Critilo — nu ne-a pus ochii și picioarele în față ca să vedem pe unde mergem și să mergem pe unde vedem, cu siguranȋă și ne-clătinare ? Cum se face atunci că aceștia calcă pe unde nu văd și nu se uită pe unde calcă ?

— Luaȋi aminte — zise Chiron — că cei mai mulȋ dintre muritori, în loc să meargă înainte întru virtute, întru onoare, întru șȋtiinȋă, întru înȋțelepciune și întru toate, o apucă în răspăr ; și astfel foarte puȋini reușesc a deveni persoane : cite unul, cite un conte de Peñaranda ¹. Vedeȋi cum se mai opintește femeia aceea, vrînd să dea îndărăt în viaȋă ? N-ar vrea să treacă de douăzeci, nici cealaltă de treizeci de ani și, cum ajung la un zero, se prăbușesc acolo, ca într-o capcană a anilor, și nici gînd să meargă mai departe. Și nici femei n-ar vrea să fie ! De-a pururi copile ! Dar cum trage de ele bătrîiorul șchiop ², și ce putere are ! Nu vedeȋi cum le tirăște, apucîndu-le de păr ? Cu pletele celei de-acolo a și rămas în mîini ; i le-a smuls cu totul. Ce pumn i-a ars alteia ! Nu i-a lăsat un dinte ! O satură de ani pînă peste cap ! O, ce chiondăriș îl privesc toate !

— Stai un pic, femei ? — zise Andrenio. Unde sînt ? Care sînt ? Eu unul nu le deosebesc de bărbaȋi. Oare ȋu mi-ai spus tu, o Critilo, că bărbaȋii sînt puternici și femeile slabe ; că ei vorbesc aspru și ele delicat ; că ei poartă nădragi și mantie, iar ele fuste ? Păi eu văd că e tocmai pe dos, pentru că ori sînt cu toȋii femei, ori bărbaȋii sînt

¹ Gaspar de Bracamonte y Guzmán, conte de Peñaranda, am-basador la Mûnster și Bruxelles pentru tratativele de pace (1648).

² Reprezentare tradiȋională a Timpului în rîndurile satiricilor

slabi și cu aer femeiesc ; ele, cele puternice. Ei înghit în sec și nu-ndrăznesc să scoată o vorbă, iar ele vorbesc atît de tare, că le-aud și surzii. Ele cîrmuiesc lumea și toți li se supun. M-ai amăgit !

— Ai dreptate — oftă aici Critilo —, căci bărbații sînt azi mai puțin decît femei. Mai multă putere are o lăcămioară femeiască decît tot sîngele vărsat de bravură. Mai mult dobîndește hatirul unei femei decît toate meritele învățaturii. Nu-i trai nici cu ele, nici fără ele. Nici-cînd n-au fost mai prețuite ca acum : pot tot și dau pierzării tot. Degeaba le-a lipsit prudenta natură de podoaba bărbii, fie ca să le însemne, fie ca să dea prilej rușinării, că tot nu-i de-ajuns.

— Dacă-i așa — zise Andrenio —, bărbatul nu-i regele lumii, ci sclavul femeii.

— Ascultați — răspunse Chiron : el e regele firesc, numai că și-a făcut din femeie sfetnic favorit, cu alte cuvinte, ea taie și spînzură. Cu toate acestea, ca să le cunoașteți, ele sînt acelea care, cînd au mai mare nevoie de judecată și curaj, atunci le duc mai rău lipsa. Fie însă excepții printre femei cele care sînt mai mult decît bărbați : mărita principesă de Rosano¹ și slăvita doamnă marchiză de Valdueza².

Și mai multă mirare le pricinui unul care mergea de-a-ndaratelea călare pe-o vulpe, dar nu în linie dreaptă, ci ocolind și cotind în toate părțile. Și toți cei ce veneau afai după el, și nu erau puțini, făceau la fel ; pînă și-un ciine bătrîn care-i ținea de obicei tovărășie.

— Îl vedeți pe acesta ? — îi făcu atenți Chiron. Vă încredințez că nu merge așa din prostie.

— Cred — zise Critilo —, căci mi se pare că-n lume

¹ Principesa de Rosano, Olimpia Aldobrandini, feudatară a regelui Spaniei ; foarte apreciată de curtea madrilenă. Moare în 1681.

² Marchiza de Valdueza, Elvira Ponce de León, căreia Gracián îi dedică *El Comulgatorio* (*Indreptarul împărtaşaniei*).

toți nimeresc pe la extreme. Spune-ne, cine-i omul acesta, care mai mult minte decît n-are minte ?

— Oare n-ați auzit niciodată de faimosul Cacus¹ ? Ei bine, acesta e cel al politicii : adică un haos al rațiunii de stat. Așa aleargă azi oamenii de stat, pe dos decît ceilalți. Procedează în felul acesta spre a dejuca orice prudență străină, spre a orbi chibzuințele. Nu vor să li se dibuiască țelurile după urmele lăsate. Fac semn într-o parte și-o iau într-alta. Spun una și fac alta. Ca să zică *nu zic da*. Mereu pe dos, își încifrează înfringerea în semne opuse. Pentru ei e nevoie de un alt Hercule care, cu dibăcia și puterea lui, să le descilcească pașii, pedepsindu-i pentru înșelătorii.

Andrenio observă fără putință de tăgadă că cei mai mulți vorbeau la gură, nu la ureche, iar cei care-i ascultau, nu numai că nu se supărau de-o atare necuviință, ci chiar le plăcea într-atîta, încît căscau gura mare de tot și din buze își făceau urechi, pînă ce li se distila gustul.

— Ce abuz ! — zise chiar el. Vorbele se aud, nu se mănîncă și nici nu se beau, iar aceștia înfulecă totul. E drept că nasc pe buze, dar mor în auz și sînt îngropate în inimă. Ei parcă le mestecă și se ling pe buze cu ele.

— Mare semn — zise Critilo — de adevăr puțin, fiindcă așa nu-i amărăsc.

— O ! — zise Chiron —, nu vedeți că acum se obișnuiește să-i vorbești fiecăruia adresîndu-te gustului din gură ? Nu-l vezi, o Andrenio, pe nobilul acela, cum își mai savurează lingușirile de zahăr ? Cum se mai ghistuiește cu măgulire ! Crede-mă că nu aude, deși pare că da, fiindcă vîntul împrăstie tot. Ia uită-te la celălalt principe,

¹ *Cacus*, tilhar mitic care trăia pe muntele Aventin. Lui Hercule îi fură, pe cînd eroul dormea, patru boi și patru juninci din turmele lui Geryon și, pentru a nu fi trădat de urmele lor, le tîrăște pînă la peștera sa de-a-ndaratele. Hercule, orientîndu-se după mugete, îi descoperă ascunzătoarea și-l omoară pe monstru. (Vezi *Eneida*, VIII, 190 urm.).

nu mai ostenește să înghită la minciuni ! Pe toate le ia de bune. Fapt e că de cînd e pe lume nu i-a scăpat necrezută nici o minciună, deși a ascultat atîtea, și n-a crezut nici un adevăr, deși a auzit atît de puține. Dar prostul acela înfumurat, ce-ți închipui că-l umflă ? Nu, nu ceva miezos, ci doar vînt și vanitate.

— Asta e, pesemne, pricina — chibzui Critilo — pentru care aud atît de puține adevăruri tocmai cei cărora li s-ar cuveni cele mai multe. Adevărurile sînt amare și cum ei le ascultă cu cerul gurii, fie că nu li se spun, fie că nu înghit ei nici unul, iar dacă totuși reușește vreunul să treacă, le cade-atît de greu, că nu-l pot mistui.

Îi supără mult vederea unor sclavi josnici ai lor înșile, care tirau după sine lanțuri grele ; miinile, fără funii și chiar fără cătușe, le erau totuși legate pentru orice faptă bună, și mai ales pentru cele generoase ; grumazul, cu zgarda unui necurmat, deși voit, năduf ; picioarele în fiare ce nu-i lăsau să facă un pas pe drumul faimei, pe cît de-mpovărați de singiruri pe-atît de goi de giruri ale strălucirii. Și în pofida înfățișării lor nerușinate, erau nespus de ridicați în slavă, curtați și aplaudați, poruncind unor bărbați în toată puterea cuvîntului, integri și iluștri, toți oameni de condiție nobilă. Aceștia îi slujeau pe cei dintii și-i ascultau în totul, ba chiar îi purtau pe sus, punînd umărul la o povară atît de netrebnică. Andrenio nu mai putu răbda așa ceva și începu să strige :

— Cum de nu vine căreva — zise el — să le amestece sortii ! O, cum aș mai răsturna cu lovituri de picior jilțurile acelea rău folosite și le-aș da menirea pe care ar trebui s-o aibă și pe care cei nedreptățiți o merită cu prisosință !

— Nu striga — zise Chiron — că sîntem pierduți.

— Ce are a face, dacă totul e pierdut ?

— Nu vezi că ei sînt cei puternici, cei care... etc. ?

— Ei ?

— Da, acești sclavi ai poftelor lor, robi ai plăcerilor ca alde Tiberiu, Nero, Caligula, Heliogabal și Sardanapal. Ei sînt cei adorați. Și dimpotrivă, cei cu adevărat stăpîni pe sine, liberi de orice nelegiuire, sînt cei umiliți. Ca urmare, privește-i pe cei cu inima foarte curată întinși la pămînt, și pe ceilalți, putrezi de răi, neclintiți în picioare. Cei rumeni în tot ce fac se șubrezes, iar cei cărora cugetul rău le-a supt rumeneala, de mult ce-au supt ei pe alții, sînt falnici și viguroși. Cei cu rărunchii nepătați nu se pot ține și nici păstra, pe cînd cei care-i au roși de boli se bucură de prețuire. Cei cu răsufierea puturoasă sînt respirați ca o mireasmă; ologii au mîini și picioare; toți orbii au baston de dregător. Așa încît toți cei buni merg pe jos, iar cei răi purtați în slavă

— Bine mai merge lumea! — zise Andrenio.

Dar ceea ce le-a stîrnit mare uimire și chiar rîsul a fost vederea unui orb care nu vedea nici un pic, deși de băuț bea multe, cu ochi mai întunecați decît însăși ticăloșia și mai înnoptați decît cerul de mai. Cu toată orbia lui, fusese pus călăuză peste mulți cu vedere bună; el îi călăuza orbește și ei îl urmau mutește, căci nu crîcneau deloc.

— Așa da — exclamă Andrenio —, vitează orbie.

— Dar și rușinoasă — zise Critilo. Ca un orb să-l călăuzească pe altul, e o mare prostie, dar s-a mai văzut, și pînă la urmă cad amîndoi într-o prăpastie de rele. Dar ca unul orb de-a binelea să vrea a-i călăuzi pe cei ce vîd, iată o nerozie nemaiauzită.

— Eu unul — zise Andrenio — nu mă mir că orbul pretinde a-i călăuzi pe ceilalți, deoarece, cum el nu vede, crede că și cei ce-l urmează sînt orbi și se descurcă la fel, pe dibuite cu toții, ca tonții; dar ca ei, care vîd și-și dau șeama de primejdia obștească, să-l mai urmeze, cu toate acestea, de bună voie, poticnindu-se de toate cele și venind în nas la fiecă pas, pînă ce au să se prăvale

Într-un abis de nenorociri, iată o prostie de necrezut și o nebunie monstruoasă.

— Luați însă aminte — zise Chiron — că asta e o greșeală foarte obișnuită, o pacoste molipsitoare, prostie de totdeauna și mai virtos din zilele noastre. Cei ce nu știu mai nimic se silesc să-i învețe pe ceilalți : niște bețivi încearcă să propovăduiască adevăruri. Așa încît ne-a fost dat să vedem cum unul, orbit de patima rușinoasă pentru o femeie pe cît de urită pe-atît de nelegiuită ¹, a tras nenumărați oameni după sine și s-au prăbușit cu toții într-o genune de veșnică năpastă. Nu-i a opta minune, dar al optulea monstru ², da. Prima pornire a ignoranței e să-și închipuie că știe, și mulți ar ști dacă n-ar crede că știu.

Auziră într-acestea o mare larmă, ca de încăierare, într-un ungher al pieței, printre diluvii de prostime. Era o femeie, totdeauna izvor de larmă. Foarte urită, dar foarte gălită : mai bine ar fi fost pusă la punct. Îi slujea drept podoabă o lume întreagă, pe care ea o strică de tot. Își pleda în gura mare pricina strîmbă și și-o dregea cu țipete cînd era gata să se destrame. Avea ce-avea cu o altă femeie, întru totul deosebită de ea, ba chiar antipodul ei. Femeia aceasta era pe cît de frumoasă pe-atît de neîmpodobită, dar nu șleampătă. Umbla aproape goală, unii ziceau că din sărăcie, alții, de frumoasă ce era. Nu scotea o vorbă, nici nu cuteza și nici n-ar fi auzit-o nimeni. Toată lumea era pornită împotriva-i, nu numai vulgul, ei și cei mai cu vază și chiar... ³, dar mai bine să amuțim asemenea ei. Cu toții se uneau s-o prigonească. Trecură

¹ Se referă la Anne Boleyn (1507—1536), a doua soție a lui Henric al VIII-lea, după repudierea Caterinei de Aragon. Acuzată de trădare și adulter, ea a fost decapitată.

² Aluzie la Henric al VIII-lea, rege al Angliei între 1509—1547, figură monstruoasă pentru Gracián nu numai prin viața lui destrăbălată, ci și prin ruptura definitivă cu Biserica catolică.

³ Subînțeles : principii, cuvînt omis din prudență de autor.

de la glume la fapte, de la țipete la palme. Începură s-o chinuiască și se năpustiră atîția asupra ei, încît aproape o înăbușiră, și unul nu se încumeta și nu se-ndemna să-i ia apărarea.

Milos din fire, Andrenio dădu să treacă de partea ei, Chiron însă îl opri, zicînd :

— Ce faci ? Știi cu cine te pui și de partea cui sari ? Nu-ți dai seama că te împotrivești Minciunii aplaudate, adică lumii întregi, și c-o să fii luat drept nebun ? Au vrut s-o răzbune copiii, doar spunîndu-î numele, dar slabi fiind, iar vrăjmașii atît de numeroși și de puternici, n-a fost cu putință să-i covîrșească, drept care preafrumoasa Adevărătate a rămas fără nici un sprijin și încetul cu încetul au tot îmbrîncit-o și-au aruncat-o atît de departe, încît azi nici nu se mai arată și nu se știe pe unde s-a pripășit.

— Într-un cuvînt, nu-i dreptate pe pămînt — zise Andrenio.

— Cum să nu ! — îi replică Chiron, — are doar destui miniștri aici. Există dreptate, și nu poate fi prea departe de vreme ce Minciuna e atît de aproape.

Se arată în aceeași clipă un bărbat cu înfățișare posacă, înconjurat de împărțitori de dreptate, și Minciuna, de cum îl zări, i se și înfățișă spre a-i expune cu belșug de temeieri neîntemeiata ei cauză. Bărbatul îi răspunse că ar semna pe loc o hotărîre în favoarea ei, dar că nu are pene. Pe loc, ea îi și puse-n mîini o droaie de picioare înaripate și bărbatul, zburînd cu ele, semnă surghiunul din tot cuprinsul lumii pentru vrăjmașa ei, Adevărătatea.

— Oare cine e omul acesta — întrebă Andrenio — care, ca să meargă drept, își ia sprijin răsucirea topuzului său mlădios ?

— E un jude — răspunse Chiron.

— Numele se cam aseamănă cu al vînzătorului Celui drept. Strașnică treabă, întîi te umflă cu apă și apoi

te-ascultă ! Ce înfățișează acea spadă goală pe care-o ține în față și de ce o poartă ?

— E însemnul dregătoriei — zise Chiron — și totodată unealta pedepsei ; cu ea retează buruiana viciului.

— Mai bine-ar smulge-o din rădăcină — i-o întoarse Critilo. E mai rău uneori să seceri răutățile, pentru că iute cresc iarăși la loc și mai viguroase și niciodată nu mor de-a binelea.

— Așa s-ar fi convenit să fie — răspunse Chiron —, dar azi înșiși cei care ar fi trebuit să vină de hac relcilor le întrețin, pentru că trăiesc de pe urma lor.

Porunci apoi să fie spînzurat, fără drept de apel, un țințar și să fie sfîșiat în bucăți, deoarece nenorocitul de el căzuse în plasa legii ; în schimb, pe un elefant, care călcase în picioare toate legile, și omenеști, și divine, fără osebite, îl salută pină la pămînt, descoperindu-se, deși-l vedea trecînd încărcat cu arme interzise, guri de foc, lănci călite, șperacle, sulite, ba chiar îi spuse că, deși este în exercițiul funcțiunii, i-ar da drept însoțitori, de i-ar face plăcere, pe toți grefierii săi, ca să-l conducă pină-n pragul birlogului domniei-sale. Ce încercare pentru Andrenio ! Și încă nu s-a oprit aici : pe un alt nenorocit care, virîndu-și capul între umeri, nu îndrăznea să vorbească tare, îl trimise să fie biciuit în public. Iar dacă unii întrebau de ce e biciuit, alții răspundeau :

— Pentru că n-are spate, că de-ar fi avut, și-ar fi dat și el ifose aidoma celorlalți care abia și-l duc și au spete cîte pete.

Judecătorul dispăru, cînd iată că privirile și aplauzele începu să le-atragă un bărbat viteaz, care s-ar fi putut măsura cu însuși Pablo de Parada. Era virît într-o strașnică platoșă, conjugată la toate timpurile, numerele și persoanele. Purta două pistoale, dar care trăgeau doar la aghioase în tocurile lor, în mare tihnă ; avea cal cu ure-

chile tăiate, dar nu din vina lui¹; paloș aurit și bărbat doar cu numele, dar muiere la fapte, așadar nicicînd goală, de prea multă sfiiciune; pe cap pene, pupăză a strălucirii, iar nu a bravurii.

— Acesta — întrebă Andrenio — e om sau monstru?

— Pe bună dreptate te-ndoiești — interveni Chiron —, căci unele seminții, cînd l-au zărit prima oară, și l-au închipuit cal și om dintr-o bucată².

— E soldat.

— Așa i-or fi și năravurile: altfel n-ar umbla atît de zdrențuit la cuget.

— Ce rost au pe lume?

— Ce rost? Se războiesc cu inamicii.

— Nu cumva s-o facă mai mult cu amicii!

— Ne apără pe noi.

— Dumnezeu să ne apere de ei!

— Soldații luptă, distrug, îiucid și-i nîmicesc pe adversarii noștri.

— Cum așa, cînd se spune că ei înșiși îi țin?

— Ai răbdare, eu spun ce-ar trebui să facă prin slujba lor; dar lumea a ajuns atît de stricăță, încît și îndreptătorii relelor fac altele la rîndul lor prin tot soiul de prejudicii. Soldații, care ar fi trebuit să curme războaiele, le tot lungesc; meseria lor e lupta, n-au alte drepturi, nici alt venit. Și cum, odată isprăvit războiul, ar rămîne și fără post și fără rost, îl pupă pe dușman fiindcă papă ce le dă el. De ce l-ar ucide sentinelele pe marchizul de Pescara³, de vreme ce trăiesc de pe urma lui? Pînă și tobo-

¹ Adică nu din vina călărețului, care nu l-a folosit niciodată în lupte ca să-și poată pierde aici urechile.

² Aluzie la impresia pe care le-au produs-o primii conchistadori călări băștinașilor din America.

³ *Fernando de Avalos, marchiz de Pescara* (1490—1525), cade prizonier în bătălia de la Ravenna, pentru ca apoi să-i învingă pe francezi la Pavia, făcîndu-l prizonier pe Francisc I.

șarul se-nfruptă din trufandalele astea ! Și așa se face că războiul care, oricît l-ai trage de drugi și oricît ai vrea s-o-ndrugi ¹ pe-aici pe la noi, tot n-ar ține mai mult de un an, ține doisprezece ; și-ar fi chiar veșnic, dacă norocul și bravura nu s-ar fi întîlnit azi într-un marchiz de Mortara ². La fel gîndesc toți și despre celălalt bărbat care, și el, vine la război călare pentru că-l are-n gînd doar ca să-l termine. Menirea și chiar datoria doctorului e să facă din rău bine ; el însă lucrează pe dos și din bine face rău, iar din rău, și mai rău. Declară război și vieții, și morții, dușmănindu-le pe amîndouă, deoarece el i-ar vrea pe oameni nici vii, nici morți, ci bolnavi, ceea ce-i o josnică stare de mijloc. Ca să poată minca el, face așa încît ceilalți să nu mănînce ; el se îngrașă cînd ceilalți slăbesc. Cîtă vreme sînt în mîinile lui, nu pot minca ; și dacă scapă, ceea ce se-ntîmplă foarte rar, nu mai au ce să mănînce. Așa încît ei trăiesc în slavă cînd ceilalți trăiesc în chinuri ; și astfel sînt mai răi decît călăii, care-și pun la bătaie toată priceperea ca să nu te facă să suferi și cu aerul cel mai binevoitor îl lipsesc de aer pe cel ce dă din picioare ³ ; ei însă își dau toată silința ca bolnavul să se chinuiască și să trăiască murind ; și-așa, celor ce le provoacă, le ies suferințele cu dobîndă. Și e demn de știut că unde sînt mai mulți doctori, sînt mai multe dureri. Asta spune despre ei pizma comună, dar se înșeală dintr-o dorință de răzbunare vulgară, deoarece pentru mine un lucru e sigur și anume că despre medic nimeni nu poate vorbi nici de bine, nici de rău ; nu înainte de a se da pe

¹ Aluzie la războiul împotriva Cataloniei răscolate. În traducere încercăm o echivalare a jocului de cuvinte din original („...que a lo más tirar estas nuestras barras“..., barras (drugii) fiind un însemn heraldic al Aragonului).

² *Francisco de Orozco, marchiz de Mortara*, numit vicerege și comandant general al Cataloniei în 1650. Pune capăt războiului.

³ E vorba de spînzurat.

mîinile lui, pentru că n-are încă experiență : nu după, pentru că nu mai are viață. Dar luați aminte că nu vorbesc de medicul material, ci de cei morali, de cei ai statului, și ai moravurilor, care, în loc să vindece metehnele și suferințele, așa cum le-ar cere-o îndatorirea lor, le întrețin chiar ei și le sporesc, prefăcînd în atîrnare ceea ce trebuia să fie leac.

— Oare ce să fie — zise Andrenio — de nu vedem trecînd nici un om de bine ?

— Aceștia — interveni Chiron — nu trec, fiindcă durează veșnic ; faima lor e nemuritoare. Sînt puțini la număr și stau foarte retrași. Le auzim numele așa cum e pomenit inorogul în Arabia, și fenixul acasă la el, în Răsărit. Dar dacă vreți totuși să vedeți unul, întrebați de un cardinal Sandoval¹, la Toledo, de un conte de Lemos², guvernator al Aragonului, de un arhiduce Leopold³ în Flandra. Iar de vreți să vedeți întrunite într-un singur om integritatea, dreptatea, adevărul și toate bunele însușiri, căutați-l pe un don Luis de Haro în centrul pe care-l merită.

Nu mai pridideau să tot vadă și să vestejească monstruoziități, cînd deodată, cu un gest de nespusă uimire, Andrenio își ridică ochii și strigătul spre cer, de parcă ar fi văzut stele verzi.

— Ce-i asta ? — zise el. Mi-am pierdut capul de tot ! Ce-nseamnă să ai de-a face cu smintiții ! Boală molipsitoare : mi se pare că și cerul s-a răsturnat și că timpul curge pe dos. Vă întreb pe dumneavoastră, domnilor, e zi sau e noapte ? Dar să nu ne luăm după păreri, căci am încălci și mai mult lucrurile.

¹ *Cardinalul Sandoval* : Bernardo Sandoval y Rojas, arhiepiscop de Toledo, protector al lui Cervantes.

² *Francisco Fernández de Castro*, conte de Lemos, vicerege al Aragonului între 1643 și 1652.

³ Arhiducele *Leopold Wilhelm*, fiu al împăratului Ferdinand al II-lea, guvernator al Țărilor de Jos (1646—1653).

— Stai — zise Chiron —, că răul nu e-n cer, ci pe pământ ; căci lumea s-a-ntors pe dos nu numai în privința locului, ci și a timpului. Oamenilor le-a și năzărit să facă din zi noapte și din noapte zi. Acela se scoală acum, când trebuia să se culce ; cealaltă iese din casă acum, odată cu steaua Venerei, și-o să se-ntoarcă tocmai când are să ridă de ea aurora. Și culmea e că toți care duc viața asta pe dos se socotesc a fi oamenii cei mai iluștri și mai de soi ; dar se găsesc alții care afirmă despre ei că dacă umblă noaptea ca fiarele, ziua vor trăi ca vitele.

— Asta a fost — zise Critilo — ca să rămînem noi pe întuneric, dar nu-mi pare rău, căci n-avem ce vedea.

— Așadar asta se cheamă lume ! — chibzuia Andrenio. Pînă și numele îi minte. Și l-a-mbrăcat pe dos. Ar trebui să se cheme nelume și, oricum, nebună.

— Cîndva — replică Chiron —, numele îi venea bine. Îi cuprindea cu adevărat și definiția, cînd Dumnezeu se îndurase, lăsînd-o atît de armonios întocmită.

— Bine, dar de unde i se trage neorînduiala aceasta ? — întrebă Andrenio. Cine-a răsturnat-o cu susu-n jos, așa cum o vedem azi ?

— Sînt multe de spus aici — răspunse Chiron. Des-tul o osîndesc învățații și-o plîng filozofii. Susțin unii că Fortuna, oarbă și chiar nebună fiind, o dă de-a rostogolul în fiecare zi, de nu lasă nimic la locul și sorocul său. După alții, în ziua funestă cînd s-a prăbușit luceafărul de dimi-neață ¹, acesta a izbit atît de tare lumea, încît a scos-o din țîțîni, răvășind-o de sus pînă jos. Nu lipsesc nici cei ce dau vina pe femeie, și-o numesc iazmă universală care le-ncurcă pe toate. Dar eu zic că acolo unde sînt oameni nu mai e nevoie să cauți altă meteahnă ; ajunge unul singur ca să zăpăcească o mie de lumi, iar gîndul că asta

¹ Lucifer.

nu-i stătea în putere îl făcea să plîngă pe celălalt mare neliniștitor¹. Zic însă că dacă n-ar fi lăsat divina Înțelepciune ca oamenii să nu poată ajunge pînă la mobilul prim, de mult s-ar fi învălmășit totul și cerul însuși s-ar întoarce pe dos : într-o bună zi soarele ar răsări de la apus și s-ar roti spre răsărit, și-atunci Spania ar fi capul, lumii, fără putință de tăgadă, căci nu s-ar găsi cine să poată duce trai împreună cu ea. Și e vrednic de luare aminte că primul lucru pe care-l îndeplinește omul, ca persoană rațională, e să se prefacă în sclav al poftei bestiale. Din acest început își trag obirșia toate celelalte monstruozități : totul merge pe dos, ca urmare a acelei dezordini capitale : virtutea e prigonită ; viciul aplaudat ; adevărul mut ; minciuna trilingvă, învățații nu au cărți, iar ignoranții biblioteci întregi ; cărțile duc lipsă de doctor, iar doctorul de cărți ; cumînțenia săracului e socotită prostie, și prostia celui puternic e preamărită ; cei care ar trebui să dea viață ucid ; tinerii se ofilesc și bătrînii înverzesc ; dreptul e strîmb ; și omul a ajuns la un asemenea grad de sminteală, încît nu știe care îi e mîna dreaptă, de vreme ce-și trage binele la stînga ; tot ce-i e mai de preț azvîrlă la spate, virtutea și-o poartă-n tălpi și-n loc să meargă înainte, o ia îndărăt.

— Păi dacă lucrurile stau așa cum vedem — zise Andrenio —, de ce m-ai adus în lume, o Critilo ? Nu-mi era mai bine singur ? M-am hotărît să mă-ntorc în peștera nimicniciei mele. Destul, să fugim din haosul acesta de nesuferit, cloacă, nu lume !

— Asta nu se mai poate — răspunse Critilo. O, cîți n-ar face calea-ntoarsă dacă ar mai putea ! N-ar mai rămîne persoane pe lume. Ia seama că urcăm pe scara vie-

¹ Auzind de la prietenul său, filozoful sceptic Anaxarh din Abdera, că există o infinitate de lumi, Alexandru deplinse, nefericit, faptul că nu cucerise decît una dintre ele (Valerius Maximus, VIII, XIV, 2).

ții, iar treptele zilclor, pe care le lăsăm în urmă, dispar în elipa cînd ne ridicăm piciorul de pe ele. Nu mai avem pe unde coborî înapoi, nici altceva de făcut decît să mergem înainte.

— Dar cum vom putea trăi într-o astfel de lume? — stăruia, mîhnindu-se, Andrenio. Și mai ales cu firea mea, dacă nu mi-o schimb, căci nu pot suferi lucrurile rău în-tocmite. Am să plesnesc fără doar și poate.

— Aș! În patru zile ai să te obișnuiești și cu asta — zise Chiron —, și-ai să fii aidoma celorlalți!

— Asta nu! Eu, nebun, eu, prost, eu, vulgar?

— Vin-aici — zise Critilo. Oare n-ai să poți trece tu pe unde au trecut atîția înțelepți, fie și înghițindu-ți limba?

— Ar fi trebuit să fie altfel lumea.

— La fel e dintotdeauna. Toți așa au găsit-o și așa au lăsat-o. Trăiește un om atît de luminat cum e contele de Castrillo¹ și nu plesnește, sau un luminat marchiz Carreto² și trece.

— Dar cum fac ca să poată trăi, de vreme ce sînt atît de cuminți?

— Cum? Vezi, ascultă și taci.

— Eu n-aș spune așa, ci vezi, ascultă și plesnește.

— Nici Heraclit n-ar spune altfel.

— Spune-mi acum, n-a încercat nimeni niciodată să dreagă lumea?

— Ba da. Zilnic încearcă proștii.

— De ce proștii?

¹ *Gracián López de Haro, conte de Castrillo*. Gracián, care-l menționează și în corespondența sa, trebuie să-l fi cunoscut cu prilejul despresurării Lérîdei (1646).

² *Marchizul de Grana del Carreto*, ambasador al împăratului Germaniei la Madrid (1641—1646), dușman al contelui-duce de Olivares.

— Pentru că e tot atît de imposibil ca şi să împaci Castilia şi să învrăjbeşti Aragonul. Cine-ar putea izbuti ca unii să nu mai aibă nepoţi şi alţii favoriţi, ca francezii să nu mai fie tirani, englezii atît de urîţi la suflet pe cît de frumoşi la trup, spaniolii trufaşi, iar genovezii etc. ?

— Nu e chip. Eu unul mă-ntorc la peştera şi la fiarele mele, căci nu văd alt leac.

— Am să ți-l arăt eu — zise Chiron —, unul pe cît de fericit pe-atît de adevărat, dacă-mi dai ascultare în critica de mai jos.

CRITICA a 7-a

Cișmeaua amăgirilor

Toate relele și-l declarară dușman comun pe om, numai pentru că era înzestrat cu rațiune. Cînd să pornească bătălia împotriva lui, se spune că în tabără sosi Dezbinarea, care venea nu din iad, cum își închipuiau unii, dar nici din taberele militare, cum credeau alții, ci din casa fățarnicei Ambiții. Ajungînd acolo, începu să-și facă mende-rele : stirni o gîlceavă înverșunată, anume cui i se cu-vine conducerea avangardei, nici un viciu nevrînd să renunțe la acest privilegiu al curajului și al afirmării. Lă-comia pretindea că e cea dintii patimă a omului, întrucît începe a triumfa încă din leagăn. Lascivitatea o ținea sus și tare că ea e cea vitează, fălindu-se că e cea mai puter-nică patimă, și-și istorisea victoriile dintre care multe îi dădeau dreptate. Setea de cîștig argumenta că ea e rădă-cina tuturor relelor. Trufia își flutura noblețea, pretin-zînd că se trage din cer și că e un viciu prin excelență omenesc, pe cînd cele mai multe sînt animalice. Mînia bă-tea cu pumnul în masă. Se tot certau așa, totul rămînînd nelămurit.

Luă cuvîntul Răutatea și le ținu o cuvîntare apăsată și gravă. Le predică în primul rînd unirea, le ceru să

meargă strîns înlănțuite, după care, atingînd punctul cu pricina, le spuse :

— E lucru știut că nobila misiune a primului atac îi revine fiicei mele celei mai mari, Minciuna. Oare cine a pus asta vreodată la îndoială ? Ea e autoarea oricărei mirșăvii, izvorul tuturor viciilor, mamă a păcatului, harpie ce smreduiește tot, Piton care bintuie pretutindeni, hidră cu multe capete, Proteu cu multe înfățișări, Hecatonhir care luptă cu toate mîinile deodată, Cacus care-i înșeală pe toți, străbună în sfîrșit a lui Amăgire, acel rege puternic ce cuprinde întreaga lume, pe amăgitori și pe amăgiți, unii din neștiință și alții din răutate. Așadar, Minciuna și Amăgirea iau cu asalt nechibzuita candoare a omului, cît e tînăr și cît e copil, folosindu-se de născocirile lor, de vicleșuguri, stratageme, capcane, sforării, scorniri, înșelătorii, mozavirii, păcăleli, fraude, uneltiri, năluciri, lațuri, viclenii, sofisme și tot tacîmul de mijloace italienești ; în felul acesta, dacă toate celelalte vicii atacă pe rînd, fără doar și poate că mai devreme sau mai tîrziu, la tinerețe sau la bătrînețe, se va dobîndi și victoria dorită.

Cît adevăr este aici, o întăriră cele întîmplate lui Critilo și lui Andrenio curînd după despărțirea de iscusitul Chiron. Care, după ce-i scosese din acel Babel încîlcit, tractir¹ al întregii lumi, și-i pusese pe calea cea mai dreaptă, făcuse calea întoarsă ca să-i îndrume și pe alții ; iar ei își urmară nemaipomenita călătorie a vieții lor.

Andrenio plecă mai departe pe deplin mîngîiat mulțumită leacului fără pereche ce-i făcea cu putință viețuirea, și anume să privească lumea întotdeauna nu în chipul și nici dîncotro obișnuiesc s-o privească toți, ci asemenea

¹ În original, *registro*, termen pe care Romera-Navarro (I, 216) înclină să-l interpreteze și în sensul argotic de *bodegón*, adoptat și de noi.

preacumintelui conte de Oñate¹, adică pe dos decît ceilalți, pe cealaltă față a ceea ce pare. Și în felul acesta, cum lumica merge de-a-ndoașelea, cel care-o privește așa o vede drept și înțelege toate lucrurile cu totul altfel de cum i se arată ele. Cînd ai să vezi pe unul fălindu-se că-i înțelept, fii sigur că-i un prost ; socotește-l pe bogat sărac de adevăratele bunuri ; cel ce poruncește tuturor e sclav obștesc ; cel deșirat nu prea e bărbat ; grasul nu prea are miez ; cel care face pe surdul aude mai mult decît ar vrea ; cine vede cu ochi buni e orb sau are să orbească ; cine adulmecă mult miroase urît ; limbutul nu spune nimic ; cine rîde rinjește ; cine clevetește se osîndește ; cine mănîncă mai mult mănîncă mai puțin ; cine ia peste picior se spovedește uneori ; cine vorbește de rău marfa nu mai poate după ea ; cine face pe nătîngul știe cel mai mult ; cui nu-i lipsește nimic își lipsește el însuși ; zgîrcitului îi e de tot atîta folos și ce are, și ce nu are ; cine face risipă de argumente are cele mai puține ; cel mai învățat e de obicei cel mai nepriceput ; cine trăiește în huzur își pune cruce vieții ; cine o iubește o urăște ; cine te mîngîie pe cap acela ți-l și sparge ; cine te răsfață duminică îți poartă simbelele ; nerozia o vei găsi de obicei sub înfățișări plăcute ; cine e foarte drept e foarte strîmb ; prea mult bine face rău ; cine-și cere iertare greșește mai departe ; ca să nu pierzi o îmbucătură pierzi o sută ; cine risipește puțin risipește îndoit ; cine te face să plîngi te iubește cu adevărat ; și, în sfîrșit, ce arăți și vrei să pari asta ești mai puțin.

Mergeau astfel schimbînd gînduri, cînd le-ntrerupse filozofarea un alt monstru, de care însă nu se mai mirară, pentru că în lumea asta dacă vezi o grozăvie, celelalte se țin lanț. Venea spre ei o caretă, lucru ciudat pe un drum atît de anevoios, deși era drept ; dar careta era atît de

¹ *Inñigo Vélez de Guebara y Tasis* conte de Oñate, ambasador și vicerege al Neapolelui, mort în 1658.

meșteșugită și mergea așa de lin, încît trecea peste orice greutate. Căluții pagi care-o trăgeau, mai mult pagi decît căluți, erau doi șerpi, iar vizitiul o vulpe. Critilo întrebă dacă e caretă venețiană¹, dar vizitiul nu răspunse, făcînd pe niznaiul. Înăuntru călătorea un monstru, vreau să zic mai mulți într-unul singur, deoarece era ba alb, ba negru ; ba tînăr, ba bătrîn ; ba mic, ba mare ; ba bărbat, ba femeie ; ba persoană, ba dihanie : într-atîta, încît Critilo se întrebă dacă nu cumva e însuși vestitul Proteu.

Cum ajunsese în dreptul lor, coborî mai curtenitor ca un novice francez, cel dintîi soi de amăgire, și, cu mai multe temenele decît la o despărțire aragoneză, le ură bun sosit, poftindu-i, din partea măritului său stăpîn, la palatul acestuia, ca să se odihnească acolo vreo cîteva zile după un drum atît de obositor. Recunoscători amîndoi în fața unei atît de neașteptate bunăvoințe, îl întrebă cine e stăpînul acesta care, fără a-i cunoaște și necunoscut lor, se arată așa de îndatoritor. .

— E — zise el — un mare principe și, cu toate că stăpînirea i se întinde peste toată rotunjimea pămîntului, metropola și-o are însă aici, la începutul lumii, la această intrare dintîi a vieții. E un mare rege și chiar monarh cu drept cuvînt, căci are vasali regi : puțini sînt aceia care să nu-i plătească haraci. Regatul lui e nespus de înfloritor și, pe lingă faptul că aici sînt răsplătite armele și ținute la mare preț literele, oricine vrea să priceapă din rădăcină politica, manierele și arta iscusinței, n-are decît să frecventeze curtea lui ; aici va învăța drumul cel mai scurt către propășire și afirmare în lume, arta de a cîștiga voințele și de a-ți face prieteni ; și, mai presus de orice, puțința de a face lucrurile să pară, adică arta artelor.

O dată îmboldită dorința, picioarele îl îmboldeau de la sine pe Andrenio într-acolo. Ardea de nerăbdare să se vadă la o curte atît de rafinată. Și, îndatorat de buna pri-

¹ Adică, în limbajul epocii, înșelătoare, duplicitară.

mire, se și urcă în caretă, întinzându-i mina lui Critilo și trăgându-l să vină și el. Dar acesta pășind cu scumpătate, stăruie să afle cum îl cheamă pe principele acela, deoarece, dacă e atît de mare pe cît zice, și numele trebuie să-i fie deopotrivă de mare.

— Are multe nume — răspunse ministrul, schimbîndu-și înfățișarea la fiecare vorbă. Are nume și renume, altul în fiecare țară și pentru fiecare faptă, dar cel ade-vărat, cel mai potrivit, puțini i-l știu, căci puțini ajung să-l vadă și mai puțini să-l cunoască. E un principe cu multă autoritate, iar nu din cei cu droaia în țara lor ; se ține foarte ascuns, nu se dă pe față în chip vulgar, căci prețuirea lui cea mai mare stă în retragere și-n nedează-luire. Unii doar după mulți ani ajung să-l vadă, și numai printr-un mare noroc ; alții nici cît trăiesc.

Între timp îi scosese de pe drumul drept și-i ducea pe unul foarte încurcat și cotit. Cînd băgă de seamă, Critilo începu să intre la bănuieli, dar acum era greu să se mai întoarcă și să se descurce, iar călăuza îi asigură că aceasta e scurtătura propășirii, s-o urmeze dar, c-avea să-i scoată la strălucire, și să mai ia seama că aproape toți trecătorii o apucă pe-acolo.

— Nu e cel mai bun — zise Critilo —, ba chiar faptul că-i atît de umblat îl face îndoielnic.

Și-l preveni pe Andrenio să stea cu ochii-n patru și să-și îndoiască grija.

Sosiră apoi la marea cișmea a setei celei mari, pe cît de renumită pe-atît de rîvnită de toți drumeții osteniți, faimoasă prin meșteșugul ei, făcîndu-l de ocară pe Juanelo, și celebră prin perenitatea cleștarelor ei lîchide. Se afla în mijlocul unei cîmpii întinse, și tot nu destul de încăpătoare pentru marea mulțime care venea din toate părțile, căutînd alinare la atîta sete și osteneală. Era toc-mai cu acel prilej atît de împresurată de trecători însetați, încît părea că se adunase aici întreaga lume : prea puțini dintre muritori nu erau de față. Apa gilgiia din

belșug prin șapte scocuri, nu de aur, ci de fiare, împrejurare pe care Critilo nu lipsi s-o observe. Și cu atât mai virtos cînd văzu că, în loc de zgriptori și lei, la gurile ei era șerpi și ciîni. Nu era nici un iaz în care să se scurgă apa, căci nu prisosea o picătură din cele multe care se iroseau, și toți ciți o gustaseră jurau că-n viața lor nu băuseră apă mai dulce. Și la o asemenea băutură adăugîndu-se și oboseala, nu se mai săturau de ea, hidropici de dulceața ei. Pentru oamenii aleși, care se aleg întotdeauna cu toate, erau potire de aur, pe care o plăcută nimfă, crișmăriță a Babilonului, li le întindea cu nespusă curtenie, ba chiar jucîndu-le apa sub ochi. Andrenio, pe cît de îmboldit de sete, pe-atît de îndatorat imbieirii, se repezi la apă, fără a mai sta pe gînduri. Nu apucă să înghită bine, că-l auzi pe Critilo strigîndu-i :

— Așteaptă, stai ! Vezi întii dacă-i apă.

— Păi ce să fie ? — i-o întoarse el.

— Poate fi foarte bine venin, aici trebuie să ne temem de orice.

— Eu văd că-i apă, ba chiar foarte limpede și imbieitoare.

— Asta e cel mai rău — răspunse Critilo ; nici în apa limpede nu trebuie să te mai încrezi, căci, cu toată purtarea-i limpede, măsluiește lucrurile, arătîndu-le mai mari decît sînt, iar uneori mai înalte, și alte dăți le ascunde în adînc ; ba rîde, ba murmură, aidoma unui curtean.

— Îngăduie-mi măcar să-mi clătesc gura — făcu Andrenio —, că altfel mor.

— Să nu faci una ca asta, pentru că totdeauna clătitul gurii e nada băuturii.

— Nici măcar să mă spăl pe ochi, să mă curăț de praf care mă orbește și de nădușeala ce m-a năclăit ?

— Nici măcar asta. Crede-mă și lasă-te în grija experienței, ție învățul și altuia bățul. Ia seama la efectul pe care-l va avea asupra celor ce sosesc acum. Uită-te bine

la ei înainte de-a bea și încearcă să-i recunoști după ce-au băut.

Sosi în aceeași clipă o ceată mare de drumeți care, mai mult însetați decît atenți, se năpustiră la apă. Mai întii se spălară și se frecară ușor pe ochi ; dar, lucru ciudat și de necrezut, abia li-i atinse apa, că li se și făcură, după ce fuseseră foarte obișnuiți și limpezi, din sticlă de toate culorile. Unuia, atît de albaștri, încît tot ce vedea îi părea un cer plin de slavă : era un prost care trăia foarte încîntat de ale lui. Altuia îi deveniră albi și neprihăniți ca laptele ; tot ce vedea i se părea bun, fără umbră de răutate, nu bănuia pe nimeni de gînduri rele și astfel toți îl înșelau, lua toate de bune și cu atît mai mult dacă veneau din partea prietenilor săi ; om mai naiv ca un polonez. Altuia, dimpotrivă, i se făcură mai galbeni ca fierea, ochi de soacră și de cumnată ; pretutindeni vedea înșelăciune și cîrtire, totul era cum nu se poate mai rău, și pe cîți îi zărea îi socotea răi și bolnavi ; om mai mult răutăcios decît mintos. Altora li se făceau verzi, încît credeau și nădăduiau să obțină orice : ochi ambițioși. Amorezii orbeau de-a binelea și încă de urdori străine. Multora le deveneau sîngerii, încît păreau a fi calabrezii. Ciudat e că deși unora le dădea vedere bună, vedeau bine, dar priveau strîmb ; trebuie să fi fost invidioși.

Ochii li se stricau nu numai în privința calității obiectelor, dar și a cantității și formei lor ; așa încît unora toate lucrurile li se păreau mari, îndeosebi ale lor, după tipicul castilian ; altora totul li se părea neîndestulător, oameni greu de mulțumit. Era unul căruia toate lucrurile îi păreau foarte îndepărtate, hăt la o sută de leghe, și îndeosebi primejdiile, moartea însăși : era un nechibzuit. Altuia, dimpotrivă, i se părea că totul îi e foarte aproape, și înseși cele cu neputință de făcut, foarte la îndemînă : totul era lesne, trebuie să fi fost un jălbar. Vrednică de luat în seamă era priveliștea pe care le-o împărtășea multora, încît totul li se părea zîmbitor de parcă toți îi răs fă-

tau și-i îmbiau : fire copilărească. Era unul foarte mulțumit pentru că în orice găsea frumusețe, părindu-i-se că vede numai îngeri : se spunea că e fie portughez, fie nepot al lui Macias ¹. Era un om care în toate se vedea pe sine însuși, Antipheron ² nățing. Altuia vederea i-o luă razna în așa fel, încît vedea ceea ce nu pricepea ; sașiu la gînd și cu voința sucită. Erau ochi de prieteni și ochi de dușmani • foarte deosebiți ; ochi de mamă, cărora gîndacii le păreau mărgăritare, și ochi de mașteră, privind mereu cu ochi răi ; ochi spanioli, verzi-închis, și albaștri cei francezi.

Toate aceste efecte monstruoase le-a avut veninoasa licoare asupra celor care s-au spălat cu ea ; celor care apucaseră să ia o sorbitură și să-și clătească gura le-a pricinuit silniciri și mai miraculoase, căci limbile, înainte din carne vîrtoasă și consistentă, li s-au prefăcut în altele din materii nemaipomenite : unele de foc, aprinzînd lumea, și altele de poșircă, aducînd a apă chioară ; multe de vînt, încît păreau foale de umplut capetele cu minciuni, pîre și lingușiri. Pe unele, care fuseseră de mătase, le făcea de flaneu, iar pe cele de catifea, le prefăcea de atlas. Pe altele le preschimba în limbi de clacă, deloc miezoase, iar pe cele mai multe, de cîlți, încît se încilceau rău pînă să spună ce trebuie. Multor femei le-a luat de tot limbile, dar nu și graiul, căci vorbeau cu atît mai mult cu cît le era mai des... legată limba.

Unul prinse a vorbi foarte tare.

— Acesta — zise Andrenio — e spaniol.

¹ Macias Indrăgostitul (*el Enamorado*), poet spaniol din prima jumătate a secolului al XV-lea, intermnițat și apoi ucis de un soț gelos pe care-l iritase cu un cîntec dedicat soției lui. Este protagonistul unei puternice drame de Lope de Vega, *Porfiar hasta morir* (*Stăruință pîn' la moarte*).

² Antipheron, adică opus lui Pheron, rege al Egiptului, după Herodot (II, 111), renumit prin orbirea sa. Istoric vorbind, acest rege nu a existat, numele lui reprezentînd simpla transcriere a titlului *Per-aa* (Faraon).

— Nu-i decît un închipuit — zise Critilo ; căci tocmai cei care-ar trebui să vorbească mai încet vorbesc de obicei mai tare.

— Aşa e — zise unul, cu glas piţigăiat de femeie, de părea francez, dar nu era decît un izmenit.

Îi ieşi în întîmpinare altul care vorbea de parcă i se făcuse noapte-n gură, şi toţi crezură că e neamţ, dar el însuşi spuse :

— Nu sînt decît unul dintre aceia care, ca să vorbească în chip cult, vorbesc obscur.

Unul vorbea atît de peltic de-i scîrţiau dinţii, şi toţi fură de părere că-i andaluz ori ţigan. Alţii se ascultau, şi aceştia vorbeau cel mai prost. Unul foarte repezit începu să neliniştească totul şi să răstoarne lumea, fără a şti nici el de ce ; spuse doar că aşa îi e firea. Crezură cu toţii că e de fel din Mallorca, dar nu era decît un barbar turbat.

Unul vorbea şi nimeni nu-l înţelegea ; trecu drept basc, dar nu, era doar unul care cerea. Altul îşi pierdu de tot graiul, căutînd a se face înţeles prin semne, drept care toţi rîdeau de el.

— Acesta — zise Critilo — vrea, fără îndoială, să spună adevărul şi nu izbuteşte sau nu cutează.

Alţii vorbeau foarte răguşit şi foarte încet.

— Aceştia — zise el — ar fi trebuit să facă parte din parlament¹, dar nu sînt în stare a ţine sfat decît cu ei înşişi.

Unii vorbeau fonfăit, şi totuşi se mai găsea cîte unul care le pricepea fonfăiala : gîngăveau cei ce tăgăduiau, cei ce nu ziceau bine nici da nici nu. Mulţi nu vorbeau cu şir, şi foarte puţini îşi puneau strajă gurii. Unii scoteau vorbele ca din ploscă, supăraţi parcă, dar mai degrabă supărători ; unii cu fumuri, alţii cu ifose, mai ales cînd voiau să amăgească. În sfîrşit, lucrurile s-au petrecut astfel, în-

¹ Face aluzie la Consiliul regal, instituţie analogă unui Tribunal suprem.

cît nimeni n-a rămas cîr glasul lui, nici bun, nici adevărat. Nu mai era om care să vorbească răspicat, așezat, cu noimă și fără vicleșuguri ; toți șușoteau, născoceau, pîrau, mințeau, înșelau, birfeau, ponegreau, huleau și insultau. De aici li se trage francezilor, zice-se — care, cinstiți de italieni, au băut mai mult decît toți — faptul că nu vorbesc așa cum scriu, și nu fac ce spun, așa încît e nevoie să fii foarte atent la ce rostesc și la ce scriu și să înțelegi totul pe dos.

Licoarea pestilențială își vădi însă adevărata putere asupra celor care băură din ea, pentru că de îndată ce-o înghițiră, jalnic dar adevărat ! li se răvășiră toate măruntaiele, schimbîndu-li-se în așa fel, încît nu le mai rămase urmă din acea substanță adevărată dinainte, ci se pomeniră plini de aer și umpluți cu cîlți : oameni de clacă, numai minciună și înșelătorie. Inimile li se făcură de plută, fără suc de omenie și fără valoare de persoane ; rărunchii li se învîrtoșară mai rău decît cremenea ; creierii, de bumbac, fără adîncime de judecată ; sîngele, apă fără culoare și fără căldură ; pieptul, de ceară, nu de oțel ; nervii de stupă, fără străluciri ; picioarele, de plumb la bine și de fulgi la rău ; mîinile, de smoală, ca să se lipească toate de ele ; limbile, de canură ; ochii, de hîrtie : iar ei, în întregimea lor, amăgire de amăgiri și deșertăciune în totul.

Nefericitului de Andrenio, o singură picătură cît înghițise, căci pe cealaltă îl silise Critilo s-o scuipe, îi pricinui o asemenea schimbare, încît rămase pentru totdeauna șovăitor în virtute.

— Ce părere ai ? — îl întrebă Critilo.

— Ce nesecătuire de amăgiri ! Ce obîrșie de minciuni în lume !

— Vezi ce frumos ai fi rămas dac-ai fi băut pe săturate, cum fac cei mai mulți. Crezi oare că puțin preț au niște ochi limpezi, o limbă grăitoare de adevăr, un om

dintr-o bucată, un duce de Osuna¹, o persoană în toată puterea cuvîntului, un prinț de Condé²? Crede-mă, și bucură-te că ești astfel, căci e o minune aidoma fenixului.

— S-a mai pomenit una ca asta? zise Andrenio. Cum să-ți închipui așa ceva cu o apă atît de liniștită!

— E cea mai primejdioasă.

— Cum se numește cișmeaua aceasta? — întrebă el din om în om.

Și nimeni nu știu ce să-i răspundă.

— N-are nume — zise Proteul —, pentru că puterea ei de înrîurire stă în faptul că nu-i cunoscută.

— Atunci să se cheme — zise Critilo — Cișmeaua amăgirilor, care, dacă bei o dată din ea, îți bea mintea și răstălmăcește totul.

Critilo ar fi vrut să se întoarcă din drum, dar nu putu, și nici Andrenio nu se îndemna, picnit fiind, iar Proteul stăruia să meargă înainte, zicînd:

— Ei, mult mai de folos e să fii prost laolaltă cu toți decît deștept de unul, singur.

Îi rătăci, mai mult decît îi călăuzi, peste pajiști plăcute unde tinerețea ieșise la iarbă verde. Mergeau în umbra unor copaci cu frunza deasă, toți fără inimă, semn neîndoienic de nerodnicie. Se și întrezărea marele oraș după fumuri, semn vulgar de sălășluire omenească, deoarece în fum se destramă totul. Aparența îi era nemaipomenită, și cu atît mai mult cu cît îl priveai mai de departe. Era de necrezut puhoiul de lume care din toate provinciile și la orice vreme se revărsa către acel loc de oprire obștesc, ridicînd nări groși de praf ce întuneceau vederea. Cînd so-

¹ Se referă la cel de-al treilea duce Osuna, *don Pedro Téllez Girón* (1574—1624), vicerege al Neapolelui și Siciliei.

² *Louis II de Bourbon*, prinț de Condé, zis Marele Condé (1621—1686), unul din cei mai mari generali din vremea lui Ludovic al XIV-lea faimos prin victoriile de la Rocroi (1643), Fribourg (1644), Nordlingen (1645) și Lens (1648). Adversar al lui Mazarin și aliat temporar al Spaniei, preluînd conducerea armatei spaniole în Flandra.

siră acolo, văzură că pe cît părea de limpede pe dinafară, pe-atît era de învălmășit pe dinăuntru. Nu era uliță dreaptă sau largă ; prototip de labirinturi și sălaș de minotauri. Nesăbuitul Andrenio fu cît pe ce să facă primul pas, dar Critilo îi strigă :

— Deschide ochii întîi, adică ochii lăuntrici, și ca să-ți dai seama unde intri, privește !

Se aplecă și, scurmînd cu degetele în țărînă, descoperi lațuri și iar lațuri de o mic de feluri, chiar și din fire de aur și de păr bălai ; așa încît tot pămîntul era semănat cu capcane ascunse.

— Ia aminte — îi spuse el — unde și cum intri, uită-te la fiecare pas unde pui piciorul și așează-l cu grijă. Nu te depărta cituși de puțin de mine, dacă nu vrei să te pierzi. Să nu crezi nimic din ce ți se va spune, să nu dai nimic din ce ți se va cere și să nu faci nimic din ce ți se va porunci. Și, în virtutea acestei lecții, s-o apucăm pe strada de colo, a tăcerii și-a vederii în folosul vieții.

Erau numai case de meșteșugari ; nu se zărea nici un plugar, soi de om care nu știe să mintă. Văzură încrucișîndu-se prin văzduh mulți corbi, foarte blînzi și deprinși cu stăpînii lor. Andrenio rămase uimit și-i păru de rău augur, dar Proteul îi spuse :

— Nu te mira, căci despre păsările acestea rele a spus Pitagora ¹ o foarte ascutită prostie, stăruind în părerea lui neroadă cum că Dumnezeu îi pedepsește după moarte pe cei răi, mutîndu-le sufletele în trupul acelor animale pe care le simbolizaseră în viață : sufletele celor cruzi le intrupează în tigri, pe cele ale trușilor în lei, pe ale necinstiților în mistreți și așa mai departe. Spunea, așadar, că sufletele meșteșugarilor, mai cu seamă pe-ale celor care ne despoaie cînd ne îmbracă, le trece corbilor ; și cum totdeauna mințiseră zicînd : „Miine e gata, domnule, miine, fără greș“, acum, dînd-o pe-același cîntec, cîrîie

¹ Vezi Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, VIII, 14, ed. cit., p. 399.

fără-ncetare, ca pedeapsă, dar și nărăviți, *cras*¹, *cras* ! care nu vine niciodată.

Ajunși în partea cea mai lăuntrică a orașului, văzură mari și numeroase palate, deosebit de falnice și de mărețe.

— Primul de-acolo — li se spuse fără a fi apucat să-ntrebe — e-al lui Solomon ; stă acolo fermecat între mai bine de trei sute de femei, șovăind între cer și iad. În clădirea aceea cu înfățișare de fortăreață, care nu-i însă decît o șandrama, locuiește Hercule, torcînd împreună cu Omfala cămașa sau giulgiul faimei lui. Dincolo stă Sardanapal, îmbrăcat femeiește și înveșmîntat în slăbiciunea lui. Mai încoace, Marc Antoniu nefericitul, doar ca să-i ghicească o țigancă². În castelul acela ruinat nu trăiește, ci se sfîrșește regele got Rodrigo³, din vremea căruia conții⁴ au început să-i fie fatali Spaniei. Cealaltă, pe jumătate aur și pe jumătate lut frămîntat cu sînge omenesc, e casa de aur a lui Nero cel fără măsură, care a început cu o minunată clemență și a sfîrșit cu o prodigioasă cruzime. Dincolo face zgomot cel mai crud dintre toți Petrii⁵, care scrișnește de minie nu numai din dinți, ci și din toate oasele. Celelalte palate se ridică acum în mare grabă. Nu se știe încă pentru cine sînt, deși multă lume bănuiește ; fapt sigur e că au fost durate pentru cine nu durează, iar aceste lucrări sînt menite celor care nu le fac.

¹ *Cras* înseamnă în limba latină „mîine“, imitînd totodată croncănitul corbului în limba spaniolă.

² Aluzie la Cleopatra.

³ Rodrigo, ultimul rege vizigot al Spaniei, mort în 713, împotriva căruia guvernatorul Ceutei, contele Julián — sub pretextul, spune legenda, al necinstirii fiicei lui, Florinda la Cava — îi cheamă în ajutor pe arabi, care ocupă Spania.

⁴ Din nota 3 se vede că primul conte „fatal Spaniei“ a fost Julián. Aici se face probabil aluzie la contele-duce de Olivares.

⁵ Se referă, probabil, la *Petru cel Crud* (Pedro el Cruel) rege al Castiliei între 1350 și 1366.

— Partea aceasta a lumii e înțesată de amăgiți — le spuse unul îmbrăcat în verde —, de cealaltă parte hălăduiesc amăgitorii. Rid unii de alții pe rînd și pînă la urmă nu rămîne nici unul dator.

Andrenio se arată foarte doritor să treacă dincolo și să vadă totul cu de-amănuntul, ca să nu rămînă mereu printre amăgiți, dar nu întilneau decît prăvălii de negustori, foarte întunecoase. Într-unele se vindea canură și iarăși canură, ca să dea față și să umple goluri, chiar la persoanele adevărate; în altele, mucava de croit personaje. Era o prăvălie plină de piei de vulpe și fură încredințați că erau mai la preț chiar decît zibelinele. Se convinseseră cînd văzură că prin ea se perindă bărbații vestiți, ca Temistocle, și alții mai moderni. Mulți se îmbrăcau cu ele, în lipsă de piei de leu, care nu se găseau; isteții se slujeau însă de ele în chip de căptușeli chiar la blănurile de hermină. Într-o prăvălie văzură o mare cantitate de ochelari buni pentru a nu vedea sau a nu fi văzut: cumpărau mulți stăpînitorii, pentru cei care-i duc în circă, făcîndu-i astfel să rămînă tăcuți și răbdători; nevestele îi cumpărau pentru ca sub sticlele lor să nu se vadă pe unde le sticlesc ochii și ca să-și încredințeze soții că tot ce zăresc e năzărire. Erau și ochelari de mărit și de înmulțit. Astfel încît se găseau pentru bătrîni și pentru tineri, pentru bărbați și pentru femei, aceștia din urmă fiind cei mai scumpi.

Dădură de-o prăvălie plină de tălpi de plută bune de făcut persoane, și cu adevărat, deși se sumețeau cu ajutorul lor și păreau mai mult decît erau, dar totul n-avea decît prea puțin miez. Pe Andrenio îl încîntă mai ales o mînușă:

— Ce mare născocire — zise el — și mînușile, bune la orice vreme, împotriva căldurii și împotriva frigului, te apără de soare și de vînt; sînt bune fie și doar că le dau de lucru unora care, cît e ziua de lungă, nu fac altceva decît să și le pună și să și le scoată.

— Mai ales — zise Critilo — pentru ca persoanele să poată mirosi frumos și economicos, căci altminteri costă mult, poate chiar ochii din cap ¹.

— Bine mai înțelegi ! — făcu mănușarul. Dacă ai fi spus că acum slujesc drept teacă pentru unghii, ca să nu le poată vedea lumea la miini, asta da. Ba sînt unii care și le pun ca să vineze.

— Cum se poate una ca asta — zise Critilo — cînd și zicala o contrazice ² ?

— Nu face caz de asta, dragă domnule, căci și zicalele mint ori sînt dezmințite. Ceea ce știu să-ți spun e că azi se cheltuiește mai mult pe mănuși decît odinioară pe haine.

— Dă-mi atunci una singură — zise Critilo — că vreau s-o arunc.

După ce trecură pe străzile Fățarniciei, Lăudăroșeniei și Viclesugului, ajunseră chiar în Piața Mare, totodată și a palatului, aflat în mijlocul ei. Acesta era vast, dar deloc proporționat și nu zidit în unghiuri drepte ; era tot numai colțuri și curmezișuri, fără perspectivă și regularitate. Toate ușile îi erau false și nici una nu se deschidea. Multe tunuri, mai multe ca în Babilon, și toate foarte avîntate. Ferestrele verzi, culoare veselă prin ceea ce făgăduiește, dar și cea mai amăgitoare. Aici trăia, sau aici zăcea, monarhul acela pe cît de mare pe-atît de ascuns, care tocmai asista cu multă voie-bună la niște serbări închinat amăgirii poporului, dîndu-i prilej de a cugeta la lucruri superioare. Principele privea dindărătul unor storuri, ceremonial inviolabil, mai cu seamă în ziua aceea, cînd se făceau scamatorii felurite, operă de mare subtilitate, foarte plăcută firii și gustului său, curată boscărie.

Piața fusese prefăcută într-un mare țarc al vulgului, roi de muște după felul cum bizîia și se așeza pe gunoiul

¹ Aluzie la obiceiul de a parfuma mănușile cu mosc.

² Zicala este următoarea : „*Gato con guantes no caza ratones*“ („Pisica cu mănuși nu prinde șoareci“).

năravurilor, îngrășindu-se cu putreziciunea și miasma plăgilor morale. În aplauzele lui atât de josnice, pe un pod mai înălțat, se urcă un elocventisim șarlatan, mai curînd nerușinat decît demn, ca toți cei ce se fac remarcați prin piețe, și, după o cuvîntare cu mare prisos de vorbe, începu să facă vrăji care de care mai curioase, subtilități uimitoare, lăsînd gură-cască toată prostimea aceea fără număr. Printre alte șotii vrednice de luat în seamă, îi făcea să-și deschidă gurile și-i încredința că le viră-n ele numai dulciuri și zaharicale, iar ei înghițeau; numaidecît însă îi făcea să dea afară cele mai grețose lucruri, cele mai îngrozitoare necurățenii, spre necazul lor și hazul privitorilor. Același șarlatan lăsa să se creadă că mănîncă bumbac alb și foarte fin; dar apoi, deschizînd gura, scuipa fum des, foc și iar foc, înspăimîntînd lumea. Alteori înghițea hîrtie și apoi scotea numeroase panglici de mătase și bentițe de fir, și totul era înșelătorie, după cum se obișnuiește.

Lui Andrenio îi plăcu mult și începu să-l laude nespus.

— Ajunge — zise Critilo. Ce? Te-ai dedulcit și tu la minciuni și nu mai deosebești falsul de adevăr? Oare cine crezi că e șarlatanul acesta cumsecade? E un fals politician, pe nume Machiavel, care vrea să le bage pe gît ignoranților aforismele lui calpe. Nu vezi cum le mai înghit, ba chiar li se par foarte lăudabile și adevărate? Dar, cercetate cu atenție, se vădese a nu fi decît o scîrboșenie zaharisită de vicii și păcate: rațiuni nu de stat, ci de staul. Pare că pe buze are nevinovăție, pe limbă doar puritate, și cînd colo varsă foc infernal care aprinde moravurile și face scrum republicile. Acelea ce ți se par a fi panglici de mătase sînt legile politice cu care leagă mîinile virtuții și le dezleagă pe cele ale viciului. Aceasta e hîrtia cărții pe care-o publică și cea pe care-o molfăie, numai falsitate și aparență, cu care farmecă atîta norod nerod. Crede-mă, aici totul e amăgire; mai bine ar fi să scăpăm cît mai iute din mrejele lui.

Dar Andrenio se mîngîie cu gîndul la petrecerea de a doua zi, anunţată drept ceva plin de duh.

Nici nu se luminează bine de ziua, căci acolo nici ziua nu e limpede vreodată, că toată piaţa se şi umplu de un mare puhoi de mulţime, încît se găsiră unii care să spună că dă pe-afară de goală ce e. Serbarea era o farsă cu multe maşinării şi decoruri, spectacol celebru în mijlocul acelui mare teatru al întregii lumi. Printre primii se înfiinţă şi Andrenio, pentru desfătarea sa, şi Critilo, pentru folosul său. În loc de muzică, salată asortată a gustului, se auziră oale, şi-n locul instrumentelor bine armonizate şi al vocilor încîntătoare se auziră bocete şi, după ce sfîrşiră (dacă sfîrşesc cîndva), apărură un omuleţ, vreau să zic unul care începea să semene a om. Se cunoscă de îndată că e străin după cît era de zdrenţăros. Nu-şi uscăse bine lacrimile, că-i ieşi în întîmpinare un curtean cu vază, arătîndu-i multă prietenie şi urîndu-i bun sosît. Îi oferă cu mîrînimie tot ce şi-ar fi putut dori celălalt într-o ţară străină şi n-ar fi putut dobîndi în a lui, cu asemenea prisos de vorbe, încît străinul putea nădăjdui fapte. Îl pofti întîi la el acasă, într-o clădire ce se vedea alături, pe cît de plină de maşinării, pe-atît de goală de realităţi. Începu a-l copleşi cu bogăţii sub formă de veşminte, de care avea cea mai mare trebuinţă, deoarece venise gol; dar o făcea cu atîta îndeminare, încît ceea ce-i dădea cu o mînă îi lua cu alta, cu o iuteală de necrezut. Îşi puneă o pălărie cu gherdan de diamante şi pe loc, fără să-ţi dai seama cum şi de unde, se şi ivea o undiţă care i-o pescuia cu nespuse curtenie; la fel se întîmplă cu mantia, lăsîndu-l în cămaşă. Îi puneă în faţă un giuvaer de mare preţ, dar numaidecît, cu rară dibăcie, i-l şi schimba şi-i puneă în loc altul calp, dînd, aşadar, cu pietre-n el. Îi dăruia o haină costisitoare de gală şi, cît ai clipi din ochi, i-o prefăcea într-un linţoliu mohorit, lăsîndu-l cu buzele umflate. Şi toate astea spre marele haz şi spre desfătarea celor de faţă, căci tuturor le place să vadă cum e păcălit altul.

Nedîndu-și seama de propria lor amăgire, n-aveau nici cum să observe că, în timp ce stăteau ca vrăjiți cu ochii la ce i se întîmpla celui alt, alții făceau jaf la ei în buzunare și le mai furau și mantiile. Așa încît, pînă la urmă, cel privit și privitorii rămîneau în aceeași stare, adică la fel de goi pe stradă și chiar pe pămînt.

Între timp apăru alt binevoitor, și, deși mai omenos, tot ucenic al celui dintîi. Părea de bun-gust și ca atare-l îndemnă a-și da silința să și-l folosească. Porunci să se așeze masa cui nu se-așează niciodată. Veniră cu platouri¹ multe, cu toate că mai ~~toți~~ ar mîncea doar fără plată. Adu-seră tîrîș scaune și, cînd să se-așeze oaspetele pe unul din ele, drept e, cu prea mult temei, scaunul îi fugi pe neașteptate, și, cînd căzu omul, se ridicară hohotele de rîs ale întregului teatru. Dădu fuga o femeie miloasă și, zdăvănă ca la anii ei tineri, îl ajută să se scoale de jos și-l îndemnă să se sprijine de brațele ei durdulii. Așa izbuti să-și vadă mai departe de masă, dacă n-ar fi dat de carne mincinoasă, deoarece, încercînd friptura, găsea doar ecoul ei, iar din guvid, vid². Pasărea, doar cu numele, te scribea tăiată-n două³. Totul crud și nehrănit. În cădere, i se sparse solnița și cu ea se duse și gustul bun, nu însă și semnul rău. Pîinea, care părea făcută din floarea făinii, era din pietriș, nici măcar tărite n-avea. Fructele, ca din Sodoma, fără rod. Îi dădură pocălul cel mai strîmt la gură, așa încît mai mult sorbi vînt decît bău bruma de vin. În loc de muzică, ascultă zeflemiselile pe care i le strigau.

¹ În original: „*Sacaron muchos platos, aunque los más comen simplato*“, jocul de cuvinte bazîndu-se pe omonimia *plato* = taler, *Plato[n]*, filozoful.

² În original: „*al descoronar la empanada* (=pateu cu carne). *hallaba solo el eco y del pernil* (=jambon) *el nihil*“. În traducere, am recurs la construcții asemănătoare.

³ În original: „*Las aves solo tenían el nombre de perdiganas*“, *perdiganas* fiind pui de potîrniche sau potîrniche tinere (*perdigón*), dar secționat: *perdi* + *ganas* = mi-am pierdut pofta. Traducerea dezvoltă această sugestie; *pasărea* = *pasă rea*.

În toiul ospățului, calpul sprijin osteni sau vru să oste-
nească, precumpănind, în sfârșit, femeiescul, fragilul și
falsul. Îi dădu drumul să cadă și numără de la coadă la
cap toate treptele pînă-l văzu că dă de pămînt și de rușine.
Nici unul din ciți erau de față nu se urni să-l ajute. Omul
se uită în toate părțile dacă nu cumva îi e milă vreunuia
de el și zări alături un bătrîn încăruntit. Incredințat de
vîrsta lui că nu-i un om de clacă, îl rugă să-i întindă mîna.
Bătrînul încuviință, ba-i spuse chiar că e gata să-l ducă
și-n circă. Îl luă în spinare foarte îndatoritor, dar, cînd nu
zbură, făcea pe schiopul, nefiind mai puțin prefăcut decît
ceilalți. După cîțiva pași, se împiedică de umbra lui și
căzu printr-un chepeng acoperit cu flori și ramuri verzi,
parte de seamă a comédiei ; îl lăsă să cadă, smulgîndu-i
din zbor și haina care-i mai rămăsese ; acolo se-afundă
străinul și nu mai fu văzut și nici auzit, amintirea pie-
rîndu-i în vuiet, căci se ridică urletul întregului teatru
mirșav. Pînă și Andrenio, bătînd din palme, lăuda viclenia
unora și prostia celuiilalt. Se întoarse către Critilo și văzu
că nu numai nu rîdea, ca toți ceilalți, dar plîngea cu
hohote.

— Ce ai ? — îi spuse Andrenio. Cum e cu putință ca
de fiecare dată să te porți altfel decît toți ceilalți ? Cînd
dumea rîde, tu plîngi, și cînd toți petrec, suspini ?

— Așa e — zise el. Pentru mine asta n-a fost sărbă-
toare, ci doliu ; chin, nu petrecere. Iar dacă ai putea și tu
pricepe ce înseamnă asta, te asigur că mi-ai deveni tovarăș
de plîns.

— Bine, dar ce vezi aici — replică Andrenio — decît
un prost care, străin fiind, se încrede în toți și toți îl
înșeală și-i plătesc după merit ușurința nesăbuită ? De
așa ceva mai curînd vreau să rîd cu Democrit decît să
plîng cu Heraclit.

— Dar ia spune-mi — i-o întoarse Critilo : și dacă ai
fi tu însuși cel de care rizi, ce-ai zice ?

— Eu ? În ce fel ? Oare cum să fiu în locul lui, cînd eu sînt aici, viu și sănătos, și nici atît de prost ca el ?

— Asta e cea mai mare amăgire — stăruie Critilo. Află doar că străinul acela nefericit e un om ca noi toți și toți sîntem asemenea lui. Intră plîngînd în acest teatru al tragediilor. E întîmpinat cu cîntări și încîntat cu minciuni. Gol vine și gol pleacă, intrucît cu nimic nu se-alege după ce slujește unor stăpîni atît de ticăloși. Îl primește primul șarlatan, care e Lumea. Îi face multe făgăduieli, dar nu-și ține nici una. Îi dă ce ia de la alții, ca să-i ia totul înapoi, cu asemenea dibăcie, încît ce-i dă cu o mîină îi ia cu alta, și se-alege praful de tot. Celălalt, care-l pofteste la huzur, e Plăcerea, pe cît de fals în desfătări, pe-atît de sigur în necazuri ; mîncarea lui e nehrănitoare și băutura otrăvitoare. Cînd te-aștepți mai puțin, îți fuge de sub picioare temelia Adevărului și totul se prăbușește. Sosește Sănătatea eare, cu cit îl liniștește mai mult, cu atît mai mult îl minte. Cei care-l incolțesc sînt Bolile ; Suferințele îl iau peste picior și Durerile urlă, gloată josnică în solda Fortunei. La sfîrșit, bătrînul, mai rău ca toți, îmbătrînit în ciinoșie, este Timpul, care-i pune piedică și-l azvîrlă în mormînt, unde-l lasă mort, singur, gol și uitat. Așa încît, dacă stai să te uiți, toate cite sînt își bat joc de bietul om : Lumea îl amăgește, Viața îl minte, Soarta îl păcălește, Sănătatea îl lasă, Virsta trece. Răul îi dă ghes, Binele îi scapă dintre miîni, Anii fug, Mulțumirile nu vin, Timpul zboară, Viața se isprăvește, Moartea îl prinde, Mormîntul îl înghite, Țărina îl acoperă, Putreziciunea îl destramă, Uitarea îl nimicește ; iar cel care ieri a fost om azi e pulbere și miîne nimic. Dar pînă cînd, o oameni pierduți, ne vom pierde oare timpul prețios ? Să ne întoarcem dar grabnic la drumul nostru drept, căci aici, după cum văd, n-avem de așteptat decît amăgire după amăgire.

Dar Andrenio, vrăjit de deșertăciune, dobîndise mare trecere la palat. Intra și ieșea din el, idolatrizînd închipuita măreție a unui rege fără umbră de realitate. Era cu atît

mai fermecat cu cit mai înșelat. Îi vindeau hatirurile, pînă și ținerea de minte, drept care ajunsese a nădăjdui un nemaivăzut noroc. Depunea cele mai vii stăruințe ca să-l vadă și să-i sărute picioarele pe care nici nu le avea. I se făgădui c-o va putea face într-un tîrziu, care, fără a sosi vreodată, era mereu.

Critilo îi propuse iarăși să plece, spre binele lui, cînd cu sfaturi, cînd cu rugăminți. Izbuti pînă la urmă, dacă nu să-l convingă, măcar să-l sature, de-atîtea „fără greș !” mereu greșite. Ajunseră și la poarta cetății, hotărîți s-o părăsească, dar — o, nefericire în lanț ! — dădură de străji, care nu lăsau pe nimeni să iasă, dar pe oricine să intre. Fură nevoiți să se întoarcă din drum : Critilo, mîhnit de potrivnicia sorții, iar Andrenio, căindu-se că se căise. Se întoarse la năzuințele lui prostesti. Nu mai conținea cu drumurile la palat. Și cu toate că pentru fiecare zi găsea o nouă scuză, nu afla nici împlinirea, nici dezamăgirea. Critilo îi căuta într-una leacul, dar chipul extraordinar în care l-a dobîndit îl vom povesti mai jos, după ce vor fi aduse la cunoștință minunile slăvitei Artemia.

CRITICA a 8-a

Minunile Artemiei

Cuget bun împotriva soartei nestatornice, fire bună împotriva legii aspre, artă bună împotriva naturii imperfecte și înțelegere bună pentru toate. Arta e complementul naturii și o a doua ființă care o înfrumusețează la culme și caută chiar s-o întrecă în lucrările ei. Se fălește c-a adăugat o altă lume artificială celei dintii; înlocuiește îndeobște neglijențele naturii, desăvârșind-o în totul; și fără acest ajutor al artificiului, ea ar rămîne incultă și grosolană.

Aceasta a și fost fără îndoială slujba omului în Paradis, cînd Creatorul i-a hărăzit stăpînirea întregii lumi, pentru ca el să aibă grijă de ea și s-o cultive, adică s-o împodobească și s-o șlefuiască prin mijlocirea artei. Așa încît opera de artă e veșmînt de gală al firescului, înnobilare a simplității lui; ea înfăptuiește pururi minuni. Și dacă dintr-un plai face rai, ce nu va putea face din cuget, după ce bunele arte au să porceadă la cultivarea lui? Stau mărturie tinerețea romană și, mai aproape de noi, însuși Andrenio al nostru, deși întunecat acum de acea curte a confuziilor, eliberat însă pînă la urmă prin stăruințele

neadormite ale lui Critilo, cu norocul pe care-l vom vedea.

Trăia o regină, mult proslăvită pentru faptele ei miraculoase, în vecinătatea acestui rege dintii și, prin urmare, atît de învrăjmășită cu el, încît purtau îndeobște război pe față și cu mare vărsare de sînge. Se numea, fără ca numele și faptele s-o tăgăduiască, înțeleapta și pătrunzătoare Artemia¹, vestită în veac pentru multele și neobișnuitele-i minuni; e drept că despre ea se vorbea în fel și chip, pentru că, deși oamenii cuminiți (și, printre ei, cel dintii viteazul și înțeleptul duce del Infantado²) gîndeau despre faptele ei după firea lor și după meritul reginei, de obicei se zicea însă că e o magiciană neîntrecută, o mare vrăjitoare, mai degrabă vrednică de admirație decît înspăimîntătoare, cu totul deosebită de cealaltă Circe, deoarece ea nu-i prefăcea pe oameni în jivine, ci dimpotrivă, pe fiare în oameni. Nu încînta persoanele, ci le descînta.

Din dobitoace făcea oameni cu judecată. Erau unii care jurau că văzuseră intrîndu-i în casă un măgar năting, ca după patru zile să iasă preschimbat în persoană. Să facă dintr-o cîrțiță un linx era un fleac pentru dînsa. Prefăcea corbii în porumbițe neprihănite, lucru ceva mai anevoios, ca și a face iepurii să pară lei sau vîndereii vulturi. Dintr-o bufniță făcea un sticlete. Îi dădea un cal și cînd ieșea din mîinile ei doar că nu vorbea. Ba se spune chiar că le învăța cu adevărat pe dihânii să vorbească, dar și mai bine să tacă, și nu era puțin lucru să obțină așa ceva de la ele.

¹ *Artemia*, personaj alegoric semnificînd știința și inteligența practică (sp. *arte*, lat. *ars* = artă, meșteșug).

² Se referă la don Rodrigo Diaz de Vivar, duce del Infantado, care a luat parte la luptele pentru Lérída (1646), unde l-a cunoscut probabil și Gracián. A fost ambasador la Roma și vicerege al Siciliei.

Dădea viață statuilor și suflet picturilor. Din tot felul de figuri și figurine plăsmuia persoane miezoase. Și fapt și mai de mirare : din titivilici ¹, tătăcuțe și veverițe făcea oameni așezați și de nădejde, iar muțunachilor le întipărea seriozitate. Dintr-un omuleț făcea un uriaș, și prefăcea ghidușiile în purtări mature ; dintr-un om de doi bani plămădea un Cato aspru. Pe un pitic îl făcea să crească în câteva zile, pînă devenea un Tifeu ². Prefăcea pînă și păpușile în oameni plini de miez și adînci, încît nici înțelepciunea însăși n-ar fi putut face mai mult. Pe cei orbi de tot îi transforma în Arguși și făcea astfel încît cei interesați să nu fie cei din urmă care află cum stau lucrurile. Pe păpușile de cîlți, pe omuleții de paie îi prefăcea în oameni adevărați. Năpîrcilor veninoase nu numai că le scotea tot veninul, dar făcea din ele un tiriace de mare ajutor pentru sănătate.

Asupra persoanelor își exercita știința și puterea cu atît mai uimitor cu cît era mai anevoios. Căci vîra știință pînă și-n mintea celor mai incapabili, încît aproape că n-a mai lăsat proști pe lume, afară doar de cîțiva răutăcioși, desigur. Dădea nu numai tinere de minte înscăunaților, dar și pricepere nefericiților ; dintr-un nebun recunoscut făcea un Seneca, iar dintr-un fitecine, un mare ministru ; dintr-un pirpiriu, un general de armată la fel de viteaz

¹ *Titivilici*, în sp. *titibilicios*. Se întîlnește ca nume de personaj într-un dialog de Luis Vives, unde se comportă ca un drac sau ca un *puer perditus*. J. L. Gillet (*Hispanic Review*, IX, 1941, p. 319, apud A. del Hoyo, ed. cit., p. 590) pune în legătură acest cuvînt cu *Titivillus* sau *Tytivillus*, personaj cunoscut din reprezentațiile medievale.

² *Tifeu* (Typhon sau Typhoeus), în mitologie, monstru, născut de Geeă și Tartar, după înfringerea Titanilor. Avea o sută de capete de balaur și cîte o sută (sau o sută de perechi) de brațe și picioare puternice. Zeus l-a doborât cu trăsnetul, azvîrlindu-l în Tartar și ridicîndu-i în cale vulcanul Etna sau punînd peste el un „pat de stîncă” în regiunea Arimi (Virgiliu, *Eneida*, IX, 715—716).

ca un duce de Alburquerque¹, și dintr-un flăcăiandru nesăbuit, un preaexcelent vicerege al Neapolelui²; dintr-un pigmeu, o namilă din Indii. Din monștri oribili făcea îngeri, lucru cu osebite prețuit de femei.

A fost văzută uneori făcînd pe negîndite dintr-o cîmpie stearpă o grădină suspendată, se prindeau copacii unde nici topuzele³ nu s-ar fi prins. Oriunde punea ea piciorul, alcătuia numaidecît o curte și un oraș la fel de cult ca Florența însăși. Nu-i era peste puteri nici să ridice o Romă triumfătoare.

În felul acesta și în chipuri asemănătoare se spuneau despre ea, fără sfîrșit, lucruri pe cît de minunate, pe-atît de vrednice de aplauze. Îi ajunse vestea aceasta și deloc surdului Critilo, tocmai cînd își pierduse orice nădejde. Se interesă amănunțit cine era Artemia, unde și cum domnea, și înțelese de îndată că scăparea lui e să stea de vorbă cu ea. Nici argumentele, nici rugămințile lui nu-l înduplecară pe Andrenio să-l urmeze. Și așa, după ce cîntări bine totul, își puse-n gînd să fugă; nu întîmpină greutățile la care se aștepta, căci, într-o asemenea stare de lucruri, cine vrea poate. Întoarse ceafa la tot, căci asta e singura cale, și sări prin spărtura duminirii, pe care-o găsesc toți cei ce deschid ochii. Ieși pînă la urmă din-oraș fericit și mulțumit totodată. Liber acum, se așternu la drum către curtea doritei Artemii, ca să-i ceară sfatul în privința răscumpărării prietenului său, gîndul la el străpungîndu-i inima tot mai dureros pe măsură ce se îndepărta.

Pe drum întîlni mulți drumeți care mergeau tot într-acolo, unii doar din curiozitate, alții, mai înțelepți,

¹ *Don Francisco Fernández de la Cueva*, duce de Alburquerque, vicerege al Perului și Mexicului, înfrînt de francezi în marea bătălie de la Rocroi (1643).

² După Romera-Navarro (ed. cit., I, 245), aluzie la contele de Oñate.

³ *Topuzele* (în orig. *varas*), ca însemne ale judecătorilor.

spre folosul lor. Toți povesteau lucruri și împrejurări suprafirești : că îmblânzea lei, cu două vorbe spuse de ea făcându-i omenoși și răbdurii ; că descînta șerpui și-i făcea să meargă drepți. Deochea vasiliscii și le scotea luminile ochilor ca să nu mai ucidă nici privind, nici privite, lucruri care de care mai folositoare și mai neauzite.

— Toate acestea nu-s nimic — zise unul — pe lângă triumful asupra sirenelor înseși, pe care le-a prefăcut în matroane ; sau pe lângă schimbarea lupoaicelor în turturele. Și cel mai greu de închipuit e că dintr-o Venus bestială a făcut o fecioară vestală.

— Mare lucru, într-adevăr — ziseră cu toții.

Le și apărură în față palatul ei, meșteșugit cu artă și dominînd totul în jur. Și fiind așezat la atare înălțime, silea apele riurilor să urce pînă acolo și să se plece supuse puternicei sale dibăcii, cu o extraordinară meșteșugire, asemănătoare cu cealaltă a vestitului meșter¹ care i-a dăruit chiar Tagului o curte de ape cristaline. Era de jur împrejur încununat cu flori în grădini, prodigii miresmate și ele, pentru că spinii era trandafiri și minunile de peste mări înfloreau aici tot anul. Pînă și ulmii făceau pere, iar scaietii struguri ; din cea mai uscată plantă storcea zeamă și chiar nectar, și merele lunguiețe, atît de indigeste în Aragon, aici se nășteau gata zaharisite. Lebedele de pe heleșteie le auzeai cîntînd tot timpul, ceea ce iarăși îl uimi nespus pe Critilo, pentru că-n alte părți în felul acesta amuțesc, căci nici în ceasul morții, deși îndeobște se zice că mor cîntînd, nu e nimeni care să le fi auzit.

— Fiind atît de neprihănite — i se spuse — cîntă doar adevărul, iar cum acesta e ascultat cu atîta neplăcere, au luat hotărîrea de a rămîne mute. Abia în acea clipă de pe urmă, fie că le apasă cugetul, fie că nu mai au ce pierde, cîntă cite un adevăr. Și de aici vine vorba că predicatorul sau ministrul cutare au spus-o verde, că secretarul Cută-

¹ Aluzie la Juanelo, vezi vol. II, p. 120. (cf. și mai sus, p. 218).

rică a dat din gușă multe adevăruri, iar consilierul celălalt și-a dezgolit inima, trăgînd cu toții să moară.

La poartă stătea un leu, prefăcut de ea în oaie cît se poate de blîndă, și un tigrul, în mieluşel. Prin balcoane, numeroase sporovăitoare, vreau să zic păsări, stăteau la taifas, protagoniști fiind papagalii, deși sturzii se făleau cu numele lor. Pisicile și buldogii de pe lingă casă nu mai zgîriau încolțite, nici nu mușcau turbați, ci, recunoscîndu-și cu credință marele stăpîn, îi sărutau tălpile milostive. La poartă îi așteptau fete multe și frumos împodobite, deși de rînd și de pe treapta de jos a scării ; altele, mai nobile și mai neatîrnate, îi duseră sus și-i ridicară în slava laboratorului în care preaînțeleapta Artemia, ajutată de bărbații eminenți (locul convenit fiecăruia fiind arătat de marele cîntăritor al eminențelor, *don* Vincencio de Lastanosa¹), tocmai se îndeletnicea cu prefacerea unor bușteni în persoane. Chipul îi era foarte bine făcut, ochii pătrunzători. Vorba, deși foarte măsurată, deosebit de plăcută. Avea mai ales mîini nemaivăzute, care însuflețeau tot ce atîngea. Toate trăsăturile nespuse de gingașe, statura mîndră și frumos proporționată, într-un cuvînt, o desăvîrșită operă de artă.

Pe Critilo îl primi cu plăcută noblețe, lăudîndu-l ca pe unul întru totul potrivit firii ei, după cît îi arătau ei semnele chipului. Și adăugă că pe bună dreptate i s-a dat acestuia numele de *față*, pentru că dă pe față ce faci, iar latinescul *facies* dovedește că toate cite le *faci ies* la vedere. Critilo se grăbi să i se închine, dobîndind hătîruri atît de plăcute. Ea se miră că un bărbat înțelept vine nu chiar singur, dar într-atît de neînsoțit ; conversația, zicea ea, e preocuparea celor pricepuți și trebuie să aibă mult din felul unei grații, iar dintre grații, nici mai multe nici mai puține decît trei. Aici, distilîndu-și inima în lacrimi, Critilo răspunse :

¹ Prietenul și protectorul lui Gracián.

— Tocmai asta obișnuia să-mi fie un tovarăș al meu pe care pierdut îl socotesc din nesocotință, și totdeauna ni se alătură și un al treilea din ținutul unde sosim, uneori călăuzindu-ne, iar alteori rătăcindu-ne, ca acum ; pentru asta am venit la tine, o, mare lecuitoare de nefericiri, să cauți ajutorarea bunăvoinței și puterii tale spre a-mi răscumpăra acest alt eu, rămas în grea robie, fără a ști la cine și cum.

— Păi dacă nu știi unde l-ai lăsat, cum să-l găsim ?

— Aici să între-n joc minunile tale — replică el —, eu nu știu decât că a rămas (aș fi jurat că acolo îi e și pierzania) la curtea unui rege vestit, dar fără nume, puternic prin universalitate și unic prin necunoaștere.

— Aha ! — zise dînsa. Te-am și înțeles, spre marele tău noroc : se află fără îndoială în Babilonul, și nicidecum la curtea, vrăjmașului meu de moarte, Falimundo ¹, pentru că acolo piere întreaga lume și toți sfîrșesc fiindcă nu sfîrșesc cu ea. Dar la soartă rea, cuget tare, căci se găsește vicleșug și împotriva amăgirii.

Trimise după unul dintre cei mai sus-puși miniștri, mare sfetnic de taină al ei, acesta alergînd la porunca-i pe cît de iute pe-atît de bucuros. Părea om de nădejde, și chiar ilustru prin răspicare și adevăr. Lui îi fu încredințat păsul, Critilo înștiințîndu-l amănunțit despre cele întîmplate, iar Artemia despre ce urma să facă. Îi dădu totodată o oglindă de cleștar strălîmpede, cap de operă al unuia dintre cei șapte greci ², lămurindu-i folosirea și puterile ei. Iar el își arvuni întreaga rîvnă. Se îmbracă după obiceiul țării aceleia, cu livrea aidoma celei a slujitorilor lui Falimundo, croită cu multe cute, falduri, căptușeli și paracăptușeli, poale, buzunare, clape brodate,

¹ *Falimundo* reprezintă, după cum arată numele, înșelăciunea mundană, falsitatea lumii (lat. *fallere* = a înșela ; sp. *mando*, lat. *mundus* = lume).

² Cei șapte înțelepți ai Greciei antice.

tivuri și mantie pentru de toate. Și purcese astfel la împlinirea precisei însărcinări.

Critilo rămase la curtea Artemiei, în largul său și înconjurat totodată de atenții, cu multă desfătare, dar și cu folos, văzînd-o cum în fiecare zi pune în lucrare miracole și mai mari : căci o văzu prefăcîndu-l pe un bădăran de nimic într-un curtean galant, lucru ce părea cu neputință ; dintr-un muntean, făcu un gentilom, ceea ce fu de asemenea mare desăvîrșire a artei, și nu mai prejos se dovedi cînd făcu dintr-un basc un secretar elocvent. Mantii de postav roase le schimba în catifea, și chiar în pluș, o pelerină de student ponosită în una de purpură de soi, iar o căciulă în mitră. Pe cei ce slujeau într-o parte îi făcea să poruncească într-alta și chiar lumii întregi, de vreme ce dintr-un cioban la turmă făcu un păstor universal¹, lucrînd cu și mai mare putere de la depărtări mai mari, căci s-a văzut cum pe un scutier pedestru l-a ridicat făcîndu-l Belengabor², iar pe un lacheu, stăpîn al Tenzei³.

¹ Păstorul universal e, aici, papa Sixt al V-lea (1585—1590).

² E vorba de *Gabriel Bethlen* (1580—1629), principe al Transilvaniei (1613—1629). A luptat împotriva Habsburgilor în Războiul de 30 de ani. Gracián comite, așadar, din punctul de vedere al faptelor istorice, o inadvertență, întrucît personajul istoric bine cunoscut a fost de origine nobilă. Aceasta e teza susținută de Oliver Brachfeld („Un curioso error de Gracián“, în *Revista de Filologia española*, 1929, XVI, pp. 276 urm. Pe de altă parte, Leo Spitzer („Bethlengabor, une erreur de Gracián ?“, în *Revista de Filologia española*, 1930, XVIII, pp. 173 urm.) crede că „apelativizarea numelor proprii intră perfect în obișnuințele stilistice ale lui Gracián, căruia îi place să dea o semnificație nouă cuvintelor, să le insuflă, așa zicînd, un nou spirit semantic : numele propriu întrebunțat ca apelativ dobîndește o nouă accepțiune : Belengabor «tipul lui Bethlen Gabor», «tipul principelui puternic»“. (*Apud* E. Correa Calderón, în ediția sa *El Criticón*, Espasa Calpe, 1970, vol. I, p. 122.)

³ Stăpînul Tenzei, adică împăratul Japoniei. Gracián își extrage informațiile din Botero (*Relationi universali*, Veneția, 1612, t. II, p. 12) : „quello è stimato capo del Giappone che si fa Signore

Din vremurile vechi se povesteau fapte și mai însemnate căci a fost văzută prefăcînd strămurarițele în sceptre¹ și făcînd un Cezar dintr-un grefier. Înfrumuseța și chipurile, așa încît de seara pînă dimineața nu le mai cunoșteai, deoarece schimba fizionomiile din rele în bune și din bune în mai bune. Din oameni foarte ușuratici făcea oameni gravi, iar din alții foarte slabi de fire, oameni cu mult miez. Și o făcea în așa fel, încît înlocuia toate cusururile trupului : ținea loc de spate, era picioare și mîini pentru unii, și altora le dădea ochi, sau dinți și păr. Lucru și mai de seamă, dregea inimi, plăsmuindu-le chiar din măruntaie, toate aceste fapte fiind minuni ale artei sale. Dar Critilo rămase cel mai uimit cînd o văzu luînd în mînă un lemn, o buturugă, și prinzînd a-l ciopli pînă ce făcu din el un om care vorbea în așa fel încît îl puteai asculta ; avea judecată și era un om de valoare, de ajuns, așadar, spre a fi persoană.

Dar să-l lăsăm să petreacă atît de plăcut și să-l urmărim o vreme pe prudentul bătrîn pornit în căutarea lui Andrenio la curtea faimosului rege Falimundo.

Încă nu se terminaseră jocurile bacanale. Măștile erau mai îndrăgite chiar ca la Barcelona. Nu era bărbat sau femeie care să nu și-o aibă pe-a lui, și toate le erau străine. Găseai de toate soiurile, nu numai diavolești, ci și de sfințenie și de virtute, cu care-i amăgeau pe mulți dintre cei săraci cu duhul, pe cînd înțelepții le cereau răs-picat să și le scoată. Și lucru vrednic de notat era că toți își puneau măști străine lor și chiar potrivnice. Pentru că

de' regni vicini alla città di Meaco, che si chiama Tenza...“ („căpetenie a Japoniei este considerat acela care devine stăpin peste regatele învecinate cu cetatea din Meaco, pe nume Tenza“), *apud* Romera-Navarro, I, p. 252, nr. 54. Aici e vorba de *Taicosama* sau *Toyotomi Hideyoshi* (1536—1598), general și om de stat japonez. În ciuda originii sale modeste și a unui început de carieră umil, el devine, în 1582, regent al Japoniei, restabilind unitatea statului.

¹ Aluzie la regele „got“ (al vizigoților) din Spania, Vamba (672—680), devenit rege din plugar simplu.

vulpea purta mască de miel, șarpele de porumbiță, cămătarul de dătător de pomeni, tîrfa de bisericoasă veșnic în hagialicuri, adulterul de prieten al prietenului, codoașa de tîmăduitoare, lupul de ins care postește, leul de miel, pisica barbă, după moda romană¹, dar apucături de teapa ei, măgarul de leu, cită vreme își ține gura ; cîinele turbat mască rîzătoare ca să aibă-n poala cui se oploși, în sfîrșit toți își puneau măști calpe și amăgitoare.

Bătrînul porni să-l caute pe Andrenio pe la toate răscrucile, că străzi nu prea erau. Și cu toate că-i știa semnele personale, Andrenio se schimbase atît de mult, încît nu l-ar fi recunoscut nici Critilo, pentru că ochii nu-i mai erau nici limpezi, nici deschiși ca înainte, ci foarte întunecați și aproape orbi, miniștrii lui Falimundo stînd cu ochii-n patru ca să-i scoată pe-ai altora. Nu mai vorbea cu glasul lui, ci cu altul străin ; nu auzea bine și totul mergea din ce în ce mai rău. Căci dacă oamenii și așa se schimbă de seara pînă dimineața, ce să mai zici în acel centru al minciunii ? Totuși, ajutat de stăruința lui și de alte arătări mai sigure ale prilejului și ale vremii, izbuti să-i dea de urmă. Îl găsi într-o bună zi pe cînd Andrenio își pierdea multe privind cum alții își pierdeau averile și chiar conștiințele. Avea loc o mare partidă de joc cu mingea, petrecere obișnuită a lumii, jocul desfășurîndu-se astfel pe strada mare a acesteia, între două tabere foarte deosebite, deoarece jucătorii erau unii albi și ceilalți negri, unii înalți și ceilalți scunzi, aceștia săraci, aceia bogați, dar la fel de dibaci cu toții, ca unii ce nu fac în vecii vecilor altceva. Mingile erau de vînt, mari cit niște capete de om pe care un meșter le umplea cu vînt, prin ochi și prin urechi, încît deveneau pe cît de găunoase, pe-atîta de umflate. Le aduna cel ce le scotea la bătaie și,

¹ *Gato romano* (pisica romană) este un soi de pisică cu dungi transversale sure și negre. Barba, pe care bătrînii romani o purtau în semn de respectabilitate, îi este falsă, la fel fiindu-i, așadar, și apucăturile.

zicînd că joacă de-adevăratelea, de vreme ce totul e clacă și totul e joacă, trimitea mingea în văzduh, cu atît mai iute cu cît își lua avîntul mai mare ; adversarul o bătea și el fără a-i lăsa nici un răgaz ; toți se scuturau de ea cu remarcabilă dibăcie, întrucît în aceasta le stătea cîștigul : ba o zvîrleau atît de sus, încît o pierdeai din ochi ; ba atît de jos, de se rostogolea pe pămînt, prin glod și gunoaie ; unul o izbea cu piciorul și altul cu mîna, dar cei mai mulți cu ceva ce părea limbă și era bătac : mergea ba la cei de sus, ba la cei de jos, pătîmind multe înălțări și prăbușiri capricioase. Unul striga că a cîștigat cincisprezece, și așa era, căci la cincisprezece ani are loc de obicei cîștigarea viciului și pierderea virtuții. Altul zicea treizeci și socotea jocul cîștigat, cînd la o atare vîrstă nu se știe. O ținură tot așa bătînd mingea, pînă cînd aceasta plesni și căzu la pămînt, unde fu călcată în picioare, căci aici îi era dat să ajungă și cu un asemenea preț pentru ea cîștigau unii și se distrau toți.

— Acestea — zise Andrenio, întorcîndu-se către cine-l căuta — par a fi capete de oameni.

— Asta și sînt — răspunse bătrînul —, iar unul dintre ele e-al tău. Capete de oameni descăpăținați, adică mai pline de vînt decît de minte, iar altele burdușite cu cîlți, zizanii și minciuni. Lumea le umple cu deșertăciunea ei, le culeg cei de sus, care sînt mulțumirile și fericirile, și le-aruncă celor de jos, care sînt adversarii lor, mîhnirile și dezastrele, cu tot soiul de rele. Și astfel, nenorocitul de om e cînd între unii, cînd între alții, cînd prăvălit, cînd ridicat în slăvi ; toți îl scutură și-l aruncă de colo-colo pînă ce plesnește și se oprește sub tîrnăcop și lopată, în glodul și duhoarea unui mormînt.

— Cine ești tu, care vezi atîtea ?

— Cine ești tu, care ești atît de orb ?

Făcu treptat cunoștință cu el, îi cîștigă voința ca să-i poată cîștiga și înțelegerea. Andrenio îi mărturisi nădej-

dile pe care le nutrea și marile făgăduieli de împlinire. Văzînd împrejurarea, bătrînul îi zise :

— Fii sigur că pe calea asta nu vei ajunge niciodată să-l vezi pe rege, necum să-i vorbești. Atîrni de voia lui, și el nu va voi niciodată, căci pentru el a fi înseamnă a nu fi cunoscut. Mijlocul pe care-l întrebuințează miniștrii lui ca să nu-l vezi e orbirea ta : privește cît de puțin privești. Să facem însă ceva. Ce-mi dai dacă ți-l arăt chiar în după-amiaza asta ?

— Rîzi de mine ? — îi zise Andrenio.

— Nu, pentru că spun totdeauna adevărul. Nu-ți cer altceva decît să-l privești bine cînd ți-l voi arăta.

— Înseamnă să-mi ceri ceea ce doresc.

— Își dădură întîlnire și sosiră punctuali, unul minat de dorință, celălalt de adevăr. Și cînd să zică Andrenio că bătrînul are să-l ducă la palat și să-l facă să pătrundă în el fie prin hatîr, fie în chip tainic, văzu că-l scoate, îndepărtîndu-l tot mai mult. Vru să se întoarcă, deoarece înșelăciunea asta i se părea mai mare decît toate cele din trecut. Dar Prudentul îl opri, zicînd :

— Ia amînte că tot ce nu se poate privi în față, se poate vedea pieziș. Să ne urcăm pe dîmbul de colo, căci înălțîndu-ne de la pămînt, știu că vom descoperi multe.

Urcară acolo sus, aflîndu-se chiar în fața ferestrelor lui Falimundo. Ajunși aici, Andrenio zise :

— Mi se pare că văd mult mai mult ca-nainte.

Ceea ce-l bucură foarte pe tovarășul lui, pentru că lecuirea deplină a lui Andrenio stătea în vedere și-n cunoaștere. Andrenio, numai ochi, privea către palat, ca să vadă de va putea să dibuiască vreo realitate, zadarnic însă, deoarece la unele ferestre erau storuri groase, iar la altele geamlîcuri.

— Nu așa — zise bătrînul —, ci de-a-ndoaselea, întorcîndu-te cu spatele, căci toate lucrurile din lume cată a le privi pe dos dacă vrei să le vezi drept.

Scoase în aceeași clipă oglinda din sîn și, despăturind-o dintr-un vâl, i-o puse în față, potrivit-o cu grijă către ferestrele dimpotrivă ale palatului.

— Privește acum — îi spuse el —, contemplă bine și încearcă să-ți împlinești dorința.

Lucru ciudat și nemaiauzit ! Pe Andrenio îl cuprinse o asemenea uluire și spaimă, încît fu gata să leșine.

— Ce ai ? Ce vezi ? — îl întrebă bătrînul.

— Ce să văd ? Ce nici nu voiam și nici nu gîndeam. Văd un monstru, cel mai îngrozitor pe care l-am văzut în viața mea, pentru că n-are nici picioare, nici cap. Ce scălimbăială ! Nici o parte nu seamănă și nu se potrivește cu alta în toată făptura lui. Ce brațe sălbatice are ! Și fiecare ca la altă jivină, nici ciine, nici ogar, și pare de toate. Ce bot de lup în care nu s-a văzut niciodată vreun adevăr ! Himera e un fleac pe lingă el. Ce adunătură de monstruo-zități ! Ia-mi-l, ia-mi-l din ochi, că altfel mor de groază !

Dar prudentul însoțitor îi zise :

— Ține-ți cuvîntul dat, ia seama la chipul lui, care la prima vedere pare adevărat, dar nu e de om, ci de vulpe. De la jumătate în sus e șarpe. Atît de strîmb îi e trupul, iar măruntaiele atît de răsucite și de întoarse, încît ajung să ți le-ntoarcă și ție pe dos ; șira spinării îi e ca de cămilă și cocoșa îi ajunge pînă la nas ; partea de jos îi e de sirenă, ba chiar mai rău, atît de groaznic se termină. Nu poate umbla drept. Nu vezi cum își sucește grumazul ? Merge adus de spate, dar nu înclinat spre bine. Mîinile îi sînt încîrligate, picioarele scălimbe, vederea poncișă. Și după toate astea, vorbește și în falset, ca nu cumva să spună sau să facă bine ceva.

— Ajunge ! — zise Andrenio —, că plesnesc.

— Și ajunge că ți se-ntîmplă același lucru ca tuturor celorlalți. — zise bătrînul —, că dacă-l vezi o dată, ți-e de-ajuns ; niciodată nu-l mai poți privi iar. Asta lui și era dorința.

— Cine e monstrul acesta încoronat ? — întrebă Andrenio. Cine e acest rege înspăimântător ?

— El e — zise bătrînul — cel atît de renumit și de necunoscut tuturor, cel căruia îi aparține lumea întreagă, afară de un singur lucru care-i lipsește¹. El e acela pe care toți îl folosesc și țin să-l frecventeze, dar pe care nimeni nu și l-ar dori în casă, ci la vecin. El e marele vînător cu capcană atît de universală, încît cade-n ea toată lumea ; el e stăpînul primei jumătăți a anului, întii, și-al celeilalte jumătăți, după² ; el e puternicul (peste proști), judecător la care toți aleargă, osîndindu-se ; el e acel principe universal al tuturor, nu numai al oamenilor, ci și al păsărilor, al peștilor și-al fiarelor. El e, în sfîrșit, atît de faimosul, celebrul, obștescul domn Amăgire.

— Nu mai avem nimic de așteptat — zise Andrenio. Să plecăm de-aici, căci cu cît sînt mai aproape de el acum, cu atîta sînt mai departe.

— Așteaptă — zise bătrînul —, căci vreau să-i cunoști toate neamurile.

Aplecă un pic oglinda și apăru un chit mai furios decît cel al lui Orlando³, o babă mai perfidă decît cea a lui Sempronio⁴.

— Cine e Megera asta ? — întrebă Andrenio.

¹ Adevărul.

² După cum glăsuiește proverbul : „*Con arte y con engaño se vive el medio año ; con engaño y arte se vive la otra parte*” („Umbra din an prima jumătate cu minciuni și strîmbătate, iar celelalte șase luni cu strîmbătate și minciuni”), reluat și adaptat mai jos, p. 270.

³ Gracián se referă la balena (în sp. *urca*, it. *orca*) din *Orlando furioso* al lui Ariosto, despre care se spune că se hrănea cu carne de femei frumoase și cu care luptă Orlando însuși (*Orlando furioso*, XI, str. 33 urm.). Despre această balenă — cașalot — vorbește și Melville în *Moby Dick*, cap. XLIV.

⁴ Servitor al lui Calisto și prieten al codoașei Celestina, „baba perfidă”, protagonistă celebrului roman dramatic *La Celestina* (1499), de Francisco de Rojas.

— E maică-sa, cea care-i poruncește și-l cîrmuiește ; e Minciuna.

— Ce bătrînă e !

— S-a născut de foarte mulți ani.

— Ce urîtă ! Cînd se descoperă, parcă șchioapătă.

— De aceea o prinzi repede.

— Ce de oameni o întovărășesc !

— Toată lumea.

— Și cu port ales.

— Ei îi sînt cei mai apropiați.

— Și piticii aceia doi ?

— Sînt Da și Nu, pajii ei.

— Ce de făgăduieli, ce de îndemnuri, scuze, complimente, hatîruri ! Pînă și laudele-i însoțesc.

Răsuci oglinda într-o parte și-n alta și dădură de mulți oameni onorabili, dar nu de bine :

— Aceea e Ignoranța, bunica lui ; cealaltă e nevasta lui, Răutatea ; Prostia, sora lui. Ceilalți sînt fiii și fiicele lui : Bolile, Nefericirile, Supărarea, Rușinea, Necazul, Căința, Pierzania, Rătăcirea și Disprețul. Toți cei care stau alături de el îi sînt frați și veri : Falsul, Înșelăciunea și Uneltirea, fii de scamă ai acestui ev și-ai acestui veac. Ești mulțumit, Andrenio ? — îl întrebă bătrînul.

— Mulțumit, nu ; dezamăgit, da. Să plecăm, căci clipele mi se par veacuri. Unul și același lucru îmi e chin îndoit, întîii dorit, apoi urît.

Ieșiră, de astă dată pe poarta luminii ¹, din acel Babel al lui Amăgire. Andrenio își simțea mulțumirea pe jumătate, căci niciodată nu vine întreagă. Il cercetă bătrînul de noua lui durere, și el îi răspunse :

— Ce vrei ! Încă nu m-am regăsit în întregime.

— Ce-ți lipsește ?

— Jumătatea.

¹ Romera-Navarro (ed. cit., I, 261) vede aici o aluzie la așa-numita Puerta del Sol (Poarta Soarelui) din Madrid.

— Care ? Vreun tovarăș ?
— Mai mult.
— Un frate ?
— Tot puțin e.
— Tatăl tău ?
— Cam așa, da ; un alt eu însumi ¹, adică un prieten adevărat.

— Ai dreptate. Mare ți-e pierderea dacă ai pierdut un prieten și greu îți va fi să găsești altul. Spune-mi însă, era înțelept ?

— Da, și încă foarte.

— Atunci nu cred că s-a pierdut pentru sine însuși. Nu știi ce s-a-ntîmplat cu el ?

— Mi-a spus că se duce la curtea unei regine, pe cit de mare pe-atît de înțeleaptă, pe nume Artemia.

— Dacă e cuminte, cum zici și cum cred, o fi ajuns acolo. Mîngîie-te, mergem și noi tot acolo, căci oare unde să te ducă cela care te-a smuls lui Amăgire, decît la Știință, adică la curtea unei regine atît de înțelepte ?

— Cine e această mare femeie și atît de puternică stăpină, al cărei nume e pomenit pretutindeni ? — întrebă Andrenio.

Și bătrînul :

— Cu drept cuvînt îi zici stăpină, căci nu e stăpînire fără învățătură. Se spun lucruri mari despre ea, începînd chiar cu preanobila-i spiță. Unii dau ca sigur că se trage chiar din Cer și că a ieșit din însuși slăvitul suveran. Alții spun că e fiica Timpului și-a Observării, sora Experienței. Sînt și unii care, dimpotrivă, stăruie să susțină că e fiica Ananghiei, nepoată a Pînteceleui. Eu unul însă știu bine că e odraslă a Inteligenței. A trăit în vremurile vechi (căci nu-i o copilă, ci persoană în toată firea), ca mare

¹ Expresie pe care Diogenes Laertios i-o atribuie lui Pitagora : „La întrebarea : «Ce este un prieten ?», el răspunse : «Un alt tu însuși.» (op. cit., VII, 23, ed. cit., p. 336).

favorită a monarhilor, la cele mai strălucite curți ale lor. Întii la asirieni, de unde a trecut la egipteni și la caldeeni, a fost mult prețuită la Atena, mare teatru al Greciei, la Corint și în Lacedemonia; a trecut apoi la Roma odată cu Imperiul, unde, la întrecerea în bravură, laurii i-au fost dați ei, iar armele s-au plecat în fața togeilor¹. Goții, seminție necioplită, au început s-o disprețuiască, surghiunind-o din tot ținutul lor; stăpânirea maură a adus-o la mare strîmtoare și a-ncecat chiar să-i facă seama, așa că a fost silită să se refugieze în vestita tetrarchie a lui Carol Magnul, unde s-a bucurat de multă cinstire. Azi însă, spre fama celei mai mari, celei mai întinse și mai puternice monarhii, cea spaniolă, care se-ntinde peste amîndouă lumile, s-a mutat aici, în centrul august al prețuirii ei.

— Dar cum de nu locuiește chiar la curtea lui vestită, aplaudată de toate națiile unui atît de universal imperiu, venerată de curtenii lui cuți, iar nu aici, în mijlocul prostimii de nesuferit? — i-o întoarse Andrenio. Căci dacă cei ce locuiesc în orașe sînt fericiți, vor fi cu atît mai mult cu cît ele sînt mai mari.

— Pentru că vrea să încerce totul — răspunse bătrînul. Îi mergea foarte rău pe la curți, unde are cu atît mai mulți vrăjmași cu cît sînt mai mari viciile. A trăit mai-nainte printre curteni și-a cunoscut pe pielea ei prigoanele nenorocului și-ale răutății, lipsa de adevăr, prisosul de înșelăciune și chiar și-a dat seama că acolo prostia e cu atît mai mare cu cît e mai încrezută. Deseori am auzit-o zicînd că dacă acolo e mai multă cultură, aici e mai multă bunătate; dacă acolo sînt mai multe posturi, aici e mai mult loc; acolo slujbe, aici răgaz, acolo te treci, aici te desăvîrșești; și că aici e viețuire, acolo sfîrșire.

¹ Cuvinte ale lui Cicero, dintr-un poem al său pierdut, *De consulatu meo*, citate în *Despre îndatoriri*, I, XXII (Vezi Cicero, *Opere alese*, vol. III, p. 250, Univers, 1973): „Armele să se plece în fața togei...”

— Cu toate acestea — replică Andrenio —, eu unul mai degrabă aş vrea să am de-a face cu canalii decât cu tonji.

— Rău e oricum ; e adevărat însă că prostia e de nesuferit şi cu atât mai mult pentru cei deştepti : să mă ierte savanta Artemia.

Castelul îi şi strălucea în zare, cer răsfrint, tivit jur împrejur cu inscripţii şi încununat cu aclamaţii. Fură bine primiţi, cu mulţumiri bătrînul, iar Andrenio cu îmbrăţişări, întărindu-i acum certitudinile cel ce nu-i precepea încuviinţările. Aici, în cinstea celor doi oaspeţi, făcu Artemia cele mai vestite minuni ale sale ; şi nu doar asupra celorlalţi, ci şi asupra lor înşile şi mai virtos asupra lui Andrenio, care avea mare trebuinţă de înnobilările ei. Se pomeni persoană deplină în scurt timp şi adînc instruit pentru viitor ; căci dacă un singur sfat bun e de ajuns ea să ferească întreaga viaţă, oare ce înrîurire vor fi avut asupra-i atîtea şi atât de însemnate ? Îi împărtăşiră viaţa şi peripeţiile lor, cunoştinţă nespus de plăcută ei prin ciudăţenie. Curioasă, îi puse în repetate rînduri lui Andrenio numeroase întrebări, silindu-l să repete o dată şi de multe ori scena uimirii lui dinţii cînd a ieşit să vadă lumea, minunarea pe care i-a pricinuit-o acest mare teatru al universului.

— Un lucru mai ales doresc să aud de la tine — îi zise ea lui Andrenio — şi anume, dintre atîtea minuni create cite ai văzut, dintre atîtea miracole cite ai admirat, care a fost acela ce ţi-a dat cea mai deplină mulţumire ?

Răspunsul lui Andrenio să ni-l aducă la cunoştinţă cealaltă critică.

CRITICA a 9-a

Anatomia morală a omului

Cei vechi au eternizat cu litere de aur pe zidurile de la Delfi, și încă mai mult cu slove de prețuire în cugetele înțelepților, celebrul îndemn al lui Bias¹: *Cunoaște-te pe tine însuți*. Dintre toate lucrurile create, nici unul nu se abate de la țelul său, afară de om ; numai el o ia razna, neajunsul acesta fiindu-i prilejuit de însăși noblețea liberului său arbitru. Și cine începe prin a se ignora pe sine însuși, cu greu va putea cunoaște celelalte lucruri. Și la ce bun să cunoști totul, dacă nu te cunoști pe tine însuți ? Te înjosești ajungînd sclav al sclavilor tăi ori de cîte ori te lași pradă viciilor. Nu e sfinx prădalnic care să-l asuprească mai rău pe trecător (adică pe trăitor) decît necunoașterea de sine, care la mulți se dovedește de-a dreptul nerozie, căci nici măcar nu știu că nu știu și nici nu văd că nu văd.

Andrenio păru a face excepție de la această obștească prostie, răspunzîndu-i astfel curioasei Artemia :

¹ Bias e unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei. Paternitatea celebrei maxime înscrise pe templul lui Apolo de la Delfi e însă incertă.

— Dintre atâtea minuni cîte am văzut, dintre atâtea foloase cîte am dobîndit în acea zi, cel mai deplin m-a mulțumit (o spun temător, dar e adevărat) propria mea ființă, căci cu cît mai mult mă recunoșteam, cu atît mai mult mă minunam.

— Asta doream să aud de la tine — aplaudă Artemia — și așa a cugetat și augustisima minte¹ cînd a spus că dintre toate minunățiile create pentru om, omul însuși a fost cea mai mare. Tot așa generalizează și prințul filozofiilor² în maxima lui atît de întemeiată, cum că totdeauna e mai mare cel căruia îi e menit ceva la fel de mare. Așadar, dacă pentru om au fost create pietrele atît de prețioase, florile atît de frumoase și stelele atît de strălucitoare, mult mai mult e însuși omul, căruia i-au fost hărăzite : el e creatura cea mai nobilă din cîte vedem, monarh în acest mare palat al lumii, cu stăpînirea pămîntului și așteptarea cerului, creat de Dumnezeu, prin Dumnezeu și pentru Dumnezeu.

— La început — urmă Andrenio —, abia mă recunoșteam, cînd m-am putut vedea însă în plină lumină și cînd, printr-un rar noroc, am izbutit să mă contemplan în răsfrîngerile unui izvor, cînd mi-am dat seama că eram eu însumi cel pe care-l credeam altcineva, nu-ți voi putea lămuri minunarea și plăcerea resimțite acolo : mă priveam iar și iar, nu atît prostit, cît dornic să văd. Primul lucru pe care l-am observat a fost așezarea întregului trup, atît de dreaptă, fără să se plece într-o parte sau într-alta.

— Omul — zise Artemia — a fost creat pentru Cer, și crește, așadar, către el ; și-n această rectitudine materială a trupului e simbolizată cea a cugetului cu o asemenea corespundere, încît celui lipsit, din nefericire, de cea dintîi îi lipsește neapărat și cea de-a doua.

¹ E vorba de sf. Augustin.

² Aristotel, după Leopoldo Eulogio Palacios (*apud* A. del Hoyo, p. 599).

— Aşa e — zise Critilo—, oriunde dăm de-o alcătuire gheboasă, putem bănuî că şi gîndul e strîmb. Descoperind gîtuiri în trup, avem a ne teme că şi cugetul e plin de cute ; cel căruia i s-a-ntunecat unul dintre ochi se lasă de obicei orbit şi de patimă, şi vrednic de şi mai multă luare-
aminte e faptul că nu se cade să-i compătimim ca pe orbi, ci să ne temem că nu privesc drept ; şchiopii obişnuiesc să se poticnească pe drumul virtuţii, ba chiar să vină de-a berbeleacul, voinţa şchiopătînd din pricina afectelor ; ciungii sînt lipsiţi de desăvîrşirea faptelor, cînd e să facă un bine celorlalţi. Dar la bărbaţii înţelepţi, raţiunea îndreaptă toate aceste prevestiri sinistre.

— Capului — zise Andrenio —, eu unul îi spun, nu ştiu de nu mă înşel, palat al sufletului, curte a facultăţilor lui.

— Ai dreptate — întări Artemia —, căci precum Dumnezeu, deşi e pretutindeni, dar mai cu seamă în cer, unde-şi îngăduie întreaga măreţie, aşa şi sufletul se arată în locul acesta superior, icoană a lumilor cereşti. Cine vrea să-l vadă, să-l caute în ochi ; cine să-l audă, în gură, şi cine să-i vorbească, în urechi. Capul stă într-un loc atît de eminent şi datorită autorităţii, şi datorită slujbei sale, pentru a putea pricepe şi porunci mai bine.

— Iar eu am observat aici cu deosebită atenţie — zise Critilo — că deşi părţile acestei mari republici a trupului sînt atît de multe, încît numai oasele umplu zilele anului, iar această puzderie atît de armonioasă, încît nu există număr nefolosit, aşa cum, să zicem, simţurile sînt cinci, umorile patru, puterile trei, ochi doi, toate se reduc pînă la urmă la unitatea unui cap, icoană a primului mobil divin la care se reduce în trepte această dependenţă universală.

— Intellectul — zise Artemia — ocupă cel mai curat şi mai sublim iatac, excelînd şi în înţeles material, ca prinţ moştenitor al facultăţilor, rege şi stăpîn al faptelor vieţii, căci acolo se ridică, prinde, pătrunde, subţie, cugetă, alege şi înţelege. Şi-a durat tronul într-o desăvîrşită neprihă-

nire, strai cuvenit sufletului, izgonind orice obscuritate din concept și orice pată de pe afect, plămadă suavă și mlădioasă, susținând înzestrări de ascultare, cumpătare și prudență. Memoria ia seama la trecut, și astfel merge cu atît mai îndărăt cu cît înaintează mai mult intelectul. Nu pierde din vedere ceea ce a fost, iar pentru că îndeobște aruncăm în urmă tocmai ce ne e mai trebuincios, a prevenit această nebagare de seamă, făcîndu-l Ianus pe orice om cuminte.

— Părul mi s-a părut mai mult pentru podoabă decît pentru folos — chibzui Andrenio.

— Sînt rădăcinile acestui copac omenesc — zise Artemia — ; îl înrădăcinează în Cer și-l poartă într-acolo de un fir de păr ; aici îi stau grijile și de acolo primește seva nutritoare. Pletele sînt straiile vîrstelor, în menirea lor de podoabe, afectele schimbîndu-și culorile. Fruntea e cerul sufletului, cînd înnorat, cînd senin, piață a simțirilor ; aici ies în văzul lumii delictele, prisosesc cusurile și se învederează pasiunile : în trăsăturile încordate mînia, în cele căzute tristețea, în paloare teama, în roșeață rușinarea, fățarnicia în zbîrcituri și nevinovăția în strălucire, neobrăzarea în netezime și capacitatea în lărgime.

— Dar pe mine — zise Andrenio —, din toată meșteșugita întocmire a omului, cel mai mult m-au mișcat ochii.

— Știi — zise Critilo — cum le-a spus acel mare reîntremător al sănătății, întreținător al vieții, iscoditor al naturii, Galen ?

— Cum ?

— Mădulare divine. Bine-a zis, pentru că, dacă iei bine seama, ochii se înveșmintă într-o măreață divinitate care naște venerație ; își împlinesc lucrarea cu o oarecare universalitate, ce pare a fi atotputîntă, zămisbind în suflet tot atîtea lucruri cîte există în icoane și specii ; sînt de față pretutindeni, îngînînd nemărginirea, dominînd într-o clipă întreaga emisferă.

— Cu toate acestea, mi-a dat mult de gîndit un lucru — zise Andrenio —, și anume că, deși văd tot, nu se văd pe ei înșiși, nici măcar birnele aflătoare de obicei înăuntrul lor, nărav anume al proștilor, care văd tot ce se întîmplă în casele altora, dar într-ale lor sînt orbi. Și n-ar fi mic folosul dacă omul s-ar privi pe sine însuși, fie ca să se teamă de patimile sale și să și le-nfrîneze, fie ca să-și îndrepte urîteniile.

— Mare lucru ar fi — zise Artemia — dacă omul coleric și-ar vedea căutătura îngrozitoare și s-ar speria de sine, dacă un izmenit și un înzorzonat și-ar vedea apucăturile femeiești, iar trufașul împreună cu toți ceilalți proști s-ar căi. Grijulia Natură a vrut să prevină însă neajunsurile și mai mari ale vederii de sine : s-a temut ca, nătingă, să nu se îndrăgostească de ea însăși (chiar cel mai pocit) și, ocupată doar cu propria contemplare, nu cumva să nu mai privească nimic altceva. Ajunge să-și privească minile pînă nu i le privesc alții ; să-și reprivească operele, ceea ce e neapărat trebuincios, și să-și ia seama la fapte, ca să fie pe cît de multe pe-atîta de desăvîrșite ; să se uite și la picioare, umilindu-și vanitatea, și să știe unde și le așează și unde-i sînt, să vadă cum calcă, pentru că asta înseamnă să ai ochi.

— Așa e — replică Andrenio —, numai că pentru cît e de văzut mi se par prea puțini doi ochi, și încă atît de apropiați. Tot acest palat însuflețit ar fi trebuit să fie plin de un giuvaer atît de prețios. Dar de vreme ce nu ne e dat să avem decît doi și nu mai mulți, s-ar fi putut împărți, astfel încît unul să fie în față pentru ceea ce vine, iar altul în spate pentru ceea ce rămîne : în felul acesta nu s-ar pierde din vedere nimic niciodată.

— Unii — răspunse Critilo — i-au și reproșat naturii o atît de părelnică scăpare din vedere, ba chiar au închipuit un om, tare desăvîrșit după gîndul lor, cu vederea îndoită, dar urmarea n-a fost decît un om cu două fețe, mai degrabă dublu decît dublat. Eu unul, dacă ar fi să

adaug ochi, i-aş pune mai curînd în părţi, deasupra urechilor, şi larg deschişi, ca să vadă cine li se-aşează alături, cine li se dă drept prieten ; şi aşa n-ar mai pieri atîţia de boala mortală ce loveşte din coastă : omul ar vedea cu cine vorbeşte, cu cine se înconjoară, căci acesta e unul din cele mai însemnate tilcuri ale vieţii, şi e mai bine să fii singur decît prost sfătuit. Ia seama însă că doi ochi bine folosiţi sînt de ajuns pentru toate : privesc drept înaintea ceea ce vine faţă către faţă, iar cu coada ochiului ceea ce vine cu perfidie. Celui atent îi ajunge o singură ochire ca să descopere orice. Şi chiar cu gîndul acesta au fost plăsmuiţi ochii sub formă de sfere, care e figura cea mai aptă exercitării văzului : nu pătrată, ca să nu fie unghere, să nu se ascundă tocmai ce-i mai însemnat de văzut. Sînt bine puşi pe faţă, deoarece omul trebuie să privească totdeauna înainte şi-n sus. Iar dacă ar mai fi unii în creier, ridicarea unora spre cer ar fi prilej aplecării celorlalţi spre pămînt, pricinuind schismă în rîndul afectelor.

— Am observat şi altă minune la ei — zise Andreio — şi anume plînsul, purtarea lor părăindu-mi-se foarte prostească, fiindcă nu văd cum lecuieşti relele dacă le plîngi ! Nu slujeşte decît la sporirea necazurilor. Să-ţi rîzi în schimb de toată lumea, să nu iei nimic în serios, asta zic şi eu, că înseamnă a şti să trăieşti.

— Ah, aşa cum ochii — zise Artemia — sînt cei ce văd relele, şi încă atîtea, tot ei le şi plîng. Vei vedea totdeauna că acela ce nu simte nu se simte, dar cel ce-şi sporeşte ştiinţa îşi sporeşte amărăciunea. Vulgaritatea risului las-o gurii proaste care spune multe anapoda. Ochii sînt porţi credincioase prin care intră adevărul şi natura s-a dovedit atît de atentă şi de migăloasă, încît, ca să nu-i despartă, nu s-a mulţumit doar să-i aşeze unul lîngă altul, ci i-a înfrăţit şi-n lucrarea lor : nu îngăduie să vadă unul fără celălalt, pentru ca amîndouă mărturiile să fie veridice şi întocmai ; a făcut ca amîndoi să privească impre-

ună un același lucru, ca nu cumva unul să vadă alb și celălalt negru ; să fie întru totul asemănători la culoare, mărime și celelalte, ca să se confunde între ei și să dezmință pluralitatea.

— În sfârșit — zise Critilo — ochii sînt în trup ceea ce în cer sînt cei doi luminători, iar în suflet intelectul. Ei țin locul tuturor celorlalte simțuri, dar ele toate la un loc nu ajung a-i înlocui pe ei. Nu numai văd, ci ascultă, vorbesc, strigă, întreabă, răspund, dojenesc, sperie, îndrăgesc, cinstesc, pun pe fugă, atrag și cîntăresc, și fac totul. Și lucru și mai vrednic de notat e că niciodată nu obosesc să vadă, după cum nici pricepuții, ochii statului, să știe.

— Nespus de prevăzătoare s-a dovedit natura — zise Andrenio — hărăzind fiecărui simț locul lui, mai mult ori mai puțin eminent după îndemnătatea fiecăruia. Pe cele mai nobile le-a îndreptat în locuri de frunte și a lăsat la vedere manifestările sublime ale vieții ; dimpotrivă, pe cele indecente și josnice, deși necesare, le-a surghiunit în cele mai ascunse cotloane, ascunzîndu-le vederii.

— S-a dovedit — zise Critilo — mare păzitoare a onestității și a bunei-cuviințe, încît și sinii femeiești i-a așezat într-un loc unde să-și poată hrăni pruncii în mod cuviincios.

— După ochi, a învederat în locul al doilea urechile — zise Andrenio — și mi se pare foarte potrivit să aibă unul atît de eminent ; dar îți mărturisesc că așezarea lor pe lături mi s-a părut nelalocul ei, după mine înlesnind intrarea minciunii, căci așa cum adevărul vine totdeauna fățiș, ea vine în chip perfid, se strecoară pieziș. N-ar sta mai bine oare sub ochi, pentru ca aceștia să cerceteze mai întîi ce se aude, neîngăduind intrarea atîtor amăgiri ?

— Cum poți judeca astfel ! — zise Artemia. Lucrul cel mai de nedorit ar fi fost ca ochii să stea laolaltă cu urechile : sînt sigură că n-ar mai fi rămas urmă de adevăr pe lume. Mai degrabă, de-ar fi să le-așez altfel, le-aș în-

depărta la o sută de degete de văz sau le-aş pune la ceafă, așa încît să poți auzi ce se spune despre tine pe la spate, căci acela e adevărul. Grozav ar mai merge justiția dacă ar vedea frumusețea care se scuză, bogăția care se apără, noblețea care roagă, autoritatea care intervine și celelalte însușiri al vorbitorilor ! Să fie oarbă, așa se cuvine. Stau bine urechile într-o poziție mijlocie, nu în față, ca să nu audă înainte de vreme ; și nici la spate, ca să nu perceapă tîrziu.

— Altceva mi-a dat multă bătaie de cap — replică Andrenio —, și anume că, așa cum ochii se bucură de cortina atît de însemnată a pleoapelor, cu adevărat la locul ei, îngăduindu-le să se ascundă cînd nu vor să fie văzuți sau cînd nu le face plăcere să vadă multe lucruri nevrednice de a fi văzute, de ce oare să nu aibă și urechile o altă poartă, și încă foarte trainică, dublă și temeinic rostuită, spre a nu auzi jumătate din ce se vorbește ? Astfel, omul n-ar mai fi silit să audă prostii și și-ar economisi mihnirile, mijloc fără pereche de păstrare a vieții. Aici nu mă pot împiedica să nu osîndesc natura ca uitucă, și cu atît mai mult cu cît vedem că pe bună dreptate a închis limba între un zid și altul, deoarece o fiară se cuvine a sta după zăbrelile dinților și după ușile atît de bine potrivite ale buzelor. Aș vrea să știu de ce trebuie să se bucure ochii și gura de acest folos și urechile nu, după ce că ele mai și sînt atît de expuse amăgirii.

— Cu nici un chip — zise Artemia — nu se cuvenea să se închidă vreodată poarta auzului : e cea a învățaturii, trebuie să stea pururea deschisă. Și atenta natură nu s-a mulțumit doar să înlătore această poartă, de care vorbești tu, ci, dintre toți cîți aud, numai omului i-a refuzat puțința de a-și lăsa și ridica urechile : numai el le are nemișcate, pururea de veghe ; i s-a părut nepotrivită pînă și mica zăbavă a ciulirii lor. Urechile acordă audiență la orice oră, chiar cînd sufletul se retrage în tihna lui ; tocmai atunci e mai trebuincioasă veghea acestor străjeri,

căci de n-ar fi așa, cine ar vesti primejdiile ? Dacă suflul ar dormi dus, cine-ar fi să-l mai trezească ? Aceasta e deosebirea dintre văz și auz, și anume că ochii caută lucrurile cum și cînd vor, pe cînd pe auz îl caută ele. Obiectele văzului dăinuiesc ; pot fi văzute, dacă nu acuma, pe urmă, dar cele ale auzului se petrec iute, iar Prilejul¹ e pleșuv. E bine că limba este închisă de două ori, iar urechile de două ori deschise, din pricină că auzul trebuie să fie îndoit față de vorbire. Îmi dau seama, desigur, că jumătate și chiar trei sferturi dintre lucrurile auzite sînt nelalocul lor și chiar dăunătoare ; dar pentru asta există un mare leac, și anume să faci pe surdul, deoarece e cu putință și e cel mai bun : adică să-ți faci urechi de deștept, căci este spre mîla cîștig. Fără dacă nu sînt unele temeiuri atît de neîntemeiate, că nu ajung pleoapele, și e nevoie să-ți astupi urechile cu amîndouă mîinile ; căci de vreme ce de obicei ajută să auzi, de ce n-ar ajuta și să nu auzi. Să împrumutăm iscusința șarpelui care, lipindu-și o ureche de pămînt, pe cealaltă și-o astupă cu coada, făcînd astfel ca totul să iasă bine.

— La ceva însă nu poți spune nu — stăruie Andrenio : ar sta foarte bine cîte un grătar la fiecare ureche, în chip de apărătoare, și astfel n-ar mai intra neopriți atîția vrăjmași și atît de mari, șuierături de șerpi veninoși, cînturi de sirene amăgitoare, lingușeli, zîzanii și zavistii, alături de alți asemenea monștri ascultați.

¹ *Prilejul* sau momentul prielnic era chel în reprezentările și descrierile emblematistilor. Mai exact, era zugrăvit pe o roată în mișcare, cu aripi la picioare și cu un sinoc de pâr pe frunte, care-i acoperea fața, restul capului avîndu-l ras. Părul din față vrea să spună că Prilejul e ușor de prins cînd ți se înfățișează, dar o dată trecut, nu mai ai de unde să-l apuci (Dăm aceste date după Pérez de Moya, *Philosophia secreta*, III, XIV, citat de A. del Hoyo). Amintim că lui Pittacos i se atribuie maxima : „Pîndește momentul prielnic” (Laertios, *op. cit.*, I, 79, VII). Tema Prilejului e foarte frecventă la Gracián. Printre alții, o tratează și Machiavelli în *Principele*, VI.

— Aici ai dreptate — zise Artemia —, și tocmai din pricina asta a plăsmuit natura urechile ca pe niște strecurători de vorbe, pilnii ale învățaturii. Și dacă iei seama, a prevenit dinainte neajunsul, dispunînd acest organ în chip de labirint atît de răsucit, cu atîtea ocoluri și coturi, de parcă ar fi gratii și bastioane de fortăreață, pentru ca în felul acesta cuvintele să intre filtrate, gîndurile purificate și să ai timp a deosebi adevărul de minciună. Apoi mai e clopoșelul lor foarte sonor, unde să răsunе glasurile și să se poată judeca după sunet dacă sînt sparte sau calpe. N-ai observat de asemenea că natura dă afară prin urechi amara licoare a miniei? Vei fi gîndind oare, ca vulgul, că a făcut-o ca să oprească trecerea vreunor gadine, care, dînd de amărăciunea aceea cleioasă, sînt silite să stea locului și să piară? Ia seama atunci că a urmărit mult mai mult cu asta, a avut un țel mai înalt și a hărăzit apărarea aceasta împotriva unor jivine mult mai răufăcătoare: a vrut ca vorbele dulci ale Circēi să dea de amărăciunea dezgustului prudent, pentru ca în ea să se oprească dulcile amăgiri ale măgulitorului, să găsească îngreșoșarea cumînțeniei cu care să se domolească.

— Și la fel pentru că multora aveau a li se strica urechile de atîta auzit dulce — chizbui Critilo —, a prevăzut acest antidot al amăreliei. În sfîrșit, urechile sînt două pentru ca înțeleptul să-și poată păstra una feciorelnică pentru cealaltă parte¹; să fie, dar, prima și a doua știre, așa încît dacă minciuna s-a grăbit să pună stăpînire pe-o ureche, pe cealaltă să și-o păstreze neatinsă pentru adevăr, care obișnuiește să fie ultimul.

— Mirosul — zise Andrenio — nu mi se pare atît folositor cît desfătător. E mai mult pentru plăcere decît pentru folos. Și așa fiind, de ce trebuie oare să ocupe al trei-

¹ Vezi nota la aforismul 227 din *Oracolul manual*. Cf. și vechiul principiu de drept: *Audiatur altera pars*.

lea loc, atît de la vedere şi spre paguba altor simţuri mai însemnate ?

— O, da — replică Artemia —, pentru că e simţul iscusinţei, şi tocmai din această pricină nasul creşte toată viaţa ! Coincide cu respiraţia şi e la fel de trebuincios ca şi ea. Deosebeşte mirosul bun de cel rău şi ştie că buna faimă e răsufarea cugetului : un aer corupt e tare dăunător şi molipseşte măruntaiele. Iscusinţa adulmecă, aşadar, de la o leghe mireasma sau miasma moravurilor, pentru ca nu cumva să se ciumeze sufletul, şi tocmai de aceea stă într-un loc atît de eminent. E călăuza gustului orb, înştiinţîndu-l de merindele stricate şi luînd prima îmbucătură din ceea ce e de mîncat. Se bucură de parfumul florilor şi primeşte creierul cu suavitatea pe care o răspîndesc virtuţile, faptele de vitejie şi gloriile. Îi cunoaşte pe bărbaţii de seamă nu după mirosul material de ambră, ci după cel al înzestrărilor şi făptuirilor lor excelente, datoare să miroasă mai frumos decît cele ale plebeilor.

— O prevedere cu totul deosebită a arătat natura — zise Andrenio — dînd fiecărei facultăţi cîte două folosinţe, una mai însemnată şi alta mai puţin, suprapunînd rosturile pentru a nu multiplica uneltele. De aceea, a plămădit în așa fel nasurile, încît să se poată da afară prin ele, în chip decent, superfluităţile capului.

— Asta la copii — zise Critilo —, căci la bărbaţi se curăţă mai mult excesele pasiunilor cugetului şi astfel prin ele ies vîntul deşertăciunii, înfumurarea, care dă de obicei ametele primejdioase, iar unora le zăpăceşte judecata. Prin ele se uşurează şi inima şi se evaporează cu multă întîrziere fumurile înfocării, iar uneori în umbra nasului obişnuieşte să se ascundă risul cel mai înţepător. E de mare folos proporţiei chipului şi, oricît de puţin s-ar ridica, slujeşte rău. Nasul e ca gnomonul ceasornicului sufletului, vădind plămada firii : cele leonine denotă cu-

raju, cele acviline generozitatea, cele lungi blindețea, cele subțiri știința, iar cele borcănate prostia.

— După văz, auz și miros s-ar putea spune — chibzui Andrenio — că ar trebui să urmeze vorbirea scurtă. Pare-mi-se că gura e poarta principală a acestei case a sufletului : prin celelalte intră obiectele, dar prin aceasta iese el însuși și se face cunoscut prin cuvântările sale.

— Așa e — zise Artemia —, căci în această meșteșugită fațadă a chipului omenesc, împărțită în cele trei ordine egale, gura e poarta persoanei regești, fiind, ca atare, însoțită de straja dinților și încununată de podoaba bărbătească ; aici se vedește partea cea mai bună și cea mai rea a omului, adică limba. Se cheamă astfel deoarece e legată de inimă ¹.

— Ceea ce nu izbutesc să pricep — zise Andrenio — e în ce scop a reunit înțeleapta natură și mîncatul, și vorbitul în aceeași încăpere. Ce au a face unul cu celălalt ? Cel dintîi e o îndeletnicire josnică întilnită și la animale ; celălalt e sublim și rezervat persoanelor. Unde mai pui că de aici se trag și neajunsuri însemnate : și cel dintîi, că limba vorbește după gustul pe care-l simte, cînd dulce, cînd amar, acru sau pișcător ; rămîne foarte materială de pe urma mîncării : ba e peltică, ba se-mpleticește, vorbește grosolan, se încurcă, devine vulgară și se depravează. Nu i-ar fi mai bine să stea singură, preschimbată într-un oracol al spiritului ?

— Stai puțin — zise Critilo —, că ești atît de cusurgiu, încît mă pui și pe mine pe gînduri ; cu toate astea însă, apelînd la suprema Providență, care cîrmuiește na-

¹ „Acceptînd o concepție etimologică ce se perpetuează cel puțin pînă la Manuel de Valbuena (*Dicc. latino-español*, Madrid, 1793), autorul nostru pune în legătură *ligula* = legătură, cu diminutivul de la *lingua* (*ligula*, *lingula*)“ — Romera-Navarro, ed. cit., I, p. 279, nota 77.

tura, găsesc de mare folos suprapunerea gustului cu vorbirea, pentru ca în felul acesta să cerceteze cuvintele înainte de a le rosti, să le mestece uneori, să le încerce dacă sînt consistente, iar dacă vede că pot amări, să le și îndulcească ; să știe ce gust are un *nu* și cum o să-i cadă la stomac celuiilalt : zaharisească-l cu forma plăcută. Limba să se ocupe cu mîncatul și, dacă ar putea, aibă și multe alte slujbe, ca să nu fie folosită doar la vorbit. Vorbelor le succed faptele ; prin brațe și mîini urmează a se înfăptui ceea ce se vorbește, și încă mai mult, căci dacă vorbești cu o singură limbă, înfăptuiești cu două mîini.

— De ce se cheamă așa — întrebă Andrenio —, căci, după cum m-ai învățat, mîinile vin de la verbul latinesc *maneo*, care înseamnă liniște, cu totul potrivit lor, fiindcă ele nu trebuie să se oprească niciodată ?

— Li s-a zis astfel — răspunse Critilo — nu fiindcă ar trebui să stea liniștite, ci fiindcă lucrările lor trebuie să dăinuiască ori pentru că din ele trebuie să emane tot binele : ele emană din inimă ca ramuri încărcate de roadele faptelor vestite, ale isprăvilor nemuritoare ; din ele izvorăște sudoarea prețioasă a eroilor și cerneala veșnică a învățaților. Nu admiri, nu lauzi alcătuirea lor atît de chibzuită și de meșteșugită ? Căci, plămădite fiind ca miniștri și sclavi ai celorlalte mădulare, au fost făcute în așa fel, încît să slujească la orice : ele te ajută să auzi, sînt înlocuitoare ale limbii, dau viață vorbelor prin faptă, sînt miniștri ai gurii, administrîndu-i hrana, iar mirosului florile ; fac streășină ochilor ca să vadă, ba chiar înlesnesc cugetarea, căci sînt oameni care-și au mintea în mîini. Așa încît totul trece prin ele : ele apără, curăță, înveșmîntă, tămăduiesc, împodobesc, cheamă și uneori, scărpinînd, linguesc.

— Și pentru ca toate aceste întrebuintări — zise Artemia — să meargă în pas cu rațiunea, iscusita natură a de-

pus în ele socotitul, greutatea și măsura. În cele zece degete ale lor stă principiul și fundamentul numărului; toate națiile numără pînă la zece, și de aici urcă înmulțind. Toate măsurile stau în degetele, palma, cotul și brațul lor. Pînă și greutatea e sigură cu pipăitul, cîntăritul și cumpănitul lor neabătut. Toată această exactitate a fost trebuincioasă pentru a-l înștiința pe om să lucreze totdeauna cu socoteală și rațiune, cu greutate și cu măsură. Și, înălțînd și mai mult gîndul, observă că în numărul zece e cuprins și cel al poruncilor divine, pentru ca omul să le poarte în mîini. Mîinile pun în faptă iscusirile sufletului, închid în sine soarta fiecăruia, nu așa cum stă scrisă în acele încrețituri vulgare, ci întrupată în opere. Instruiesc totodată scriind, și în acest scop dreapta își folosește cele trei degete principale, contribuind fiecare cu o însușire aparte: cel mare aduce tăria, arătătorul învătătura, iar degetul mijlociu ține strîns, fiind în corespundere cu inima, pentru ca în scrieri să strălucească valoarea, subtilitatea și adevărul. Odată ce mîinile sînt cele ce pecetluiesc virtutea, nu e de mirare că, dintre toate celelalte părți ale trupului, lor li se fac plecăciunile, pe măsura prețuirii, punîndu-li-se pecetea buzelor spre a mulțumi și a cere bunăvoința. Și ca să-l contemplăm din cap pînă-n picioare pe atît de misteriosul om, nu e de prisos să-i observăm și mișcarea. Picioarele sînt temelii ale trăinicieii lui, pe care se reazimă două coloane. Calcă pămîntul, disprețuindu-l și atingîndu-l doar cît e nevoie spre a susține trupul, umblă și-i măsoară țelul, pășesc lin și sigur.

— Văd bine și chiar mă uimește — zise Andrenio — trăinicia cu care natura s-a îngrijit să întărească trupul, neuitînd nimic; iar ca să nu cadă înainte, adică încotro se avîntă, a pus talpa, și ca să nu fie primejduit nici dintr-o parte, nici dintr-alta, l-a proptit cu amîndouă picioa-

rele. Dar nu poți tăgădui c-a uitat să-l întărească înapoi, căderea aceasta fiind mai primejdioasă, deoarece minile nu pot sări să se împotrivească riscului cu obișnuita lor sprinteneală. Leacul ar fi fost să cumpănească piciorul, așa încît să rămînă atît înainte cît și înapoi, sporind în felul acesta proporția.

— Nu mai spune asemenea neadevăr — i-o întoarce Artemia —, căci în felul acesta i-ai da prilej omului să nu mai meargă înainte întru bine. Și așa sînt destui cei care se retrag din fața virtuții, dar ce s-ar întîmpla dacă însăși natura le-ar da sprijin? Așa este omul după coaja lui; căci minunata lui alcătuire lăuntrică, armonia facultăților sale, proporția funcțiilor, consonanța afectelor și pasiunilor, toate acestea rămîie în seama măreței filozofii. Oricum, vreau să cunoști și să admiri acea parte principală a omului, temelie a tuturor celorlalte și izvor al vieții: inima.

— Inima? — făcu Andrenio —, ce-i asta și unde se găsește?

— E — răspunse Artemia — regina tuturor celorlalte mădulare și din această pricină stă în mijlocul trupului ca într-un centru foarte bine păzit, fără a se arăta nici măcar ochilor. Numele spaniol de *corazón* îi vine de la cuvîntul latinesc *cura*¹, însemnînd grijă, deoarece ea, care domnește și poruncește, a fost totdeauna focar al grijiilor. Are și ea tot două rosturi: cel dintîi, de izvor al vieții, turnînd vigoare în spiritele celorlalte părți; dar cel mai însemnat e dragostea, ea fiind laboratorul iubirii.

— Acum zic și eu — chibzui Critilo — că numele de inimă îi vine mai bine ca oricare altul², ceea ce vrea să

¹ Grijă. Etimologie arbitrară, procedeu frecvent la Gracián, care-l folosește pentru numeroase jocuri de idei.

² Echivalăm jocul de cuvinte din original: „*con razón se llama corazón*” în: „vine mai bine”, unde putem izola sintagma „inema-i bine”.

spună că animă, ea, „grijulia“. Din pricina asta se mistuie pururi în flăcări ca fenixul.

— Locul ei e la mijloc — urmă Artemia —, din pricină că și iubirea cată a sta la mijloc : totul trebuie făcut cu rațiune, nu purtat pe la extreme. Forma ei e ascuțită cu virful către pământ, pentru a nu veni în atingere cu el ; ca să-l arate, îi e de ajuns un indivizibil ¹. Dimpotrivă partea dinspre cer e mult mai încăpătoare, pentru a primi de acolo binele, singurul care o poate umple. Are aripi, nu atît ca să-i aducă răcoare prin bătaia lor, cît ca s-o înalțe. Culoarea îi e aprinsă, strai de sărbătoare al milosteniei. O scaldă un singe mai bun, pentru ca prin curaj să se poată dovedi noblețea. Nu e trădătoare niciodată, dar nătingă, da, de vreme ce prevede mai degrabă nenorocirile decît fericirile. Dar lucrul cel mai vrednic de prețuire la ea este că nu produce excremente precum celelalte părți ale corpului, deoarece s-a născut cu îndatoriri de curățenie, cu atît mai mari în latura spirituală a vieții. Astfel năzuiește pururi către tot ce e mai sublim și mai perfect.

În acest chip filozofa înțeleapta Artemia, cei doi aplaudînd. Să-i lăsăm însă îndeletnicirii lor atît de folositoare, și între timp să cîntărim nesăbuițele puse la cale de amăgitorul și de pe acum și amăgitul Falimundo.

Atîns unde-l durea mai tare de faptul că pierdutul Andrenio și alți cîțiva la fel de orbi ca dînsul fuseseră scoși din labirintul uneltirilor sale cu asemenea vicleșug, atît de greu de urmărit pentru viitor, știrbindu-i atît de mult reputația, Amăgire hotări să se răzbune, și cît mai crunt. încă. Făcu apel la Invidie, mare ucigașă a celor buni și chiar și mai buni, foarte nimerită pentru orice mîrșăvie și totdeauna în cîrdășie cu cei mîrșavi ; îi împărtăși

¹ Adică un punct.

nemulțumirea lui, înflori paguba și-i porunci să se semene zănie cu răutăți pe tot cuprinsul acelei întinse moșcii. Nu-i fu prea greu, căci se spune că de multe veacuri Vulgaritatea răutăcioasă trăiește și domnește printre moșci, de cînd cu vechea împrejurare în care cele două surori, Lingușeala și Răutatea, părăsindu-și larii părintești ai nimicniciei lor, își luară zborul stîrnite de mama lor, Intenția mîrșavă, arzînd de rîvna de a se face cunoscute în lume. Lingușeala, zice-se, se duse pe la curți, deși nu prea dreaptă, și, dacă ea nu se mai duse de-acolo, pe ceilalți în schimb îi duse de tot ; căci se înfipse atît de bine, încît în numai cîteva ceasuri, nu zile, se procopsi cu trecere universală. Răutatea, deși încercă și ea să pătrundă, nu ieși bine, nefiind bine văzută și nici ascultată ; nu cuteza să vorbească, amenințată fiind deci să crape, nu se bucura de libertate, așa că se strădui să și-o găsească ; își dădu seama că viața la curte nu era de ea, își luă onoarea la spinare și se surghiuni de bună voie. Nimeri în cealaltă extremă, apucîndu-se a o face pe țărancă, și-i merse atît de bine, că se văzu adorată pe loc de cea mai adevărată neghiobie. Aici triumfă pentru că aici vorbește ; cugetă, deși ca nerodul, și arde zdravene ciomăgeli de nerozii cărora ea le zice adevăruri. Ajunse atît de îndrăgită și de crezută, încît, ca să nu le fie omorîtă ori furată, țărani gîndiră să și-o îngroape în măruntaie, unde o găsesc totdeauna cei care-i duc cel mai puțin lipsa.

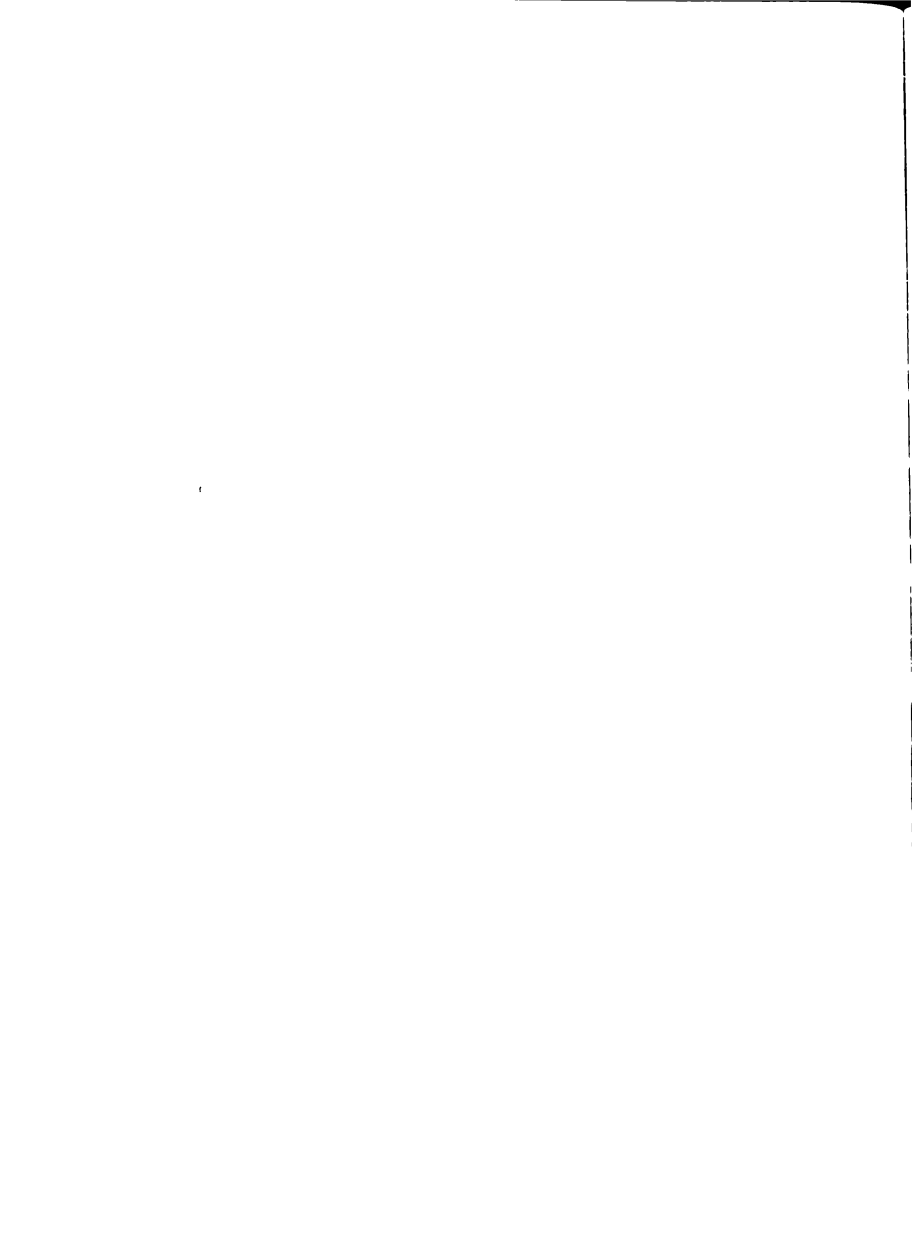
Cînd era deci timpul mai potrivit, sosi și Invidia și prinse a-și semăna otrava. Ploua cu săgeți de neîncredere în Artemia ; zicea că e o nouă Circe, dacă nu chiar mai rea, ascunsă cum e sub mantia faptelor bune ; că a distrus natura, răpindu-i, odată cu simplitatea, și adevărata trăinicie și, odată cu afectarea, frumusețea firească ; susținea că voise să se înalțe pe sine, oropsind-o pe cealaltă și uzurpîndu-i drepturile de primă născută.

— Luați seama că de cînd s-a strecurat pe lume regina asta fățarnică, nu se mai află adevăr, totul e calp și prefăcut, nimic nu e ceea ce pare, pentru că ea umblă din an prima jumătate cu minciuni și strîmbătate, iar celelalte șase luni cu strîmbătate și minciuni. Așa se face că oamenii nu mai sînt ca înainte, după felul bunelor vremuri de odinioară, și ca-n vechime, care totdeauna a fost tot ce poate fi mai bun. Nu mai sînt copii, fiindcă nu mai e nevinovăție. Ce s-a ales de acei bărbați vrednici, cu surtucurile lor croite doar din neprihană, ce s-a ales de oamenii aceia de treabă ? S-a zis cu moșnegii mintoși de odinioară, atît de dirji și de neprefăcuți : da era da și nu era nu. Astăzi, dimpotrivă, n-o să dați decît de omuleți răutăcioși și gălăgioși, puși numai pe înșelătorie și prefăcătorie, cărora ei le zic meșteșug al artei. Și cel mai bogat în artificiu prețuiește mai mult și-și face loc peste tot, prosperînd în arme și chiar în litere. Așa se face că nu mai există copii : mai multă răutate e azi într-unul de șapte ani decît înainte vreme într-un bătrîn de șaptezeci. Cît despre femei, sînt numai minciună din cap pînă-n picioare, ciori vopsite, cu toate de-mprumut, doar înșelăciunea fiind a lor. Regina asta mincinoasă a ruinat statele, a distrus căminele, a venit de hac averilor, pentru că se risipește îndoit pe hainele persoanelor și pe înfrumusețarea caselor ; cu ce se îmbracă azi o femeie se îmbrăca înainte un sat întreg. Pînă și-n ceea ce privește mîncarea, ne-a dus de ripă cu atîtea feluri de bucate și bunătăți, pe cînd înainte totul era firesc și simplu. Zice că a făcut din noi persoane ; eu una zic că ne-a desfăcut : asta nu mai e viață cu atîta înșelătorie și nici om nu mai ești dacă te tot prefaci. Toate ticlurile ei sînt minciuni și toată arta ei amăgire.

Atîta întărită cugetele prostimii, că într-o bună zi se răzvrătiră cu toții și, cu mare zarvă, fără a se pricepe și-a pricepe, porniră să-i împresoare palatul, strigînd :

„Moarte vrăjitoarei !“ Ba chiar încercară să-i dea foc din toate părțile.

Acum cunoscuse înțeleapta regină cât îi e de vrăjmașă Mojicia. Iși întruni ocrotitorii. Văzu că cei puternici se făcuseră nevăzuți ; fără a-și pierde însă firea, plănuia să învingă forța cu dibăcia. Chipul neobișnuit în care a biruit gloata cea josnică, șiretlicul bine pus la cale mulțumită căruia s-a descotorosit de armata mojicească, cine vrea să le afle, citească-le în critica următoare.

CUPRINS

<i>Insemnări despre Baltasar Gracián</i>	V
<i>Tabel cronologic</i>	LIX
<i>Notă asupra ediției</i>	LXV

ORACOLUL MANUAL ȘI ARTA PRUDENȚEI

Excelentisimului <i>señor don Luis Méndez de Haro</i>	3
Către cititor	5
[Aforisme]	7

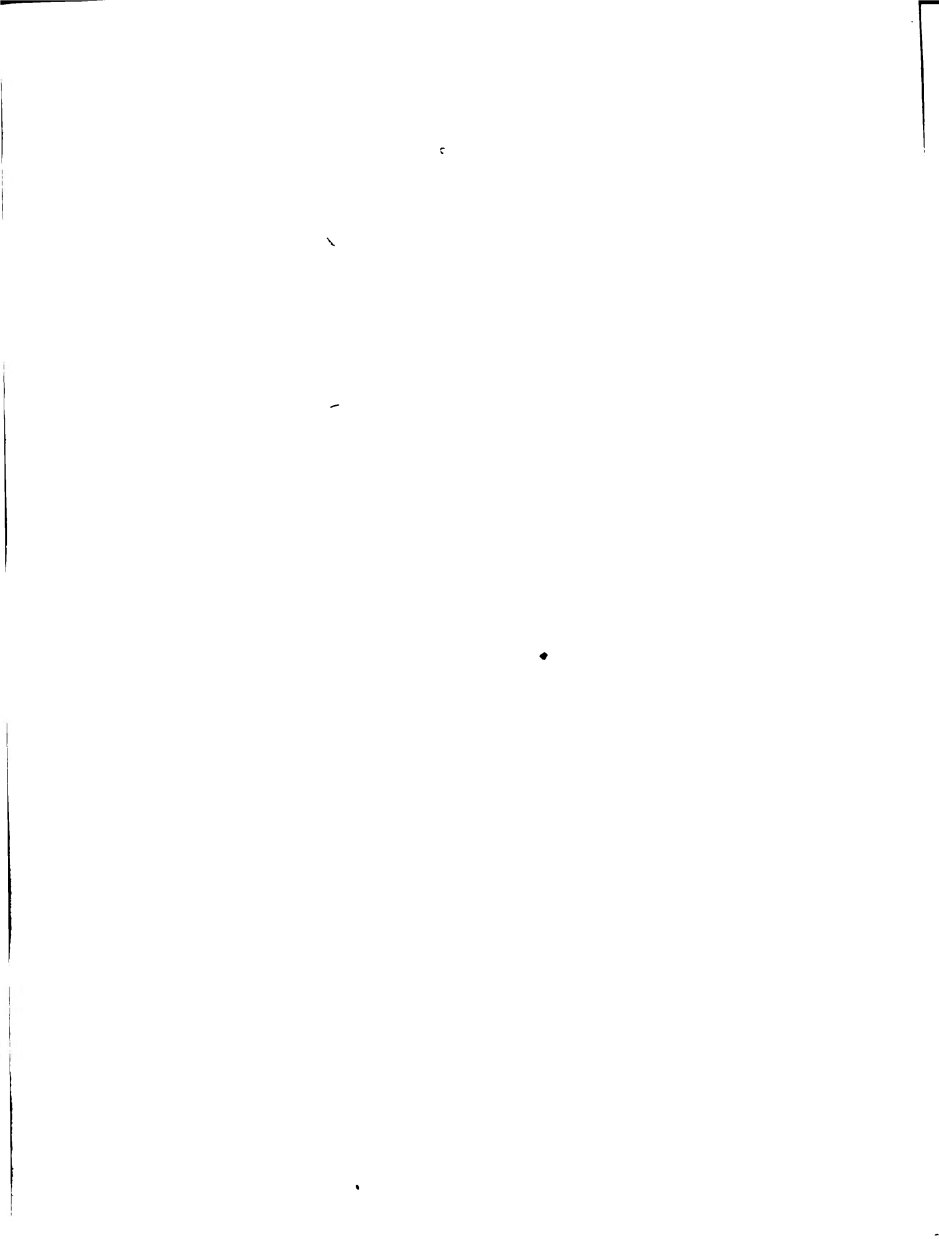
CRITICONUL

Partea întâi

IN PRIMĂVARA COPILĂRIEI ȘI-N VARA TINEREȚII

Lui <i>don Pablo de Parada</i>	125
Cititorului	127
Critica 1 <i>Naufragiat, Critilo se întâlnește cu Andrenio, care-i</i> <i>dă în chip uimitor deslușiri despre sine</i>	129

Critica a 2-a	<i>Marele teatru al universului</i>	.	.	.	.	.	.	138
Critica a 3-a	<i>Frumoasa natură</i>	.	.	.	.	.	.	148
Critica a 4-a	<i>Prăpăstia vieții</i>	.	.	.	.	.	.	160
Critica a 5-a	<i>Intrarea lumii</i>	.	.	.	.	.	.	177
Critica a 6-a	<i>Starea veacului</i>	.	.	.	.	.	.	192
Critica a 7-a	<i>Cișmeaua amăgirilor</i>	.	.	.	.	.	.	214
Critica a 8-a	<i>Minunile Artemiei</i>	.	.	.	.	.	.	235
Critica a 9-a	<i>Anatomia morală a omului</i>	.	.	.	.	.	.	253

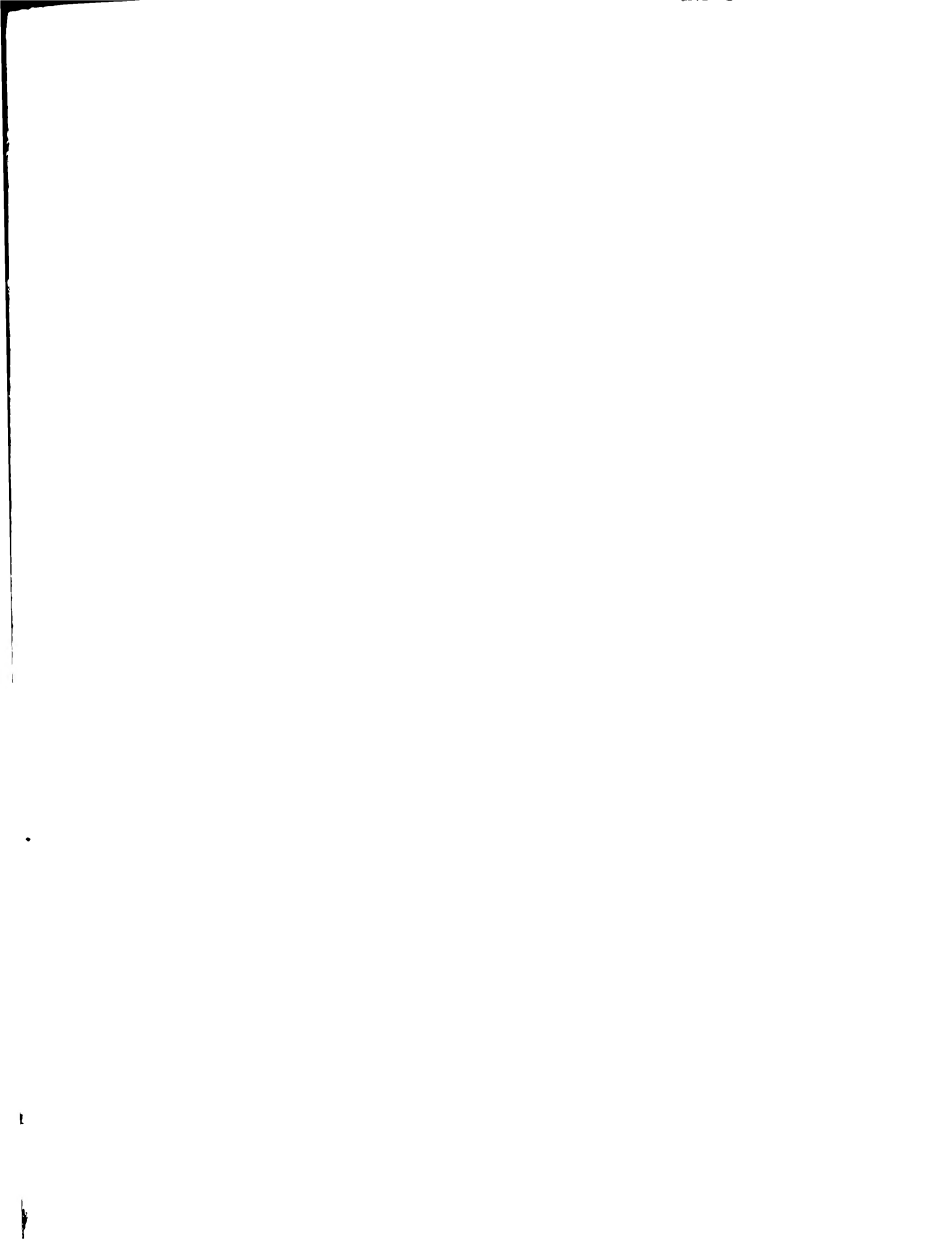

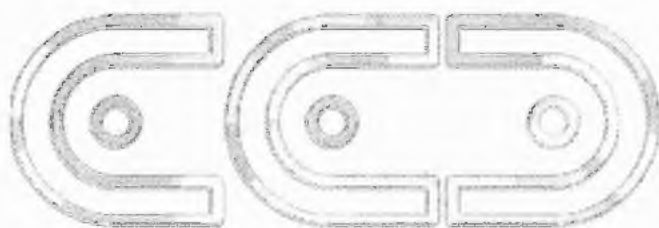
Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : ELENA CĂLUGĂRU

Bun de tipar 30.VII.1975. Tiraaj 23 100 ex. broșate.
Coli ed. 16,52. Coli tipar 10,75.

Combinatul Poligrafic „Casa Științei”
Piața Științei nr. 1 — București
Republica Socialistă România
Comanda nr. 50 336

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

